

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
ARHEOLOĢIJAS UN VĒSTURES PALĪGZINĀTŅU KATEDRA

Mārtiņš MINTAURS

**ARHITEKTŪRAS PIEMINEKĻU SAGLABĀŠANA LATVIJĀ,
19. GADSIMTA 2. PUSE – 1940. GADS.**

Promocijas darbs

Zinātniskais vadītājs
Dr hist., LU asoc. prof.
ALEKSANDRS GAVRIĻINS

Rīga, 2007

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads.....	3. lp.
Avotu un literatūras apskats.....	10. lp.
1. Arhitektūras pieminekļu aizsardzības teorētisko koncepciju attīstība Eiropā, 19.gs. otrā puse – 1940. gads.....	37. lp.
1.1. Arhitektūras pieminekļa jēdziens un tā interpretācija.....	38. lp.
1.2. Arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas koncepciju attīstība.....	50. lp.
2. Arhitektūras pieminekļu saglabāšana Latvijas teritorijā, 19.gs. otrā puse – 1914. gads.....	59. lp.
2.1. Pieminekļu aizsardzības institucionālie un tiesiskie aspekti.....	59. lp.
2.2. Arhitektūras pieminekļu apzināšana un inventarizācija.....	79. lp.
2.3. Arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas pasākumi.....	90. lp.
3. Arhitektūras pieminekļu aizsardzība Latvijas Republikā, 1918.-1940. gads...112. lp.	
3.1. Kultūras mantojuma saglabāšanas pasākumi 1919.-1923. gadā un pieminekļu aizsardzības tiesiskās bāzes izveidošana.....	112. lp.
3.2. Arhitektūras pieminekļu apzināšana un to inventarizācijas kritēriji.....	126. lp.
3.3. Arhitektūras pieminekļu praktiskā saglabāšana.....	148. lp.
Nobeigums.....	179. lp.
Izmantoto avotu un literatūras saraksts.....	189. lp.
Pielikumi.....	218. lp.

IEVADS

Kultūras pieminekļu aizsardzības vēsture ir daļa no sabiedrības vēstures plašā nozīmē, ietverot dažādus tās aspektus – sociālo, politisko un kultūras vēsturi, jo katra no minētajām sabiedrības dzīves sfērām tā vai citādi ietekmē kultūras mantojuma saglabāšanas praksi. Pasākumu kompleksu, ko ikdienā pieņemts dēvēt par pieminekļu aizsardzību, veido divas savstarpēji saistītas daļas, kuru atšķirības parādās nozares terminoloģijā. Jēdziens „pieminekļu aizsardzība” attiecas uz kultūras mantojuma saglabāšanas administratīvo un tiesisko pusi, savukārt jēdziens „pieminekļu saglabāšana” ietver pieminekļu praktisko aizsardzību, ar dažādu tehnisko metožu palīdzību nodrošinot to fizisko pastāvēšanu un saglabāšanu nākamajām paaudzēm.¹ Arhitektūras pieminekļu saglabāšana *de facto* nozīmē saglabāt nevis vēsturisko celtni pašas celtnes dēļ, bet saglabāt to kā objektu, kam piemīt noteikta vēsturiskā vai mākslinieciskā kvalitāte, kas nosaka tā vērtību. Tādējādi, izmantojot britu sociologa Entonija Gidensa (*Anthony Giddens*) izstrādāto strukturācijas teoriju, pieminekļu aizsardzību iespējams pētīt kā noteiktu sociālās prakses jeb sociālās darbības veidu, kuras rezultātus nosaka darbības vide, vēsturiskie apstākļi un motīvi.²

Pieminekļu aizsardzības vēsturiskās attīstības izpratnei ne mazāk svarīgs ir jēdziens, ko apzīmē ar vācu valodas terminu „pieminekļu politika” (*Denkmalpolitik*)³, ar to saprotot gan tiešo pieminekļu aizsardzības darbu, gan tā vēsturisko un sociālo kontekstu. Politikas nozīmi pieminekļa jēdziena izpratnē jau antīkajā pasaulē apliecina tā etimoloģija: sengrieķu valodā vārda „piemineklis” izcelsme norādīja uz tā saistību ar atmiņu (*mneme*), savukārt Senajā Romā lietotais apzīmējums *monumentum* ietvēra politiski moralizējošu nozīmi, jo ikviena pieminekļa (ne tikai monumentālās tēlniecības darba) galvenais uzdevums bija atgādināt par pagātnes valdniekiem un viņu sasniegumiem.⁴ Arī 20. gadsimtā bija vērojama tendence, kad līdzās vēsturiskās celtnes tehniskā stāvokļa uzlabošanai par vienlīdz svarīgu arhitektūras pieminekļa restaurācijas darbu mērķi tika atzīta nepieciešamība atjaunot arī konkrētā objekta sociālpolitisko nozīmi, kādu piemineklim piešķīra sabiedrība.⁵

---

¹ Terminu skaidrojums dots pēc: Speitkamp 1996, 404.

² Skat.: Gidenss 1999, 351-364.

³ Bacher 1994.

⁴ Jokilehto 1999, 4.

⁵ Berger 1990, 10.

Raksturīgs piemērs tam, ka mūsdienu sabiedrībā pastāv dažādi uzskati par arhitektūras pieminekļu sociālpolitisko nozīmi, kas nosaka šo pieminekļu atjaunošanas veidu, ir diskusijas, kas 20. un 21. gadsimta mijā norisinājās par Otrā pasaules kara laikā iznīcināto arhitektonisko objektu, piemēram, Berlīnes pilsētas centrālās daļas apbūves⁶ vai Rīgas Melngalvju nama⁷ atjaunošanu. Tas apliecina, ka viens no spēcīgākajiem motīviem, kas padara iespējamu kultūras mantojuma aizsardzību, ir sabiedrībai nepieciešamais kultūras identitātes pamatojums, kas attiecībā uz pieminekļu aizsardzību tiek formulēts noteikta sociālā pasūtījuma veidā.

To, kā laika gaitā mainās sabiedrībā valdošie priekšstati par kultūras mantojumu, pēta disciplīna, ko nosacīti varētu dēvēt par pieminekļu interpretācijas vēsturi. Viens no pieminekļu interpretācijas vēsturei veltītajiem darbiem ir, piemēram, amerikāņu vēsturnieka un ģeogrāfa, t.s. Bērklijas ainavu skolas (*The Berkeley School of Cultural Landscape*)⁸ pārstāvja Deivida Louentāla (*David Lowenthal*) pētījums par kultūras mantojuma uztveri jauno un jaunāko laiku Rietumu civilizācijā (Eiropā un Ziemeļamerikā) no 16.-17. gadsimta līdz 20. gadsimta astoņdesmitajiem gadiem,⁹ kas izmantots arī šajā promocijas darbā. Tieši konteksta izpēte ir svarīga, lai kultūras mantojuma aizsardzības vēsture nepaliktu tikai attiecīgajās nozares profesionāli šaurajos ietvaros, bet parādītu pieminekļu aizsardzības saistību ar konkrētās sabiedrības dzīvi, jo kultūras mantojuma aizsardzība atspoguļo sabiedrībā dominējošo vērtību sistēmu un tās izvirzītajām prioritātēm, kā arī ar vēsturiskās apziņas jēdzienu.

Termins „vēsturiskā apziņa”, ko dažkārt aizstāj ar līdzīgu apzīmējumu „kultūras atmiņa” vai „sociālā atmiņa”¹⁰, pēc būtības apzīmē noteiktu pagātnes interpretācijas veidu, sabiedrībā pieņemtos priekšstatus par pagātņi, kuru uzdevums ir dot jēgpilnu un strukturētu vēsturiskās pieredzes izskaidrojumu gan atsevišķu indivīdu, gan sociālo grupu un kopienu līmenī. Tomēr vēsturiskā apziņa ir saistīta ne tik daudz ar pagātņi, uz kuras tā balstās, cik ar tagadni un tās formulētajām estētiskajām, politiskajām, ideoloģiskajām, komerciālajām u.tml. prasībām: vēsturiskā apziņa piešķir pagātnei tās aktuālo nozīmi un vērtību.¹¹ Tas pilnībā attiecas uz kultūras mantojuma, un tajā skaitā arī arhitektūras pieminekļu, aizsardzības uzdevumu izpratni dažādos laikmetos, jo kultūras pieminekļi kā objekti ar zināmu māksliniecisku vai vēsturisku vērtību ir arī

---

⁶ Meier 2001, 94-95.

⁷ Skat.: Spārītis 2000 un salīdz. ar: Lazdiņš 2001.

⁸ Par Bērklijas ainavu skolu skat.: Bunkše 1998.

⁹ Лоуэнгаль 2004.

¹⁰ Ķīlis 1998.

¹¹ Karlsons 2002, 179.

mūsdienu kultūrvēsturiskās vides sastāvdaļa, kas ne vien ilustrē vai izskaidro vēsturi, bet arī veido mūsu priekšstatus par to.¹² Tādējādi, saglabājot, pārveidojot vai iznīcinot objektus, kas veido kultūrvēsturisko vidi, tiek izmainīts priekšstats par pagātņi.

Vācu vēsturnieks Vinfrīds Špeitkamps (*Winfried Speitkamp*), izvērtējot Rietumeiropā 20. gadsimta otrajā pusē veikto kultūras mantojuma aizsardzības kustības vēstures pētījumu metodoloģiju, ir definējis četrus galvenos pamatprincipus, kurus ir nepieciešams ievērot, pievēršoties pieminekļu aizsardzības vēstures izpētei. Tie ir šādi: 1) Pieminekļu aizsardzības vēstures uzmanības centrā atrodas nozares koncepciju sociālpolitiskais konteksts, tās zinātniskais instrumentārijs un šī instrumentārija izmantošanas ideoloģiskais pamatojums konkrētajā vēsturiskajā situācijā; 2) Pieminekļu aizsardzības vēsture nedrīkst aprobežoties ar atsevišķu aizsargājamo objektu aprakstiem, tās uzdevums ir izpētīt teorētisko koncepciju īstenošanu praksē, atspoguļojot dažādu sabiedrības slāņu pārstāvju (zinātnieku, politiķu, pieminekļu īpašnieku) interešu sadursmi un tās rezultātus; 3) Modernās, 19.-20. gadsimtā izveidotās pieminekļu aizsardzības sistēmas vispārēja iezīme ir tās institucionalizācija, tādējādi sistēmas darbinieku aktivitātes ietekmē nozares likumdošana, kā arī pieminekļu aizsardzības iestāžu uzbūve un tām atvēlēto līdzekļu daudzums; 4) Tas nozīmē, ka pieminekļu aizsardzības vēsture ir starpdisciplināra vēsturisko pētījumu joma, ka ietver kā politiskās un sociālās, tā arī kultūras un mākslas vēstures aspektus.¹³

Pieminekļu aizsardzība tomēr ir ne tikai akadēmisko pētījumu disciplīna, jo, kā pamatoti atzīmējis mākslas vēsturnieks Ernsts Bahers (*Ernst Bacher*), pieminekļa jēdzienam vienmēr piemīt arī noteikta politiskā dimensija, kuru, no vienas puses, veido valsts ideoloģiskais „pieprasījums” attiecībā uz vēstures interpretāciju un, no otras puses – pieminekļu aizsardzības darbinieku gatavība zināmu sociālo ideālu vai personiskās karjeras vārdā pieņemt varas struktūru izteiktos sadarbības piedāvājumus. Pēc minētā autora domām, šo tēzi apstiprina pieminekļu aizsardzības aktivitāšu uzplaukums 19. gadsimta Eiropā, kas bija cieši saistīts ar tā laika politisko procesu norisi kontinentā: arhitektūras pieminekļu pārbūves un atjaunošanas darbi reprezentēja dažādus nacionālās identifikācijas modeļus, kas balstījās uz aktuālajām politiskajām vajadzībām atbilstošu vēsturiskās pagātnes interpretāciju.¹⁴

---

¹² Lang 1996.

¹³ Speitkamp 1996, 12-17.

¹⁴ Bacher 1994, 35.

Latvijas historiogrāfijā arhitektūras pieminekļu saglabāšanas vēsture kā empīriskajā, tā arī konceptuālajā līmenī līdz šim ir pētīta tikai fragmentāri, pievēršot uzmanību dažiem pieminekļu aizsardzības darba organizācijas jautājumiem un izvērtējot atsevišķu arhitektu ieguldījumu Latvijas būvmākslas attīstībā, kur vēsturisko celtnu pārbūves vai atjaunošanas darbi pieminēti tikai kā viena no attiecīgās personas darbības jomām.¹⁵ Tādējādi šis starpdisciplināras ievirzes pētījums par šo tēmu var sniegt jaunu skatījuma perspektīvu uz Latvijas sociālpolitiskās vēstures jautājumiem, kas saistīti ar sabiedrības attieksmi pret savu pagātņi un šīs attieksmes izpausmi noteikta veida kultūras politikas realizācijā.

Promocijas darba **mērķis** ir izpētīt arhitektūras pieminekļu saglabāšanu mūsdienu Latvijas teritorijā no 19. gadsimta otrās puses līdz 1940. gadam, aplūkojot to kā vēsturisko procesu, ko ietekmē attiecīgā laikmeta sociālpolitisko un kultūrvēsturisko faktoru mijiedarbība. Promocijas darba **uzdevumi** ir:

1. Parādīt arhitektūras pieminekļa jēdziena un tā izpratnes attīstību Eiropā apskatāmajā laika posmā, kas veidoja vēsturisko celtnu un to kompleksu restaurācijas teorētisko koncepciju saturu un izpētīt to recepciju mūsdienu Latvijas teritorijā.
2. Izpētīt arhitektūras pieminekļu saglabāšanas institucionālo līmeni: noskaidrot, kādas iestādes un organizācijas nodarbojās ar arhitektūras pieminekļu aizsardzību, kādi bija to darbības apstākļi, pieejamie resursi un formāli tiesiskais nodrošinājums.
3. Raksturot arhitektūras pieminekļu praktisko saglabāšanu Latvijas teritorijā, ietverot: a) aizsargājamo objektu apzināšanu un uzskaiti, respektīvi, arhitektūras pieminekļu reģistrāciju un inventarizāciju (oficiāla aizsargājamo objektu saraksta sastādīšanu); b) izmantojot vēsturiskos piemērus, parādīt arhitektūras pieminekļu atjaunošanas un pārbūves darbu metodiku, tās pielietošanas kritērijus un praktiskos rezultātus.

Atbilstoši izvirzītajiem promocijas darba uzdevumiem veidota pētījuma struktūra. Darba hronoloģiskie ietvari attiecas uz laikmetu, kad mūsdienu Latvijas teritorijā noritēja sabiedrības modernizācijas process, kas dažādā līmenī skāra visas sociālās dzīves jomas. Salīdzinot arhitektūras pieminekļu saglabāšanas problēmu risinājumus divos vēsturiskajos periodos: laikā no 19. gadsimta otrās puses līdz Pirmajam pasaules

---

¹⁵ Skat. tālāk avotu un literatūras apskatu.

karam un Latvijas Republikas pastāvēšanas laikā no 1918. līdz 1940. gadam, iespējams noskaidrot šīs nozares attīstības līmeni Eiropā notiekošo konceptuālo diskusiju un – starpkaru periodā – starptautiskajā līmenī pieņemto standartu kontekstā. Tajā pašā laikā arhitektūras pieminekļu saglabāšanas pasākumu vēsture ir saistīta ar plašāka apjoma sociālajiem procesiem mūsdienu Latvijas teritorijā, kas veidoja attiecīgā laikmeta sabiedrības attieksmi pret vēsturi un līdz ar to – arī valsts īstenoto kultūrpolitiku. Jāuzsver, ka abu minēto laika periodu vēsturiskās pieredzes salīdzinājums šajā pētījumā nav pašmērķis, tas balstās uz atziņu par arhitektūras pieminekļu aizsardzības pakāpenisko attīstību Latvijas teritorijā.

Promocijas darba **pirmajā nodaļā** sniegts ieskats arhitektūras pieminekļu aizsardzības teorētisko koncepciju attīstības gaitā Eiropā visā apskatāmajā periodā, kas ir nepieciešams priekšnoteikums Latvijas arhitektūras pieminekļu aizsardzības vēstures izpētei. Nodaļa ietver pārskatu par arhitektūras pieminekļa jēdziena un tā izpratnes attīstību, minot piemērus no tām Eiropas valstīm, kurās 19. un 20. gadsimta mijā notika aktīvas diskusijas par šo tēmu. Šo diskusiju rezultātā izveidojās jaunas arhitektūras pieminekļu restaurācijas metodikas pamatprincipi, kas pēc Pirmā pasaules kara tika fiksēti pirmajā starptautiskā līmeņa pieminekļu aizsardzības dokumentā, tā saucamajā Atēnu Hartā.¹⁶

Otrajā nodaļā aplūkoti Latvijas teritorijā no 19. gadsimta otrās puses līdz 1914. gadam realizētie arhitektūras pieminekļu saglabāšanas pasākumi. Tās pirmajā apakšnodaļā „Pieminekļu aizsardzības institucionālie un tiesiskie aspekti” noskaidrots vēsturiskās situācijas konteksts Krievijas impērijas Baltijas guberņās, kas veidoja apstākļus vācbaltiešu sabiedrisko organizāciju un daļēji arī valsts iestāžu darbībai pieminekļu aizsardzības nozarē. Šīs darbības rezultāti savukārt izvērtēti divās nākamajās apakšnodaļās, kas veltītas arhitektūras pieminekļu apzināšanas un inventarizācijas, kā arī to praktiskās saglabāšanas pasākumiem, kas raksturoti ar atsevišķu piemēru palīdzību.

Promocijas darba **trešā nodaļa** ir veltīta arhitektūras pieminekļu aizsardzībai Latvijas Republikā no 1918. līdz 1940. gadam. Tās pirmajā apakšnodaļā raksturoti pirmie valsts institūciju organizētie kultūras mantojuma stāvokļa apzināšanas pasākumi pēc Pirmā pasaules kara beigām un pieminekļu aizsardzības tiesiskās bāzes izveidošana, kas noslēdzās ar Likuma par pieminekļu aizsardzību pieņemšanu Saeimā

---

¹⁶ Athens Charter 1931.

1923. gadā¹⁷ un speciālas pieminekļu aizsardzības institūcijas – Pieminekļu valdes – izveidošanu Izglītības ministrijas pakļautībā. Līdz ar to tika uzsākta sistemātiska arhitektūras pieminekļu apzināšana un aizsargājamo objektu sarakstu sastādīšana. Tās gaita un šajā procesā izmantoto pieminekļu vērtības noteikšanas kritēriju izstrāde aplūkota trešās nodaļas otrajā apakšnodaļā. Arhitektūras pieminekļu praktiskā saglabāšana Latvijā starpkaru periodā ir trešās apakšnodaļas tēma, un tā ietver Pieminekļu valdes nostāju attiecībā uz vēsturisko celtnu atjaunošanas un pārbūves darbu metodiku un valdes izstrādātā restaurācijas darbu kontroles mehānisma darbību.

Promocijas darbam ir deviņi tematiskie pielikumi. **Pielikums Nr.1** rāda 1888. gadā izveidoto Bauskas pils kompleksa 14.-16. gadsimta apbūves grafisko rekonstrukciju, kas ir viens no pirmajiem vēsturiskās rekonstrukcijas piemēriem Latvijas arhitektūras pieminekļu aizsardzības vēsturē. **Pielikumā Nr.2** redzama ap 1908. gadu nezināma arhitekta akvareļa tehnikā zīmētā Vecrīgā, Rātslaukumā, novietotā t.s. Švāba nama pārbūves projekta skice. Šis projekts no pieminekļu aizsardzības viedokļa izraisīja diskusiju, kas parādīja 20. gadsimta sākumā Rīgas arhitektu vidē valdošos uzskatus par vēsturisko celtnu pārbūves metodoloģiskajiem principiem.

Pārējie promocijas darba pielikumi attiecas uz dažādiem arhitektūras mantojuma aizsardzības aspektiem Latvijas Republikā starpkaru periodā. **Pielikums Nr.3** ietver Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātes docenta Paula Kundziņa (1888-1983) lasītā lekciju kursa *Latvijas tēlotāja māksla* programmu. Tā liecina par arhitektūras mantojuma vietu akadēmiskajā līmenī apstiprinātajā Latvijas mākslas vēstures interpretācijā. **Pielikumā Nr.4** apkopotas ziņas par LU Arhitektūras fakultātes mācību spēku laikā no 1920. līdz 1939. gadam organizētajām mācību ekskursijām un arhitektūras pieminekļu īpatsvaru to vidū. **Pielikumā Nr.5** pievienota Latvijas Republikas Pieminekļu valdes izmantotā arhitektūras pieminekļu apzināšanas anketa, savukārt **Pielikums Nr.6** ietver ziņas par 1935. gadā apzinātajiem un valsts aizsargājamo objektu sarakstā iekļautajiem Latvijas arhitektūras pieminekļiem un to tipoloģisko iedalījumu. Promocijas darba **Pielikumā Nr.7** iekļauta Paula Kundziņa lekciju kursa *Pieminekļu uzturēšana* programma, kas sniedz priekšstatu par pieminekļu aizsardzības nozares mērķu, uzdevumu un metodikas izpratnes pamatiezīmēm Latvijas Republikā. Pieminekļu valdes darbības pārskatos par laiku no

---

¹⁷ Likums 1923.

1923. līdz 1939. gadam publicētā informācija par valdes kontrolētajiem aizsargājamo arhitektūras pieminekļu remonta, restaurācijas un rekonstrukcijas darbiem apkopota **Pielikumā Nr.8**. Būtiska nozīme Pieminekļu valdes darbības apstākļu izpētei ir **Pielikumā Nr.9** prezentētajiem datiem par valdes budžeta izdevumu struktūru, kas ļauj salīdzināt arhitektūras, arheoloģijas un etnogrāfijas pieminekļu saglabāšanai iztērēto finansu līdzekļu apjomu un izdarīt secinājumus par Pieminekļu valdes darbības prioritātēm.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

1. Npublicētie avoti.

1.1. Latvijas Valsts vēstures arhīvs.

Apjoma un tematikas ziņā plašāko npublicēto avotu grupu veido Latvijas Valsts vēstures arhīva (turpmāk: LVVA) fondu materiāli. Informāciju par vācbaltiešu sabiedrisko organizāciju darbību arhitektūras pieminekļu aizsardzības jomā sniedz Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības (*Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands, 1834-1939*) fonds.¹⁸ Tieši Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā kļuva par galveno institūciju, kas nodarbojās ar kultūras pieminekļu, un tajā skaitā arī vēsturisko celtnu apzināšanas, uzskaites un praktiskās saglabāšanas problēmām Baltijas guberņās.¹⁹

Promocijas darbā izmantoti dokumenti par minētās biedrības dibināšanu 19. gadsimta pirmajā pusē un tās līdzdalību Krievijas pieminekļu aizsardzības likumprojektu sagatavošanā no 1889. līdz 1912. gadam²⁰, kā arī sadarbību ar kultūrvēsturiskā mantojuma aizsardzības institūcijām Latvijas Republikā pēc Pirmā pasaules kara.²¹ Līdzās informācijai par biedrības aktīvistu apspriedēm, diskusijām un viedokļu sadursmēm, Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības fonda materiālos atrodamas arī ziņas par tā laika sociālpolitiskās situācijas ietekmi uz arhitektūras mantojuma saglabāšanu, ko atspoguļo biedrības sarakste ar Krievijas Iekšlietu ministrijas amatpersonām, vācbaltiešu muižniecības organizācijām un novadpētniecības biedrībām toreizējā Igaunijas guberņā. Tajā pašā laikā šie materiāli ir tematiski vienpusīgi, jo parāda biedrības viedokli minētajos jautājumos, uzskaitot pieminekļu aizsardzības darba sasniegumus un arī problēmas, taču nesniedz tās darbības kritisku un analītisku vērtējumu. Tādēļ tie ir izmantojami galvenokārt kā informācijas avots par konkrētiem pieminekļu aizsardzības pasākumiem, piemēram, ar Cēsu viduslaiku pilsdrupu konservācijas darbu organizēšanu²², kā arī sakrālās arhitektūras pieminekļu aizsardzību Baltijā.²³ Tā kā arhīva materiāli neaptver visas Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības aktivitātes pieminekļu aizsardzības

¹⁸ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 2., 4., 86., 87.l.

¹⁹ Skat.: Apinis 1992, 18-19; Neumann 1914, 288-293.

²⁰ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 2.l.

²¹ Turpat. – 4.l.

²² Turpat. – 86.l.

²³ Turpat. – 87.l.

jomā, tad promocijas darbā tie izmantoti, ņemot vērā arī publicētajos avotos – 19. gadsimta otrās puses un 20. gadsimta vācbaltiešu preses izdevumos un biedrības atskaites ziņojumos – sniegtos datus.

Līdzās Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrībai laika posmā no 19. gadsimta otrās puses līdz Pirmajam pasaules karam arhitektūras pieminekļu aizsardzības pasākumos mūsdienu Latvijas teritorijā aktīvi piedalījās Rīgas Arhitektu biedrība (*Rigasche Architekten-Verein, 1889-1939*). Arī tās sastāvā dominēja vācbaltiešu izcelsmes speciālisti.²⁴ Promocijas darbā izmantoti LVVA Rīgas Arhitektu biedrības fonda materiāli, kas sniedz detalizētu informāciju par tās piedalīšanos I Krievijas Arhitektu kongresā Sanktpēterburgā 1892. gadā, kongresa dienaskārtību un norisi²⁵, kā arī par biedrības priekšlikumiem par veicamajiem arhitektūras pieminekļu aizsardzības pasākumiem, kas 1922.-1924. gadā tika iesniegti Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Būvvaldei un Izglītības ministrijas Pieminekļu valdei.²⁶ Tādējādi tie papildina Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības dokumentācijā saglabāto informāciju par arhitektūras pieminekļu sistemātiskas aizsardzības pirmsākumiem mūsdienu Latvijas teritorijā, kā arī abu minēto biedrību sadarbību un tās motivāciju laikā pirms Pirmā pasaules kara. Savukārt Rīgas Arhitektu biedrības sarakste ar Pieminekļu valdi par pirmā Rīgas arhitektūras pieminekļu reģistra sastādīšanu 1924. gadā un atsevišķu vēsturisko celtnu saglabāšanu ir uzskatāma par vērtīgu vēstures avotu, kas sniedz ziņas par pieminekļu aizsardzības darba pārkārtošanu Latvijas Republikā un šīs nozares vietu arhitektu darbības kontekstā jaunajos sociālpolitiskajos un ekonomiskajos apstākļos 20. gadsimta divdesmito gadu pirmajā pusē.

Tomēr arī Rīgas Arhitektu biedrības fonda materiāliem piemīt iepriekš minētie trūkumi: pirmkārt, tie ir satura ziņā fragmentāri; otrkārt, kaut gan šeit atrodama sākotnējā informācija par līdz šim historiogrāfijā neanalizētiem vai tikai garāmejojot pieminētiem notikumiem, šī avots kopumā ir visai subjektīvs, jo tas atspoguļo noteiktas institūcijas un noteiktas etniskās kopienas pārstāvju skatījumu uz pieminekļu aizsardzības nozares attīstības problēmām. Pēdējo apstākli gan zināmā mērā atsver fakts, ka Rīgas Arhitektu biedrība, profesionālās ētikas un sabiedrības interešu izpratnes vadīta, 19. gadsimta otrajā pusē vairākkārt konfliktēja ar vācisko

---

²⁴ Dripe 1985, 84-86.

²⁵ LVVA. – 2748.f. – 1.apr. – 86.l.

²⁶ Turpat. – 94.l.

Rīgas pilsētas pašvaldību, aicinot plašāku sabiedrību nepieļaut bieži vien korporatīvu interešu diktētu pilsētbūvniecisko projektu realizāciju.²⁷

Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības un Rīgas Arhitektu biedrības organizētajos vēsturisko celtnu saglabāšanas pasākumos piedalījās ievērojami 19. gadsimta otrās puses un 20. gadsimta sākuma vācbaltiešu kultūras darbinieki, Vidzemes bruņniecības pārstāvji, arhitekti un mākslas vēsturnieki, kā, piemēram, Vilhelms Neimanis (*Wilhelm Neumann, 1849-1919*), Karls fon Lēviss of Menārs (*Karl Woldemar von Löwis of Menar, 1855-1930*), Heinrihs Pīrangs (*Heinrich/Heinz Pirang, 1876-1936*), Vilhelms Bokslafs (*Wilhelm Ludvig Nikolaus Bockslaff, 1858-1945*), kā arī vēsturnieki Hermanis fon Bruinings (*Hermann Gottfried Robert Baron von Bruiningk, 1849-1927*), Antons Būholcs (*Anton Buchholz, 1848-1901*) un citi. Izmantotie LVVA materiāli sniedz papildu informāciju par šo personu darbību minētajās biedrībās, kas nav atspoguļota publicētajos vēstures avotos un literatūrā.

Pie tādiem materiāliem pieder K. fon Lēvisa of Menāra 1901. gadā sastādītais memorands par evaņģēliski-luteriskās Baznīcas vēsturisko dievnamu stāvokli un aizsardzību, kurā kritiski izvērtētas Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības iespējas ietekmēt arhitektūras pieminekļu praktisko saglabāšanu, atzīmētas vairākas vēsturisko celtnu pārbūves, salīdzinot radikālas un mērenas rekonstrukcijas piemērus.²⁸ K. fon Lēvisa of Menāra memorandā izteikts ne tikai tā autora personiskais viedoklis, bet šis teksts ir arī pirmais plašākais Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības darbības izvērtējums arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas jomā. Tā kā šis dokuments bija paredzēts „iekšējai lietošanai” biedrībā nevis kā atskaite vai informatīvais materiāls kādai no valsts institūcijām, tā autors (līdzīgi kā arhitekts V. Bokslafs savas dzīves laikā npublicētajās atmiņās²⁹) varēja atļauties izteikt kritisku viedokli, norādot uz problemātiskajiem aspektiem (stingras metodoloģiskās pieejas trūkumu restaurācijas darbos, vēsturisko celtnu stāvokļa kontroles zemo līmeni), kas netika atspoguļoti Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības publicētajos atskaites ziņojumos un pārskatos.

Promocijas darbā izmantoti arī tie LVVA materiāli, kas saistīti ar Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības (*Kurländische Gesellschaft für Literatur und Kunst, 1816-1939*) biedra, novadpētnieka Oskara Emīla Šmita (*Oscar Emil Schmidt, 1839-*

²⁷ Skat.: Bock & Seuberlich 1914; Krastiņš 1988, 59-64.

²⁸ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 87.l. – 5.-6.lp.

²⁹ Grosmane 2004.

1914) deviņpadsmitā gadsimta beigās izdarītajiem pētījumiem par Bauskas pils un pilsētas vēsturi³⁰ un Vidzemes guberņas pārvaldes Celtniecības nodaļas (*Строительное отделение Лифляндского губернского правления*) aktivitātēm 1901. gadā³¹, kad Krievijas impērijas Iekšlietu ministrija uzsāka t.s. „senatnes pieminekļu” (*древности*) apzināšanu visā valstī.³²

Arhitektūras pieminekļu tiesiskās aizsardzības un praktiskās saglabāšanas darba organizāciju un metodiku Latvijas Republikā 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados vispusīgi raksturo LVVA 1630. fonds. Tajā apkopoti Latvijas Republikas Izglītības ministrijas Pieminekļu valdes arhīva materiāli par laika posmu no 1923. līdz 1940. gadam: lietvedības dokumentācija, atskaites par Pieminekļu valdes darbu, sarakste ar pieminekļu īpašniekiem, sabiedriskajām organizācijām, valsts un pašvaldību iestādēm, kuru pārziņā atradās vēsturiskās celtnes. Pieminekļu valde pastāvēja no 1923. gada 18. septembra līdz 1940. gada 1. oktobrim, kad to pārdēvēja par Latvijas PSR Izglītības tautas komisariāta Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļu un par tās vadītāju tika iecelts Ulrihs Būcens. No 1941. gada jūlija līdz 1944. septembra beigām šī pieminekļu aizsardzības institūcija darbojās ar iepriekšējo nosaukumu „Pieminekļu valde” (vadītājs: bijušais Latvijas armijas ģenerālis Verners Tepfers), atrodoties Ostlandes reihskomisariāta Latvijas ģenerālapgabala Kultūras un izglītības ģenerāldirekcijas pakļautībā.³³ Neraugoties uz dažādu politisko režīmu noteikto vadības maiņu, Pieminekļu valdes darbinieku pamatsastāvs līdz tās pilnīgai likvidēšanai 1944. gadā būtiski nemainījās.

Pieminekļu valdes arhīva materiāli iedalās šādās tematiskajās grupās:

1) Materiāli par kultūras pieminekļu tiesisko aizsardzību un Pieminekļu valdes izveidošanu, tās funkcijām un struktūru, apstiprinātajiem pieminekļu aizsardzības noteikumiem un to projektiem.³⁴ Šajā avotu grupā atrodamas arī ziņas par pieminekļu valdes izstrādāto arhitektūras pieminekļu reģistrācijas un inventarizācijas kārtību, aizsargājamo objektu atlases principiem un tās speciālistu formulētajiem vēsturisko celtnu praktiskās saglabāšanas metodikas pamatprincipiem.

³⁰ LVVA. – 5759.f. – 2.apr. – 1268.l.

³¹ Turpat. – 10.f. – 2.apr. – 243.l. – 34.lp.

³² Skat.: Охрана памятников истории и культуры 1978, 153-154; Pirang 1912, 176.

³³ Āboltiņš 1997, 28-29.

³⁴ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 1., 2.l.

2) Materiāli par arhitektūras pieminekļu praktisko aizsardzību un valsts aizsargājamo objektu saraksti.³⁵ Pilnībā saglabājies ir tikai līdz 1935. gadam inventarizēto pieminekļu saraksts.³⁶ Tas sniedz pētījuma izstrādei svarīgas ziņas par apzināto un inventarizēto, respektīvi, valsts aizsargājamo objektu sarakstā iekļauto objektu īpatsvaru, kā arī par reģistrēto arhitektūras pieminekļu tipoloģisko iedalījumu. Pie šīs avotu grupas pieder arī Pieminekļu valdes rīkoto arhitektūras pieminekļu apzināšanas ekspedīciju pārskati³⁷ un tās brīvprātīgo līdzstrādnieku ziņojumi par atsevišķiem objektiem.³⁸ Tie raksturo Pieminekļu valdes darbu aizsargājamo objektu sarakstu sastādīšanā un atklāj lēmumu pieņemšanas mehānismu attiecībā uz atsevišķu celtnu aizsardzības pasākumiem. Šo informāciju papildina Pieminekļu valdes inspektora un arhitektūras pieminekļu aizsardzības galvenā speciālista arhitekta Paula Kundziņa sagatavotās atsauksmes par valdes sēdēs izskatītajiem vēsturisko celtnu nojaukšanas, rekonstrukcijas vai atjaunošanas darbu projektiem.³⁹ Tās atspoguļo Pieminekļu valdes izpratni par arhitektūras pieminekļu saglabāšanas metodikas teorētiskajiem pamatprincipiem un to pielietošanu praksē, parāda valdes pieņemto lēmumu pamatojumu attiecībā uz vēsturisko celtnu atjaunošanas vai pārbūves darbiem un to saskaņošanu. Šāda rakstura informācija atrodama arī Pieminekļu valdes sarakstē ar Iekšlietu ministriju.⁴⁰ Šīs avotu grupas trūkums ir tas, ka minētās atsauksmes ir deskriptīvas, tās neatspoguļo konkrētās celtnes atjaunošanas vai pārbūves darbu projekta detaļas un parasti nesniedz nekādas ziņas par projekta autoru.

3) Lai iespējami objektīvi izvērtētu Pieminekļu valdes darbības iespējas, promocijas darbā izmantotas ziņas par arhitektūras pieminekļu aizsardzības nozarei iztērētajiem līdzekļiem, kas atrodamas Pieminekļu valdes budžeta pārskatos par laika posmu no 1924. līdz 1939./1940. gadam.⁴¹ Salīdzinot šos izdevumus ar etnogrāfijas un arheoloģijas pieminekļu aizsardzībā ieguldītajiem līdzekļiem, var iegūt netiešo informāciju par Latvijas valsts īstenotās kultūras mantojuma saglabāšanas politikas prioritātēm.

4) Materiāli par Pieminekļu valdes starptautisko kontaktu izveidošanos un attīstību laikā no 1925. līdz 1935. gadam atrodami LVVA 1630. fonda 1. apraksta 43.

---

³⁵ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 176.l.

³⁶ Turpat. – 67.-68.lp.

³⁷ Turpat. – 76.l.

³⁸ Turpat. – 99., 100., 106.l.

³⁹ Turpat. – 102.l.

⁴⁰ Turpat. – 92.l.

⁴¹ Turpat. – 24., 27., 31., 33.l.

lietā, kurā apkopota valdes sarakste ar Ārlietu ministriju par uzaicināto ārzemju zinātnieku darbību Latvijā. Šeit atrodamas ziņas par Pieminekļu valdes sadarbību ar Lietuvas un Igaunijas pieminekļu aizsardzības organizācijām un to darbiniekiem. Detalizētāka informācija par Pieminekļu valdes mēģinājumiem apgūt ārzemju pieredzi un attīstīt starptautiskos kontaktus ietverta Latvijas Universitātes Padomei iesniegtajā Paula Kundziņa atskaitē par komandējumu uz Igauniju un Skandināvijas valstīm 1924.g. vasarā, kas glabājas Latvijas Republikas Izglītības ministrijas fondā.⁴² Atskaitei tomēr nav pievienoti nekādi papildus dokumenti, kas apstiprinātu tajā sniegtās ziņas par P. Kundziņa nodibinātajiem kontaktiem ar ārzemju kolēģiem.

To, ka šādi zinātniskie kontakti pastāvēja un bija iespējami, apstiprina fakts, ka 1927. gadā Pieminekļu valdes organizēto Ikšķiles baznīcas drupu izpētes darbu vadība tika uzticēta zviedru mākslas vēsturniekam, Lundas un Tartu Universitātes mākslas vēstures docentam T. H. Čellīnam (*Thor Helge Kjellinn*)⁴³, kā arī Pieminekļu valdes arhīvā atrodami, precīzi nedatētie materiāli par pieminekļu aizsardzības darbu Igaunijas Republikā, kas tika saņemti no Tartu Universitātes, domājams, 20. gadsimta divdesmito un trīsdesmito gadu mijā.⁴⁴ Kopumā pieejamie LVVA materiāli par Pieminekļu valdes starptautisko sadarbību ir ļoti fragmentāri un sniedz informāciju tikai par potenciālās sadarbības virzieniem, bet ne tās attīstību.

Nozīmīgus datus par Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātes darbību arhitektūras pieminekļu apzināšanas un aizsardzības jomā 1920.-1940. gadā sniedz LVVA 7427. fonda 6. un 13. aprakstā iekļauto lietu materiāli, kas saistīti ar fakultātes mācību spēka Paula Kundziņa profesionālo darbību. Īpaša uzmanība promocijas darbā pievērsta Paula Kundziņa darbībai vienlaicīgi abās nozīmīgākajās institūcijās, kas nodarbojās ar Latvijas arhitektūras mantojuma apzināšanu, izpēti un aizsardzību – Izglītības Ministrijas Pieminekļu valdē un Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātē, kur viņš vadīja vienu no trim arhitektūras darbnīcām, periodiski uzņemoties arī fakultātes dekāna pienākumus. Paula Kundziņa personiskajā lietā⁴⁵ ir atrodamas ziņas par viņa akadēmisko un pedagoģisko darbu laika posmā no 1919. gada, kad viņš sāka strādāt LU Arhitektūras fakultātē, līdz 1944. gadam, kad P. Kundziņš devās emigrācijā. Tā ir informācija par viņa piedalīšanos starptautiskajās konferencēs, publiskajām lekcijām dažādām auditorijām Latvijā un P. Kundziņa ieņemamajiem

---

⁴² LVVA. – 1632.f. – 2.apr. – 944.l.

⁴³ Tīlmanis 1927.

⁴⁴ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 2.l. – 106.-107.lp.

⁴⁵ Turpat. – 7427.f. – 13.apr. – 922.l.

amatiem ārpus universitātes. Tādējādi tā mazāk attiecas uz Pieminekļu valdes kompetences sfēru tiešā veidā, taču sniedz priekšstatu par P. Kundziņa sabiedrisko darbību un līdz ar to – par viņa iesaistīšanos politiski angažētos pasākumos Kārļa Ulmaņa (1877-1942) autoritārā režīma pastāvēšanas laikā, lai gan neatklāj P. Kundziņa rīcības motīvus. Divdesmito gadu sākumā P. Kundziņš organizēja pirmās arhitektūras pieminekļu un tautas celtniecības objektu apzināšanas ekspedīcijas Latvijas teritorijā, kuru rezultāti apkopoti atsevišķā lietā.⁴⁶ Arhitektūras pieminekļu vērtības noteikšanas kritēriju saturu un vēsturisko celtnu praktiskās saglabāšanas metožu klasifikāciju atspoguļo P. Kundziņa docēto lekciju kursu *Latvijas tēlotāja māksla* un *Pieminekļu uzturēšana* programmas,⁴⁷ taču tās ir visai konspektīvas un, trūkstot lekciju kursa satura izklāstam, sniedz tikai vispārīga rakstura informāciju par minēto kursu tematiku, kas ļauj formāli noteikt tolaik aktuālo pieminekļu aizsardzības problēmu loku un svarīgākos akcentus Latvijas arhitektūras mantojuma interpretācijā.

1.2. Latvijas Valsts arhīvs.

Latvijas Valsts arhīva (turpmāk: LVA) 700. fondā glabājas dokumentācija par Latvijas PSR Izglītības tautas komisariāta un tam pakļauto iestāžu, tajā skaitā arī Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļas (bijušās Pieminekļu valdes) darbību no 1940. gada augusta līdz 1941. gada jūlijam, kā arī atsevišķas liecības par tās organizētajiem pieminekļu saglabāšanas pasākumiem vācu okupācijas laikā 1941. gada nogalē un 1942. gadā. Promocijas darbā izmantotas Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļas atskaites⁴⁸, kā arī sarakste ar citām valsts institūcijām un materiāli par Vecrīgas arhitektūras pieminekļu saglabāšanu 1940. gada otrajā un 1941. gada pirmajā pusē.⁴⁹ Šie materiāli formāli iziet ārpus promocijas darba tēmas hronoloģiskajām robežām, tomēr minēto dokumentu saturs liecina, ka politisko režīmu maiņa Latvijā 1940.-1941. gadā neradīja pārrāvumu pieminekļu aizsardzības institūcijas ikdienas darbā, ciktāl tas bija saistīts ar vēsturisko celtnu pārbūves un atjaunošanas darbu projektu izskatīšanu.

Nozīmīgs avots ir LVA saglabātais apkopojošais ziņojums par Pieminekļu valdes darbības rezultātiem laika posmā no 1923. gada oktobra līdz 1940. gadam ieskaitot.⁵⁰

⁴⁶ LVVA. – 7427.f. – 6.apr. – 324.l.

⁴⁷ Turpat. – 329.l. – 38., 53.-54.lp.; 330.l. – 66., 86.lp.

⁴⁸ LVA. – 700.f. – 1.apr. – 311.l.

⁴⁹ Turpat. – 313., 316.l.

⁵⁰ Turpat. – 313.l. – 147.-155.lp.

Tas aptver visas Pieminekļu valdes darba jomas: aizsargājamo objektu apzināšanu, reģistrāciju un inventarizāciju, kā arī to praktisko saglabāšanu jeb tā laika terminoloģijā: „pieminekļu kopšanu”, sniedz ziņas par valsts aizsardzībai pakļauto (inventarizēto) kultūras pieminekļu kopskaitu un to tipoloģisko iedalījumu. Ziņojumā sastopamā atsauce uz Pieminekļu valdi kā Izglītības ministrijas iestādi⁵¹ liecina, ka tas sastādīts pirms valdes reorganizācijas 1940. gada oktobrī. Tā autors(-i) nav zināms, iespējams, tas varētu būt bijis Pieminekļu valdes vecākais inspektors, arhitekts Pēteris Ārends (1900-1960), kurš 1940. gada vasarā uz laiku izpildīja valdes priekšsēdētāja pienākumus.⁵² Ziņojumā atzīmēti Pieminekļu valdes panākumi aizsargājamo objektu apzināšanā, taču vienlaikus norādīts arī uz līdzekļu trūkuma dēļ nepietiekamajiem pieminekļu uzturēšanas pasākumiem.

Tāpat kā LVVA 1630. fondā saglabātie Pieminekļu valdes lietvedības dokumenti, arī šie materiāli atspoguļo Pieminekļu valdes kā valsts institūcijas veidošanās un attīstības procesu no šīs institūcijas darbinieku viedokļa. Tādējādi tie sniedz gan ziņas par konkrētu objektu aizsardzības pasākumu norisi, gan netiešo informāciju par politiskās ideoloģijas ietekmi Pieminekļu valdes darbā, kas atklājas valdes iekšējā sarakstē ietvertajās atsauces uz valsts administrācijas amatpersonu rīkojumiem un norādījumiem, it īpaši autoritārā režīma laikā. Šo informāciju nepieciešams kritiski salīdzināt ar citos avotos un historiogrāfijā atrodamajām ziņām, jo oficiālajās atskaitēs Pieminekļu valde bija ieinteresēta parādīt sevi no labās puses, lai gan relatīvi lielais materiālu īpatsvars, kurā izvērtēti vēsturisko celtņu pārbūves un atjaunošanas darbu projekti uzskatāmi raksturo valdes speciālistu nostāju un viņu domstarpības attiecībā uz arhitektoniskās restaurācijas teorijas un metodoloģijas jautājumiem.

1.3. Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja Vēstures nodaļas arhīvs.

Kompleksu informāciju par dažādiem arhitektūras pieminekļu saglabāšanas pasākumu aspektiem (aizsargājamo objektu apzināšanu, inventarizāciju un atjaunošanu) Latvijas Republikā starpkaru periodā sniedz Pieminekļu valdes sēžu protokoli, kas glabājas Latvijas Nacionālā Vēstures muzeja Vēstures nodaļas arhīvā (turpmāk: LNVM VN).⁵³ Pieminekļu valdes sēdes notika neregulāri, tās tika

---

⁵¹ LVA – 700.f. – 1.apr. – 313.l. – 147.lp.

⁵² Turpat. – 2.apr. – 105.l. – 1.lp.

⁵³ LNVM. – VN 9665; VN 9666:1; VN 9666:2; VN 9681.

„sasauktas pēc vajadzības, reizi mēnesī vai retāk”.⁵⁴ Kā liecina mākslas vēsturnieka Riharda Pētersona apkopotie dati, pirmajos desmit Pieminekļu valdes darbības gados sēdes notika pat biežāk, nekā reizi mēnesī, taču trīsdesmito gadu otrajā pusē to skaits samazinājās līdz sešām (1938. gadā), piecām (1939. gadā) un pat četrām sēdēm gadā (1936.-1937. gadā).⁵⁵

Protokolu pieraksti izdarīti laika posmā no Pieminekļu valdes dibināšanas 1923. gada 18. septembrī līdz tās pēdējai sēdei 1940. gada 5. jūnijā un apkopoti četros sējumos. Pieminekļu valdes sēžu protokoli ir ļoti svarīgs vēstures avots, kas ne tikai atspoguļo valdes darba kārtību, bet arī sniedz ziņas par to, cik daudz uzmanības Pieminekļu valdes darbā tika pievērsts tieši arhitektūras pieminekļu aizsardzībai, parāda valdes darbinieku diskusijas par vēsturisko celtņu aizsardzības statusa noteikšanas kritērijiem, arhitektūras pieminekļu apzināšanas un uzskaites sistēmas izveidošanas principiem un pieminekļu apzināšanas ekspedīciju darba rezultātiem. Valdes sēdēs tika izskatīti jautājumi par konkrētu aizsargājamo objektu, piemēram, agrārās reformas gaitā atsavināto muižu dzīvojamo ēku, sakrālo celtņu vai viduslaiku pilsdrupu aizsardzības stāvokli un saglabāšanas pasākumiem.

Pieminekļu valdes sēžu protokolos atrodama informācija raksturo valdes attieksmi pret jau minēto Vecrīgas rekonstrukciju un trīsdesmito gadu beigās uzsākto viduslaiku pilsdrupu nojaukšanas kampaņu, tādējādi papildinot ziņas, ko sniedz LVVA atrodamā Pieminekļu valdes un Izglītības ministrijas sarakste par pieminekļu aizsardzības jautājumiem 1937.-1940. gadā.⁵⁶ Pieminekļu valdes sēžu protokolu sniegtā informācija par arhitektūras pieminekļu aizsardzību tomēr ir visai konspektīva, tādēļ tā izmantojama galvenokārt valdes darbības organizatorisko un ideoloģisko aspektu izpētei, kā arī lai raksturotu atsevišķu vēsturisko celtņu saglabāšanas pasākumus.

1.4. Krievijas Zinātņu Akadēmijas Materiālās kultūras vēstures institūta arhīvs.

Lai raksturotu arhitektūras pieminekļu aizsardzības praksi Baltijas guberņās 19. gadsimta nogalē, promocijas darbā izmantoti dati no Krievijas Zinātņu Akadēmijas Materiālās kultūras vēstures institūta Zinātniskā arhīva Rokrakstu nodaļas Sanktpēterburgā.⁵⁷ Pēc šiem materiāliem ir iespējams spriest par lokālo pieminekļu

⁵⁴ LVA. – 700.f. – 1.apr. – 313.l. – 147.lp.

⁵⁵ Pētersons 2006, 102.

⁵⁶ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 108.l.

⁵⁷ Рукописный отдел Научного архива Института истории материальной культуры Российской Академии Наук в Санкт-Петербурге (turpmāk saīsināti: Архив ИИМК РАН).

aizsardzības organizāciju sadarbību ar 1859. gadā Sanktpēterburgā dibināto Ķeizarisko arheoloģisko komisiju (*Императорская Археологическая Комиссия*), kas nomināli pildīja impērijas galvenās pieminekļu aizsardzības iestādes funkcijas. Ķeizariskās Arheoloģiskās Komisijas sarakste ar Kurzemes Literatūras un mākslas biedrību jautājumā par Kandavas pilsdrupu saglabāšanu⁵⁸ un Bauskas pilsdrupu apsekošanu⁵⁹ atklāj 19. gadsimta pēdējā ceturksnī Krievijas impērijā pastāvošās pieminekļu aizsardzības sistēmas darbības mehānismu ar tam raksturīgajām problēmām: dažādu iestāžu rīcības nesaskaņotību, valsts birokrātiskā aparāta lēno un juceklīgo funkcionēšanu no vienas puses, un arhitektūras pieminekļu fiksācijas tehniskās iespējas šajā laika posmā – no otras puses. Šeit atrodami unikāli Bauskas pils ārsienu 16. gadsimta dekoratīvā apmetuma uzmērījumi, kas izgatavoti 1888. gadā⁶⁰ (sgrafīto tehnikā darinātā apmetuma palieku foto fiksācija pirmo reizi tika izdarīta 1929. gadā⁶¹). Šo materiālu kā vēstures avotu zinātnisko nozīmi tomēr samazina tas, ka uzmērījumiem un fotoattēliem trūkst mēroga un paskaidrojošā teksta, līdz ar to nav ziņu par to autoriem, pieminekļa fiksācijas gaitu un to, kādā veidā šie materiāli nonāca Ķeizariskās Arheoloģiskās Komisijas rīcībā.

Par Ķeizariskās Arheoloģiskās Komisijas iesaistīšanos arhitektūras pieminekļu apzināšanā Baltijas guberņās liecina Vidzemes un Igaunijas pareizticīgo draudžu garīdznieku Komisijai 1894.-1895. gadā iesūtītie sešdesmit sešu draudžu vēstures apraksti.⁶² Apraksti sastādīti pēc kopīgas shēmas, atšķirības to saturā nosaka attiecīgās draudzes garīdznieka rīcībā esošās informācijas apjoms un raksturs. Katrs draudzes apraksts nosacīti ietver šādas sadaļas: 1) aprakstā minētā objekta (-u) novietojums; 2) vietējo iedzīvotāju sadzīve, viņu tradīcijas un nodarbošanās veidi; 3) draudzes vēstures apraksts; 4) dievnama un ar to saistīto ēku celtniecība un pārbūves; 5) draudzes kapsētas apraksts; 6) draudzes skolas apraksts. Atsevišķos gadījumos šo aprakstu papildina dati par citām draudzes teritorijā izvietotajiem ievērojamiem kultūrvēsturiskiem objektiem: pilskalniem, senkapiem, ģeoloģijas pieminekļiem u.tml. Jāatzīmē, ka Latvijā ir pieejami tikai fragmentāri šo aprakstu izvilkumi, kas tika

⁵⁸ Архив ИИМК РАН. – Ф.1. – Оп.1. – Д.23.

⁵⁹ Там же. – Д.58. – Л.73.-83.

⁶⁰ Там же. – Л.74.

⁶¹ Skat.: Skane 2002, 91-92.

⁶² Обстоятельное описание [...] прихода, церкви, школы и кладбища, местности прихода и всего замечательного в церковно-историческом, археологическом, топографическом, бытовом, военном и вообще историческом отношениях. – Архив ИИМК РАН. – Ф.1. – Оп.1. – Дд. 155., 944.-983., 1002., 1006.

publicēti 10. Krievijas Arheoloģijas kongresa materiālu krājumā.⁶³ Šīs avotu grupas galvenais trūkums ir tās nesistemātiskais raksturs, kas saglabāties, neraugoties uz iepriekš minēto draudzes apraksta shēmu. Ne minētā arhīva fondā saglabātie, nedz arī vēlāk daļēji publicētie draudžu apraksti nav zinātniski apstrādāti un rediģēti, tādēļ tiem ir nozīme kā liecībai par pareizticīgo sakrālās arhitektūras objektu apzināšanu, taču ziņojumos sniegto informāciju par atsevišķu celtnu būvvēsturi, tajā skaitā to pārbūves, remonta un atjaunošanas darbiem, nav iespējams pārbaudīt.

Kopumā šeit apskatīto četru Latvijas un ārzemju arhīvu fondos ir atrodama vispusīga informācija par arhitektūras pieminekļu saglabāšanu mūsdienu Latvijas teritorijā. Materiālu lielāko daļu sastāda pieminekļu aizsardzības nozarē strādājošo sabiedrisko organizāciju un valsts iestāžu lietvedības dokumenti, dažādu resoru sarakste, darbības atskaišu pirmie eksemplāri un pieminekļu saraksti. Lai gan pieejamie vēstures avoti gan no kvantitātes, gan satura viedokļa ir nepilnīgi, to sniegtās informācijas apjoms ļauj spriest par pieminekļu aizsardzības iestāžu struktūru un darbības iespējām arhitektūras mantojuma saglabāšanā apskatāmajā laika posmā.

2. Publicētie avoti.

2.1. Dokumentu krājumi.

Materiāli par Latvijas arhitektūras pieminekļu aizsardzību atsevišķos dokumentu krājumos tikpat kā nav apkopoti un izdoti. Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības uzdevumā H. fon Bruinings sagatavoja neliela apjoma dokumentu krājumu par biedrības darbu pieminekļu aizsardzības jomā. Tā pirmais izdevums 1906. gadā vācu valodā ietvēra tikai Īsu ievadu par Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības vēsturi⁶⁴ un biedrības izstrādātos priekšlikumus 1905. gadā Krievijas impērijas Iekšlietu ministrijas ierēdņu sagatavotajam pieminekļu aizsardzības likumprojektam.⁶⁵ 1909. gadā tika publicēts šī dokumentu krājuma otrais, papildinātais izdevums krievu valodā. Līdzās pirmajā izdevumā publicētajiem materiāliem tajā bija iekļauta arī Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības sarakste ar Maskavas Arheoloģisko biedrību (*Московское Археологическое Общество, 1864*) 1908. gada nogalē sakarā ar pēdējās izstrādāto alternatīvo pieminekļu aizsardzības likumprojektu.⁶⁶

⁶³ Труды X. Археологического Съезда 1896, 39-210.

⁶⁴ Bruiningk 1906, 1-7.

⁶⁵ Turpat, 7-16.

⁶⁶ Отзыв Общества Истории и Древностей 1909, 25-29.

Šie materiāli parāda Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības darba kontekstu impērijā. Biedrībai 20. gadsimta sākumā bija pietiekami liela autoritāte ne tikai Krievijas pieminekļu aizsardzības kustības aktīvistu aprindās, bet arī valsts iestāžu amatpersonu skatījumā, lai tās lūgtu biedrību izteikt savas domas par pieminekļu aizsardzības darba organizācijas principiem. Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības sagatavotie priekšlikumi šajā jautājumā savukārt parādīja tās akceptēto teorētisko koncepciju ietekmju avotus, kas sakņojās Vācijas zemju jaunāko pieminekļu aizsardzības likumdošanas aktu un Rietumeiropas valstu (Francijas, Lielbritānijas un Itālijas) arhitektūras pieminekļu restaurācijas prakses analīzē.

Kultūras pieminekļu aizsardzības pasākumu attīstību Krievijas valsts robežās no 18. gadsimta sākuma līdz Pirmā pasaules kara beigām atspoguļo 1978. gadā Maskavā izdots dokumentu krājums.⁶⁷ Promocijas darbā izmantoti šeit publicētie dati par Iekšlietu ministrijas 1901.-1905. gadā īstenoto pirmo kultūras pieminekļu apzināšanas akciju visas Krievijas impērijas mērogā.⁶⁸ Kā 1911. gadā ziņojumā Valsts Domei atzina iekšlietu ministrs A. Makarovs (*A. A. Макаров*), šis pasākums beidzās neveiksmīgi, jo tā rezultātā policijas ierēdņu savāktās ziņas par pieminekļiem bija nepilnīgas un nesistemātiskas.⁶⁹ Tas apstiprina arī H. Pīranga 1912. gadā II Baltijas Vēsturnieku sanāksmē Rēvelē (Tallinā) izteikto kritiku par minētās pieminekļu apzināšanas akcijas neefektivitāti.⁷⁰ Tā kā Krievijas impērijā nepastāvēja vienota pieminekļu tiesiskās aizsardzības sistēma, arhitektūras pieminekļu saglabāšanu regulēja Celtniecības nolikums (1857. gada redakcijā)⁷¹, kā arī cara Aleksandra III 1889. gadā izdots rīkojums, kas noteica vēsturisko celtnu restaurācijas darbu saskaņošanu ar Ķeizarsko Arheoloģisko Komisiju un Ķeizarsko Mākslas Akadēmiju (*Императорская Академия Художеств*) Sanktpēterburgā.⁷² Minētie likumdošanas akti kalpoja par pamatu Arheoloģiskās Komisijas un Mākslas Akadēmijas 19. gadsimta beigās organizētajiem t.s. „senatnes pieminekļu” (*древности*) apzināšanas mēģinājumiem arī mūsdienu Latvijas teritorijā.

Vairākos Rietumeiropā publicētajos dokumentu krājumos apkopoti izvilcumi no pieminekļu aizsardzības likumdošanas aktiem, preses publikācijām un atsevišķu autoru rakstiem par 19. un 20. gadsimta mijā aktuālajām restaurācijas darbu

⁶⁷ Охрана памятников истории и культуры 1978.

⁶⁸ Там же, 153-154; 338-340.

⁶⁹ Там же, 218.

⁷⁰ Pīrang 1912, 176.

⁷¹ Охрана памятников истории и культуры 1978, 63.

⁷² Там же, 133-134.

metodoloģijas problēmām. 1988. gadā Braunšveigā tika izdota austriešu mākslas vēsturnieka un pieminekļu aizsardzības teorētiķa Aloīza Rīgla (*Alois Riegl, 1858-1905*) un viņa uzskatu oponenta, vācbaltiešu izcelsmes mākslas vēsturnieka Georga Dēhio (*Georg Gottfried Dehio, 1850-1932*) laikā no 1900. līdz 1905. gadam publicēto rakstu izlase.⁷³ Tā uzskatāmi parāda būtiskās atšķirības arhitektūras mantojuma sociālās un ideoloģiskās nozīmes interpretācijas atšķirības, kādas šajā laikā pastāvēja ķeizariskajā Vācijā un multietniskajā Austroungārijas impērijā, tādējādi sniedzot iespēju labāk izprast arī Baltijas arhitektūras mantojuma aizsardzības īpatnības.

Promocijas darbā izmantota arī mākslas vēsturnieka Norberta Hūzes (*Norbert Huse*) sastādītā 18.-20. gadsimta pieminekļu aizsardzības vēstures avotu izlase.⁷⁴ Tās otrajā izdevumā, kas nāca klajā Minhenē 1996. gadā, iekļauti tēmas izpētei konceptuāli svarīgi dokumenti, kas atspoguļo vācu un austriešu arhitektu, mākslas vēsturnieku un 20. gadsimta sākumā populārās t.s. Dzimtenes vēstures pētīšanas kustības (*Heimatschutz/Heimatkunde*) pārstāvju uzskatus par arhitektūras pieminekļu aizsardzības prakses un teorijas jautājumiem. Ņemot vērā vēsturiski nosacīto Vācijas intelektuālās vides ietekmes būtisko nozīmi vācbaltiešu sabiedrībā⁷⁵, kā arī vēstures avotos apstiprināto Dzimtenes vēstures pētīšanas kustības ideju recepciju Baltijā 20. gadsimta sākumā⁷⁶, ir pamats izmantot šos materiālus ne tikai vispārējā arhitektūras pieminekļu saglabāšanas vēstures konteksta, bet arī tieši Latvijas teritorijā īstenoto pasākumu raksturošanai.

2.2. Pieminekļu aizsardzības institūciju darbības pārskati.

Nozīmīgu publicēto avotu grupu sastāda apskatāmajā laika periodā pieminekļu aizsardzības darbā iesaistīto sabiedrisko organizāciju un valsts iestāžu darbības pārskati. 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā tie bija Rīgas Vēstures un senatnes pētnieku biedrības⁷⁷ un Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības⁷⁸ sēžu atskaite izdevumi. Rīgas Vēstures un senatnes pētnieku biedrības sēdes notika reizi mēnesī, izņemot jūniju, jūliju un augustu; decembra beigās pēc kārtējās mēneša sēdes biedrības prezidents vai sekretārs papildus nolasīja aizvadītā gada pārskata ziņojumu. Tāda pati kārtība pastāvēja arī Kurzemes Literatūras un mākslas biedrībā.

---

⁷³ Dehio & Riegl 1988.

⁷⁴ Huse 1996.

⁷⁵ Skat.: Latvija 19. gadsimtā, 398-422; Pistohlkors 1994; Hirschhausen 2006.

⁷⁶ Protokolle des I Baltischen Historikertages 1909, VI-X.

⁷⁷ Sitzungsberichte Riga 1874-1936.

⁷⁸ Sitzungsberichte Kurland 1864-1936.

Biedrību sēžu atskaites ziņojumi atspoguļo apspriesto jautājumu loku un pieņemtos lēmumus. Līdzās jautājumiem par biedru skaita izmaiņām, organizāciju finansiālo stāvokli un to paspārnē darbojošos struktūru: Kurzemes Provinces muzeja Jelgavā, Rīgas Doma muzeja un Rīgas Pilsētas bibliotēkas funkcionēšanu, šo biedrību sēdēs tika izskatīti ziņojumi par konkrētu vēsturisko celtņu stāvokli, apspriesti to saglabāšanas pasākumi un arhitektūras pieminekļu apzināšanas problēmas. Atšķirībā no dienas presē sniegtajām ziņām, Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības atskaitēs tika ievietoti plašāka apjoma materiāli par jaunatklātajiem arhitektūras pieminekļiem, kā arī plānotajiem vai realizētajiem vēsturisko celtņu konservācijas un restaurācijas darbiem. Šeit publicēti arī Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības un Rīgas Arhitektu biedrības 1910. gadā kopīgi izveidotās Pieminekļu aizsardzības komisijas (*Kommission für Denkmalpflege*) darba plāni un atskaites.⁷⁹ Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība publicēja arī atskaites ziņojumus par tās biedru piedalīšanos pieminekļu aizsardzības problēmām veltītajās arhitektu un mākslas vēsturnieku sanāksmēs Vācijā 1909.-1911. gadā⁸⁰, I Starptautiskajā arheologu kongresā Atēnās 1905. gadā⁸¹, kā arī vairākos Krievijas Arheoloģijas kongresos pēc 1896. gada.⁸² Līdz ar to ir iespējams spriest par biedrības starptautiskajiem kontaktiem un to ietekmi uz arhitektūras pieminekļu aizsardzības pasākumiem vietējā mērogā.

Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības un Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības sēžu atskaišu ziņojumi ir hronoloģiski un tematiski ierobežoti: tie satur informāciju tikai par attiecīgajā pārskata periodā, t.i., kārtējo sēžu starplaikos veiktajiem un plānotajiem pasākumiem, taču nesniedz pieminekļu aizsardzības pasākumu attīstības pārskatu ilgākā laika periodā, nedz arī tā darbības izvērtējumu. Tā, piemēram, jautājums par Rīgas vēsturisko celtņu apzināšanu vairākkārt atkārtojas Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēdēs, taču vienlaikus rodas iespaids, ka biedrība pie tā atgriezusies it kā nejauši, pat neapspriežot agrāk veikto pasākumu rezultātus. Tajā pašā laikā citi vēstures avoti⁸³ liecina par vietējo arhitektu darbību Vecrīgas apbūves pētīšanā un arhitektūras pieminekļu stāvokļa fiksēšanā *in situ*.

---

⁷⁹ Sitzungsberichte Riga 1910, 304-305; Sitzungsberichte Riga 1911, 430-432; Sitzungsberichte Riga 1912, 413-414.

⁸⁰ Sitzungsberichte Riga 1909, 42-48; Sitzungsberichte Riga 1910, 154-160; Sitzungsberichte Riga 1911, 347-349.

⁸¹ Sitzungsberichte Riga 1905, 101-112.

⁸² Sitzungsberichte Riga 1908, 128-141; Sitzungsberichte Riga 1911, 299-323.

⁸³ Riga und seine Bauten 1903, 338-393.

Šajā ziņā atšķirīgi ir Rīgas Doma būves apvienības (*Rigasche Dombauverein*) laika posmā no 1885. līdz 1910. gadam izdotie materiālu krājumi par Rīgas Doma katedrāles un klostera atjaunošanas darbiem, kas tika izdarīti šīs Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrībai pakļautās organizācijas vadībā.⁸⁴ Rīgas Doma būves apvienības atskaitēs publicēti tās sēžu protokoli, pārskati par pieminekļa būvēstures pētījumiem un atsevišķu tā daļu arhitektonisko izpēti, kā arī detalizēti fiksēta Doma kompleksa restaurācijas gaita (darbu apraksti, uzmērījumi, foto attēli par celtnes stāvokli pirms un pēc atjaunošanas vai pārbūves). Līdz ar to šis avots ļauj izsekot arhitektūras restaurācijas koncepciju un metožu attīstībai ievērojamākajā restaurācijas prakses piemērā Baltijā divdesmit piecu gadu garumā, turklāt tieši tajā laika posmā, kad Eiropas pieminekļu aizsardzības kustības aktīvistu vidū norisinājās intensīvas diskusijas par jaunu restaurācijas teorētisko un metodoloģisko pamatprincipu formulēšanu. Šādas pieejas pamatojums jau ir aprobēts historiogrāfijā⁸⁵, lai gan jāņem vērā, ka Rīgas Doma būves apvienības publicētajos ziņojumos netika iekļauti visi tā laika restaurācijas darbu īstenotāju rīcībā esošie pieminekļa izpētes materiāli.⁸⁶

Arhitektūras pieminekļu saglabāšanas pasākumi pieminēti arī pirmajos apkopojošā rakstura pārskatos par pieminekļu aizsardzību Baltijas guberņās. Sakarā ar X Krievijas arheoloģijas kongresa darbu Rīgā 1896. gadā tika publicēti H. fon Bruininga⁸⁷ un mākslas vēsturnieka Eižena fon Notbeka (*Eugene von Nottbeck, 1842-1900*) kongresā nolasītie referāti⁸⁸ par vācbaltiešu zinātnisko un novadpētniecības biedrību paveikto šajā jomā. Savukārt, gatavojoties XV Krievijas Arheoloģijas kongresam, kura norise bija plānota 1914. gadā Pleskavā, Vilhelms Neimanis uzrakstīja vispārēju pārskatu par pieminekļu aizsardzības vēsturi Baltijā no 16. gadsimta beigām līdz pat 20. gadsimta sākumam.⁸⁹ Izmantojot šos materiālus, jāņem vērā, ka tiem bija zināmā mērā reprezentatīvs raksturs, šo pārskatu uzdevums bija izcelt biedrību panākumus un nozīmi Baltijas kultūras dzīvē. Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības arhīvā atrodama biedru korespondence⁹⁰ ar dažādām valsts iestādēm un Vidzemes Bruņniecības (*Livlandische Ritterschaft*) pārstāvjiem par līdzekļu iegūšanu Cēsu viduslaiku pils Rietumu torņa konservācijai, kas bez

---

⁸⁴ Rechenschaftsberichte der Dombauabtheilung 1885-1910.

⁸⁵ Grosmane 1999.

⁸⁶ Skat.: Neumann 1912a; Meinarte 1994.

⁸⁷ Бруйнингк 1896.

⁸⁸ Nottbeck 1896.

⁸⁹ Neumann 1914.

⁹⁰ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 86.l.

panākumiem ilga no 1903. līdz 1914. gadam, tomēr liecina, ka faktiskais stāvoklis vēsturisko celtnu saglabāšanas jomā bija citāds, nekā to attēloja oficiālie pārskati. Tāpat Rīgas arhitektu biedrības 25 gadu pastāvēšanas jubilejai veltītajā rakstu krājumā, kas satur izvērstu biedrības darba kopsavilkumu, minētie fakti par domstarpībām ar Rīgas pilsētas pašvaldību dažādu arhitektonisko jautājumu risināšanā⁹¹ liecina par tālaika situāciju arhitektūras pieminekļu aizsardzības nozarē.

Latvijas Republikā pēc Pirmā pasaules kara sakarā ar pieminekļu aizsardzības darba reorganizāciju, kā arī sociālpolitiskās situācijas izmaiņām kopumā, vācbaltiešu sabiedrisko organizāciju nozīme pieminekļu aizsardzībā samazinājās. Latvijas valsts aktivitātes pieminekļu aizsardzības jomā raksturo Pieminekļu valdes darbības pārskati, kas kopš 1923. gada tika publicēti laikrakstā *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*⁹², bet kopš 1936. gada – arī Pieminekļu valdes izdotajā žurnālā *Senatne un Māksla*.⁹³ Arhitektūras jeb, atbilstoši tā laika terminoloģijai, celtniecības pieminekļi šeit dažkārt ievietoti vienā tipoloģiskajā grupā ar mākslas pieminekļiem. Atsevišķus pārskatus par arhitektūras pieminekļu aizsardzību 1938. un 1939. gadā žurnālā *Latvijas Arhitektūra* publicēja Pieminekļu valdes inspektors Pēteris Ārends.⁹⁴ Pārskatos ir sniegtas ziņas par attiecīgajā laika periodā veiktajiem kultūras pieminekļu apzināšanas, inventarizēšanas un praktiskās saglabāšanas darbiem, minēts valsts aizsargājamo objektu sarakstā iekļauto vēsturisko celtnu, kā arī Pieminekļu valdes uzraudzīto arhitektūras pieminekļu pārbūves un atjaunošanas darbu skaits.

Jāatzīmē, ka šajos pārskatos atrodama informācija par arhitektūras pieminekļu praktisko saglabāšanu ir ļoti īsa un vispārīga: minēts tikai Rīgā un provincē Pieminekļu valdes kontrolēto (pārraudzīto) vēsturisko celtnu pārbūves un atjaunošanas darbu skaits, šos pasākumus tuvāk neraksturojot. Bez tam pārskatos trūkst ziņu par Pieminekļu valdes finansiālajiem resursiem, kas attiecīgajā laika periodā bija pieejami atsevišķu kultūras pieminekļu grupu aizsardzībai. Turklāt K. Ulmaņa autoritārā režīma laikā publicētajos pārskatos vispār nav pieminēta Vecrīgas rekonstrukcija un Pieminekļu valdes darbība šajā sakarībā. Tādējādi minētie pārskati gan uzskatāmi atspoguļo valsts politiskās ideoloģijas ietekmes pieaugumu Pieminekļu valdes darbā trīsdesmito gadu otrajā pusē, taču vienlaikus nesniedz visaptverošu priekšstatu par nacionālās pieminekļu aizsardzības institūcijas darbību.

---

⁹¹ Bock & Seuberlich 1914.

⁹² Pārskats 1923; Pārskats 1923-1928; Pārskats 1929-1933; Pārskats 1923-1938.

⁹³ Pārskats 1935; Pārskats 1934-1939.

⁹⁴ Ārends 1939; Ārends 1939a.

2.3. Publikācijas par Latvijas arhitektūras pieminekļu saglabāšanu no 19. gadsimta otrās puses līdz 1940. gadam.

Atsevišķu publicēto avotu grupu veido dažādu autoru raksti, kas promocijas darbā aplūkotajā laika periodā publicēti presē⁹⁵ un tematiskajos rakstu krājumos, un attiecas uz Latvijas arhitektūras pieminekļu saglabāšanas darbu mērķiem un koncepcijām, kā arī to organizatoriskajiem un metodoloģiskajiem aspektiem. Pirmie apcerējumi par šo tēmu bija kopš 19. gadsimta astoņdesmitajiem gadiem laikrakstā *Baltische Monatschrift* un Baltijas Vēsturnieku sanāksmju⁹⁶ rakstu krājumos sastopamās Vilhelma Neimaņa⁹⁷ un Heinriha Pīranga⁹⁸ publikācijas, kas apliecināja labu jaunākās restaurācijas darbu teorijas un Eiropas valstu vēsturisko celtnu praktiskās saglabāšanas pieredzes pārzināšanu. Šie materiāli vēsturniekiem joprojām ir maz pazīstami, jo pēc Otrā pasaules kara sarakstītajos darbos par Latvijas arhitektūras vēsturi⁹⁹ tie nav izmantoti. Tādēļ minētajām publikācijām ir ne tikai noteikta izziņas vērtība kā liecībām par nozares teorētisko koncepciju attīstības līmeni apskatāmajā laika periodā, bet arī ievērojama historiogrāfiska nozīme.

Īpaši jāatzīmē V. Neimaņa 1911. gadā sarakstītā brošūra *Merkbüchlein zur Denkmalpflege auf dem Lande*,¹⁰⁰ kurā bija apkopotas jaunākās atziņas par arhitektūras un mākslas pieminekļu restaurāciju, sniegts konspektīvs pārskats par mākslas stilu attīstību Baltijā no viduslaikiem līdz 19. gadsimtam un metodiskie norādījumi par pieminekļu apzināšanu un uzturēšanu. Brošūras galvenā auditorija bija Baltijas lauku novadu evaņģēliski-luterisko draudžu mācītāji, tādēļ uzsvars tajā tika likts uz Baznīcas arhitektūras un mākslas objektiem, taču, neraugoties uz zināmu tematisko vienpusību, V. Neimaņa brošūra uzskatāma par vienu no pirmajām pieminekļu aizsardzības rokasgrāmatām šajā Centrālās un Austrumeiropas reģiona daļā, kas turklāt bija atbilstoša šāda veida izdevumu tā laika standartiem. Līdzīga satura rokasgrāmata (*Max Dvorák: Kathedismus der Denkmalpflege*) 1911. gadā tika izdota arī Austroungārijā¹⁰¹, un 1915. gadā – Petrogradā.¹⁰²

⁹⁵ Izmantoto Latvijas preses izdevumu darbības sociālpolitiskā konteksta raksturojumu skat.: Latvijas Republikas prese 1918-1940.

⁹⁶ Pirmā Baltijas Vēsturnieku sanāksme (*Baltischer Historikertag*) notika 1908. gadā Rīgā, otrā – 1912. gadā Rēvelē / Tallinā, skat.: Feureisen 1923, 66.

⁹⁷ Neumann 1885; Neumann 1888; Neumann 1912.

⁹⁸ Pīrang 1909; Pīrang 1912.

⁹⁹ Skat., piemēram: Vasiļjevs 1987; Siliņš 1993; Latvijas arhitektūra 1998.

¹⁰⁰ Neumann 1911.

¹⁰¹ Huse 1996, 158.

¹⁰² Покрышкин 1915.

Starpkaru periodā arhitektūras pieminekļu aizsardzības konceptuālajiem un metodoloģiskajiem jautājumiem Latvijā tika pievērsta salīdzinoši maza uzmanība. Pieminekļu valdes tehniskā vadītāja Artūra Štāla (1897-1951) divdesmito gadu sākumā sarakstītajā programmatiskajā grāmatā *Sargāsim savas tautas senatni!*, kas tiek uzskatīta par līdz šim vienīgo pieminekļu aizsardzības nozarē Latvijā publicēto teorētiski nozīmīgo darbu¹⁰³, un faktiski atspoguļo Pieminekļu valdes nostāju šajos jautājumos, sastopamas tikai vispārīga rakstura piezīmes par vēsturisko celtnu postījumu cēloņiem un pieminekļu aizsardzības institūciju pienākumu darīt visu iespējamo, lai tos novērstu.¹⁰⁴

Pēc Otrā pasaules kara publicētajā P. Kundziņa rakstā par luterisko dievnamu celtniecību Latvijas Republikā¹⁰⁵ pirmo reizi tika sniegts sistemātisks Pieminekļu valdes veikto arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas pasākumu izklāsts un izvērtējums. Tajā aplūkoti Pieminekļu valdes darba apstākļi, attiecības ar pieminekļu īpašniekiem (šajā gadījumā – ar draudzi) un valsts institūcijām, kas piedalījās vēsturisko celtnu pārbūves projektu izskatīšanā. P. Kundziņš raksturoja Pieminekļu valdes akceptētos dievnamu atjaunošanas un pārbūves darbu veidus, minot konkrētus piemērus no prakses un komentējot attiecīgā lēmuma pieņemšanas motīvus, kā arī norādīja uz tā īstenošanas pozitīvajām vai negatīvajām sekām, raugoties no pieminekļu aizsardzības viedokļa. Publikācijas autors tomēr izvairījies no kritiska viedokļa izteikšanas, salīdzinot ar viņa 1935. gadā publicēto apcerējumu par Latvijas sakrālo arhitektūru¹⁰⁶, kurā P. Kundziņš tā laika Latvijas sabiedrības izpratnes līmeni par vēsturisko celtnu saglabāšanu vērtēja visai negatīvi. Tas izskaidrojams ar minētā raksta tapšanas apstākļiem: atradāmies trimdā, P. Kundziņš šajā publikācijā varēja izmantot tikai savu atmiņu¹⁰⁷, turklāt laika distance šajā situācijā tikai pastiprināja pagātnes idealizācijas tendences, pieklusinot trīsdesmito gadu vidū aktuālo vēsturisko celtnu saglabāšanas problēmu nozīmi.

Kopumā promocijas darbā izmantoto avotu daudzveidīgais raksturs (pieminekļu aizsardzības institūciju arhīvu materiāli un to darbības pārskati, kā arī laikabiedru publikācijas par aktuālajiem vēsturisko celtnu saglabāšanas jautājumiem) un to

---

¹⁰³ Pētersons 2001, 33.

¹⁰⁴ Štāls 1924, 11-17.

¹⁰⁵ Kundziņš 1950.

¹⁰⁶ Kundziņš 1935, 236.

¹⁰⁷ P. Kundziņa rīcībā šajā laikā nebija nekādu dokumentāro avotu par Pieminekļu valdes darbu pirms Otrā pasaules kara (skat.: LVA. – 2280.f. – 1.apr. – 2., 6.l.), izņemot historiogrāfijā dažkārt citēto dienasgrāmatu (Indāns 1994, 83; Spārītis 1999, 43), kas pētniekiem Latvijā nav pieejama.

saturiskā kvalitāte ļauj pētīt Latvijas arhitektūras mantojuma formāli tiesiskās aizsardzības un praktiskās saglabāšanas pasākumu vēsturisko attīstību laika posmā no 19. gadsimta otrās puses līdz 1940. gadam, rekonstruēt šī procesa norisi, konceptuālo un metodoloģisko problēmu loku un izvērtēt to risinājuma variantus.

3. Historiogrāfija.

3.1. Pētījumi par arhitektūras pieminekļu aizsardzības vēsturi Eiropā.

Jau 20. gadsimta sākumā tika veikti pirmie mēģinājumi apkopot Rietumeiropas valstu pieredzi kultūras pieminekļu aizsardzības jomā, galvenokārt attiecībā uz pieminekļu aizsardzības likumdošanu un aizsargājamo objektu apzināšanu, kā arī privāto un publisko tiesību sfēras savstarpējo pretrunu atrisināšanu šīs nozares interesēm atbilstošā veidā.¹⁰⁸ Divdesmitā gadsimta otrajā pusē ir publicēti daudzi atšķirīga mēroga pētījumi par arhitektūras pieminekļu aizsardzības vēsturi gan atsevišķās Eiropas valstīs¹⁰⁹, gan kontinentā kopumā.¹¹⁰

Viens no nozīmīgākajiem darbiem par arhitektūras pieminekļu saglabāšanas vēsturi Eiropā, kas aptver laika posmu no antīkās pasaules līdz 20. gadsimta otrajai pusei ieskaitot, ir somu autora Jukkas Jokilehto (*Jukka Jokilehto*) monogrāfija *A History of Architectural Conservation*.¹¹¹ Jukka Jokilehto, būdams starptautisko pieminekļu aizsardzības organizāciju ICOMOS un ICCROM darbinieks, kā arī 1972. gada UNESCO *Konvencijas par pasaules kultūras un dabas mantojumu aizsardzību* līdzautors, savā pētījumā apkopojis vairāk nekā divdesmit gadu gaitā iegūtos materiālus par vēsturisko celtnu praktiskās saglabāšanas koncepciju un metožu attīstību Eiropā. Attiecīgā laikmeta restaurācijas teorētisko pamatprincipu izveidošanos un to pielietojumu praksē J. Jokilehto konsekventi aplūkojis saistībā ar konkrētā reģiona sociālpolitisko situāciju. Līdz ar to arhitektūras pieminekļu aizsardzība tiek iekļauta plašākā sabiedrības vēstures kontekstā, neatdalot tās specifiskos tehnoloģiskos aspektus no laikmeta dzīves attīstības tendencēm kopumā. Tajā pašā laikā šajā darbā nav aplūkotas šīs nozares īpatnības Austrumeiropā 19. gadsimtā un laikā līdz Otrā pasaules kara sākumam, autoram aprobežojoties ar hrestomātisko 20. gadsimta sākuma vācu un austriešu teorētisku izstrādāto koncepciju

¹⁰⁸ Brown 1905; Wieland 1905.

¹⁰⁹ Speitkamp 1996; Wohlleben 1989..

¹¹⁰ Михайловский 1971; Подьяпольский 1988; Petzet & Mader 1993.

¹¹¹ Jokilehto 1999. Monogrāfijas pamatā ir tās autora 1986. gadā Jorkas universitātē Lielbritānijā aizstāvētā doktora disertācija. Pilns disertācijas teksts pieejams ICCROM mājas lapā internetā: http://www.iccrom.org/eng/e-docs/ICCROM_05HistoryofConservation.pdf/

analīzi. Salīdzinoši maz uzmanības J. Jokilehto pievērsis arī starpkaru perioda Eiropas pieminekļu aizsardzības praksei, tajā skaitā totalitāro un autoritāro režīmu īstenotajai kultūras pieminekļu aizsardzības politikai un tās ideoloģiskajam pamatojumam, sniedzot plašāku ieskatu tikai trīsdesmito gadu Itālijas arhitektu diskusijās par Romas u.c. pilsētu vēsturisko centru rekonstrukcijas iespējām.

Minētos trūkumus daļēji kompensē 2006. gadā Austrumeiropas Vācu kultūras un vēstures federālā institūta (*Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*) publicētais rakstu krājums par arhitektūras pieminekļu aizsardzību Centrālajā un Austrumeiropā. Krājuma sastādītājas, mākslas vēsturnieces Beātes Štorkūlas (*Beate Störkuhl*) sarakstītajā ievada esejā detalizēti atspoguļota arhitektūras mantojuma politiskās nozīmes interpretācija šajā reģionā, ieskaitot Poliju un Baltijas valstis, no deviņpadsmitā gadsimta sākuma līdz 1989. gadam.¹¹² Kultūras pieminekļu aizsardzības uzdevumu politizāciju Vācijā ap 1914. gadu, tāpat kā jaunajās reģiona valstīs pēc Pirmā pasaules kara, autore saista ar nepabeigto sabiedrības modernizācijas procesu un nacionālisma ideoloģijas ietekmi. To apstiprina vēsturnieka Džozefa Rotčailda (*Joseph Rotshchild*) pētījumi par Centrālās un Austrumeiropas valstu iekšpolitisko attīstību divdesmitā gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados.¹¹³ Nacistu kultūrpolitikas ietekme uz arhitektūras praksi kopumā un vēsturisko ēku aizsardzību Vācijā historiogrāfijā ir pietiekami labi izpētīta¹¹⁴, un jaunākās publikācijas par Padomju Savienības komunistiskā režīma attieksmi pret kultūras mantojumu pirms Otrā pasaules kara¹¹⁵ ļauj iegūt pārskatu par nozares attīstības gaitu Latvijas Republikas kaimiņvalstīs un izdarīt secinājumus par tās ietekmi uz arhitektūras pieminekļu saglabāšanu Latvijā.

Informācija par arhitektūras pieminekļu aizsardzības vēsturi Krievijas impērijā 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā savukārt ir būtiska promocijas darba otrajā nodaļā iztīrītajam jautājumam par sistemātiskas vēsturisko celtnu saglabāšanas pirmsākumiem Latvijas teritorijā. Jaunākais pētījums par pieminekļu aizsardzības vēsturi Krievijas impērijā ir arhitektūras akadēmiķa A. Ščenkova (*A. C. Щенков*) redakcijā izdots rakstu krājums.¹¹⁶ Tas ietver līdz 1917. gadam valsts administrācijas izdoto rīkojumu un citu normatīvi tiesisko aktu apskatu, kā arī

---

¹¹² Störkuhl 2006.

¹¹³ Rotčailds 1999.

¹¹⁴ Bartetzko 1985; Scheck 1995; Hubel 2004.

¹¹⁵ Щенков 2004, 7-47.

¹¹⁶ Щенков 2002.

pieminekļu aizsardzības organizāciju veidošanās procesa un vēsturisko celtnu nostiprināšanas un atjaunošanas darbu metožu analīzi saistībā ar sabiedrības dzīves attīstību. Promocijas darba kontekstā svarīgi ir tieši pieminekļu aizsardzības darba organizatoriskie aspekti, kas šajā darbā atspoguļoti daudz plašāk, nekā padomju laika publikācijās.¹¹⁷ *Памятники архитектуры в дореволюционной России* sniedz plašu un detalizētu ieskatu nozares vēsturē, vienlaikus promocijas darbā izmantotie avoti ļauj konstatēt šajā darbā nepieminētos faktus par „atgriezenisko saiti” starp Baltijas guberņu vēstures izpētes biedrību un Krievijas centrālo pieminekļu aizsardzības organizāciju aktivitāšu mijiedarbību.

Arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas iespējas ir atkarīgas ne tikai no administratīvajiem, ideoloģiskajiem un finansiālajiem faktoriem, bet arī no attiecīgi sagatavotu speciālistu iesaistīšanas pieminekļu aizsardzības darbā. Tādēļ promocijas darbā izmantotas vairākas publikācijas, kas sniedz informāciju par arhitektu sagatavošanu vēsturisko celtnu izpētei, restaurācijai un konservācijai¹¹⁸, kā arī par arhitektūras pieminekļu apzināšanas un inventarizācijas metodikas veidošanos Eiropā 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā.¹¹⁹ Šie jautājumi attiecas uz pieminekļu aizsardzības institūciju tehniskā potenciāla līmeni, un vienlaikus speciālistu apmācības programmu saturs parāda tiešo pieminekļu saglabāšanas darbu izpildītāju vidē dominējošo viedokli par viņiem uzticētajiem uzdevumiem.

Lai precizētu jautājumus, kas saistīti ar kultūras pieminekļu aizsardzības jomas teorētiku¹²⁰ darbību un viņu izstrādāto koncepciju nozīmi¹²¹ Eiropā apskatāmajā laika posmā, promocijas darbā izmantoti interneta vietnē www.kunsttexte.de publicētie 2001. un 2002. gadā Vācijā notikušo starptautisko pieminekļu aizsardzības simpoziju *Nachdenken über Denkmalpflege, Teil I-II* materiāli. To autori ir vēsturnieki un pieminekļu aizsardzības institūciju pārstāvji, kas salīdzinoši nelielos, taču ar akadēmiskajiem standartiem atbilstošu zinātnisko aparātu nodrošinātos apcerējumos analizējuši modernās arhitektūras pieminekļu saglabāšanas metodikas pamatprincipu izveidošanos vācu valodā runājošajās zemēs 20. gadsimta sākumā un pieminekļu aizsardzības kustības politizēšanos starpkaru periodā Centrālās un Austrumeiropas reģionā, neskaitot mūsdienu Baltijas valstu teritoriju.

---

¹¹⁷ Skat., piemēram: Михайловский 1971, 171-173.

¹¹⁸ Gazzola 1969; Hubel 2001.

¹¹⁹ Breuer 1980; Гаццола 1978.

¹²⁰ Falser 2006.

¹²¹ Donath 2003; Hellbrügge 2002; Rüsck 2003.

3.2. Pētījumi par arhitektūras pieminekļu aizsardzību Latvijas teritorijā.

Informācija par arhitektūras pieminekļu aizsardzības vēsturi Latvijā ir izkaisīta daudzās atsevišķās publikācijās un skar tikai atsevišķus šīs tēmas aspektus un periodus. Joprojām vienīgais pētījums par pirmajiem pieminekļu aizsardzības pasākumiem mūsdienu Latvijas teritorijā no 16. gadsimta beigām līdz 19. gadsimta vidum ir 1909. gadā publicētais vēsturnieka Arnolda Feiereizena raksts.¹²² Tas ir arī viens no pirmajiem darbiem par šo tēmu, un tā tapšanu noteica vācbaltiešu vēstures izpētes biedrību aktivitātes pieminekļu aizsardzības jomā, kas faktiski aizsāka atsevišķu lokālās historiogrāfijas virzienu. Par tā turpinājumu var uzskatīt pēc Otrā pasaules kara Vācijas Federatīvajā Republikā publicētos darbus, kas bija veltīti Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības¹²³ un Rīgas Doma muzeja¹²⁴, kā arī Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības¹²⁵ vēsturei un lielākā vai mazākā mērā skāra arī šo organizāciju ieguldījumu kultūras pieminekļu aizsardzībā. Šo darbu autori, vācbaltiešu izcelsmes vēsturnieki Klāra Rēdliha (*Clara Redlich, 1908-1992*) un Vilfrīds Šlaus (*Wilfried Schlau*), aktīvi piedalījās minēto biedrību darbā. Arhitektūras pieminekļu saglabāšanai veltītajā K. Rēdlihas rakstā¹²⁶, izmantojot Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēžu atskaišu ziņojumus, sniegts pārskats par biedrības paveikto no Rīgas Doma atjaunošanas darbu sākuma 1885. gadā līdz Pirmajam pasaules karam, ar nelielu ekskursu Latvijas Republikas pastāvēšanas laikā līdz faktiskajai biedrības likvidācijai 1936. gadā. Vērtīga informācija par vācbaltiešu zinātnisko un novadpētniecības biedrību izveidošanos un to darbības apstākļiem promocijas darbā apskatāmajā laika periodā ir iekļauta arī speciālos pētījumos¹²⁷ un apkopojoša rakstura izdevumos¹²⁸ par vācbaltiešu historiogrāfiju un šīs kopienas vēsturi Krievijas impērijā.¹²⁹

Vācbaltiešu autoru darbos līdzās bagātam faktoloģiskajam materiālam, kas attiecas ne tikai uz pieminekļu aizsardzību, bet arī uz vācbaltiešu kopienas sociālpolitisko stāvokli apskatāmajā laika posmā kopumā sastopama arī noteikta apoloģētiska ievirze, kas vairāk izteikta 20. gadsimta otrajā pusē publicētajos, bet

---

¹²² Feuereisen 1909.

¹²³ Redlich 1981.

¹²⁴ Redlich 1960.

¹²⁵ Schlau 1968.

¹²⁶ Redlich 1981.

¹²⁷ Garleff 1978.

¹²⁸ Rauch 1986, 121-139; 205-260.

¹²⁹ Pistohlkors 1994; Romanga 2001; Hackmann 2002; Hirschhausen 2006.

mazāk – pēc 2000. gada izdotajos pētījumos. Sākotnēji vācbaltiešu historiogrāfijā tradicionāli dominējošo uzsvāru uz savas etniskās kopienas politisko tiesību un kultūras autonomijas pamatošanu Baltijā jaunākajās publikācijās (Ulrike fon Hiršhauzena, Margita Romanga, Jorgs Hakmans) nomainījis plašāka mēroga skatījums uz vācbaltiešu kopienas lomu un nozīmi Krievijas impērijas sarežģītajā iekšpolitiskajā situācijā, tāpat kā uz tās atspoguļojumu lokālajā historiogrāfijā (Georgs fon Rauhs). Turklāt vācbaltiešu kopiena vairs netiek aplūkota izolēti, vienkārši pretstatot to Krievijas impērijas administrācijas realizētajai centralizācijas un rusifikācijas politikai, bet tiek aplūkoti dažādi šīs politikas aspekti (attiecības ar evaņģēliski-luterisko Baznīcu, tiesu un pārvaldes sistēmas reforma, ekonomiskās situācijas izmaiņu ietekme uz sociālpolitisko klimatu Baltijā) salīdzinājumā ar daudz nacionālās Austroungārijas impērijas vēsturisko pieredzi 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā. Šāda pieeja liek arī uzmanīgāk izvērtēt vācbaltiešu sabiedrisko organizāciju darbību pieminekļu aizsardzības jomā, atsakoties no stereotipā priekšstata par kultūras mantojuma apzināšanu un saglabāšanu kā galvenokārt politiskās konfrontācijas izpausmes veidu starp vācbaltiešiem un krievu kopienā.¹³⁰

No Latvijas Republikā starpkaru periodā publicētajiem darbiem jāatzīmē vēsturnieka Boļeslava Brežgo (1887-1957) raksts par pieminekļu aizsardzības pasākumiem Latgalē laikā no 18. gadsimta līdz Pirmajam pasaules karam.¹³¹ Tas balstās uz Ķeizariskās Arheoloģiskās Komisijas un bijušās Vitebskas guberņas administrācijas arhīvu materiāliem un satur ziņas par arheoloģijas un arhitektūras pieminekļu aizsardzības stāvokli kādreizējā Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķa teritorijā. Kā vienīgais šāda veida pētījums par Latgali, kurā ietvertās ziņas ņemtas no pirmavotiem, minētais B. Brežgo raksts vairākkārt izmantots citu autoru darbos, kas veltīti pieminekļu aizsardzības vēsturei Latvijā.¹³² Promocijas darbā izmantota B. Brežgo apkopotā informācija par Ķeizariskās Arheoloģiskās Komisijas un Sanktpēterburgas Mākslas Akadēmijas organizētajiem vēsturisko celtnu apzināšanas darbiem trijos minētajos Vitebskas guberņas apriņķos 19. gadsimta pēdējā ceturksnī.

Jāatzīmē, ka šajā rakstā galvenā uzmanība pievērsta arheoloģiskajiem pieminekļiem un piemēriem, kas liecina par attiecīgo guberņas pārvaldes ierēdņu bezdarbību pieminekļu aizsardzības jomā. Neraugoties uz publikācijas ierobežoto

---

¹³⁰ Skat.: Spārītis 1998.

¹³¹ Brežgo 1931.

¹³² Apinis 1992, 18; Ose 2001, 40.

apjomu, autors tajā mēģinājis īsumā raksturot visus šīs nozares aspektus, ieskaitot pieminekļu tiesisko aizsardzību un apzināšanu, taču materiāla trūkuma dēļ vienīgais šeit minētais arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas piemērs saistīts ar Ludzas viduslaiku pils aizsardzības mēģinājumiem 19. gadsimta otrajā pusē.

Kopumā pieminekļu aizsardzības vēsture nebija topošās latviešu nacionālās historiogrāfijas uzmanības centrā, tās galvenās tēmas bija saistītas ar agrārās un tiesību vēstures problemātiku, kā arī Latvijas aizvēstures un latviešu etniskās vēstures jautājumiem.¹³³ Tādēļ arī Artūrs Štāls 1924. gadā sniedza tikai īsu pārskatu par pieminekļu aizsardzības pasākumu vēsturi Latvijā, izmantojot agrāk publicētos vācbaltiešu autoru darbus, tiesa, atzīmējot arī Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības nopelnus šīs nozares attīstībā.¹³⁴

Savu informatīvo nozīmi joprojām nav zaudējis 1987. gadā publicētais arhitektūras vēsturnieka Jurijs Vasiļjevs (1927-1993) pētījums par Latvijas arhitektūras vēstures historiogrāfiju no 18. gadsimta beigām līdz 1940. gadam.¹³⁵ Tajā J. Vasiļjevs izvērtēja ne tikai ievērojamāko 19. gadsimta otrās puses Baltijas un starpkaru perioda Latvijas Republikas autoru izstrādātās mākslas vēstures koncepcijas, bet arī to tapšanas vēsturiskos apstākļus. Neraugoties uz formāli deklarēto marksistisko pētījuma metodoloģiju, J. Vasiļjeva secinājumus nenoteica šauri ideoloģiska vai politizēta pieeja, bet gan rūpīgas minēto autoru teorētisko darbu studijas, kaut arī dažas viņa tolaik izteiktās atziņas par Vilhelma Neimaņa uzskatiem attiecībā uz Latvijas arhitektūras mantojumu ir iespējams koriģēt. Šeit jāņem vērā apstākļi, ka šis raksts tika sagatavots jau 1975. gadā, proti, laikā, kad oficiālā attieksme pret vācbaltiešu kultūras mantojumu un tā nozīmi Latvijas padomju historiogrāfijā vēl joprojām bija negatīva – uz to savā 1984. gadā publicētajā darbā *Apceres par Latvijas mākslu simt gados* norādīja arī mākslas zinātnieks Romis Bēms (1927-1993), kura monogrāfija marksisma ideoloģijas monopola apstākļos piedāvāja jaunu skatījumu uz Latvijas kultūras vēsturi 18. un 19. gadsimtā.¹³⁶ Līdz ar to minētais Jurijs Vasiļjevs raksts bija viens no pirmajiem materiāliem, kas iezīmēja 20. gadsimta astoņdesmito gadu sākumā aizsāktu Latvijas arhitektūras mantojuma ideoloģiskās interpretācijas pārskatīšanu¹³⁷ un faktiski tajā pirmo reizi tika analizēta

---

¹³³ Mednis 2005, 95-109.

¹³⁴ Štāls 1924, 59-62.

¹³⁵ Vasiļjevs 1987.

¹³⁶ Bēms 1984, 8-15.

¹³⁷ Skat.: Cielava 1982.

vācbaltiešu arhitektu un mākslas vēsturnieku uzskatu ietekme uz vēsturisko celtnu praktisko saglabāšanu. Arī autora secinājumi par Latvijas Republikas pastāvēšanas laikā izstrādātajām arhitektūras vēstures koncepcijām ir zinātniski pamatoti un raksta tapšanas laika politiskās konjunktūras neietekmēti. J. Vasiļjeva pētījums ir vērtīgs materiāls par apskatāmā laikmeta mākslas vēstures teorētisko koncepciju avotiem un saturu, kas savukārt ietekmēja arī tālaika pieminekļu aizsardzības pasākumus.

Rīgas Arhitektu biedrības līdzdalība 19. gadsimta beigās izstrādāto Vecrīgas rekonstrukcijas projektu apspriešanā un ar to saistītās arhitektūras pieminekļu saglabāšanas aktivitātes pieminētas 1988. gadā izdotajā arhitektūras vēsturnieka Jāņa Krastiņa monogrāfijā *Eklektisms Rīgas arhitektūrā*¹³⁸, bez tam daži pilsētu koka arhitektūras pārveidošanas jautājumi 19. gadsimta otrajā pusē aplūkoti arhitekta Gunāra Jansona publikācijās¹³⁹, bet kopumā t.s. pirmspadomju laikmetā uzkrātā vēsturisko celtnu saglabāšanas darbu pieredze historiogrāfijā līdz pat 1991. gadam, kad parādījās mākslas zinātnieces Elitas Grosmanes biogrāfiskā eseja par Vilhelmu Neimani¹⁴⁰, netika plašāk aplūkota un analizēta.

Par Pieminekļu valdes vietu Latvijas historiogrāfijā var runāt visai nosacīti, jo šī tēma tikpat kā nav piesaistījusi vēsturnieku uzmanību. Pēc Otrā pasaules kara Latvijas padomju historiogrāfijā ideoloģisku iemeslu dēļ dominēja ekonomikas un politikas vēsture, turklāt Pieminekļu valdes darbība attiecās uz t.s. „buržuāziskās Latvijas” pastāvēšanas laiku, un ar to saistīto tēmu izpēte atradās pastiprinātā Latvijas Komunistiskās partijas kontrolē.¹⁴¹ Tādēļ arī nedaudzajos darbos, kas šajā laikā tika publicēti par Latvijas kultūras pieminekļu aizsardzību, Pieminekļu valdes darbība, izņemot etnogrāfijas nozari¹⁴² raksturota ļoti konspektīvi¹⁴³, vai pat vispār nav pieminēta.¹⁴⁴ Latvijas pieminekļu aizsardzības sistēmas darbinieka Mārtiņa Apiņa (1938-1991) padomju laikā iesākto pētījumu apkopojums sniegts viņa pēdējā publikācijā. Izmantojot publicētos valdes darba pārskatus un bijušā valdes inspektora, arheologa Pētera Stepiņa (1914-1999) atmiņu manuskriptu, M. Apinis nedaudz plašāk aprakstījis Pieminekļu valdes uzbūvi un darba rezultātus.¹⁴⁵

---

¹³⁸ Krastiņš 1988, 61-62.

¹³⁹ Jansons 1974; Jansons 1982.

¹⁴⁰ Grosmane 1991.

¹⁴¹ Skat.: Ivanovs 2003.

¹⁴² Strods 1964; Strods 1990.

¹⁴³ Apinis 1984, 12.

¹⁴⁴ Apinis 1989.

¹⁴⁵ Apinis 1992, 21-25.

Arī latviešu trimdas historiogrāfijā, neraugoties uz to, ka vairāki vadošie Pieminekļu valdes darbinieki, kā, piemēram, Pauls Kundziņš, Valdemārs Ģinters (1899-1979) un Pēteris Ārends atradās emigrācijā, Pieminekļu valdes vēsture tomēr netika atspoguļota. Ādolfa Šildes (1907-1990) monogrāfijā¹⁴⁶ Pieminekļu valde pieminēta tikai kopējā valsts kultūrpolitikas kontekstā, taču tieši viņš bija tas, kurš atgādināja par trīsdesmito gadu nogalē uzsākto aģitācijas kampaņu par pilsdrupu nojaukšanu.¹⁴⁷ Izdevniecības *Daugava* Stokholmā publicētajā mākslas vēsturnieka Jāņa Siliņa (1896-1991) plašajā darbā par Latvijas mākslu no 1800. līdz 1940. gadam arhitektūras un celtniecības vēsturei veltītajās daļās vēsturisko celtnu restaurācijas pieredze Latvijā nav aplūkota.¹⁴⁸

Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas atsevišķi Pieminekļu valdes vēstures jautājumi aplūkoti mākslas zinātnieka Imanta Lancmaņa¹⁴⁹, kā arī pieminekļu aizsardzības sistēmas darbinieku Jāņa Asara¹⁵⁰, Arņa Āboltiņa¹⁵¹ un Riharda Pētersona¹⁵² publikācijās. Tajās rekonstruēti Pieminekļu valdes izveidošanās apstākļi (J. Asaris, A. Āboltiņš) un tās priekšvēsture (R. Pētersons), kā arī kritiski izvērtēta nacionālisma ideoloģijas ietekme uz Pieminekļu valdes darbu, kas īpaši pastiprinājās Kārļa Ulmaņa (1877-1942) autoritārā režīma laikā (I. Lancmanis, R. Pētersons), taču apkopojoša rakstura pētījuma par kultūras pieminekļu aizsardzības vēsturi Latvijas Republikā pirms Otrā pasaules kara joprojām nav. Latvijas arhitektūras vēstures izpētei veltītajos darbos galvenā uzmanība pievērsta 20. gadsimta trīsdesmitajos gados īstenotajai Vecrīgas rekonstrukcijai, norādot uz tās politiski motivētajiem mērķiem¹⁵³ un tālaika Latvijas sabiedrības selektīvo attieksmi pret arhitektūras mantojumu.¹⁵⁴

1936.-1940. gadā izstrādātais un daļēji realizētais Vecrīgas rekonstrukcijas projekts ir atspoguļots vairākos Latvijas, kā arī ārzemju autoru pētījumos. Latvijas padomju historiogrāfijā pamatoti tika atzīmēts, ka „[...] šie senās pilsētas vides pārveidošanas pasākumi pamatojās uz uzskatu, ka Vecrīgas kultūrvēsturisko vērtību nosaka atsevišķi vēsturiski objekti un arhitektūras pieminekļi, bet ne senā plānojuma

---

¹⁴⁶ Šilde 1976, 486; 491.

¹⁴⁷ Turpat, 641.

¹⁴⁸ Siliņš 1979-1993.

¹⁴⁹ Lancmanis 1994.

¹⁵⁰ Asaris 1998.

¹⁵¹ Āboltiņš 1997.

¹⁵² Pētersons 2001; Pētersons 2006.

¹⁵³ Latvijas arhitektūra 1998, 155-157.

¹⁵⁴ Apsītis 2000, 84-85.

struktūra un apbūves raksturs kopumā.”¹⁵⁵ Par šīs tēzes pamatotību liecina ne tikai tā laika latviešu¹⁵⁶ un krievu¹⁵⁷ prese materiāli, bet arī publikācijas, kas pauž Rīgas pilsētas pašvaldības¹⁵⁸ un Pieminekļu valdes¹⁵⁹ viedokli.

Arhitektūras vēsturnieku Jāņa Krastiņa¹⁶⁰ un Jāņa Lejnieka¹⁶¹ pētījumos, izmantojot galvenokārt trīsdesmito gadu preses izdevumos publicēto informāciju, sniegts plašāks pārskats par Vecrīgas rekonstrukcijas projekta attīstību, akcentējot K. Ulmaņa personiskās iniciatīvas un autoritārā režīma ideoloģijas lomu tā izstrādē un realizācijā. Minētajā historiogrāfiskajā tradīcijā iekļaujas arī 2005. gadā publicētā vācu vēsturnieka Andreasa Fīlbertha (*Andreas Fülberth*) monogrāfija, kas pirmo reizi detalizēti apskata Latvijas, Lietuvas un Igaunijas galvaspilsētu izbūvi starpkaru periodā kā vienu no jauno nacionālo valstu kultūras politikas pasākumiem.¹⁶²

Promocijas darbā izmantoti arī vispārīga rakstura darbi par Eiropas¹⁶³, Krievijas impērijas¹⁶⁴ un Latvijas vēsturi¹⁶⁵ apskatāmajā laika posmā. Tie, tāpat kā pētījumi par Latvijas lielāko etnisko kopienu attiecībām 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā¹⁶⁶, kā arī specifisko vācbaltiešu statusu šajā laikā¹⁶⁷ un tā izmaiņām Latvijas Republikā starpkaru periodā¹⁶⁸, sniedz informāciju, kas ir nepieciešama vēsturisko celtnu aizsardzības darba sociālpolitiskā un ideoloģiskā konteksta izpētei. Personu biogrāfiskie dati iegūti no biogrāfiskajām vārdnīcām, Latvijas arhitektūras vēstures uzziņu un rakstu krājumiem¹⁶⁹, kā arī atsevišķiem arhitektiem¹⁷⁰, vēsturniekiem un novadpētniekiem¹⁷¹ veltītajām publikācijām.

---

¹⁵⁵ Valeskalne 1980, 84.

¹⁵⁶ Dreimanis 1936.

¹⁵⁷ Абызов 1999, 309-313.

¹⁵⁸ Liepiņš 1937.

¹⁵⁹ Riekstiņš 1939.

¹⁶⁰ Krastiņš 1992, 44-58.

¹⁶¹ Lejnieks 1998, 90-114.

¹⁶² Fülberth 2005.

¹⁶³ Davies 1997; Rotčailds 1999; Teilors 1999.

¹⁶⁴ Kappeler 2001.

¹⁶⁵ Latvija 19. gadsimtā; 20. gadsimta Latvijas vēsture I-II.

¹⁶⁶ Pistohlkors 1995; Plakans 1996-1997; Hirschhausen 2006; Wohlfart 2006.

¹⁶⁷ Ungern-Sternberg 2002.

¹⁶⁸ Cerūzis 2004.

¹⁶⁹ Laube 1939; Latvijas arhitektūras meistari 1995.

¹⁷⁰ Fischer 1988; Ose 2001, 177-205.

¹⁷¹ Baumanē 2005; Ose 2001, 159-176; Ose 2005a.

1.NODAĻA

ARHITEKTŪRAS PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBAS TEORĒTISKO KONCEPCIJU ATTĪSTĪBA EIROPĀ, 19.GS. OTRĀ PUŠĒ – 1940.GADS

Kultūras mantojuma, tajā skaitā arī arhitektūras pieminekļu, aizsardzības vēsture Eiropā ir tikpat ilga, cik ilga ir civilizētās sabiedrības attīstības vēsture šajā kontinentā. Kaut gan pieminekļu praktiskās saglabāšanas pasākumi ir senāki par to teorētisko pamatojumu, taču tieši teorētiskais pamatojums atklāj pieminekļu aizsardzības sociālo jēgu, proti, to nozīmi, kādu šim darbam ir piešķirusi attiecīgā laikmeta sabiedrība.¹⁷² Sociālajam aspektam šīs nozares attīstībā ir izšķiroša nozīme, jo pieminekļu aizsardzības uzdevums ir izpētīt un saglabāt sabiedrībai nozīmīgas pagātnes dzīves liecības,¹⁷³ tādējādi praksē priekšstats par kultūras pieminekļa vērtību faktiski ir atkarīgs no tā, vai konkrētā objekta saglabāšana atbilst sabiedrības interesēm.¹⁷⁴ Kultūras mantojuma aizsardzība ir sabiedrības attieksme pret savu vēsturi,¹⁷⁵ kas nozīmē arī tagadnes vajadzībām pielāgotas vēstures ainas konstruēšanu, un šī procesa kultūras pieminekļi nereti tiek izmantoti kā t.s. tradīciju veidošanas (*invention of traditions*) un politiskās cīņas līdzekļi.¹⁷⁶

Pieminekļu aizsardzības teorijas uzmanības centrā ir jautājums par pieminekļa vērtības noteikšanas metodiku.¹⁷⁷ No pieminekļu aizsardzības institūciju akceptētā kultūras pieminekļa jēdziena satura ir atkarīgi pieminekļa vērtības noteikšanas kritēriji, ar kuru palīdzību savukārt tiek pamatoti potenciālo aizsargājamo objektu atlases principi. Mūsdienās par starptautiska līmeņa atskaites punktu šajā nozarē kalpo *Vadlīnijas UNESCO Konvencijas par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību īstenošanai*, kas definē sešus pamatkritērijus kultūras pieminekļu, ansambļu un ievērojamu vietu iekļaušanai Pasaules mantojuma sarakstā, ieskaitot pieminekļa dizaina, materiāla un izpildījuma autentiskumu.¹⁷⁸

Vēsturiskajā perspektīvā attiecībā uz arhitektūras pieminekļiem ir tikuši izmantoti šādi galvenie kritēriji: 1) vēsturiskās celtnes konstruktīvās īpatnības; 2) potenciāli aizsargājamā objekta memoriālā jeb simboliskā nozīme (saistība ar kādu vēsturisko

---

¹⁷² Gadamers 1999, 151.

¹⁷³ Bacher 1994, 35.

¹⁷⁴ Breuer 1980, 38.

¹⁷⁵ Huse 1996, 9.

¹⁷⁶ Bērks 1998, 30-35.

¹⁷⁷ Jokilehto 1999, 18.

¹⁷⁸ Konvencija 2003, 24-25.

notikumu vai personu) un 3) objekta mākslinieciskā un vēsturiskā nozīme (pieminekļis kā autentisks vēstures avots).¹⁷⁹

Tādēļ arhitektūras pieminekļu aizsardzības vēstures izpēte paredz: a) noskaidrot pieminekļa jēdziena saturu un vērtību kritērijus, kas pamato aizsargājamā objekta statusa piešķiršanu vēsturiskajām celtnēm un nosaka to inventarizācijas kārtību; b) raksturot arhitektūras pieminekļa jēdziena izpratnes ietekmi uz pieminekļu praktiskās saglabāšanas koncepcijām un metodēm.

1.1. Arhitektūras pieminekļa jēdziens un tā interpretācija

Arhitektūras pieminekļa jēdziena izpratne ir vēsturiski nosacīta un mainīga, tā atspoguļo ne tikai sabiedrības estētisko priekšstatu evolūciju, bet arī plašāku politisko, ekonomisko un kultūras procesu norisi. Historiogrāfijā pirmos arhitektūras pieminekļu aizsardzības mēģinājumus saista ar Romas imperatoru Tibērija Klaudija (*Claudius I, 41-50*), Aleksandra Sevēra (*Alexander Severus, 222-235*) un Flāvija Juliāna Majoriāna (*Majorian, 457-461*) valdīšanas laikā pirmajos gadsimtos pēc Kristus izdotajiem dekrētiem pret senatnes kultūras vērtību postīšanu un rīkojumiem par atsevišķu vēsturisko celtnu atjaunošanu.¹⁸⁰

Nākamo posmu arhitektūras pieminekļu aizsardzības vēsturē iezīmēja Renesanses laikmeta humānistu aktivitātes, kas veicināja antīkās mākslas un arhitektūras studijas un lika pamatus senlietu kolekcionēšanai, ietekmējot jaunas vēstures izpratnes veidošanos 15.-16. gadsimta Rietumeiropas izglītotajā sabiedrībā. Viduslaiku universālās vēstures izpratnes vietā Eiropā kopš 16. gadsimta pakāpeniski iesakņojās jauna veida historiogrāfija, kuras uzmanības centrā atradās nacionālās vēstures notikumi.¹⁸¹ Renesanses laikmeta idejas atspoguļojās arī 1468. un 1474. gadā Romas-katoļu Baznīcas pāvesta Pāvila II un Siksta IV izdotajās bullās par mākslas darbu aizsardzību.¹⁸² Antīkās mākslas kanonu integrācija arhitektūrā no vienas puses un senatnes pieminekļu kā lokālās politiskās vēstures liecību nozīmes apzināšanās no otras puses jau 16. gadsimtā lika pamatus diskusijai par restaurācijas metodiku, kas turpinājās līdz pat 20. gadsimta sākumam. Diskusijas centrā bija jautājums par senatnes pieminekļu mākslinieciskās vai vēsturiskās nozīmes prioritāti.¹⁸³

---

¹⁷⁹ Rüşch 2003.

¹⁸⁰ Михайловский 1971, 9-10; Гаццола 1978, 18-20; Apinis 1992, 9-10.

¹⁸¹ Jokilehto 1999, 15.

¹⁸² Apinis 1992, 10.

¹⁸³ Jokilehto 1999, 16.

Kopš 18. un 19. gadsimta mijas par kultūras mantojuma saglabāšanas galveno priekšnoteikumu Eiropā kļūst strukturēta pieminekļu aizsardzības sistēma, kas ietver nozares institūcijas un to darbības tiesisko bāzi – juridisko normu un noteikumu kopumu, kas regulē aizsargājamo objektu apzināšanu, uzskaiti un saglabāšanu.¹⁸⁴ Šāda sistēma lielākajā daļā Eiropas valstu pilnībā izveidojās tikai 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta pirmajā pusē,¹⁸⁵ kad sakarā ar ievērojamu pieminekļu aizsardzības darba apjoma paplašināšanos aktuāls kļuva jautājums par objektīvu arhitektūras pieminekļu vērtības noteikšanas kritēriju izstrādi.¹⁸⁶ Pieminekļa jēdziena oficiālā interpretācija, kas veido praktisko aizsardzības pasākumu konceptuālo pamatu, tiek fiksēta nozares likumdošanā. Daudzās Eiropas valstīs vēl pirms speciālu pieminekļu aizsardzības likumu pieņemšanas, kas īpaši aktīvi noritēja, sākot ar 19. gadsimta 80. gadiem,¹⁸⁷ šajā jomā sekmīgi darbojās sabiedriskās organizācijas (galvenokārt tās bija mākslinieku apvienības un t.s. vēstures un senatnes pētnieku biedrības), kas, tāpat kā atsevišķi muzeji, nodarbojās ar arheoloģijas, mākslas un arhitektūras pieminekļu apzināšanu un aizsardzību.¹⁸⁸

Pieminekļu aizsardzības likumdošana Rietumeiropā sākotnēji veidojās kā atsevišķu epizodisku pasākumu virkne. Līdz 19. gadsimta 80. gadiem izdotie pieminekļu aizsardzības likumi un rīkojumi atsevišķos gadījumos varēja pasargāt īpaši vērtīgas ēkas no nojaukšanas, taču nespēja novērst arvien plašāko celtniecības un rekonstrukcijas darbu radītās izmaiņas pilsētu un lauku vēsturiskajā apbūvē. Tie arī neatrisināja pieminekļu praktiskās saglabāšanas problēmas, kas radās sakarā ar to, ka nebija skaidri noteikti aizsargājamo objektu atlases principi.¹⁸⁹ Īpaša nozīme pieminekļa jēdziena definēšanas kontekstā bija 1793. gadā Francijas Nacionālā Konventa pieņemtajam Dekrētam par pieminekļu aizsardzību. Tajā pirmo reizi tika sniegta plaša arhitektūras pieminekļa jēdziena definīcija, ietverot tajā celtni vēsturisko, zinātnisko un māksliniecisko nozīmi.¹⁹⁰ Tas bija būtisks pavērsiens arhitektūras pieminekļa jēdziena izpratnē, kas līdz šim balstījās uz tēzi par objekta memoriālo vērtību kā noteicošo saglabāšanas kritēriju.¹⁹¹

---

¹⁸⁴ Jokilehto 1999, 18-19.

¹⁸⁵ Speitkamp 1996, 82-84.

¹⁸⁶ Jokilehto 1999, 18.

¹⁸⁷ Wohlleben 1989, 12-13; Михайловский 1971, 170-173.

¹⁸⁸ Petzet & Mader 1993, 22; Михайловский 1971, 102-106.

¹⁸⁹ Wohlleben 1989, 11-12.

¹⁹⁰ Михайловский 1971, 16.

¹⁹¹ Jokilehto 1999, 69-71; Михайловский 1971, 9.

Tomēr pieminekļu aizsardzības praksē šāda pieeja izrādījās problemātiska. Teorētiski akceptējot celtnes vēsturisko un māksliniecisko vērtību kā formāli līdzvērtīgus parametrus,¹⁹² tā faktiski deva priekšroku pieminekļa māksliniecisko īpatnību atjaunošanai, ko joprojām uzskatīja par līdzekli pieminekļa memoriālās vērtības saglabāšanai.¹⁹³ Līdz ar to romantisma kustības ietekmē izveidojās 19. gadsimtā dominējošais priekšstats par arhitektūras pieminekli kā mākslas darbu, kura vērtība pirmkārt ir atkarīga no tā radītāja – mākslinieka – personības, un tikai pakārtotā veidā – arī no celtnes vēsturiskās attīstības konteksta.¹⁹⁴ Savukārt no sabiedrības viedokļa arhitektūras piemineklim tika piešķirta galvenokārt didaktiski audzinoša un reprezentējoša funkcija: to uzskatīja par piemiņas zīmi, kas kalpo par priekšteču dzīves simbolu un paraugu tagadnei, un vienlaikus liecina par tā īpašnieka sociālo statusu.¹⁹⁵ Tieši tas arī noteica konkrētā objekta vērtību, tādēļ pieminekļu aizsardzības darbinieku vidū valdīja elitāra pieeja kultūras mantojumam, kas pievērsa uzmanību tikai ievērojamāko, unikālo objektu apzināšanai un aizsardzībai.¹⁹⁶

Stāvoklis mainījās 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā, kad vairāku iemeslu dēļ tik pārskatīts arhitektūras pieminekļa jēdziens un līdzšinējā vēsturisko celtnu restaurācijas prakse. Neiedziļinoties atsevišķu Eiropas reģionu un valstu vēsturiskās attīstības īpatnībās, ir iespējams fiksēt dažas kopīgas tendences, kas radīja minēto pārmaiņu cēloņus. Sakarā ar sabiedrības modernizācijas procesa attīstību, arvien lielāku nozīmi eiropiešu ikdienas dzīvē pakāpeniski ieguva divi savstarpēji saistīti faktori: ekonomikas industrializācija un nacionālisma kustība tiklab tās stihiski etniskajā, kā arī politiski institucionalizētajā formā.¹⁹⁷ Pieminekļu aizsardzības aktivitāšu uzplaukums, kas bija vērojams 19. un 20. gadsimta mijā, lielā mērā ir uzskatāms par šī procesa rezultātu.

Pirmkārt, nepieredzēti straujais ekonomiskās attīstības temps un ar to saistītās izmaiņas pierastajā dzīves veidā un attiecību sistēmā ne tikai daudzu Rietumeiropas valstu sabiedrības elitē, bet arī pilsētu un lauku iedzīvotāju vidusslāņa aprindās radīja nostaļģiju pēc idealizētās pagātnes, pēc „vecajiem, labajiem laikiem”, ko tik uzskatāmi iemiesoja senās celtnes un mākslas priekšmeti.¹⁹⁸ Deviņpadsmitā gadsimta

---

¹⁹² Breuer 1980, 40.

¹⁹³ Jokilehto 1999, 149-153.

¹⁹⁴ Gazzola 1969, 18; Breuer 1980, 41.

¹⁹⁵ Speitkamp 1996, 95-96.

¹⁹⁶ Wohlleben 1989, 11.

¹⁹⁷ Davies 1997, 764-782.

¹⁹⁸ Лоуэнталь 2004, 590-592.

pēdējā ceturksnī šī konservatīvā tendence dažkārt sasniedza jau gluži groteskus apmērus: ap 1871. gadu Frīdrihs Nīče (*Friedrich Nietzsche, 1844-1900*) to trāpīgi nosauca par „antikvāro vēstures izjūtu” un „apsēstību ar vēsturi”,¹⁹⁹ zemtekstā attiecinot šo apzīmējumu uz visu pieminekļu aizsardzības kustību kopumā.²⁰⁰

Otrkārt, pieminekļu aizsardzības darbu veicināja ne tikai atsevišķu estētu un vēstures izpētes entuziastu, kā, piemēram, angļu mākslinieka un mākslas kritiķa, viena no kustības *Arts & Crafts* pamatlicējiem Džona Reskina (*John Ruskin, 1819-1900*) vēlēšanās saglabāt mākslinieciski vērtīgas pagātnes dzīves liecības, bet arī uzmanība, ko šiem jautājumiem pievērsa Eiropas akadēmisko aprindu pārstāvji. Vēstures disciplīnu, tajā skaitā arī mākslas vēstures un arheoloģijas, zinātniskās metodoloģijas izveidošanās 19. gadsimta otrajā pusē iezīmēja jaunu pavērsienu arhitektūras pieminekļu aizsardzības jomā, akcentējot to vēsturisko vērtību.²⁰¹ Tā, piemēram, Austrijas Centrālās mākslas un arhitektūras pieminekļu aizsardzības un izpētes komisijas (*k. k. Central Kommission für Erhaltung und Erforschung der Kunst- und Baudenkmäler*) vadītājs, mākslas vēsturnieks Makss Dvoržāks (*Max Dvorák, 1874-1921*) 1911. gadā atzīmēja, ka vēstures zinātnes attīstība Eiropā „neatkarīgi no estētiskajiem priekšstatiem noveda pie tā, ka līdz ar nepieciešamību saglabāt senos vēsturiskos dokumentus, radās arī jauna attieksme pret arhitektūras mantojumu”.²⁰² Šim apstāklim vēlāk bija būtiska loma diskusijās par jaunas restaurācijas koncepcijas izstrādi.

Treškārt, 19. gadsimta politiķi „atklāja” vai, pareizāk sakot, aktualizēja vēstures nozīmi nācijas kolektīvās identitātes, nacionālās kopības apziņas veidošanā un ar to saistīto sociālās rīcības modeļu izmantošanā valsts interešu realizācijai.²⁰³ Tādējādi pieminekļu aizsardzība kļuva par modernās nacionālās valsts ideoloģijas un kultūrpolitikas sastāvdaļu, un tās uzdevums bija konsolidēt nāciju²⁰⁴ vai arī, gluži otrādi, būt par līdzekli, kam vajadzēja sekmēt etnisko kopienu pretestību valsts varas centralizācijas tendencēm, kas reāli vai šķietami apdraudēja to kultūras autonomiju.²⁰⁵ Tomēr pat pirmajā no minētajiem gadījumiem kultūras mantojuma ideoloģiskā potenciāla apzināšanās un pat tā izmantošana nenozīmēja automātisku valsts atbalstu

---

¹⁹⁹ Ницше 1990, 174-177.

²⁰⁰ Huse 1996, 17-18.

²⁰¹ Jokilehto 1999, 219; Гаццола 1978, 29.

²⁰² Citēts pēc: Huse 1996, 158.

²⁰³ Skat.: Iggers 1999.

²⁰⁴ Лоуэнталь 2004, 593-594.

²⁰⁵ Smits 1997, 79-82.

pieminekļu aizsardzības nozarei. Tā, piemēram, Lielbritānijā, Francijā un Austroungārijā, kur šajā laika periodā pastāvēja visnotaļ atšķirīgas pieminekļu aizsardzības sistēmas, vēsturisko celtnu uzturēšanas un atjaunošanas izdevumus gandrīz pilnībā sedza tikai no reliģisko un sabiedrisko organizāciju, kā arī privātpersonu saziēdotajiem līdzekļiem.²⁰⁶

Sociālpolitisko faktoru ietekme uz pieminekļu aizsardzību, protams, nepalika nepamanīta arī šo notikumu laikabiedriem. Piemēram, Alfrēds fon Vusovs (*Alfred von Wussow*), 1885. gadā Berlīnē publicētās grāmatas *Pieminekļu aizsardzība mūsdienu kultūras valstīs* (*Die Erhaltung der Denkmäler in den Kulturstaaten der Gegenwart*) autors, pēc tolaik Rietumeiropā spēkā esošo pieminekļu aizsardzības dokumentu analīzes pamatoti izteica šaubas, vai vispār ir iespējams formulēt universālu un politiski neitrālu pieminekļa jēdzienu.²⁰⁷ Divdesmitā gadsimta sākumā lielākajā daļā Eiropas valstu pieminekļa jēdziens nozares likumdošanā formāli tika definēts, kā kritēriju izmantojot tā māksliniecisko vai vēsturisko vērtību, taču praktiski tas nozīmēja, ka šī jēdziena saturs ir atkarīgs no to personu priekšstatiem, kas nodarbojās ar aizsargājamo objektu sarakstu sastādīšanu.²⁰⁸

Nozīmīgākais mēģinājums konstruēt apolitisku, objektīvu un praktiski pielietojamu kultūras pieminekļa jēdzienu bija saistīts ar ievērojamā Austrijas pieminekļu aizsardzības sistēmas darbinieka, mākslas vēsturnieka Aloīza Rīgla vārdu. 1903. gadā sakarā ar Austrijas pieminekļu aizsardzības likuma izstrādi viņš saņēma uzdevumu sarakstīt darbu par pieminekļu aizsardzības nozares pamatjautājumiem, un tā rezultātā tapa apcerējums ar nosaukumu *Pieminekļu kults mūsdienās, tā būtība un izcelsme* (*Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen, seine Entstehung*), kas tika izdots kā minētā likuma pielikums.²⁰⁹

Aloīza Rīgla piedāvātās pieminekļa vērtību klasifikācijas sistēmas mērķis bija apvienot mākslas vēsturē balstīto teorētisko pieminekļa vērtības pamatojumu ar tā praktiskās izmantošanas noteiktajām prioritātēm. Noraidot iepriekš minēto 19. gadsimtā populāro koncepciju par pieminekli kā ģeniāla autora radītu un līdz ar to izolētu mākslas darbu, Aloīzs Rīgls uzsvēra attiecīgā laikmeta un kultūras konteksta nozīmi pieminekļa tapšanā un tā mākslinieciskās vērtības noteikšanā.²¹⁰ Pieminekļa

---

²⁰⁶ Brown 1905, 150-167.

²⁰⁷ Wohlleben 1989, 84.

²⁰⁸ Wieland 1905.

²⁰⁹ Jokilehto 1999, 215; Михайловский 1971, 86-90.

²¹⁰ Jokilehto 1999, 215.

vērtību kopumā viņš aplūkoja kā veselu piemineklim piemītošu īpašību kompleksu, nosacīti iedalot to divās grupās: 1)pieminekļa memoriālajās vērtībās (*Erinnerungswerte*); 2)pieminekļa aktuālajās vērtībās (*Gegenwartswerte*).

Memoriālo vērtību grupā ietilpst pieminekļa senatnes vērtība (*Alterswert*), vēsturiskā vērtība (*Historischer Wert*) un tiešā jeb apzinātā memoriālā vērtība (*Gewollter Erinnerungswert*). Pieminekļa aktuālo vērtību savukārt nosaka tā praktiskā un mākslinieciskā vērtība (attiecīgi: *Gebrauchswert* un *Kunstwert*), turklāt pēdējā no tām sīkāk iedalās laikmetīgajā un relatīvajā mākslinieciskajā vērtībā (*Neuheitswert*; *relativer Kunstwert*).²¹¹ Saskaņā ar šo koncepciju, izšķirošo nozīmi Aloīzs Rīgls piešķir tā dēvētajai „pieminekļa senatnes vērtībai”, uzskatot tās saglabāšanu par galveno pieminekļu aizsardzības darba uzdevumu.²¹²

Šāda nostāja bija saistīta ar Aloīza Rīgla izvirzīto tēzi par mākslas un vēstures pieminekļa jēdziena relativitāti. Pēc koncepcijas autora domām, pieminekļa māksliniecisko, vēsturisko un arī memoriālo vērtību nenosaka kādi objektīvi un nemainīgi kritēriji, bet tā ir atkarīga vienīgi no mūsdienu cilvēka estētiskās gaumes un priekšstatiem par vēsturisko notikumu vai personu nozīmi. No šāda viedokļa raugoties, arhitektūras pieminekļa senatnes vērtība ir salīdzinoši autentiska, „neviltota”, jo tā atspoguļo tikai tās izmaiņas, ko celtnē radījis laiks un tās izmantošana praktiskām vajadzībām – tā ir liecība par pieminekļa patieso vēsturi, nevis tagadnes konjunktūras radīta subjektīva konstrukcija.²¹³

Šeit jāņem vērā tas, ka A. Rīgls pretstata pieminekļa senatnes vērtību tā vēsturiskajai vērtībai 19. gadsimta izpratnē, kas „vēsturiskumu” saistīja tikai ar celtnes atbilstību noteikta laikmeta stilam, nevis ar šīs celtnes pakāpenisku attīstību, kas ietver dažādu periodu uzslāņojumus un pārbūves.²¹⁴ Visnotaļ pamatoti uzskatīdams, ka šāda pieminekļa vēsturiskās vērtības interpretācija ir aplama, A. Rīgls mēģināja to aizstāt ar nozīmes ziņā plašāko, taču teorētiski ne visai skaidro „senatnes vērtības” jēdzienu.²¹⁵ Viņa lietotā terminoloģija tomēr jāuzskata par izņēmumu, jo gan Vācijas, gan Lielbritānijas un Francijas arhitekti, kas 19. un 20. gadsimta mijā

---

²¹¹ Falser 2006, 2.

²¹² Petzet & Mader 1993, 18.

²¹³ Jokilehto 1999, 216.

²¹⁴ Turpat.

²¹⁵ Petzet & Mader 1993, 18.

nodarbojās ar arhitektūras pieminekļu restaurācijas jautājumiem, šim nolūkam izmantoja apzīmējumu „pieminekļa vēsturiskā vērtība”.²¹⁶

Aloiza Rīgla piedāvātās pieminekļu vērtības noteikšanas koncepcijas izteikti teorētiskā ievirze acīmredzot bija saistīta ar Austroungārijas impērijas īpašo situāciju, proti, valsts administrācijai pastāvīgi aktuālo nepieciešamību atrast kompromisu starp dažādajām tautām un etniskajām grupām, kas dzīvoja Habsburgu monarhijas teritorijā. Valsts administrācijas uzdevums šajos apstākļos bija pēc iespējas izvairīties no vienas vai otras kopienas nacionālisma uzliesmojuma,²¹⁷ un līdz ar to Aloīza Rīgla centieni pamatot visaptverošu un pārnacionālu pieminekļa vērtības noteikšanas metodiku mērķtiecīgi un apzināti iekļāvās Austroungārijas tā laika kultūrpolitikas kontekstā.²¹⁸

Pretēja rakstura tendence 20. gadsimta sākumā bija vērojama Vācijā, kur minētajai koncepcijai enerģisku kritiku veltīja Rēvelē [Tallinā] dzimušais mākslas vēsturnieks, Kēnigsbergas un Štrasburgas universitātes profesors Georgs Dēhio, kuram pieder 20. gadsimta sākuma zinātniskās restaurācijas metodes piekritēju darbības moto: „konservēt, nevis restaurēt!” (*koservieren, nicht restaurieren!*).²¹⁹ Arī viņš norādīja uz estētisko un vēsturisko kritēriju mainību, taču, atšķirībā no sava austriešu kolēģa, Georgs Dēhio uzskatīja, ka vienīgā argumentētā pazīme, pēc kuras ir iespējams noteikt arhitektūras pieminekļa īsto vērtību, ir tā piederība kādas tautas nacionālajam kultūras mantojumam šī jēdziena etniskajā izpratnē.²²⁰ Aloiza Rīgla pāragrās nāves dēļ abu autoru 1905. gadā aizsāktā diskusija nepaguva pilnībā izvērsties, taču pieminekļu aizsardzības turpmākā attīstība Eiropā 20. gadsimta pirmajā pusē apstiprināja Georga Dēhio proponētās pieejas popularitāti.

Tādējādi 19. un 20. gadsimta mijā Rietumeiropas mākslas vēsturnieki un juristi, tāpat kā tā laika pieminekļu aizsardzības institūciju amatpersonas arvien biežāk kritizēja un apšaubīja agrāk pieņemto un līdz tam par pašsaprotamu uzskatīto pieminekļa jēdzienu. Atzīstot, ka nav iespējams objektīvi „izmērīt” pieminekļa vēsturisko un māksliniecisko vērtību, šie abi kritēriji tomēr netika atmesti, bet gan papildināti ar trešo – pieminekļa sociālās vērtības kritēriju, kas zināmā mērā aizvietoja agrāk pazīstamo pieminekļa memoriālo jeb simbolisko vērtību, paplašinot to līdz

---

²¹⁶ Михайловский 1971, 75-100.

²¹⁷ Teilors 1999, 22-33.

²¹⁸ Falser 2006, 1-3.

²¹⁹ Wohlleben 1989, 75.

²²⁰ Jokilehto 1999, 217; Petzet & Mader 1993, 17-18.

nacionāli nozīmīga objekta statusam.²²¹ Tas, protams, nozīmēja arī pieminekļa jēdziena ideoloģizāciju.

Arhitektūras pieminekļa sociālās vērtības kontūras tika ieskicētas kā Aloīza Rīgla, tā arī Georga Dēhio izstrādātajās teorētiskajās koncepcijās. Pirmajā gadījumā vēsturisko celtnu senatnes vērtības akcentēšanu ir iespējams pamatot ar autora skaļi neizteikto atziņu, ka patiesībā bez šī kritērija nepastāv neviens cits ietekmīgs faktors, kas varētu nodrošināt atgriezenisko saiti starp pieminekli un mūsdienu cilvēka uztveri.²²² Tāpat nacionālisma ideoloģijas noteiktās vērtību sistēmas iekļaušana pieminekļu aizsardzības praksē bija reakcija uz ne tikai Vācijā, bet lielā mērā visā Centrālajā un – ar nelielu laika nobīdi – arī Austrumeiropā notiekošajiem sociālpolitiskajiem procesiem.²²³

Arhitektūras pieminekļa sociālās vērtības akceptēšana parādīja konkrētā objekta vietu un nozīmi attiecībā pret sabiedrībā pieņemto vērtību sistēmu, būtiski paplašinot arī pieminekļa jēdziena izpratni. Tagad tika izvirzīts mērķis saglabāt ne tikai atsevišķas celtnes, bet arhitektūras pieminekli kā kompleksu, ko veido ēka(-s) kopā ar tuvāko apkārtni, vides kontekstu gan tiešā, gan pārnestā nozīmē, turklāt ņemot vērā arī to, ka šāds komplekss pieminekļis pats var būt kāda lielāka ansambļa (kultūrvēsturiskās ainavas vai pilsētas apbūves) sastāvdaļa.²²⁴

Arhitektūras pieminekļu sociālās nozīmes definēšanā un popularizēšanā nozīmīga loma bija t.s. *Dzimtenes pētīšanas kustībai*,²²⁵ kas kopš 19. gadsimta 80. gadiem līdz pat Otrajam pasaules karam aktīvi darbojās Vācijā un citās vācu valodā runājošajās Eiropas zemēs.²²⁶ *Dzimtenes pētīšanas kustība* apvienoja galvenokārt pie sabiedrības vidusslāņa piederošos vēstures un novadpētniecības entuziastus – skolotājus, ārstus, garīdzniekus, valsts ierēdņus u.tml. Šīs kustības piekritēju skatījumā kultūras pieminekļi ir dzimtenes jēdziena būtiska sastāvdaļa, kas ietver gan lietišķās mākslas priekšmetus un senos celtniecības paņēmienus, gan dabas un antropogēnās ainavas un nemateriālo kultūras mantojumu.²²⁷ *Dzimtenes pētīšanas kustībā* darbojās ne tikai atsevišķi indivīdi, bet tajā iekļāvās arī dažādas novadpētnieciska rakstura biedrības un

---

²²¹ Speitkamp 1996, 85-86.

²²² Wohlleben 1989, 14.

²²³ Jokilehto 1999, 217.

²²⁴ Speitkamp 1996, 98.

²²⁵ Šāds vācu termina *die Heimatschutz* atveidojums latviešu valodā tika ieviests 1920. gados, skat.: Štāls 1922, 623.

²²⁶ Gans 1993, 788-789.

²²⁷ Huse 1996, 152; Wohlleben 1989, 65-68.

sabiedriskās organizācijas,²²⁸ un līdz pat Pirmajam pasaules karam šai kustībai bija nozīmīga loma pieminekļu aizsardzības darba aktivizēšanā ārpus profesionālo arhitektu un mākslas vēsturnieku vides.²²⁹ Tieši *Dzimtenes pētīšanas kustība* laikā ap 1910. gadu iestājās par nepieciešamību saglabāt pilsētu vēsturisko centru apbūvi un plānojumu kā vienotu kultūrvēsturisku kompleksu.²³⁰

Eiropas lielpilsētu vēsturisko centru saglabāšana bija aktuāla problēma jau kopš 19. gadsimta otrās puses, kad tika veikti pirmie liela mēroga pilsētu pārbūves un to vēsturiskā plānojuma rekonstrukcijas darbi Parīzē, Berlīnē un Vīnē,²³¹ tādēļ sākotnēji estētiski motivētajai, stihiskajai pilsētībūvniecības kritikai ar laiku pievienojās arī profesionāli arhitekti. Divdesmitā gadsimta sākumā Rietumeiropā tapušajās apkopjošā rakstura publikācijās par senatnes pieminekļu aizsardzību tika apliecināta nepieciešamība saglabāt Vīnes, Prāgas, Edinburgas un citu vēsturisko pilsētu apbūves savdabību, pasargājot to gan no municipālās, gan privātās komerciālās būvniecības radītajiem draudiem.²³²

Viens no tā laika arhitektiem, kas piedāvāja konkrētu pilsētu vēsturisko centru rekonstrukcijas darbu programmas modeli, bija 1913. gada Romas ģenerālplāna izstrādes konsultants Gustavo Džovannoni (*Gustavo Giovannoni, 1873-1947*), kas kļuva arī par vienu no ievērojamākiem arhitektūras restaurācijas darbu teorētiķiem starpkaru perioda Eiropā. Gustavo Džovannoni izpratnē pilsētu rekonstrukcijas projektiem, raugoties no arhitektūras pieminekļu aizsardzības viedokļa, bija trīs galvenie uzdevumi:

1. satiksmes plūsmas reorganizācija, lai novērstu jaunu ielu caurlauzumu veidošanu vecpilsētu kvartālos;
2. vēsturisko centru iedzīvotāju sadzīves apstākļu uzlabošana, lai nepieļautu šo rajonu depopulāciju;
3. vēsturiskās apbūves konservācija, saglabājot vizuālo kontrastu starp atsevišķām izcilām ēkām un t.s. fona apbūvi, kas veido pilsētas plānojuma struktūru.²³³ Tas nozīmēja mēģinājumu atrast kompromisu starp modernās sabiedrības dzīves prasībām un nepieciešamību saglabāt pilsētvides vēsturisko un māksliniecisko vērtību.

---

²²⁸ Donath 2003.

²²⁹ Speitkamp 1996, 31.

²³⁰ Wohlleben 1989, 89.

²³¹ История градостроительного искусства 1989, 217-236.

²³² Brown 1905, 175.

²³³ Jokilehto 1999, 219-221.

Kā viens no pirmajiem pieminekļu aizsardzības jomas profesionāļiem par arhitektūras pieminekļa jēdziena paplašināšanu 1900. gadā publiski izteicās Vācijas Reinzemes provinces konservators Pauls Klēmens (*Paul Clemen, 1866-1947*)²³⁴, atzīmējot, ka arhitektūras piemineklis ir daļa no apkārtējās vides, tādēļ ir nepieciešams rūpēties ne tikai par atsevišķu objektu, bet arī kultūrvēsturisko ainavu saglabāšanu. 1902. gadā izdotais Itālijas pieminekļu aizsardzības likums aizliedz vēsturisko ēku tuvumā celt un pārbūvēt namus, ja tā rezultātā tiktu aizsegts kāds arhitektūras piemineklis.²³⁵ Vispārēja principa līmenī arhitektūras pieminekļa apkārtējās vides konteksta aizsardzību deklarēja A. Rīgla pēctecis Austrijas pieminekļu aizsardzības sistēmā, mākslas vēsturnieks Makss Dvoržāks savā 1916. gadā publicētajā *Pieminekļu aizsardzības katehismā* (*Katehismus der Denkmalpflege*).²³⁶ Arī starpkaru periodā pieminekļu aizsardzības nozares teorētiskajā līmenī saglabājās priekšstats par arhitektūras pieminekli kā kompleksu objektu, par ko liecināja attiecīgā jēdziena (*historical site*) izmantošana pirmajā starptautiskā mēroga pieminekļu aizsardzības dokumentā: 1931. gadā I Starptautiskajā arhitektu un inženieru kongresā pieņemtajā Atēnu Hartā.²³⁷

No formāli tiesiskā viedokļa vēsturiskās celtnes sociālās nozīmes atzīšanu apstiprināja tās inventarizācija, t.i., iekļaušana oficiāli aizsargājamo arhitektūras pieminekļu sarakstā. Arī šajā gadījumā, tāpat kā attiecībā uz arhitektūras pieminekļa definīciju, inventarizācijas pamatprincipi tika noteikti jau Lielās Franču revolūcijas laikā izdotajos pieminekļu aizsardzības dokumentos. Tie paredzēja atsevišķas administratīvās vienības teritorijā esošo arhitektūras pieminekļu sarakstu sastādīšanu, norādot pieminekļa atrašanās vietu un vecumu, kā arī sniegt ziņas par tā konstruktīvajām un dekoratīvajām īpatnībām un celtnes tehnisko stāvokli.²³⁸

Pirmie sistemātiskie vēsturisko celtnu apzināšanas pasākumi Eiropā tika veikti, sākot ar deviņpadsmitā gadsimta divdesmitajiem gadiem, galveno uzmanību pievēršot apdraudēto viduslaiku celtnu (klosteru, baznīcu un cietokšņu) un to interjeru apsekošanai.²³⁹ Daudz retāk tika fiksētas lauku un pilsētu dzīvojamās ēkas, kas neatbilda stingrajiem mākslas vēstures kritērijiem, respektīvi, priekšstatiem par to, cik

---

²³⁴ Wohlleben 1989, 56.

²³⁵ Wieland 1905, 38.

²³⁶ Petzet & Mader 1993, 20; Jokilehto 1999, 219.

²³⁷ Athens Charter 1931, Resolution VII.

²³⁸ Jokilehto 1999, 71.

²³⁹ Petzet & Mader 1993, 12.

izteiktām jābūt konkrētajā celtnē redzamajām arhitektūras stila pazīmēm, lai būtu pietiekams pamats atzīt to par aizsargājamu arhitektūras pieminekli.²⁴⁰

Deviņpadsmitā gadsimta pēdējā ceturksnī Vācijā un Francijā tika uzsākti regulāri arhitektūras pieminekļu foto fiksācijas darbi un veidojās pirmie vēsturisko celtnu foto arhīvi.²⁴¹ Ap 1900. gadu Vācijā tika izstrādāta jauna arhitektūras pieminekļu inventarizācijas shēma, kas tika atzīta par veiksmīgu, un pēc Pirmā pasaules kara to ar lokālām izmaiņām ieviesa daudzās Eiropas valstīs.²⁴² Tā atspoguļoja laikmetīgo izpratni par pieminekļu sociālo nozīmi un komplekso raksturu. Aizsargājamo objektu saraksta sākumā novietoja apvidus ievērojamākos pieminekļus, parasti – sakrālās celtnes, kam sekoja sabiedriskās un dzīvojamās ēkas, rūpnīcas un mazāka mēroga dekoratīvās celtniecības objekti. Pieminekļa aprakstu papildināja tā attēli un norādes uz literatūru par šī pieminekļa vēsturi,²⁴³ kas nodrošināja kompaktu, taču iespējami vispusīgu sākotnējo informāciju par pieminekli saistībā ar tā apkārtni.

Tomēr šajā laikā sastādītajos pieminekļu inventāros tikai izņēmuma gadījumā tika iekļauti atsevišķi 19. gadsimta arhitektūras paraugi, jo pastāvēja nerakstīts princips par nosacīto simt gadu robežu starp laikmetīgās arhitektūras darbiem un potenciālajiem arhitektūras pieminekļiem.²⁴⁴ Līdz ar to arhitektūras pieminekļu kategorijā praktiski nevarēja iekļaut ēkas, kas tika uzceltas pēc 1800. gada.²⁴⁵ Divdesmitā gadsimta sākumā arī šajā jomā notika izmaiņas, pakāpeniski paplašinot pieminekļu hronoloģiju. Jau minētā 1903. gada Austrijas pieminekļu aizsardzības likuma 1. pants noteica, ka „šī likuma izpratnē pieminekļi ir cilvēka rokas darināti kustami un nekustami objekti, kas radīti vismaz pirms 60 gadiem.”²⁴⁶ Šāda pieeja, tāpat kā 19. un 20. gadsimta mijā arhitektu diskusijās formulētā negatīvā attieksme pret eklektisma arhitektūru, laikmetā pēc Pirmā pasaules kara veicināja 19. gadsimta restaurācijas prakses, bet arī tā laika arhitektūras mantojuma noliegumu kopumā.²⁴⁷

Tādējādi līdz Pirmā pasaules kara sākumam vienlaikus ar pieminekļu aizsardzības darba sfēras paplašināšanos Eiropā izveidojās nosacīti vienota izpratne par arhitektūras pieminekli kā celtni vai to kompleksu, kam piemīt zināma

---

²⁴⁰ Wohlleben 1989, 12.

²⁴¹ Nickel 1959, 17-20.

²⁴² Petzet & Mader 1993, 22.

²⁴³ Breuer 1980, 46-47.

²⁴⁴ Wohlleben 1989, 14.

²⁴⁵ Brown 1905, 169.

²⁴⁶ Falser 2006.

²⁴⁷ Petzet & Mader 1993, 23-24.

mākslinieciska, vēsturiska un sociāla vērtība. Kaut gan starpkaru periodā netika ieviesta jauna arhitektūras pieminekļa definīcija, tomēr būtiski mainījās tās elementu hierarhija. Pastiprinoties politiskās ideoloģijas nozīmei Eiropas sabiedrības ikdienas dzīvē un pieminekļu aizsardzībai nokļūstot sociālo sadursmju centrā,²⁴⁸ priekšplānā tika izvirzīta arhitektūras pieminekļa sociālā (simboliskā) vērtība, kam pēc nozīmes sekoja objekta mākslinieciskā kvalitāte un tikai tad – celtnes vēsturiskā vērtība tās autentiskuma izpratnē.²⁴⁹

Minētā tendence visspilgtāk izpaudās Eiropas totalitāro režīmu – nacistiskās Vācijas un Padomju Savienības – īstenotajā kultūras politikā, ieviešot ideoloģiskās kontroles mehānismu, kura uzdevums bija kultūras institūciju iekļaušana sabiedrības pārveidošanā ar mērķi radīt reprezentatīvu, didaktisku un heroizētu mākslu.²⁵⁰ Vācijā šī procesa ietekme uz arhitektūras mantojuma saglabāšanu saistījās ar Braunšveigas un Kvēdlinburgas katedrāles pārveidošanu nacionālsociālistiskā „kulta” vajadzībām²⁵¹ un papildu finansējuma piešķiršanu tikai ideoloģiski akceptētiem pasākumiem, piemēram, par dekadentisku apzīmētās 19. gadsimta eklektisma apbūves rekonstrukcijai vai nojaukšanai, kā arī pilsētu vēsturisko ēku barokālās fasāžu apdares aizstāšanai ar „vācisko” pildrežģa konstrukciju vai tās imitāciju.²⁵² Padomju Savienībā divdesmitajos gados valsts ideoloģiju noteica t.s. pasaules revolūcijas ideja, kas marginalizēja kultūrvēsturiskā mantojuma nozīmi, bet trīsdesmitajos gados vispirms ievērojamu arhitektūras pieminekļu daļu klasificēja kā nepiemērotu vai pat kaitīgu t.s. sociālisma celtniecībai, tajā pašā laikā atsevišķiem objektiem atstājot tematiskās ilustrācijas lomu komunistiskā režīma manipulācijās ar sabiedrības vēsturisko apziņu.²⁵³ Kopumā politiski motivēta vēsturiskās apbūves vērtības rekonstrukcija, atbilstoši priekšstatiem par nacionālo arhitektūru, kuras pieminekļu saglabāšana tika izvirzīta kā prioritāte, starpkaru periodā bija raksturīga visām Centrālās un Austrumeiropas valstīm.²⁵⁴

---

²⁴⁸ Ipsen 2001, 15.

²⁴⁹ Hellbrügge 2002; Jokilehto 1999, 284-285.

²⁵⁰ Skat.: Overijs 2006, 355-389.

²⁵¹ Scheck 1995, 170-180

²⁵² Hubel 2004.

²⁵³ Щенков 2004, 7-47.

²⁵⁴ Störtkuhl 2006, 29-34.

1.2. Arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas koncepciju attīstība.

Arhitektūras pieminekļa jēdziena izpratne nosaka vēsturisko celtnu praktiskās saglabāšanas koncepcijas un metožu izvēli, kas savukārt ir atkarīga no laikmeta garīgās atmosfēras un pieminekļu aizsardzības darba materiāli tehniskajām iespējām. Tādēļ, lai iespējami objektīvi novērtētu arhitektūras pieminekļu restaurācijas metožu attīstību laikā no 19. gadsimta otrās puses līdz Otrajam pasaules karam, īsumā raksturosim kopējo situāciju.

Tāpat kā laikabiedru uzskatos par arhitektūras pieminekļa būtību bija konstatējamā atšķirības starp tiem, kuri izcēla vēsturisko celtnu memoriālo un māksliniecisko vērtību, un tiem, kuri, par svarīgāku atzina arhitektūras pieminekļu vēsturisko vērtību (vai, saskaņā ar Aloīza Rīgla izstrādāto koncepciju – t.s. senatnes vērtību), arī pieminekļu praktiskās saglabāšanas jomā 19. gadsimtā izveidojās divas konceptuāli atšķirīgas pieejas.

Francijā un Itālijā noteicošā loma bija tā dēvētajai mākslinieciskās restaurācijas teorijai, kas akceptēja restaurējamā arhitektūras pieminekļa „papildināšanu” un „uzlabošanu”, ja to prasīja attiecīgā laikmeta stila kanons. Turpretim Lielbritānijā un Vācijā izveidojās un nostiprinājās t.s. zinātniskās restaurācijas koncepcija, kas akcentēja pieminekļa vēsturisko nozīmi, līdz ar to par mērķi izvirzot restaurējamā objekta vēstures izpēti.²⁵⁵ Jāpiezīmē, ka šis teritoriālais iedalījums ir nosacīts, jo abos minētajos reģionos bija sastopami gan vienas, gan otras restaurācijas koncepcijas piekritēji.

Paradoksāli, taču, lai gan kopš 19. gadsimta 30. gadiem Eiropas arhitektūrā valdošā eklektisma mākslinieciskie pamatprincipi paredzēja dažādu vēsturisko stilu elementu kombināciju izmantojumu,²⁵⁶ laikā no 19. gadsimta vidus līdz pat 20. gadsimta pirmajiem gadu desmitiem restaurācijas jomā kopumā dominēja mākslinieciskās jeb stilistiskās restaurācijas koncepcija,²⁵⁷ kas vēsturisko celtnu restaurācijas jēgu saskatīja to stila „tīrības un vienotības” atjaunošanā.

Par stilistiskās restaurācijas koncepcijas pamatlicēju pieņemts uzskatīt franču arhitektu Eiženu Emanuēlu Violē le Diku (*Eugène Emmanuel Viollet le Duc, 1814-1879*). Saskaņā ar viņa 1866. gadā sniegto definīciju, „restaurācija nenozīmē pieminekļa saglabāšanu, remontu vai pārbūvi – restaurēt nozīmē atjaunot ēku

²⁵⁵ Gazzola 1969, 19; Jokilehto 1999, 196.

²⁵⁶ Jokilehto 1999, 18-19.

²⁵⁷ Михайловский 1971, 24.

stilistiski vienotā un pabeigtā veidā, kas, iespējams, nekad agrāk nav reāli pastāvējis”.²⁵⁸ Viens no spilgtākajiem šādas totālās restaurācijas piemēriem Eiropā, neminot daudzos paša Eižena Emanuēla Violē le Dika restaurētos Francijas viduslaiku arhitektūras pieminekļus, ir Ķelnes Doma katedrāles celtniecības pabeigšana no 1842. līdz 1880. gadam vairāku vācu arhitektu vadībā, būvdarbos izmantojot arī 19. gadsimta sākumā nejauši atrastos katedrāles 14. gadsimta fasādes zīmējumus.²⁵⁹

Tomēr būtu paviršība nenovērtēt arī stilistiskās restaurācijas pozitīvo ieguldījumu nozares attīstībā, jo tieši Eižena Emanuēla Violē le Dika formulētie sintētiskās metodes principi radīja zinātniskās restaurācijas pamatu. Šie principi ietvēra:

1. restaurējamā arhitektūras pieminekļa vēstures, tā konstruktīvo un māksliniecisko īpatnību rūpīgu izpēti;
2. izmantojot pieminekļa izpētes rezultātus, tika konstruēts t.s. „optimālais stils”, kas noteica pieminekļa restaurācijas uzdevumus un ēkas izskatu pēc atjaunošanas darbu pabeigšanas;
3. restaurācijas darbu vadītāja pienākums bija noskaidrot pieminekļa „sākotnējo veidu”, kas atbilstu celtnes autora iecerēm un tika izmantots par restauratoru darba atskaites punktu;
4. stilistiskā restaurācijas metode balstījās uz plašu vēsturisko stilu analogiju izmantošanu trūkstošo un/vai vispār neizveidoto pieminekļa detaļu „atjaunošanai”, tādējādi vēlreiz uzsverot arhitektūras vēstures studiju nozīmi restaurācijas darbu sagatavošanā.²⁶⁰

Stilistiskās restaurācijas darbu metodes galvenais trūkums bija tas, ka tā paredzēja atjaunošanas darbu gaitā likvidēt visas tās pieminekļa daļas, kas, pēc restaurācijas projekta autora domām, nesaskanēja ar konkrētai celtni raksturīgo t.s. „sākotnējo veidu”. Līdz ar to radās konflikts starp stilistiskās restaurācijas teorētiskajām pretenzijām uz zinātniski pamatotu celtnes atjaunošanu, ieskaitot tās pabeigšanu vai pārbūvi saskaņā ar „optimālā stila” prasībām, un elementārajiem pieminekļu aizsardzības pamatprincipiem, kas vispirms prasīja nodrošināt arhitektūras pieminekļa oriģinālo daļu saglabāšanu.²⁶¹

Stilistiskās restaurācijas koncepcijas popularitāte 19. gadsimta otrajā pusē bija saistīta gan ar tās izveidotāja lielo autoritāti viņa laikabiedru vidū, gan ar vispārējo

²⁵⁸ Jokilehto 1999, 151; Petzet & Mader 1993, 16; Михайловский 1971, 54.

²⁵⁹ Wolff 1983.

²⁶⁰ Михайловский 1971, 73; Гаццола 1978, 30-31.

²⁶¹ Petzet & Mader 1993, 16.

eklektisma laikmeta celtniecības un arhitektūras izglītības praksi. Zināmā mērā to var skaidrot ar romantiskās pieminekļa interpretācijas ietekmi,²⁶² taču noteicošā loma šeit bija sabiedrības pasūtījumam. Ņemot vērā to, ka 19. gadsimta arhitektūras uzdevums bija vēsturisko stilu tradīciju iespējami pilnīga apguve un – attiecībā uz jaunceļamo ēku dekoratīvo noformējumu – arī to turpināšana,²⁶³ robežas izzušana starp arhitekta radošo darbu un vēsturisko celtni atjaunošanu bija likumsakarīga.

Tieši tādēļ arī jaunas restaurācijas koncepcijas izstrādāšana noritēja laikā, kad sabiedrībā pieauga neapmierinātība ar eklektisma arhitektūru un tika meklēti jauna būvmākslas stila varianti.²⁶⁴ Diskusijā starp mākslinieciskās un zinātniskās restaurācijas piekritējiem 19. un 20. gadsimta mijā pēdējo pusē nostājās gan tie, kas saskatīja arhitektūras nākotni jūgendstilā, kā to darīja mākslas vēsturnieks un vēlākais Saksijas zemes arhitektūras pieminekļu aizsardzības speciālists Kornēlijs Gurlits (*Cornelius Gurlitt, 1850-1938*),²⁶⁵ gan viens no topošās modernās kustības arhitektiem Ādolfs Lozs (*Adolf Loos, 1870-1933*), kura 1907. gadā sarakstītās „Vadlīnijas Mākslas Padomes darbam” (*Richtlinien für ein Kunstamt*) pēc to publicēšanas 1919. gadā kļuva par jaunās Austrijas Republikas pieminekļu aizsardzības sistēmas metodoloģisko pamatu.²⁶⁶

Svarīgs pavērsiens jaunas arhitektūras pieminekļu restaurācijas koncepcijas noformēšanās virzienā iezīmējās jau 1883. gadā, kad III arhitektu un inženieru kongresā Romā itāļu restaurators Kamillo Boito (*Camillo Boito, 1836-1914*) deklarēja tā dēvētās filoloģiskās restaurācijas metodes pamatprincipus.²⁶⁷

Kamillo Boito savas darbības sākuma posmā piederēja pie stilistiskās restaurācijas skolas pārstāvjiem. Būdams Milānas Mākslas Akadēmijas mācību spēks, viņš 19. gadsimta septiņdesmito gadu beigās šeit iepazinās ar t.s. filoloģisko vēstures izpētes metodi, kas, starp citu, atvasināja pieminekļa jēdzienu no latīņu valodas vārda *monumentum* sākotnējās nozīmes, proti, „uzraksts” jeb „dokuments.” Tādējādi tika akcentēts kāds līdz šim tikpat kā neievērots arhitektūras pieminekļa vēsturiskās vērtības aspekts – pieminekļa kā autentiska vēstures avota nozīme, attiecinot uz arhitektūras pieminekli vienu no vēstures avotu kritikas postulātiem – šis dokuments ir jālasa un jāinterpretē, bet to nedrīkst viltot ar patvaļīgu iejaukšanos tā saturā un

---

²⁶² Gazzola 1969, 17.

²⁶³ Petzet & Mader 1993, 12.

²⁶⁴ Hubel 2001, 22-23.

²⁶⁵ Wohlleben 1989, 56-58.

²⁶⁶ Jokilehto 1999, 219; Huse 1996, 180.

²⁶⁷ Jokilehto 1999, 200-202; Подъяпольский 1988, 24-28.

struktūrā. Līdz ar to Kamillo Boito secināja, ka arī visi vēsturiskās celtnes attīstības posmi ir vienlīdz vērtīgi un nav nekāda pamata īpaši izcelt tās hipotētisko „sākotnējo stāvokli”, kā bija pieņemts stilistiskās restaurācijas koncepcijā. Šī iemesla dēļ K. Boito rekomendēja veikt pēc iespējas mazāka apjoma restaurācijas darbus, tikai tos, kas nepieciešami pieminekļa tehniskā stāvokļa uzlabošanai un nostiprināšanai, pie tam kā obligātu prasību izvirzot visu no jauna izveidoto pieminekļa daļu uzskatāmu atdalīšanu no oriģināla ar speciāla datējuma, materiāla faktūras vai atšķirīga būvapjoma palīdzību.

Turpmāko desmit līdz piecpadsmit gadu laikā Kamillo Boito precizēja un papildināja atsevišķus filoloģiskās restaurācijas metodes elementus, apvienojot to ar arhitektūras pieminekļu stilistiski funkcionālo klasifikāciju. Tās ietvaros viņš izdalīja trīs arhitektūras pieminekļu grupas, nosakot katrai no tām piemērotāko restaurācijas darbu veidu.

Pirmajā grupā tika iekļauti antīkās arhitektūras pieminekļi, respektīvi, to drupas, kuru galvenā vērtība, pēc Kamillo Boito domām, bija to vecums. Tādēļ attiecībā uz šiem pieminekļiem viņš pieļāva tikai arheoloģiskās metodes pielietošanu: rūpīgu drupu attīrīšanu un nostiprināšanu, neizdarot nekādas mākslinieciska rakstura izmaiņas.

Otro grupu veido viduslaiku arhitektūras pieminekļi, kas izceļas ar savu māksliniecisko koftēlu un tā radīto emocionālo noskaņu, t.i., ar asociācijām, ko šie pieminekļi izraisa mūsdienu cilvēka uztverē. Šajā gadījumā arī atsevišķu detaļu aizstāšanu ar analogijām vai kopijām Kamillo Boito atzina par „mazāko ļaunumu”.

Trešā arhitektūras pieminekļu grupa Kamillo Boito piedāvātajā arhitektūras pieminekļu klasifikācijas sistēmā aptvēra laikā posmā no Renesanses līdz 19. gadsimtam radītās celtnes, kuru galvenā vērtība tika saskatīta izmantotajos celtniecības paņēmienos un to arhitektoniskajā uzbūvē. Tādēļ arī šeit K. Boito ieteica izvairīties no plašiem restaurācijas darbiem, par „vienīgo saprātīgo risinājumu” atzīstot pieminekļa konservāciju. Zudušo pieminekļa fragmentu rekonstrukcija *in situ* būtu pieļaujama tikai tad, ja restauratoru rīcība ir pietiekami daudz vēsturisko liecību par šo fragmentu izskatu. Vienlaikus Kamillo Boito akceptēja arī dažu vēlāko piebūvju nojaukšanu, ja tām nav īpašas estētiskās vai vēsturiskās vērtības, vai arī – ja tās aizsedz skatu uz arhitektūras pieminekli.

Lai gan Kamillo Boito, atšķirībā no Eižena Emanuēla Violē le Dika, principā noraidīja iespēju atjaunot arhitektūras pieminekli tā sākotnējā veidā, tomēr viņa

piedāvāta koncepcija faktiski atradās pa vidu starp māksliniecisko un zinātnisko restaurāciju.²⁶⁸ Neskatoties uz to, Boito izvirzītos vēsturisko drupu konservācijas principus jau 20. gadsimta sākumā veiksmīgi pielietoja antīkās arhitektūras pieminekļu nostiprināšanas un daļējas atjaunošanas darbos Itālijā un Grieķijā, tādējādi liekot pamatus specifiskajai sabrukušo pieminekļu restaurācijas – anastilozes – metodei.²⁶⁹ Tās teorētiskais pamatojums, sekojot K. Boito sniegtajam formulējumam, tika ietverts arī 1931. gada *Atēnu Hartas* rekomendācijās par vēsturisko drupu saglabāšanu.²⁷⁰

Kamillo Boito filoloģiskā restaurācijas koncepcija apvienoja divus restaurācijas darbu klasifikācijas paņēmienus: klasifikāciju pēc restaurācijas darbu mērķa ar klasifikāciju pēc restaurējamā pieminekļa veida, objekta tehniskā stāvokļa un saglabāšanās pakāpes, tādējādi uzsverot divu restaurācijas procesa sastāvdaļu – teorētiskās koncepcijas un praktisko metožu – savstarpējo saistību. Līdzīgu tendenci apliecināja arī Aloīza Rīgla koncepcija par t.s. „dzīvajiem” un „mirušajiem” (praktiski izmantojamiem un neizmantojamiem) arhitektūras pieminekļiem. Atbilstoši savai teorijai par pieminekļa vērtību, Aloīzs Rīgls deva priekšroku tieši praktiski neizmantojamiem pieminekļiem, uzskatot, ka tajos vispilnīgāk atklājas pieminekļa senatnes vērtība.²⁷¹ Tam bija zināma ietekme uz arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas metodikas attīstību Rietumeiropā 20. gadsimta pirmajā pusē.

Ideju par šādu arhitektūras mantojuma klasifikāciju 1909. gadā pārņēma vācu arhitekts Karls Vēbers (*Carl Weber*), papildinot to ar ieteikumiem par katrai pieminekļu grupai piemērotākajām praktiskās saglabāšanas metodēm. Viņš turklāt iedalīja t.s. „mirušos arhitektūras pieminekļus” vēl trijās apakšgrupās, nošķirot celtnu drupas bez īpašās mākslinieciskās vērtības, daļēji sagrautas celtnes, kuras iespējams atjaunot izmantošanai praktiskiem mērķiem, un nopostītas celtnes ar ievērojamu māksliniecisko un vēsturisko vērtību, ko nepieciešams izpētīt un nostiprināt, lai novērstu to bojāeju. Attiecībā uz arhitektūras pieminekļiem, kuri joprojām pilda savu sākotnējo funkciju, Karls Vēbers (kā piemēru minot sakrālās celtnes), pauda uzskatu, ka šajā gadījumā noteicošā ir objekta mākslinieciskā vērtība, tādēļ restaurācija darbu ietvaros ir pieļaujama šādu pieminekļu „pabeigšana”.²⁷²

²⁶⁸ Gazzola 1969, 19-20; Гаццола 1978, 32.

²⁶⁹ Михайловский 1971, 139-158.

²⁷⁰ Athens Charter 1931, Conclusion VI.

²⁷¹ Petzet & Mader 1993, 18.

²⁷² Jokilehto 1999, 196.

Pēc Pirmā pasaules kara teoriju par „dzīvajiem” un „mirušajiem” arhitektūras pieminekļiem no jauna aktualizēja Pauls Klēmens, fiksējot arī atšķirības to saglabāšanas metodikā. Pēc P. Klēmena domām, „mirušajiem” pieminekļiem, kuru sākotnējā funkcionālā nozīme kaut kādu iemeslu dēļ ir mainījusies vai arī vairs netiek izmantota, ir nepieciešama muzejiska rakstura aprūpe, kas nepārsniedz objekta konservācijas robežas, jo šeit ir runa tikai par pieminekļa kā vēstures avota saglabāšanu maksimāli neizmainītā veidā. Turpretim t.s. „dzīvo arhitektūras pieminekļu” saglabāšana ir saistīta ar to simbolisko un izglītojošo nozīmi: „šeit svarīgākā ir pieminekļa ideja, tā garīgais saturs [...] un tikai pēc tam seko pieminekļa vēsturiskā materiālā forma.”²⁷³ Līdz ar to faktiski tika atmesta Aloīza Rīgla un viņa sekotāju nostāja, kas pieļāva tikai vēsturisko celtņu izpēti un konservāciju, atgriežoties pie agrāk noraidītās stilistiskās restaurācijas idejas par pieminekļa mākslinieciskā koptēla atjaunošanu, pamatojot to ar ideoloģiskiem un kultūrpolitiskiem apsvērumiem.²⁷⁴

Tā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā pakāpeniski izveidojās arhitektūras pieminekļu analītiskās restaurācijas metode, kas starpkaru periodā ieguva noteicošo vietu arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas jomā visās Eiropas valstīs.²⁷⁵ Tās pamatprincipus 1936. gadā formulēja Gustavo Džovannoni, apvienojot un papildinot pirms Pirmā pasaules kara dažādu valstu arhitektu un mākslas vēsturnieku izstrādātās teorētiskās koncepcijas par restaurācijas mērķiem un uzdevumiem un optimālajām metodēm. G. Džovannoni interpretācijā²⁷⁶ tie bija šādi:

- Restaurācijas mērķis ir arhitektūras pieminekļa autentiskuma saglabāšana un tā vēstures izpēte, tādēļ tiešo restaurācijas (atjaunošanas) darbu apjomam jābūt pēc iespējas mazākam;
- Arhitektūras pieminekļa nostiprināšana un konservācija tiek veikta, izmantojot *in situ* atrodamos pieminekļa elementus (īpaši attiecībā uz drupu konservāciju) un uzskatāmi atdalot oriģinālo pieminekļa daļu no atjaunotajiem elementiem;
- Arhitektūras pieminekļa saglabāšanas metodes ir to remonts un fragmentārā restaurācija, atjaunojot tikai tās pieminekļa daļas, kuru izskatu ir iespējams rekonstruēt pēc vēsturiskās izpētes datiem. Izņēmuma gadījumos ir pieļaujama arī vēsturisko analogiju un šādu detaļu kopiju izgatavošana un uzstādīšana;

---

²⁷³ Clemen 1933, 15.

²⁷⁴ Hellbrügge 2002

²⁷⁵ Михайловский 1971, 99-100.

²⁷⁶ Jokilehto 1999, 221-222; Михайловский 1971, 91-96.

- Jautājumu par atsevišķu pieminekļa daļu nojaukšanu restaurācijas gaitā un t.s. vēsturisko uzslāņojumu (dažādu celtniecības periodu radīto izmaiņu) vērtību var izlemt tikai speciālistu komisija, nevis viens arhitektam vai restaurācijas darbu vadītājs.
- Izdarot arhitektūras pieminekļa pārbūves vai atjaunošanas darbus, nav ieteicams atdarināt kāda noteikta laikmeta arhitektūras stilu, bet visi celtnes izmantošanai nepieciešamie papildinājumi jāveido laikmetīgajās arhitektūras formās, izmantojot arī modernos celtniecības materiālus.

Minētie restaurācijas darbu principi kopumā tika apstiprināti *Atēnu Hartā*. Šis dokuments bija veltīts galvenokārt arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas jautājumiem, un neieviesa principiālas izmaiņas tajos teorētiskajos secinājumos, kas tika izdarīti jau pirmskara diskusiju rezultātā, izņemot rekomendāciju moderno celtniecības materiālu, īpaši dzelzsbetona, izmantošanai vēsturisko celtnu nostiprināšanas un atjaunošanas darbos.²⁷⁷ Turklāt, lai gan *Atēnu Hartā* pieminekļu totālās restaurācijas koncepcija un ēku atjaunošana vēsturisko stilu formās tika stingri noraidīta, aizstājot to ar „pastāvīgu un regulāru remonta darbu veikšanu”,²⁷⁸ Hartas tonis tomēr bija visai izvairīgs. Dokumenta sadaļā par arhitektūras pieminekļu konservācijas tehniku tika akceptēta anastilozes metodes pielietošana sagrauvušo celtnu uzturēšanā, bet attiecībā uz visām citām pieminekļu tipoloģiskajām grupām Harta aprobežojās ar vispārīgu frāzi par restaurēto objektu rakstura saglabāšanu, norādot, ka katrā atsevišķā gadījumā ir nepieciešama individuāla pieeja.²⁷⁹

Šāda nostāja, bez šaubām, ietekmēja arī restaurācijas darbu praksi. Turklāt jāņem vērā apstākļi, ka Pirmais pasaules karš ne tikai izraisīja dziļas un dažkārt neatgriezeniskas pārmaiņas Eiropas sociālajā, politiskajā un kultūras dzīvē, bet radīja arī jaunas problēmas arhitektūras pieminekļu saglabāšanas jomā. Pēckara periodā gan ekonomisku, gan sociālpolitisku iemeslu dēļ par galveno uzdevumu tika uzskatīta nopostīto celtnu atjaunošana vai rekonstrukcija, atkāpjoties no iepriekš stingri definētajiem konservācijas principiem. To uzskatāmi apliecināja diskusija par karadarbībā nopostītās Beļģijas pilsētas Ipras vēsturiskā centra atjaunošanu. Tās rezultātā no trim iespējamiem risinājuma variantiem: 1) atstāt sagrauto apbūvi kā piemiņas zīmi; 2) novākt drupas un uzcelt pilsētu pilnīgi no jauna; 3) atjaunot

²⁷⁷ Athens Charter 1931, Conclusion IV.

²⁷⁸ Turpat, Conclusion I.

²⁷⁹ Turpat, Conclusion VI.

vēsturisko centru tādā izskatā, kāds tam bija pirms kara – tika izvēlēts trešais variants, ko pamatoja ar nepieciešamību saglabāt šīs senās viduslaiku dzīvesvietas simbolisko nozīmi.²⁸⁰

Līdz ar to starpkaru periodā arhitektūras pieminekļu restaurācijas praksē bija vērojama daļēja atgriešanās pie stilistiskās restaurācijas koncepcijas, vienlaikus teorētiski kā restaurācijas mērķi deklarējot pieminekļa autentiskuma saglabāšanu. Lielākoties par arhitektūras pieminekļa atjaunošanas motīvu kalpoja vēlēšanās uzlabot celtnes estētisko kvalitāti, ar to saprotot tās mākslinieciskās vērtības saglabāšanu, tādējādi apvienojot restaurējamā objekta zinātnisko izpēti ar restauratora subjektīvajiem priekšstatiem.²⁸¹

Laika posmā no 19. gadsimta otrās puses līdz Otrajam pasaules karam Eiropā tika izveidoti modernie arhitektūras pieminekļu aizsardzības sistēmas pamati, kas ietvēra nozares likumdošanu, pieminekļu aizsardzības institūciju izveidošanu, kā arī potenciālo arhitektūras pieminekļu apzināšanu un klasifikāciju.

Pieminekļu aizsardzības darba paplašināšanās bija saistīta ar aktuālajiem sociālpolitiskajiem un kultūras dzīves procesiem, kas aktivizēja interesi par vēsturi visās Eiropas valstīs, nacionālisma ideoloģijas ietekmē piešķirot tai politisku nokrāsu. Arhitektūras pieminekļi sabiedrības apziņā kļuva par nacionālajiem simboliem, kuru saglabāšanai ir būtiska nozīme uz vēsturiskajām tradīcijām balstītās sociālo attiecību sistēmas darbībā.

Līdz ar to mākslas vēsturnieku un arhitektu aprindās aizsākās diskusijas par arhitektūras pieminekļa jēdzienu un tā vērtības noteikšanas kritērijiem. Šo diskusiju rezultātā līdzās jau iepriekšējos vēstures periodos akcentētajai pieminekļu memoriālajai un mākslinieciskajai vērtībai tika izvirzīta arī to sociālās un vēsturiskās vērtības nozīme. Pieminekļa sociālā vērtība pārsniedza memoriālās vērtības ietvarus, jo tā saistījās ne tikai ar atsevišķu personu vai vēsturisko notikumu lomu pagātnē, bet ar konkrētā pieminekļa vietu vispārējā vēstures koncepcijā, kas tika veidota saskaņā ar tagadnes vajadzībām un galvenokārt bija saistīta ar valsts kā nācijas pašapliecināšanās un tās vēsturiskās nozīmes leģitīmāciju. Savukārt arhitektūras pieminekļa vēsturiskā vērtība tika atvasināta no celtnes „individuālās vēstures” īpatnībām, t.i., no tās struktūras un formas unikalitātes.

---

²⁸⁰ Jokilehto 1999, 282-283.

²⁸¹ Hubel 2001, 23-24.

Tādējādi arhitektūras pieminekļu aizsardzības teorijas jomā notika pāreja no 19. gadsimtā populārās stilistiskās restaurācijas koncepcijas uz tāda veida pieeju, kas akcentēja celtnes vai apbūves kompleksa kā vēstures avota nozīmi, izvirzot kā galveno restaurācijas uzdevumu nevis objekta mākslinieciskā tēla atjaunošanu atbilstoši noteikta arhitektūras stila kanoniem, bet gan arhitektūras pieminekļa autentiskuma saglabāšanu. Šie principi apmēram no 1900. līdz 1914. gadam tika fiksēti vienlaicīgi vairāku Eiropas valstu (Itālijas, Vācijas, Lielbritānijas un Austroungārijas) autoru – juristu, arhitektu, mākslas vēsturnieku – darbos, ka bija vēltīti arhitektūras pieminekļu aizsardzības problēmām, un 1931. gadā līdz ar t.s. *Atēnu Hartas* pieņemšanu tie ieguva apstiprinājumu arī starptautiskajā mērogā.

Arhitektūras pieminekļu aizsardzības praksē savukārt bija vērojams mainīgs līdzsvars starp agrāk aprobētajiem pieminekļu atjaunošanas principiem, kas vairāk vai mazāk imitēja noteikta laika posma būvmākslas stilistiskās īpatnības, un 19.-20. gadsimta mijā izstrādāto zinātniskās restaurācijas metođi, kas akceptēja tikai vēsturisko celtnu nostiprināšanu un konservāciju. Zinātniskās restaurācijas principi pilnībā tika ieviesti vienīgi sabrukušo arhitektūras pieminekļu saglabāšanā, kamēr attiecībā uz praktiski izmantojamo celtnu atjaunošanu starpkaru periodā notika daļēja atgriešanās pie stilistiski-mākslinieciskās restaurācijas metodes.

2. NODAĻA. ARHITEKTŪRAS MANTOJUMA SAGLABĀŠANA LATVIJAS TERITORIJĀ, 19.GS. OTRĀ PUŠĒ – 1914. GADS

2.1. Pieminekļu aizsardzības institucionālie un tiesiskie aspekti.

Deviņpadsmitajā gadsimtā un divdesmitā gadsimta sākumā, kad mūsdienu Latvijas teritorijā izveidojās pirmās institūcijas, kas veica sistemātiskus pasākumus kultūras mantojuma apzināšanas un aizsardzības jomā, vietējo arhitektūras pieminekļu aizsardzības jautājumi atradās galvenokārt vācbaltiešu sabiedrisko organizāciju un indivīdu – vēsturnieku, mākslas vēsturnieku un arhitektu – rokās.²⁸² Vienlaikus ar novadpētniecības biedrību veidošanos aizsākās vēsturiskās arhitektūras mantojuma apzināšana un izpēte.²⁸³

Lai raksturotu šo pasākumu būtību, vispirms ir nepieciešams īsumā aplūkot toreizējo Krievijas impērijas Baltijas guberņu jeb Baltijas provinču²⁸⁴ vēsturisko situāciju. Uzmanības centrā šajā gadījumā ir gan apskatāmā laika posma sociālpolitiskais fons, gan ar to saistītais vācbaltiešu vēsturiskās apziņas saturs, kas vienlīdz spēcīgi ietekmēja vietējā kultūras mantojuma aizsardzības politiku.

Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņas sociālpolitiskās attīstības īpatnības, kuras nodrošināja kopš 18. gadsimta sākuma pastāvošā t.s. Baltijas autonomija, dod iespēju definēt Baltiju kā specifisku impērijas reģionu.²⁸⁵ Līdz 1876. gadam, kad tika likvidēts Baltijas ģenerālgubernatora postenis, šīs teritorijas arī nomināli tika uztvertas kā viena administratīvā vienība.²⁸⁶ Turpretim trijos Vitebskas guberņas apriņķos (Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas) neizveidojās tāds vēstures izpētes biedrības, kas varētu uzņemties rūpes par pieminekļu aizsardzību.²⁸⁷ Būdamā kādreizējās Livonijas konfederācijas daļa, šī teritorija ieņēma noteiktu vietu vācbaltiešu kopienas apziņā, par ko liecināja arī vēl 19. gadsimta otrajā pusē nereti sastopamais apzīmējums „Poļu Vidzeme” (*Polnisch-Livland*).²⁸⁸

---

²⁸² Apinis 1992, 15-21; Redlich 1981.

²⁸³ Vasiļjevs 1987, 31.

²⁸⁴ Līdzās oficiālajiem Baltijas guberņu nosaukumiem Krievijas impērijas administrācija akceptēja apzīmējuma „Baltijas provinces” (*Ostseeprovinzen*) lietošanu ikdienā (skat.: 20. gadsimta Latvijas vēsture I, 60). Tas atklāj pretrunu starp vācbaltiešu politiķu uzskatiem par Baltijas autonomijas vēsturiskajām tiesībām un impērijas centrālās varas pārstāvju nostāju šajā jautājumā.

²⁸⁵ Pistohlkors 1995; Ungern-Sternberg 2002.

²⁸⁶ Latvija 19. gadsimtā, 524.

²⁸⁷ Skat.: Brežgo 1931. Šī iemesla dēļ pieejamās informācijas apjoms par arhitektūras pieminekļu aizsardzību Latgalē šajā laikā ir ļoti ierobežots.

²⁸⁸ Nosaukums *Livland* 19. gadsimtā tika izmantots ne tikai Vidzemes guberņas, bet arī visas bijušās Livonijas vēsturiskās telpas apzīmēšanai, skat.: Rauch 1986, 205.

Minētās vēsturiskās situācijas īpatnības Baltijā bija saistītas ar vācbaltiešu etniskās grupas īpašo statusu šajā reģionā un konfliktu, kas pastāvēja starp vācbaltiešu politiskās elites centieniem saglabāt *status quo*, un Krievijas impērijas administrācijas politiku, kuras mērķis, īpaši sākot ar 19. gadsimta astoņdesmitajiem gadiem, bija ierobežot vietējo autonomiju un nostiprināt centrālo varu.

Konflikta būtība izpaudās divās pretējās politiskajās stratēģijās: vācbaltiešu politiķi skaidri apzinājās, ka viņu noteicošais stāvoklis Baltijā ir atkarīgs no teritoriālās autonomijas un kārtas privilēģiju sniegtajām garantijām, savukārt Krievijas valdības realizētā centralizācijas politika bija mēģinājums veikt paātrinātu, taču vienlaikus iespējami kontrolētu sabiedrības modernizāciju.²⁸⁹ Turklāt tieši šajā laikā Baltijas politiskajā dzīvē iesaistījās jauns faktors: latviešu nacionālā kustība, kas arī izvirzīja noteiktas pretenzijas uz vietēja mēroga politisko un kultūras autonomiju.²⁹⁰

Līdz pat 19. gadsimta vidum apziņa par piederību kopīgam Baltijas reģionam vācbaltiešu sabiedrībā bija vāji izteikta. Noteicošā loma bija vietējo vācu tautības iedzīvotāju identifikācijai ar attiecīgo provinci, ko formulēja ikdienā lietotais pašnosaukums „kurzemnieki” vai „vidzemnieki”.²⁹¹ Kultūras dzīves politizācija 19. gadsimta otrajā pusē vācbaltiešu sabiedrībā kopumā veicināja izteikti etnocentriskas vēsturiskās apziņas izveidošanos. Baltijas vēsture, un tajā skaitā arī kultūras pieminekļi kā kopīgās pagātnes liecības, tika uztverta kā vācbaltiešu kopienas eksistences pamatojums, un tās pētniecības uzdevums bija stiprināt vācbaltiešu nacionālo pašapziņu.²⁹²

Modernizācijas procesa izraisīto straujo un apjomīgo sociālo pārmaiņu rezultātā 19. gadsimta Eiropā arvien vairāk pieauga ne tikai akadēmisko aprindu, bet arī citu sabiedrības vidusslāņa pārstāvju interese par vēsturi.²⁹³ Aktuālie politiskie notikumi Baltijā deviņpadsmitā gadsimta otrajā pusē sekmēja vācbaltiešu kā sabiedriski aktīvākās vietējo iedzīvotāju daļas reģionālās kopības apziņas veidošanos, kas noslēdzās ar jauna Baltijas provinču jēdziena konstruēšanu 19. gadsimta sešdesmito gadu beigās. Tam bija galvenokārt sociālpsiholoģiska nozīme, tiesa, ar viegli pamanāmu politisko zemtekstu: šis jēdziens kalpoja Baltijas reģiona nošķiršanai no

---

²⁸⁹ Kappeler 2001, 233-267.

²⁹⁰ Wohlfart 2006; Plakans 1996-1997.

²⁹¹ Hirschhausen 2006, 343.

²⁹² Garleff 1978; Rauch 1986, XII.

²⁹³ Davies 1997, 775.

kaimiņu gubernām, uzsverot un izceļot to, kas šeit ir citāds un atšķirīgs no pārējās Krievijas.²⁹⁴ Šādos apstākļos svarīgu nozīmi ieguva dažādas zinātniskās un novadpētnieciskās biedrības, kuru veidošanās process Baltijā sākās jau 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā.²⁹⁵ Biedrību veidošanas tradīcija vācbaltiešu vidē tika attīstīta un pilnveidota arī 19. gadsimta otrajā pusē, kad līdzdalību vienā vai pat vairākās biedrībās sabiedriskā doma uzskatīja par katra pilnvērtīga sabiedrības locekļa pienākumu.²⁹⁶ Pēc dažu autoru aprēķiniem, pavisam laikā no 1802. līdz 1911. gadam Kurzemē, Vidzemē un Igaunijā tika izveidotas trīspadsmit vācbaltiešu zinātniskās un novadpētnieciskās biedrības.²⁹⁷

Biedrību dibināšanas uzplaukums Baltijā 19. gadsimtā sākotnēji saistījās ar Apgaismības ideju pārņemšanu no vācu zemēm, ar kurām daudzus vietējos sabiedriskos darbiniekus saistīja personiski kontakti.²⁹⁸ Augsts pašorganizācijas līmenis bija raksturīgs visai tālaika Eiropas sabiedriskajai dzīvei, un to sekmēja gan nepieciešamība atrisināt sociālas dabas jautājumus, gan liberālisma un nacionālisma ideoloģijas pieaugoša popularitāte.²⁹⁹

Krievijas impērijas specifika savukārt bija tā, ka šeit sabiedrisko organizāciju darbībai izglītības, zinātnes un kultūras jomā politisku nozīmi piešķīra valsts aizbildnieciskā attieksme, kas ietvēra zināmu neuzticību pret pilsoņu sociālajām aktivitātēm, saskatot tajās potenciālus draudus centralizētās monarhijas iekārtai.³⁰⁰ Saskaņā ar pastāvošo likumdošanu, jebkuras sabiedriskās organizācijas nodibināšanai Krievijā bija nepieciešama imperatora atļauja, ko sākotnēji izsniedza Ministru komiteja, bet vēlāk šādas tiesības tika dotas attiecīgās nozares ministrijai. Tā kā lēmumu par to, vai biedrības dibināšanas pieteikums tiks virzīts izskatīšanai nākamajā instancē, vispirms pieņēma vietējais gubernators³⁰¹ Baltijas gadījumā tas ievērojami atviegloja šo procedūru, jo gubernu administrāciju šeit pārsvarā veidoja vācbaltiešu muižniecības pārstāvji vai arī tiem pietuvinātas personas, tādēļ faktiski neviens iesniegtais pieteikums netika noraidīts.³⁰²

---

²⁹⁴ Hirschhausen 2006, 349.

²⁹⁵ Apinis 1992, 18.

²⁹⁶ Lukss 2004, 103-104.

²⁹⁷ Schlau 1968, 6-7.

²⁹⁸ Hirschhausen 2006, 211.

²⁹⁹ Dülmen 2003, 273.

³⁰⁰ Hackmann 2002.

³⁰¹ 20. gadsimta Latvijas vēsture I, 190.

³⁰² Hirschhausen 2006, 212.

Sakarā ar iepriekš minētajiem „valsts drošības apsvērumiem”, līdz pat 1905. gadam, kad tika publicēts cara Nikolaja II apstiprinātais 17. oktobra manifests, Krievijas impērijā bija aizliegts dibināt biedrības, kuru darbības apjoms pārsniegtu viena reģiona ietvarus.³⁰³ Šis nosacījums acīmredzot bija viens no iemesliem, kādēļ vācbaltiešu novadpētnieki 19. gadsimtā nemēģināja izvērst savu darbību ārpus Baltijas guberņu robežām, t.i., pārnesot to arī uz Vitebskas guberņas rietumu daļu. Vācbaltiešu interesi par arhitektūras pieminekļiem šajā teritorijā apliecināja mākslas vēsturnieka un arhitekta Vilhelma Neimaņa pētījumi par Livonijas ordeņa pilīm un Daugavpils jezuītu baznīcu,³⁰⁴ taču jāņem vērā, ka tie tika izdarīti laikā, kad V. Neimanis uzsāka savu profesionālo darbību kā Daugavpils pilsētas arhitekts,³⁰⁵ un viņš tā arī palika vienīgais „baltietis”, kurš pievērta uzmanību šī novada arhitektūras vēsturei.³⁰⁶

Pirmā zinātniska rakstura biedrība Baltijā, kuras plašajā darbības programmā līdzās citiem uzdevumiem ietilpa arī novada vēstures pētīšana, bija Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība kas tika nodibināta Jelgavā 1815. gadā.³⁰⁷ Biedrības daudzveidīgajās aktivitātēs, kas, atbilstoši tās statūtiem, ietvēra arī kultūrvēsturisko un dabaszinātnisko materiālu vākšanu,³⁰⁸ vēsturisko celtņu saglabāšanai sākotnēji bija stipri pakārtota loma. 1839. gadā biedrība izdeva tās direktora Johanna Frīdriha fon Rekes (*Johann Friedrich von Recke, 1764-1846*) sagatavoto Jelgavas pils celtniecības vēstures aprakstu, kas tiek uzskatīts par pirmo šāda veida publikāciju Latvijā.³⁰⁹ Turklāt jāatzīmē, ka viens no pirmajiem profesionālajiem Baltijas arhitektūras vēstures pētniekiem bija Drēzdenē dzimušais mākslinieks Jūliuss Dēriņgs (*Julius Döring, 1818-1898*), kurš no 1865. līdz 1883. gadam pildīja arī Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības sekretāra pienākumus.³¹⁰

Visplašāko un aktīvāko darbību arhitektūras pieminekļu apzināšanas, izpētes un saglabāšanas jomā apskatāmajā laika posmā izvērta 1834. gadā Rīgā dibinātā Krievijas Baltijas provinču / Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība

---

³⁰³ Wohlfart 2006, 39.

³⁰⁴ Skat.: Kaminska 2001, 70-71.

³⁰⁵ Grosmane 1991, 8.

³⁰⁶ Spārītis 2003, 187-188: „Baltvācu vēsturniekiem pirms 1940. gada Latgale ar savu neparasto vēsturi nešķīta gana interesanta, jo, 16. gadsimtā, nonākot Polijas politiskajā un katoļu baznīcas ideoloģiskajā atkarībā, šis reģions it kā „izkrita” no vācu politiskās ietekmes sfēras un arī zinātniskās ievēribas koordinātām.”

³⁰⁷ Rauch 1986, 121.

³⁰⁸ Skat.: Schlau 1968.

³⁰⁹ Vasiļjevs 1987, 32.

³¹⁰ Ose 2001, 159-176; Vasiļjevs 1987, 33.

(*Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands / zu Riga*).³¹¹ Tā bija pirmā un līdz 20. gadsimta sākumam arī vienīgā sabiedriskā organizācija, kas par savu uzdevumu uzskatīja Baltijas guberņu vēstures pētīšanu un popularizēšanu, izveidojot savu bibliotēku un muzeju.³¹² 1834. gada 1. septembrī apstiprinātie Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības statūti noteica šādus organizācijas mērķus: 1) veicināt Baltijas provinču vēstures un senatnes pētīšanu un pieminekļu aizsardzību; 2) kalpot zinātnei ar vēstures avotu un pētījumu izdošanu; 3) vākt senatnes priekšmetus un padarīt savas kolekcijas pieejamas sabiedrībai, lai attīstītu tās interesi un zināšanas par savu pagātni.³¹³

Tādējādi, līdzīgi kā to jau 18. gadsimtā un 19. gadsimta sākumā darīja lokālās vēstures izpētes biedrības citur Eiropā, arī Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība savu uzdevumu vispirms saskatīja sabiedrības izglītošanā.³¹⁴ Savukārt deviņpadsmitā gadsimta otrajā pusē Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības profesionālā darbība ļāva tai atsevišķos vēstures pētniecības aspektos sasniegt pat akadēmiskus standartus.³¹⁵

Vācbaltiešu historiogrāfijā Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības dibināšana diezgan vienprātīgi ir skaidrota ar vietējās vācu sabiedrības reakciju uz Krievijas impērijas administrācijas 1832.-1833. gadā veiktajiem mēģinājumiem ieviest Baltijas izglītības sistēmā un Baznīcas likumdošanas jomā izglītības ministra grāfa Sergeja Uvarova (*Сергей Семенович Уваров, 1786-1855*) definēto ideoloģisko kultūrpolitikas principu: „patvaldība, pareizticība, tautiskums”.³¹⁶ Šāda interpretācija rada it kā likumsakarīgu saikni starp Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības izveides motivāciju un vēlāk sekojošo aktīvāko tās darbības posmu 19. un 20. gadsimta mijā, kas sakrita ar sistemātiskas valsts centralizācijas un izglītības sistēmas rusifikācijas politikas īstenošanas sākumu pēc 1883. gada.

Tomēr vēsturiskā situācija abos minētajos periodos nebija vienāda. Kā atzīmējusi vācbaltiešu vēsturniece Klāra Rēdliha,³¹⁷ Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības dibināšanas laikā vācbaltiešu hegemonija Baltijas saimnieciskajā, politiskajā

---

³¹¹ Biedrības nosaukums tās pastāvēšanas laikā līdz 1939. gadam vairākkārt mainījās, skat.: Versters 2001, 37. Turpmāk lietots latviešu valodā biežāk sastopamais nosaukums: Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība.

³¹² Hollander 1934, 474.

³¹³ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 2.l. – 51.lp.

³¹⁴ Pārpuce 2003, 100-101.

³¹⁵ Garleff 1978, 345.

³¹⁶ Hollander 1924, 4; Rauch 1986, 124.

³¹⁷ Redlich 1960, 163; skat. arī: Pistohlkors 1995, 85-87.

un kultūras dzīvē nekādā ziņā nebija apdraudēta, un šī iemesla dēļ ne biedrības nosaukumā, ne arī tās statūtos nebija uzsvērts šīs organizācijas vāciskais raksturs. Gluži otrādi – 1835. gada decembrī Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība savā aicinājumā veicināt Baltijas senatnes pētīšanu griezās „pie visiem izglītotajiem mūsu provinču iedzīvotājiem, kas sevi nepieskaita pie biedrības biedriem”.³¹⁸

Ap 19. gadsimta vidu gan tā laika presē, gan atsevišķās publikācijās regulāri parādījās informācija par Baltijas arhitektūras pieminekļiem, taču šīm fragmentārajām ziņām bija vēl galvenokārt pakārtota, novadpētnieciskos aprakstus papildinoša ilustratīvā materiāla loma.³¹⁹ Jau kopš 18. gadsimta nogales, attīstoties romantisma filozofiskās un mākslinieciskās sistēmas radītajai interesei par vietējo senatni, vācbaltiešu izglītotajās aprindās populāra kļuva kultūrvēsturiskās ainavas, tajā skaitā arī viduslaiku pilsdrupu un provinces pilsētu attēlošana.³²⁰ Uz šo laika posmu, kā zināms, attiecas Rīgas Ķeizarišķā liceja konrektora Johana Kristofa Broces (*Johann Christoph Brotze, 1742-1823*) savāktajā vēstures avotu kolekcijā iekļautie Vidzemes un Igaunijas muižu un pilsētu plāni, atsevišķu celtnu zīmējumi un apraksti.³²¹ J. K. Broces kolekcijas nozīme Baltijas kultūrvēsturisko pieminekļu aizsardzības darbā tika apzināta tieši 19. gadsimta otrajā pusē.³²² Pazīstamākais tālaika kultūrvēsturisko attēlu izdevums ir tēlnieka un grafiķa Vilhelma Zigfrīda Stavenhāgena (*Wilhelm Siegfried Stavenhagen, 1814-1881*) sastādītais Baltijas skatu albums,³²³ taču arī vairāki citi tā laika vācbaltiešu mākslinieki – Karls Minkeldē (*Karl Jacob Reibhold Minkelde, 1790-1858*), Augusts Hāgens (*August Mathias Hagen, 1794-1878*), Karls fon Zengbušs (*Karl von Sengbusch, 1799-?*) un Augusts Pecolds (*August Georg Wilhelm Petzold, 1759-1859*) – radīja tematiskas zīmējumu un gleznojumu sērijas, kas attēloja Baltijas vēsturiskās celtnes un to apkārtnes ainavu.³²⁴ Deviņpadsmitā gadsimta vidū šī tendence savijās ar nacionālā romantisma tematiku mākslā, kas veicināja mākslinieku pievēršanos tieši savas zemes „nacionālās ainavas” attēlojumam.³²⁵

Latvijas arhitektūras vēsturnieks Jurijs Vasiļjevs šo aptuveni simts gadus ilgo laika posmu (no 18. gadsimta astoņdesmitajiem līdz 19. gadsimta astoņdesmitajiem

---

³¹⁸ Redlich 1960, 163.

³¹⁹ Grosmane 2001, 10.

³²⁰ Skat.: Bēms 1984, 92-104.

³²¹ Zeids 1992.

³²² Feuereisen 1909, 246; Neumann 1914, 286-287.

³²³ Stavenhagen 1864.

³²⁴ Meinarte 2001.

³²⁵ Larsons 2002, 256.

gadiem) nosaucis par izziņas materiāla uzkrāšanas periodu, kad „arhitektūras tēmas tika iztirzātas kā atsevišķas, izolētas parādības kultūrvēsturiskajā procesā.”³²⁶ Jauno un jaunāko laiku Eiropas kultūrvēsturiskā mantojuma aizsardzības kustības vēsturē šim līmenim atbilst tā dēvētais „antikvārais periods”, un tieši 19. gadsimts ir laiks, kad, pateicoties novadpētniecisko un zinātnisko organizāciju aktīvajai darbībai, rūpes par senatnes pieminekļu saglabāšanu no atsevišķu vēstures entuziastu un kolekcionāru vaļasprieka kļuva par nacionāla līmeņa darbības programmu.³²⁷

Situācija Baltijā mainījās, sākot ar 19. gadsimta sešdesmitajiem gadiem, kad līdzās arhitektūras pieminekļu vēsturiskajai nozīmei tiek pievērsta uzmanība arī to mākslinieciskajai vērtībai.³²⁸ Līdz ar to deviņpadsmitā gadsimta otrajā pusē atsevišķu celtņu un pat pilsētībūvniecisko kompleksu attīstības vēsture kļuva par īpašu novadpētniecisko un arī profesionālo pētījumu nozari.³²⁹ Tā, piemēram, 1877. gada nogalē, pārskatot Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības viena gada laikā paveikto, tās prezidents, Rīgas pilsētas bibliotekārs Georgs Berkholcs (*Georg Berkholz, 1817-1886*) secināja, ka ikdienas dzīves ritma paātrinājums ne tikai iznīcina atsevišķus senatnes pieminekļus, bet arī atstāj arvien mazāk laika „rimtajam kolekcionēšanas, aprakstu sastādīšanas un publicēšanas darbam”, kas taču ir biedrības uzdevums. No otras puses, viņš atzīmēja, tieši tagad ir pats īstākais brīdis, lai nopietni pievērstos dzimtenes vēstures izpētei un paņemtu no pagātnes to, kas ir vajadzīgs tagadnei un būs vajadzīgs arī nākotnei.³³⁰

1880. gadā presē tika izvirzīta ideja par Baltijas provinču kultūrvēsturiskās izstādes sarīkošanu.³³¹ Izstādes organizācijas komiteju Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība kopā ar pilsētas municipalitātes pārstāvjiem izveidoja 1882. gada 8. septembrī,³³² un izstādes mērķis tika definēts šādi: „atdzīvināt plašākā sabiedrībā mūsu pilsētas vēstures izjūtu un veicināt Rīgas senatnes dzīves liecību saglabāšanu un aizsardzību.”³³³ Izstādi atklāja Lielās Ģildes telpās 1883. gada jūnijā un līdz tā paša gada augusta beigām to apmeklēja 10840 personas.³³⁴ Izstādē bija septiņpadsmit

---

³²⁶ Vasiljevs 1987, 30.

³²⁷ Лоуэнталь 2004, 14.

³²⁸ Neumann 1914, 288-289.

³²⁹ Vasiljevs 1987, 33.

³³⁰ Sitzungsberichte Riga 1877, 41.

³³¹ Sitzungsberichte Riga 1882, 14.

³³² Turpat, 21.

³³³ Sitzungsberichte Riga 1883, 79.

³³⁴ Redlich 1960, 166.

tematiskās sadaļas, kas ietvēra plašu kultūrvēsturisko priekšmetu klāstu, ieskaitot arī 114 Rīgas vēsturisko celtnu un nocietinājumu skatus un plānus.³³⁵

Laikabiedru publikācijās Rīgas kultūrvēsturiskā izstāde tika atzīta par ievērojamu notikumu,³³⁶ kas, tāpat kā 1888. gadā sekojošā tāda paša veida izstāde Jelgavā, radīja priekšnoteikumus pieminekļu aizsardzības darba aktivizēšanai Baltijā 19. gadsimta pēdējā ceturksnī.³³⁷ Savukārt historiogrāfijā arī šajā gadījumā ir norādīts uz minēto kultūrvēsturisko izstāžu saistību ar 1876.-1878. gadā Krievijas valdības izdarītajām administratīvajām reformām: Baltijas ģenerālgubernatora amata likvidāciju un Krievijas 1870. gada Pilsētu nolikuma pakāpenisku ieviešanu Baltijā, kas nozīmēja vāciskās pilsētas pārvaldes reorganizāciju.³³⁸

Protams, minētā izstāde, kuras izveidošanā bez Rīgas pilsētas pašvaldības piedalījās vēl apmēram sešdesmit dažādas vācbaltiešu institūcijas un organizācijas, un kas turklāt tika finansēta gandrīz vienīgi no privātpersonu un biedrību ziedojumiem,³³⁹ zināmā mērā varēja tikt uzskatīta par politisku demonstrāciju. Izstādes koncepciju uzskatāmi atspoguļoja 1882. gadā publicētais izcilā vācbaltiešu vēsturnieka Hermana fon Bruininga apcerējums par mākslas un amatniecības attīstību senajā Livonijā.³⁴⁰ Tas bija pirmais profesionāla vēsturnieka sarakstītais darbs par Baltijas reģiona kultūras vēsturi,³⁴¹ un tas kļuva arī par vietējās arhitektūras un mākslas profesionālās izpētes konceptuālo pamatu. Hermanis fon Bruinings šajā rakstā īpaši uzsvēra Baltijas mākslinieciskās kultūras vēsturisko saistību ar vācu zemēm, tādējādi formulējot t.s. „kultūrtrēģerisma” galveno tēzi par Baltijas mākslu kā vācu mākslas koloniālo atzaru.³⁴² Tomēr formāli Rīgas kultūrvēsturiskā izstāde bija ne tikai vācu tautības iedzīvotāju organizēts pasākums, jo tajā piedalījās arī Rīgas Latviešu biedrība.³⁴³

1883. gada Rīgas kultūrvēsturiskās izstādes nopelns bija arī tas, ka tā pievērsa plašākas sabiedrības uzmanību kultūras pieminekļu vēsturiskajai nozīmei un to

---

³³⁵ Rigasche Ausstellung 1883, 64-71.

³³⁶ Bienemann 1883, 598.

³³⁷ Neumann 1914, 289.

³³⁸ Redlich 1960, 165; Romanga 2001, 96-97. Minētās reformas, starp citu, bija viens no faktoriem, kas 1879. gadā sekmēja Rīgas Arhitektu biedrības izveidošanos, skat.: Bock & Seuberlich 1914, 5.

³³⁹ Rigasche Ausstellung 1883, 239-244.

³⁴⁰ Bruiningk 1882.

³⁴¹ Garleff 1978, 348.

³⁴² Vasiļjevs 1987, 34.

³⁴³ Rigasche Ausstellung 1883, 242.

stāvoklim tagadnē, tajā skaitā arī Rīgas Doma arhitektoniskajam ansamblim.³⁴⁴ Šis apstāklis, līdz ar 1884. gadā Tērbatas Universitātes arhitektūras docenta Reinholda Gulekes (*Reinhold Ludvig Ernst Guleke, 1834-1927*) publicēto rakstu³⁴⁵ par Rīgas arhibīskapa katedrāles būvvēsturi, pamudināja trīsdesmit sešus Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības biedrus jau tā paša gada novembrī iesniegt biedrības direkcijai priekšlikumu par īpašas sekcijas izveidošanu ar mērķi darīt visu iespējamo Rīgas Doma baznīcas saglabāšanai un atjaunošanai.³⁴⁶ Tā izveidojās Rīgas Doma būves apvienība (*Rigasche Dombauverein*), kas turpmākos divdesmit piecus gadus vadīja Rīgas Doma ansambļa atjaunošanas un rekonstrukcijas darbu norisi. Laika posmā no 1886. līdz 1911. gadam Rīgas Doma būves apvienība publicēja atskaites par savu darbu, ietverot tajās ne tikai apvienības sēžu protokolus, bet arī informāciju par Doma kompleksa atjaunošanas gaitā izdarītajiem celtnes būvvēstures pētījumiem, pieminēja arhitektoniskās izpētes rezultātiem un atsevišķi kompleksa daļu restaurācijas darbu gaitu.³⁴⁷

Rīgas Doma būves apvienībā darbojās ievērojamākie Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības biedri, kas 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā nodarbojās ar arhitektūras pieminekļu izpēti un aizsardzības jautājumiem gan teorijā, gan praksē. Līdzās Vilhelmam Neimanim un Hermanim fon Bruiningam šeit jāpiemin arī vēsturnieks amatieris, Baltijas viduslaiku piļu pētnieks Karls fon Lēviss of Menārs un vairāki ievērojami tā laika vācbaltiešu arhitekti: Augusts Reinbergs (*August Reinberg, 1860-1908*), Vilhelms Bokslafs un Vilhelms fon Štrijs (*Wilhelm von Stryk, 1864-1928*).

Līdz ar to Rīgas Doma būves apvienībai bija būtiska nozīme ne tikai konkrētā viduslaiku arhitektūras kompleksa restaurācijā, bet arī arhitektūras pieminekļu aizsardzības kustības veicināšanā plašākā, Baltijas guberņu mērogā.³⁴⁸ Rīgas Doma restaurācijas laikā Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība uzturēja pastāvīgus kontaktus ar būvmeistaru Konrādu Šteinbrehtu (*Conrad Steinbrecht, 1849-1923*), Vācu ordeņa lielmeistra rezidences – Marienburgas (tagad: Malborkas) pils Prūsijā – atjaunošanas darbu vadītāju, konsultējot viņu par Rīgas Doma izpēti gaitā

---

³⁴⁴ Neumann 1912, 167.

³⁴⁵ Guleke 1884.

³⁴⁶ Sitzungsberichte Riga 1884, 63-64.

³⁴⁷ Rechenschaftsberichte der Dombauabtheilung 1885-1910. Historiogrāfijā Rīgas Doma būves apvienības izveidošanu saista arī ar nepieciešamību rekonstruēt Doma baznīcas ērģeles, skat.: Grosmane 1999, 40.

³⁴⁸ Nottbeck 1896, 54.

noskaidrotajiem viduslaiku arhitektūras jautājumiem, kā arī dodot iespēju izgatavot Valtera fon Plettenberga skulptūras kopiju no Rīgas pils portāla tās novietošanai Marienburgā.³⁴⁹

Savukārt Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība no Konrāda Šteinbrehta 1891. gadā saņēma Marienburgas pils restaurācijas darbu foto fiksācijas materiālus: 155 lielformāta uzņēmumus par dažādu celtnes daļu stāvokli pirms restaurācijas darbu uzsākšanas un to laikā. Šis dāvinājums tika attiecīgi novērtēts. Karls fon Lēviss of Menārs, biedrības sēdē sniedzot šīs foto kolekcijas raksturojumu, atzīmēja, ka pēc šāda parauga būtu nepieciešams fiksēt itin visus Baltijas provincēs notiekošos vēsturisko celtnu atjaunošanas darbus.³⁵⁰

Arhitekts Vilhelms Bokslafs savās atmiņās³⁵¹ ir pieminējis Rīgas Doma būves apvienību kā tā laika ievērojamāko centru, kas pulcēja daudzus arhitektus un citus pieminekļu aizsardzības kustības interesentus, kam 19.-20. gadsimta mijā bija būtiski nopelni šīs kustības attīstībā. Rīgas Doma būves apvienība kļuva par savdabīgu forumu, kur tika izteiktas jaunas idejas un priekšlikumi par aktuālajiem arhitektūras pieminekļu aizsardzības jautājumiem.

Tā, piemēram, jau 1888. gadā Karls fon Lēviss of Menārs apvienības sanāksmē ierosināja pievērsties arī citu Rīgas vēsturisko baznīcu saglabāšanas un uzturēšanas problēmām, taču viņa iniciatīva tika noraidīta, jo apvienība uzskatīja, ka šim nolūkam tad būtu jāizveido atsevišķa biedrība.³⁵² Neraugoties uz to, K. fon Lēviss of Menārs savu priekšlikumu Rīgas Doma būves apvienībai atkārtoti iesniedza 1896. gadā, „šoreiz ar tālejošu plānu par visu Rīgas un Vidzemes arhitektūras pieminekļu – piļu, baznīcu un profāno celtnu – Aizsardzības pārvaldes (*Amt-Protectorat*) izveidošanu.”³⁵³ Tomēr arī šajā gadījumā apvienība atbildēja, ka tā nav kompetenta pieņemt tādu lēmumu, un ieteica griezties tieši pie Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības, jo Rīgas Doma būves apvienības pienākums ir pirmām kārtām rūpēties par Rīgas Domu.³⁵⁴ Visbeidzot, pēc Rīgas Doma būves apvienības pašlikvidēšanās 1909. gadā, Karls fon Lēviss of Menārs Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēdē trešo reizi nāca klajā ar ierosinājumu nodibināt Vidzemes Pieminekļu aizsardzības biedrību (*Verein für Denkmalschutz in Livland*). Pēc debatēm tika pieņemts lēmums

³⁴⁹ Redlich 1981, 46.

³⁵⁰ Sitzungsberichte Riga 1891, 82-83.

³⁵¹ Grosmane 2004, 47.

³⁵² LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 87.l. – 5.lp.

³⁵³ Turpat. – 6.lp.

³⁵⁴ Rechenschaftsberichte der Dombauabtheilung 1896-1897, 4-5.

izveidot komisiju, kas sagatavotu atzinumu par to, vai pašlaik būtu vēlams un iespējams izveidot šādu organizāciju.³⁵⁵ Taču nekāds atzinums šajā jautājumā nesevoja, un tam bija viens iemesls: 1908. gadā I Baltijas Vēsturnieku sanāksmē Rīgā jau bija pieņemts lēmums izveidot speciālu Pieminekļu aizsardzības komisiju (*Kommission für Denkmalpflege*), kas apvienotu vēlētus Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības un Rīgas Arhitektu biedrības (*Rigasche Architekten-Verein, 1879/1889*) pārstāvjus.³⁵⁶

Tomēr kāda cita Karla fon Lēvisa of Menāra iniciatīva arhitektūras pieminekļu aizsardzības institūciju veidošanas jomā bija veiksmīgāka. 1901. gada februārī Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēdē tika apspriests viņa ziņojums par Vidzemes evaņģēliski-luteriskās Baznīcas dievnamu stāvokli.³⁵⁷ Ziņojumā K. fon Lēviss of Menārs norādīja uz apdraudējumu, ko šīm vēsturiskajām celtnēm rada nekontrolētas pārbūves un „atjaunošanas” darbi, un ieteica pēc vienošanās ar konsistoriju izveidot ekspertu komisiju, kas izskatītu visus baznīcu pārbūves projektus un izvērtētu tos no vēsturiskā un arhitektoniskā viedokļa.³⁵⁸

Tā kā tikai dažas dienas iepriekš jautājumu par viduslaiku sakrālās arhitektūras un mākslas vērtību saglabāšanu apsprieda arī Rīgas Arhitektu biedrībā,³⁵⁹ tad 1901. gada martā pēc abu minēto biedrību vienošanās tika izveidota Vidzemes baznīcu arhitektūras pieminekļu saglabāšanas komisija (*Kommission für die Erhaltung kirchlicher Baudenkmäler in Livland*) sešu cilvēku sastāvā. No Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības puses šajā komisijā bez paša Karla fon Lēvisa of Menāra un Vilhelma Neimaņa vēl darbojās pazīstamais tiesību vēsturnieks Astafs fon Tranzē-Rozeneks (*Astaf Alexander Georg von Transehe-Roseneck, 1865-1946*), bet Rīgas Arhitektu biedrību pārstāvēja V. Bokslafs, V. fon Štriks un A. Reinbergs.³⁶⁰ Komisija darbojās līdz 1909. gadam un, kaut gan tās ietekme ārpus Rīgas bija visai nosacīta,³⁶¹ svarīga nozīme bija tam, ka šeit pirmo reizi kopīgam darbam apvienojās Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības un Rīgas Arhitektu biedrības biedri.

1909. gadā izveidotā Pieminekļu aizsardzības komisija enerģiskā Vilhelma Neimaņa vadībā savukārt no jauna uzsāka sagatavošanas darbus sistemātiskai baznīcu

³⁵⁵ Sitzungsberichte Riga 1909, 28.

³⁵⁶ Protokolle des I Baltischen Historikertages 1909, IX-X.

³⁵⁷ Sitzungsberichte Riga 1901, 14.

³⁵⁸ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 87.l. – 5.lp.

³⁵⁹ Turpat. – 4.lp.

³⁶⁰ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 87.l. – 11.-12.lp.

³⁶¹ Ose 2005, 108.

arhitektūras un mākslas pieminekļu apzināšanai, kā arī fakultatīva pieminekļu aizsardzības kursa ieviešanai Tērbatas Universitātes Teoloģijas fakultātē.³⁶² 1911. gadā V. Neimanis komisijas uzdevumā sastādīja nelielu rokasgrāmatu par sakrālās arhitektūras un mākslas pieminekļu apzināšanas (fiksācijas) un saglabāšanas metodiku, ko sākotnēji paredzēja izmantot kā palīg līdzekli lauku draudžu mācītāju izglītošanai.³⁶³

Vilhelma Neimaņa *Merkbüchlein zur Denkmalpflege auf dem Lande* bija pirmā arhitektūras pieminekļu aizsardzības rokasgrāmata visā Krievijas impērijā, kurā bija izmantotas jaunākās pieminekļu aizsardzības nozares speciālistu, piemēram, arhitekta Paula Klēmena publikācijas. Rokasgrāmata ietvēra samērā plašu Baltijas sakrālās arhitektūras un mākslas vēstures apskatu, kā arī nelielu šīs nozares terminu vārdnīcu.³⁶⁴ Tekstu papildināja atsevišķu arhitektonisko detaļu un inventāra priekšmetu attēli, kā arī īsi ieteikumi to vērtības noteikšanai un to saglabāšanai labā tehniskā stāvoklī. Bez tam V. Neimanis brošūras ievadā definēja arhitektūras un mākslas pieminekļu aizsardzības pamatprincipus, uzsverot, ka galvenais uzdevums ir saglabāt aizsargājamo objektu pēc iespējas nepārveidotā veidā, „lai neizjauktu tā saikni ar apkārtējo vidi un saglabātu piemineklim raksturīgās īpatnības.”³⁶⁵

Nozīmīgs aspekts, kas raksturo Pieminekļu aizsardzības komisijas pieeju saviem uzdevumiem, ir fakts, ka minētajā rokasgrāmatā līdzās sakrālās arhitektūras un mākslas pieminekļiem Vilhelms Neimanis atzīmēja arī citas aizsargājamo pieminekļu grupas, kuru saglabāšanai būtu jāpievērš pastiprināta uzmanība. Tādējādi pieminekļu aizsardzības darba uzdevumos ietilpa: 1) viduslaiku pilsdrupu uzturēšana un konservācija, iespēju robežās nostiprinot un aizsargājot to mūrus no atmosfēras kaitīgās iedarbības; 2) arheoloģisko pieminekļu – „pagānu pilskalnu” (*heidnische Burgberge*) apzināšana un izpēte tikai profesionālu arheologu vadībā; 3) ģeoloģisko objektu un „dzimtenes augu un dzīvnieku valsts kopumā” aizsardzība; 4) lauku tradicionālo celtniecības paņēmienu un amatniecības veidu uzturēšana (*die Pflege der überlieferten ländlichen Bauweise und der Volkskunst als Hausgewerbe*), lai nodrošinātu arī līdz šim novārtā atstāto etnogrāfijas pieminekļu aizsardzību.³⁶⁶

³⁶² Sitzungsberichte Riga 1910, 304-305.

³⁶³ Neumann 1911.

³⁶⁴ Neumann 1911, 11-43.

³⁶⁵ Turpat, 7.

³⁶⁶ Turpat, 45-46.

Līdz ar to par nepamatotu jāuzskata historiogrāfijā sastopamais apgalvojums, ka „Neimanis visu uzmanību veltīja monumentālajai arhitektūrai un pilnīgi ignorēja tautas celtniecību, acīmredzot uzskatīdams to par necilu, uzmanības necienīgu [...]”.³⁶⁷ Ārpus Augusta Bīlenšteina (*August Johannes Gottfried Bielenstein, 1826-1907*) publicētajiem pētījumiem³⁶⁸ latviešu un igauņu etnogrāfijas jautājumi divdesmitā gadsimta sākumā tika aplūkoti gan I Baltijas Vēsturnieku sanāksmē,³⁶⁹ gan Rīgas Arhitektu biedrībā, kas 1910.-1912. gadā izstrādāja pirmo Baltijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja projektu.³⁷⁰ Tiesa, tas gan vēl nenozīmēja, ka vācbaltiešu vēsturiskajā apziņā būtu notikušas radikālas izmaiņas: kaut gan vairāki autori izrādīja izteiktu interesi par Baltijas provinču etnogrāfiju, vietējās tautas resp. latvieši un igauņi joprojām tika uzskatītas vairāk par „vēstures objektiem”, kas pelna zinātnisku interesi, nekā par kopīgās pagātnes līdzvērtīgu sastāvdaļu.³⁷¹

Vilhelma Neimaņa sastādītā Baltijas kultūras pieminekļu aizsardzības darba programma pilnībā atkārtoja 1904. gadā Drēzdenē dibinātās vācu „Dzimtenes pētīšanas apvienības” (*Bund Heimatschutz*) izvirzītos mērķus – veicināt pieminekļu aizsardzību un kopšanu, kā arī lauku un pilsētu celtniecības vēsturisko celtniecības tradīciju saglabāšanu, ainavu un pilsdrupu aizsardzību; rūpēties par vietējās floras un faunas, kā arī ģeoloģisko bagātību aizsardzību; nodarboties ar etnogrāfisko priekšmetu un folkloras liecību vākšanu un saglabāšanu.³⁷² Arī *Bund Hematschutz* pirmā vadītāja, arhitekta un publicista Paula Šulces-Naumburga (*Paul Schultze-Naumburg, 1869-1949*)³⁷³ iesaistīšana 1905. gadā nodedzinātās Kazdangas muižas klasicisma stila pils atjaunošanā³⁷⁴ acīmredzot nebija nejauša.

Vācu valodā runājošajās zemēs ciešā sadarbība starp Dzimtenes izpētes kustības un pieminekļu aizsardzības aktīvistiem tika uztverta kā pati par sevi saprotama lieta.³⁷⁵ Pieminekļu aizsardzības un lokālpatriotisma ideju saistība bija ne tikai ideoloģiski motivēta, bet tai bija arī zināma funkcionāla nozīme sabiedrības informēšanā un iesaistīšanā pieminekļu aizsardzības pasākumos, tomēr saglabājot šo centienu nošķirtību galvenokārt vācbaltiešu etniskās kopienas ietvaros. Kopš 19.

---

³⁶⁷ Vasiļjevs 1987, 47.

³⁶⁸ Bielenstein 1907-1918.

³⁶⁹ Gahlnbäck 1912.

³⁷⁰ Jansons 1988.

³⁷¹ Rauch 1986, 225; Strods 1990.

³⁷² Huse 1996, 152.

³⁷³ Par P. Šulci-Naumburgu skat.: Speitkamp 1996, 30.

³⁷⁴ Bruģis 1996, 201-203.

³⁷⁵ Wieland 1905, 5.

gadsimta pēdējā ceturkšņa sakarā ar Baltijas provinču autonomijas tiesisko pamatu pakāpenisku, taču konsekventu likvidāciju arī vācbaltiešu sabiedrībā arvien vairāk tika aktualizēta savas vēstures, valodas un protestantiskās konfesionālās piederības nozīme.³⁷⁶ Jāatzīmē, ka dzimtenes pētīšanas kustība sevi pozicionēja kā vācu nacionālisma ideoloģijas nesēja kultūras politikā, lai gan minētā kustība formāli nebija saistīta ar Vācijas valsts iestādēm, nedz arī bija tām administratīvi pakļauta. Dzimtenes pētīšanas kustības pārstāvju izpratnē vēsture bija nevis vienkārši zināšanas par pagātni, bet gan paraugs tagadnes dzīvei un tautas nacionālās pašapziņas pamats.³⁷⁷

Līdzīgu pieeju varam konstatēt arī vācbaltiešu *Dzimtenes pētīšanas kustības* aktīvistu darbībā, kas sevišķi plaši attīstījās pēc I Baltijas Vēsturnieku sanāksmes Rīgā 1908. gadā.³⁷⁸ Kopumā laikā no 1874. līdz 1924. gadam t.s. „dzimtenes pētīšanas” tematikai un metodoloģijai Baltijā tika veltītas 1216 publikācijas – brošūras, referāti un populārzinātniski raksti, kas aplūkoja dažādus dabas un kultūras mantojuma aizsardzības aspektus.³⁷⁹ Tās ietekme nepārprotami redzama arī Vilhelma Neimaņa 1911. gadā sniegtajā formulējumā, saskaņā ar kuru, „mākslas un kultūras pieminekļi ir mūsu dzimtenes vēsturiskās pagātnes liecības. Pieminekļu kopšanas mērķis ir uzturēt dzīvu mūsu senču piemiņu un to kopības apziņu, kas mūs vieno ar dzimteni, kuras sastāvdaļa ir minētie pieminekļi. Tādēļ pieminekļi pēc iespējas jā saglabā to sākotnējā veidā.”³⁸⁰ Savukārt Vilhelma Neimaņa kolēģis Heinrihs Pīrangs, atzīstot nacionālā faktora lomu pieminekļu aizsardzības kustības darbā, tajā pašā laikā uzsvēra, ka nav iespējams noteikt universālu pieminekļa vērtības kritēriju, ņemot par pamatu objekta saikni ar noteiktiem vēsturiskajiem notikumiem vai personībām.³⁸¹

Vācbaltiešu vēstures un novadpētniecības biedrību aktivitātes 19. gadsimta pēdējā ceturksnī radīja nemieru politiski aktīvākajos vietējās krievu kopienas pārstāvjos un dažkārt izpelnījās visai sarkastiskas vai pat atklāti izsmejošas piezīmes no krievu laikraksta *Рижский Вестник* puses. Tā, piemēram, 1893. gadā kāds anonīms autors šajā avīzē rakstīja: ”Trijās Baltijas guberņās darbojas četras senatnes pētnieku biedrības un apmēram desmit dažādi muzeji. [...] Skaties uz šo biedrību un muzeju pārstāvjiem un nevari vien nobrīnīties par viņu pārlicību par savu ieguldījumu

³⁷⁶ Hirschhausen 2006, 359.

³⁷⁷ Speitkamp 1996, 43-44.

³⁷⁸ Protokolle des I Baltischen Historikertages 1909, VII-VIII.

³⁷⁹ Skat.: Hollander 1924.

³⁸⁰ Neumann 1911, 7.

³⁸¹ Pirang 1909, 220-221.

zinātnes attīstībā, taču visi šie darboņi pat nav pamanījuši to, ka īstenībā viņu kolekcijas ir tikai vecu krāmu kaudze, kas savākta vienīgi kolekcionēšanas priekā dēļ”.³⁸² Vienlaikus *Рижский Вестник* parādījās publikācijas, kas pauda nožēlu par to, ka Rīgā vispār trūkst Krievijas un krievu vēsturei nozīmīgu arhitektūras un mākslas pieminekļu.³⁸³ Šāda interpretācija acīmredzot bija saistīta ar Rīgas vācbaltiešu un krievu kopienu savstarpējo konkurenci.³⁸⁴ Raksturīgi, ka attiecībā uz Rīgas kultūrvēsturisko mantojumu vienīgais vācbaltiešu un krievu interešu „saskares punkts”, kas jau 19. gadsimta nogalē piesaistīja abu pušu uzmanību, bija objekti, kas saistījās ar Krievijas imperatora Pētera I uzturēšanos pilsētā. 1886. gadā *Рижский Вестник* veltīja plašu rakstu cara darbībai Rīgā Ziemeļu kara laikā un īpaši t.s. Pētera I namam ar „gaisa dārzu” Palasta un Jaunielas stūrī.³⁸⁵ Pēc vairāk nekā desmit gadiem šai tēmai pievērsās arī vācbaltiešu vēsturnieks Ārends Būholcs (*Arend Buchholtz, 1857-1938*), kurš publicēja vairākus aprakstus par Pētera I namu Vecpilsētā³⁸⁶ un par imperatora aktivitātēm pirmo sabiedrisko dārzu izveidošanā Rīgā.³⁸⁷

Šīs vēsturiskās personas izvēle no krievu preses viedokļa bija gluži likumsakarīga, ņemot vērā Pētera I lomu Baltijas vēsturē, taču 19. gadsimta nogales politiskajos apstākļos tai bija vēl papildus nozīme, kas saistījās ar vācbaltiešu izpratni par savu tiesību vēsturisko pēctecību. Vācbaltiešu uzturētās pretenzijas uz Baltijas autonomiju juridiski balstījās uz 1710. gadā noslēgto Rīgas kapitulācijas līgumu noteikumiem, turklāt, izmantojot Pētera I personu, vācbaltieši varēja vēlreiz uzsvērt Baltijas provinču lojalitāti Krievijas monarham, nevis impērijai, kuras amatpersonas tagad veica Baltijas autonomijas tiesisko pamatu likvidāciju.³⁸⁸

Neraugoties uz politiskajām domstarpībām vietējā mērogā, kopumā starp Baltijas provinču un Krievijas zinātniskajām organizācijām 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā izveidojās labas un koleģiālas attiecības.³⁸⁹ Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības kontakti ar Maskavas Arheoloģijas biedrību un tās prezidenti grāfiene Praskoviju Uvarovu (*Прасковия Сергеевна Уварова*) tika nodibināti X Krievijas Arheologu kongresa sagatavošanas darbu laikā. Kongress, kā

---

³⁸² Абызов 1993, 398-399.

³⁸³ Там же, 388; Volkovs 2004, 114.

³⁸⁴ Skat.: Spārtis 1998.

³⁸⁵ Абызов 1993, 378-380.

³⁸⁶ Sitzungsberichte Riga 1898, 97-112.

³⁸⁷ Sitzungsberichte Riga 1899, 35-59.

³⁸⁸ Par 1710. gada līgumu vietu vācbaltiešu sabiedrības vēsturiskajā apziņā 19. gadsimtā skat.: Ungern-Sternberg 2002, 93-99.

³⁸⁹ Rauch 1986, 227.

zināms, notika Rīgā 1896. gadā, un, neraugoties uz vācbaltiešu puses bažām par tā sagaidāmo „prokrievisko” raksturu,³⁹⁰ kongresa darba gaita apliecināja šādas zinātniskās sadarbības patieso nozīmi.³⁹¹

Kongresa tematika pārsniedza arheoloģijas nozares robežas, ietverot arī vēstures, etnogrāfijas un mākslas vēstures problēmas. No vienpadsmit tematiskajām sekcijām šajā kongresā viena tika veltīta īpaši Baltijas senatnes pieminekļiem. Pavisam kongresā darbojās 627 dalībnieki, to skaitā 185 pārstāvji no Iekšķrievijas guberņām un septiņi no Prūsijas zemes Vācijas impērijā.³⁹² Ievērtību izpelnījās arī vācbaltiešu organizāciju darbs pieminekļu aizsardzības jomā. Pēc mākslas vēsturnieka Eižena fon Notbeka kongresā nolasītā referāta par vēsturisko celtnu saglabāšanas pasākumiem Baltijas provincēs, P. Uvarova atzīmēja, ka būtu ļoti vēlams, lai šādi pasākumi tiktu veikti arī visā pārējā Krievijas impērijas teritorijā.³⁹³

Tiesa, arī šajā gadījumā tomēr neiztika bez konfrontācijas starp vācbaltiešiem un vietējo krievu kopienu. Rīgas krievu prese gan atspoguļoja X Arheoloģijas kongresa norisi,³⁹⁴ taču pilnīgi pamatota bija Augusta Bīlenšteina piezīme par to, ka atšķirībā no citu Krievijas guberņu referentiem, kuri piedalījās kongresā un savos priekšlasījumos aptvēra ģeogrāfisko telpu no Rietumeiropas līdz Osmaņu impērijai un no Volgas līdz pat Lietuvai, „tie krievu cilvēki, kas pie mums [t.i., Baltijas guberņās – M.M.] dzīvo jau gadiem ilgi, diemžēl nebija varējuši atrast laiku, lai piedalītos kongresa darbā.”³⁹⁵

Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība tās vadītāja, vēsturnieka Arnolda Feiereizena personā 20. gadsimta sākumā tika pārstāvēta vairākos Krievijas Arheoloģijas kongresos.³⁹⁶ Bez tam par atzinīgo Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības darba vērtējumu liecināja tās iesaistīšana Krievijas pieminekļu aizsardzības likumprojekta apspriešanā. Jāatzīmē, ka atšķirībā no Maskavas Arheoloģijas biedrības un citām sabiedriskajām pieminekļu aizsardzības organizācijām Krievijā, kas restaurācijas un remonta darbos drīkstēja piedalīties vienīgi kā eksperti,³⁹⁷ Rīgas

---

³⁹⁰ Bīlenšteins 1995, 215-230; Redlich 1960, 167-169.

³⁹¹ Skat.: Latvija 19. gadsimtā, 335-337.

³⁹² Bielenstein 1896, 628.

³⁹³ Труды X. Археологического Съезда 1899, 129.

³⁹⁴ Volkovs 2004, 121-122.

³⁹⁵ Bielenstein 1896, 631-632.

³⁹⁶ XIV Arheoloģijas kongresā Čerņigovā 1908. gadā un XV Arheoloģijas kongresā Novgorodā 1911. gadā, skat.: Sitzungsberichte Riga 1908, 128-141; Sitzungsberichte Riga 1911, 299-323.

³⁹⁷ Щенков 2002, 184.

Vēstures un senatnes pētītāju biedrība bija tiesīga ne tikai konsultēt, bet arī praktiski vadīt arhitektūras pieminekļu atjaunošanu.³⁹⁸

Šajā sakarībā jāatzīmē arī iepriekš minētās Vilhelma Neimaņa sastādītās pieminekļu aizsardzības rokasgrāmatas nozīme, kas pārsniedza Baltijas provinču ietvarus. Pēc tam, kad ar *Merkbüchlein zur Denkmalpflege auf dem Lande* 1913. gadā tika iepazīstināti V Krievijas Arhitektu kongresa delegāti, kongress pieņēma lēmumu izstrādāt arī nepieciešamos metodiskos norādījumus par krievu sakrālās arhitektūras pieminekļu aizsardzību.³⁹⁹ Tā rezultātā 1915. gadā Petrogradā tika izdota arhitektūras akadēmiķa Pjotra Pokriškina (*Петр Петрович Покрышкин, 1870-1922*) brošūra ar ieteikumiem par „senatnes un mākslas pieminekļu” remonta darbu veikšanu.⁴⁰⁰

Arhitektūras pieminekļu aizsardzība Krievijas impērijā nebija koncentrēta vienas iestādes rokās, bet atradās dažādu valsts resoru pārziņā. Kopš 1826. gadā cara Nikolaja I izdotajiem pirmajiem rīkojumiem (*указ*) par vēsturisko celtnu aizsardzību,⁴⁰¹ atbildība par kroņa īpašumā esošo ēku saglabāšanu bija uzticēta Iekšlietu ministrijai un Valsts īpašumu ministrijai. Ar Baltijas ģenerālgubernatora marķīza Filipa Pauluči (*Philipp Paulucci, 1779-1849*) rīkojumu šie likumdošanas akti 1827. gada janvārī tika iekļauti arī Baltijas guberņu privātajās tiesībās, taču bez sākotnēji paredzētajām soda sankcijām par to nepildīšanu vai pārkāpšanu.⁴⁰²

Saskaņā ar deviņpadsmitā gadsimta vidū dažādos likumdošanas aktos noteikto kārtību, arhitektūras pieminekļu pārbūves un atjaunošanas projektus izskatīja tās nozares ministrija, kuras bilancē atradās konkrētais objekts, piemēram, pareizticīgo baznīcu remonta un restaurācijas darbus apstiprināja Svētā Sinode.⁴⁰³ Tikai 1889. gadā ar imperatora Aleksandra III pavēli šādas tiesības tika piešķirtas Ķeizarkajai Arheoloģiskajai komisijai un Ķeizarkajai Mākslas Akadēmijai Sanktpēterburgā, uzliekot par pienākumu atbildīgajām personām saskaņot ar abām minētajām institūcijām visus plānotos restaurācijas darbus un arheoloģiskos izrakumus.⁴⁰⁴

Līdz ar to Krievijas impērijā ilgāk nekā Rietumeiropas valstīs, kur divdesmitā gadsimta sākumā pieminekļu aizsardzības pasākumu institucionalizācijas process visumā jau bija pabeigts, ievērojamu nozīmi pieminekļu apzināšana un praktiskajā

³⁹⁸ Bruiningk 1906, 5-7.

³⁹⁹ Sitzungsberichte Riga 1914, 6.

⁴⁰⁰ Покрышкин 1915.

⁴⁰¹ Смолин 1917, 136-138; Feuereisen 1909, 245-246.

⁴⁰² Neumann 1914, 287.

⁴⁰³ Щенков 2002, 176.

⁴⁰⁴ Охрана памятников истории и культуры 1978, 137-139.

aizsardzībā saglabāja dažādas arheoloģiskās un vēstures izpētes biedrības.⁴⁰⁵ Tas atspoguļojās arī likumdošanas jomā. Jau deviņpadsmitā gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados gan Iekšlietu ministrija, gan Maskavas Arheoloģijas biedrība izstrādāja vairākus Krievijas pieminekļu aizsardzības likumprojektus.⁴⁰⁶

Atšķirībā no Maskavas Arheoloģijas biedrības, kas 1869. gadā sagatavotajā pieminekļu aizsardzības likumprojektā paredzēja kultūras mantojama saglabāšanā izmantot pastāvošās zinātniskās un novadpētnieciskās organizācijas, Iekšlietu ministrijas 1876. gadā piedāvātajā variantā būtu jāizveido jauna valsts iestāde, kas regulētu un koordinētu tai pakļauto pieminekļu aizsardzības komisiju darbu, tādējādi ievērojami sadārdzinot visu pieminekļu aizsardzības sistēmu.⁴⁰⁷ Šī iemesla dēļ minētie likumprojekti netika apstiprināti.⁴⁰⁸

Tā pati situācija atkārtojās arī divdesmitā gadsimta sākumā. Iekšlietu ministrijas izveidotā komisija 1905. gadā izstrādāja un 1910. gadā vēlreiz pārstrādāja jaunu pieminekļu aizsardzības likumprojektu, kas saņēma asu profesionālo organizāciju pārstāvju – arhitektu, mākslinieku, vēsturnieku – kritiku par milzīgo birokrātisko aparātu un neskaidri formulētajiem pieminekļu aizsardzības kritērijiem, ko tas ietvēra.⁴⁰⁹ Sekojot Iekšlietu ministrijas uzaicinājumam, savu atsauksmi par šo likumprojektu iesniedza arī Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība.⁴¹⁰ Savukārt Maskavas Arheoloģijas biedrība 1908. gadā pēc akadēmiķa Nikolaja Sultanova (*Николай Владимирович Султанов, 1850-1908*) priekšlikuma sagatavoja kārtējo alternatīvo Krievijas pieminekļu aizsardzības likumprojektu⁴¹¹ un informēja par to arī Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrību.⁴¹²

Pēc konsultācijām ar Igaunijas Zinātņu biedrību Tērbatā (*Gelehrte Esthnische Gesellschaft in Dorpat, 1838*),⁴¹³ Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības prezidents Bernhards fon Holanders savā atbildes vēstulē 1908. gada 17. septembrī izteica pilnīgu atbalstu Maskavas Arheoloģijas biedrības iniciatīvai, vienlaikus norādot uz dažiem papildus aspektiem, kurus pēc viņu domām būtu nepieciešams

---

⁴⁰⁵ Михайловский 1971, 83.

⁴⁰⁶ Материалы 1911, 16-30.

⁴⁰⁷ Там же, 35-43.

⁴⁰⁸ Щенков 2002, 177-181.

⁴⁰⁹ Охрана памятников истории и культуры 1978, 13-16.

⁴¹⁰ Skat.: Bruiningk 1906 un šī atzinuma publikāciju krieviski: Отзыв Общества Истории и Древностей 1909.

⁴¹¹ Материалы 1911, 57-62.

⁴¹² Отзыв Общества Истории и Древностей 1909, 25-27.

⁴¹³ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 87.l. – 84-85.lp.

ņemt vērā. Nebilstot pret plānoto arheoloģisko apgabalu izveidošanu visā Krievijas impērijā, viņš ieteica pieminekļu apzināšanu Baltijā uzticēt attiecīgajām Kurzemes un Igaunijas guberņas novadpētnieku organizācijām, atstājot Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības pārziņā tikai Vidzemes guberņas dienvidu daļu.⁴¹⁴ Tāpat B. fon Holanders uzsvēra, ka būtu nepieciešams saglabāt 1905. gadā Iekšlietu ministrijas piedāvātajā likumprojektā paredzēto apgabala konservatora amatu un parūpēties par likuma īstenošanai nepieciešamo kvalificēto speciālistu sagatavošanu, ieviešot vidējās un augstākajās mācību iestādēs īpašus „dzimtenes vēstures un arheoloģijas kursus” (*курсов по истории родного края и местной археологии*), bet tehniskajās augstskolās nodrošināt vietējās būvmākslas vēstures apguvi.⁴¹⁵

Tā kā paredzamajā Baltijas arheoloģiskajā apgabalā, kas sakrita ar triju Baltijas guberņu teritoriju, līdzās katoļu un protestantu baznīcām atradās arī zināms skaits ortodoksālo dievnamu, pēc Maskavas Arheoloģiskās biedrības ierosinājuma tika nolemts, ka šo vēsturisko celtnu remonta un restaurācijas darbi tiks uzticēti nevis pie citām konfesijām piederošajiem vācbaltiešiem, bet Sanktpēterburgas arheoloģiskā apgabala speciālistiem.⁴¹⁶

Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības priekšlikums par konservatora amata izveidošanu turpmākajos Krievijas pieminekļu aizsardzības likumprojekta variantos netika iekļauts, un to vietējie pieminekļu aizsardzības aktīvisti pamatoti uzskatīja par būtisku trūkumu.⁴¹⁷ Tomēr nākamajos gados līdz pat Pirmā pasaules kara sākumam notiekošajās debatēs par šo jautājumu Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība atbalstīja tieši Maskavas Arheoloģijas biedrības piedāvāto likumprojekta variantu.⁴¹⁸ Šādai nostājai gan bija vairāk teorētiska, konceptuāla nekā praktiska nozīme, jo neviens no Krievijas Valsts Domē apspriestajiem pieminekļu aizsardzības likumprojektiem tā arī netika apstiprināts.

Ne mazāk aktīvi un nozīmīgi bija Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības kontakti ar arhitektūras pieminekļu aizsardzības darbiniekiem Vācijā. Tā 1909. gadā Vācu vēstures un senatnes pētniecības biedrību savienība (*Gesamtverein der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine*) uzaicināja Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrību līdzdarboties tās izveidotajā Pilsētu vēstures izpētes komisijā, un

---

⁴¹⁴ Отзыв Общества Истории и Древностей 1909, 28.

⁴¹⁵ Там же, 29.

⁴¹⁶ Sitzungsberichte Riga 1908, 24-25.

⁴¹⁷ Pirang 1912, 179.

⁴¹⁸ Sitzungsberichte Riga 1914, 6.

sakarā ar to Vilhelms Neimanis tika deleģēts pārstāvēt biedrību kārtējās Pieminekļu aizsardzības dienās Trīrē.⁴¹⁹ Turpmāk V. Neimanis regulāri piedalījās šajās sanāksmēs,⁴²⁰ gan ne kā referents, taču arī novērotāja statuss viņam ļāva klātienē iepazīties ar jaunākajām restaurācijas darbu koncepcijām un sekot līdzī diskusijām starp konservācijas un mākslinieciskās restaurācijas metodes piekritējiem, par ko liecina viņa Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēdēs nolasītie atskaites ziņojumi.⁴²¹

Ārzemju pieredzes apgūšanai, neraugoties uz tās fragmentāro raksturu, bija zināma ietekme uz vietējo pieminekļu aizsardzības darbinieku priekšstatiem par vēsturisko celtņu saglabāšanu. 1911. gadā, noslēdzot Rīgas Doma restaurāciju, Vilhelms Neimanis ieteica publicēt pārskatu par atjaunošanas darbiem, „tāpat, kā tas šādos gadījumos ir pieņemts Rietumeiropā.”⁴²² Par šādu publikāciju kļuva viņa sarakstītais darbs par Rīgas Doma būvvēsturi.⁴²³ Jurists Voldemārs fon Mengdens (*Woldemar Baron von Mengden, 1867-1939*) kā Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības pārstāvis 1905. gadā piedalījās I Starptautiskajā Arheologu kongresā Atēnās, un sniedza par to biedrībā plašu atskaites ziņojumu, pieminot tajā arī kongresā notikušās diskusijas par arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas metodēm, konkrēti – par anastilozes izmantošanu vēsturisko celtņu drupu konservācijai.⁴²⁴

Rīgas Arhitektu biedrība 19. un 20. gadsimta mijā kļuva par ietekmīgu organizāciju, kuras autoritāte sabiedrībā ļāva tai ar panākumiem iesaistīties dažādos pieminekļu aizsardzības pasākumos.⁴²⁵ Arhīva materiāli liecina, ka tās pārstāvjiem bija labi kontakti ar arhitektu organizācijām Sanktpēterburgā un Maskavā, piemēram, biedrības priekšsēdētājs Jūliuss fon Hāgens (*Julius August von Hagen, 1829-1909*) piedalījās I Krievijas Arhitektu kongresā 1892. gadā, kur tika apspriesti arī restaurācijas teorijas un metodikas jautājumi.⁴²⁶ Arī H. Pīrangs kā Rīgas Arhitektu biedrības pārstāvis uzstājās IV un V Krievijas Arhitektu kongresā ar referātiem par pieminekļu aizsardzības likumdošanu.⁴²⁷

---

⁴¹⁹ Neumann 1928, 85; Sitzungsberichte Riga 1909, 42-48.

⁴²⁰ 1910. gadā Dancigā, 1911. gadā Zalcburgā un 1913. gadā Drēzdenē, skat.: Sitzungsberichte Riga 1913, 84-85.

⁴²¹ Sitzungsberichte Riga 1910, 154-160; Sitzungsberichte Riga 1911, 347-349.

⁴²² Sitzungsberichte Riga 1911, 166.

⁴²³ Neumann 1912a, 68-108.

⁴²⁴ Mengden 1906, 104.

⁴²⁵ Bock & Seuberlich 1914, 15; Bērzkalns 1940, 84.

⁴²⁶ LVVA. – 2748.f. – 1.apr. – 86.l. – 28.lp.

⁴²⁷ Sitzungsberichte Riga 1911, 254-256; Sitzungsberichte Riga 1914, 5-6.

Tādējādi Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība un Rīgas Arhitektu biedrība 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā ne tikai veica nozīmīgu darbu pirmo arhitektūras pieminekļu aizsardzības institūciju izveidošanā Baltijas guberņās, bet arī deva ieguldījumu ar šo jautājumu saistīto praktisko un teorētisko problēmu risināšanā visas valsts mērogā.

2.2. Arhitektūras pieminekļu apzināšana un inventarizācija.

Arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas pasākumi, proti, aizsargājamo objektu apzināšana un inventarizēšana, kā arī to restaurācijas koncepciju apguve un pielietošana Latvijas teritorijā apskatāmajā laika periodā noritēja paralēli. Ar jau minētajiem 1826. gada valdības rīkojumiem bija saistīta Baltijas guberņu viduslaiku pilsdrupu apzināšana, kuras rezultātā tika sastādīts šo pieminekļu plānu un aprakstu krājums, tā dēvētais „Pauluči albums”.⁴²⁸ Neskatoties uz atkārtotiem Iekšlietu ministrijas norādījumiem un detalizētiem paskaidrojumiem par to, kāda veida ziņas par arhitektūras pieminekļiem ir nepieciešams savākt,⁴²⁹ gaidītie rezultāti tomēr izpalika. Līdz ar to ne attiecīgajām valsts iestādēm, nedz arī sabiedriskajām organizācijām, kas darbojās pieminekļu aizsardzības jomā, nekad nebija precīzu datu par eventuāli aizsargājamo objektu skaitu.⁴³⁰

Neveiksmes cēlonis bija meklējams apstākļi, ka pieminekļu apzināšana tika uzdots vietējiem guberņu un pilsētu arhitektiem, uzliekot viņiem par pienākumu uzmērīt seno celtnu plānus un fasādes, taču tie savukārt aizbildinājās ar pārāk lielo darba slodzi. Tā, piemēram, 1828. gadā Vidzemes guberņas arhitekts Jūliuss Špacīrs (*Julius Adolf Spatzier, ap 1790 – pēc 1870*) šajā sakarībā paskaidroja, ka pieminekļu uzmērīšanas pasākumi prasītu vismaz divas vasaras nedarīt neko citu, kas principā ir neiespējams uzdevums, jo visi guberņas apriņķu mērnieki ir pilnībā aizņemti ar kroņa muižu zemes iemērīšanas darbiem.⁴³¹

19. gadsimta sešdesmitajos gados Krievijas impērijas Iekšlietu ministrija izdeva virkni cirkulāru par senatnes pieminekļu apzināšanu, kas tagad tika uzticēta guberņu statistikas komitejām.⁴³² Pārsvārā pēc ministrijas pieprasījuma iesniegtās ziņas par

---

⁴²⁸ Ose 2001, 285-298.

⁴²⁹ Михайловский 1971, 33-34.

⁴³⁰ Щенков 2002, 176-177.

⁴³¹ Feuereisen 1909, 247.

⁴³² Материалы 1911, 7.

vēsturiskajām celtnēm bija īsas un nepilnīgas.⁴³³ Līdzīgs rezultāts bija arī 1901. gadā Iekšlietu ministrijas organizētajai pieminekļu apzināšanai,⁴³⁴ kas aptvēra visu impērijas teritoriju un tika realizēta, šoreiz izmantojot policijas ierēdņu savākto informāciju.⁴³⁵ Apzinātos objektus iedalīja divās kategorijās: arhitektūras un vēstures pieminekļos. Pavisam Krievijas impērijā līdz 1905. gada nogalei tika fiksēti 4108 pieminekļi, no tiem 2456 arhitektūras un 1652 vēstures pieminekļi. Kurzemes guberņā arhitektūras pieminekļu skaits sasniedza 25, Vidzemes guberņā (ieskaitot daļu mūsdienu Igaunijas Republikas teritorijas) – 88 objektus un visā Vitebskas guberņā konstatēja 14 arhitektūras pieminekļu esamību.⁴³⁶ No pēdējiem guberņas Statistiskās komitejas sekretārs, pazīstamais novadpētnieks Aleksejs Sapunovs (*Алексей Парфенович Сапунов, 1852-1924*) triju Latgales apriņķu teritorijā atzīmēja Naujenes, Volkenbergas, Rēzeknes, Ludzas un Viļakas pilsdrupas, kā arī Krustpils viduslaiku pili.⁴³⁷

Bez iepriekš minētajiem apzināšanas un inventarizācijas pasākumiem Baltijas provincēs līdz pat deviņpadsmitā gadsimta astoņdesmitajiem gadiem var konstatēt tikai atsevišķus mēģinājumus veikt kaut ko līdzīgu pieminekļu uzskaitēi.⁴³⁸ Pēc Rēveles pilsētas valdes pasūtījuma jau 1858. gadā tika publicēts pārskats par sakrālās arhitektūras un mākslas pieminekļiem, kas tika papildināts 19. gadsimta 70. gados.⁴³⁹ Rīgas presē sakarā ar pilsētas nocietinājumu vaļņu nojaukšanu parādījās daži raksti arī par arhitektūras mantojumu,⁴⁴⁰ taču plašākas aktivitātes līdz Rīgas Politehniskā institūta Arhitektūras nodaļas izveidošanai 1869. gadā kavēja profesionālu vietējo arhitektu trūkums.⁴⁴¹ 1867. gadā Rīgas-Dinaburgas dzelzceļa direktors, inženieris Bernhards Bekers (*Bernhard Becker, 1829-1913*) presē ar turpinājumiem publicēja Rīgas Doma un Svētā Pētera baznīcas aprakstus ar to plānu un arhitektonisko detaļu uzmērījumiem.⁴⁴² Tāpat jāatzīmē etnogrāfa un kultūras vēstures pētnieka barona Gustava fon Manteifeļa (*Gustav von Manteuffel, 1832-1916*) 1869. gadā Rīgā izdotais darbs ar nosaukumu *Poļu Vidzeme*, kas ietvēra apjomīgu, sistematizētu pārskatu par

---

⁴³³ Pirang 1912, 174-175; Brežgo 1931, 514-515.

⁴³⁴ Охрана памятников истории и культуры 1978, 153-154.

⁴³⁵ Neumann 1914, 291-292.

⁴³⁶ Охрана памятников истории и культуры 1978, 338-340.

⁴³⁷ Brežgo 1931, 518.

⁴³⁸ Neumann 1914, 288.

⁴³⁹ Karling 1988, 13.

⁴⁴⁰ Hardenack 1863.

⁴⁴¹ Riga und seine Bauten 1903, 339.

⁴⁴² Becker 1867.

Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes apriņķa apdzīvotajām vietām, pilsētām, muižām un visu kristīgo konfesiju dievnamiem.⁴⁴³ Augusts Bīlenšteins savās atmiņās pieminējis arī kādu G. Manteifeļa latīņu valodā sarakstītu manuskriptu, kurā „visas tālaika katoļu baznīcas, klosteri un bīskapu pilis Latgalē bija ne vien sīki aprakstītas, bet arī attēlotas zīmējumā savā vecajā vai jaunajā veidā, neskartas vai drupās sagruvušas.”⁴⁴⁴

Minētie piemēri apliecina kādu tendenci, kas saglabājās arī 19. gadsimta nogalē vēstures pētnieku un arhitektu biedrību organizētajos pieminekļu apzināšanas pasākumos, proti, uzmanība tika pievērsta galvenokārt izciliem arhitektūras objektiem – baznīcām, viduslaiku pilīm un sabiedriskajām celtnēm. Jāatzīmē, ka šāda pieeja, kas, pretēji daudziem pieminekļu aizsardzības kustības manifestiem par visa kultūrvēsturiskā mantojuma aizsardzību kopumā, faktiski atzina par nepieciešamu saglabāt tikai atsevišķus objektus, 19. gadsimta pēdējā ceturksnī bija raksturīga arhitektūras pieminekļu aizsardzības praksei arī Rietumeiropas valstīs.⁴⁴⁵

Pēc ievērojamāko objektu atlasē principa tika veidoti Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības un Igaunijas Literārās biedrības (*Estländische Literarische Gesellschaft, 1842*) uzdevumā Vilhelma Neimaņa⁴⁴⁶ un Karla fon Lēvisa of Menāra⁴⁴⁷ sastādītie apcerējumi par Rīgas, Rēveles un Narvas arhitektūras pieminekļiem. Tajos īsumā raksturota ievērojamāko celtnu (līdz baroka periodam ieskaitot) vēsture, atzīmējot galvenās pārbūves. Tekstu papildina kvalitatīvi pieminekļu attēli, taču kopumā šie izdevumi attiecas uz mākslas vēstures nozari, un pieminekļu aizsardzības vajadzībām tos varēja izmantot kā informatīvos palīglīdzekļus.

Vēstures avoti sniedz fragmentāras ziņas par Ķeizarkārīgo Arheoloģiskās Komisijas un Sanktpēterburgas Mākslas Akadēmijas iniciatīvām Baltijas guberņu arhitektūras mantojuma apzināšanā. Tā 1887. gada 21. novembrī Komisijas priekšsēdētājs grāfs Aleksejs Bobrinskis (*Алексей Александрович Бобринский, 1852-?*) nosūtīja vēstuli Kurzemes Literatūras un mākslas biedrībai.⁴⁴⁸ Vēstulē, atsaucoties uz ziņām par „bēdīgo stāvokli” (*бедственном положении*), kādā atrodas lielākā daļa no senajām Kurzemes guberņas pilīm”, viņš lūdza biedrību iesniegt Komisijai saglabājamo piļu

⁴⁴³ Manteuffel 1869, 78-88.

⁴⁴⁴ Bīlenšteins 1995, 291. Pēc *Dr. hist.* Henriha Soma sniegtās informācijas, runa ir par 1888.g. pāvestam Leo XIII (1810-1903) dāvināto Baltijas piļu un baznīcu albumu, kurā bija fiksētas 30 bijušajā Livonijas teritorijā lokalizētās vēsturiskās celtnes un to atliekas, skat. arī: Zeile 2006, 222.

⁴⁴⁵ Лоуэнталь 2004, 181.

⁴⁴⁶ Neumann 1892.

⁴⁴⁷ Löwis of Menar 1892.

⁴⁴⁸ Архив ИИМК РАН. – Ф.1. – Оп.1. – Д.58. – Л.9.

sarakstu, neatkarīgi no tā, vai pils atrodas uz valsts vai privātās zemes, kā arī informēt Komisiju par to, kādus praktiskus pasākumus Kurzemes Literatūras un Mākslas biedrība uzskatītu par nepieciešamiem, lai nodrošinātu šo celtņu saglabāšanu.

Ne Ķeizarkārīgo Arheoloģiskās Komisijas, nedz arī Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības arhīvi nesniedz papildus informāciju par šo lietu, piemēram, biedrības sastādīto piļu sarakstu. Par to, ka Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības rīcībā jau šajā laikā tomēr bija attiecīga satura ziņas, netieši liecina piezīme kādā biedrības sēdē 1891. gadā, kur minētas Kurzemes Provincas muzejā esošās „daudzās viduslaiku un vēlāko laika periodu celtņu fotogrāfijas un uzmērojumi.”⁴⁴⁹

Daļēji atbildi uz jautājumu, vai Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība kaut kādā veidā reaģēja uz grāfa A. Bobrinska lūgumu, sniedz unikālie Bauskas viduslaiku pilsdrupu fiksācijas materiāli, kas glabājas Arheoloģiskās Komisijas arhīva t.s. „Kurzemes” lietā.⁴⁵⁰ Tās ir astoņu dažāda formāta attēlu kopijas, kas darinātas laikā no 1880. līdz 1888. gadam. Dīvos no šiem zīmējumiem fiksētas sgrafīto tehnikā veidotā apmetuma atliekas uz Bauskas pils sienām, vienā redzams pils centrālais tornis apmēram triju stāvu augstumā, un vēl dīvos attēloti pilī atrastie krāsni podiņi. Grafisko materiālu sēriju noslēdz divas Bauskas pils arhitektoniskās rekonstrukcijas skices, skatā no ziemeļiem un dienvidiem parādot visa kompleksa būvapjomu un atsevišķas detalizēti izstrādātas fasādes.⁴⁵¹ Nevienam zīmējumam nav mēroga, taču dažiem ir atzīmēts autors: E. Šmits (*E. Schmidt*). Bez tam šajā lietā atrodas vēl 23 fotogrāfijas, kas uzņemtas tajā pašā laika periodā, kad izgatavoti zīmējumi, un rāda Bauskas pilsdrupu kopskatus un atsevišķas pilsdrupu daļas.

Tātad var izteikt pieņēmumu, ka Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība, atbildot uz iepriekš minēto vēstuli, nosūtīja Arheoloģiskajai Komisijai materiālus par Bauskas pili kā vienu no izcilākajiem Kurzemes arhitektūras pieminekļiem. Dažu grafisko attēlu un, domājams, arī fotogrāfiju autors visticamāk ir bijis vācbaltiešu novadpētnieks Oskars Emīls Šmits, kurš bija aktīvs pieminekļu aizsardzības kustības dalībnieks un savas dzīves laikā izveidoja Baltijas vēsturisko celtņu fotonegatīvu kolekciju, kurā ietilpa vairāki tūkstoši uzskaites vienību.⁴⁵² Tieši O. E. Šmits 1887. gada vasarā izgatavojis detalizētu Bauskas pils kompleksa uzmērījumu,⁴⁵³ kas līdz ar

⁴⁴⁹ Sitzungsberichte Kurland 1891, 2-3.

⁴⁵⁰ Архив ИИМК РАН. – Ф.1. – Оп.1. – Д.58. – Л.73-83.

⁴⁵¹ Skat. promocijas darba Pielikumu Nr.1.

⁴⁵² Baumanē 2005.

⁴⁵³ Sitzungsberichte Kurland 1887, 25.

pārskatu par pils vēstures hronoloģiju tika publicēts 1890. gadā.⁴⁵⁴ Bez tam O. E. Šmitam pieder arī plašāks npublicēts apcerējums par Bauskas pilsētas vēsturi, kas sastādīts 1888. gadā un glabājas Latvijas Valsts vēstures arhīva Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības fondā.⁴⁵⁵

1886. un 1887. gadā arī Ķeizarkā Mākslas Akadēmija nosūtīja līdzīga satura vēstules Vitebskas guberņas un Kurzemes guberņas Statistikas komitejai ar lūgumu sniegt ziņas par šajās guberņās zināmajiem senatnes pieminekļiem, ieskaitot gan arheoloģiskās senlietas un pieminekļus, gan ievērojamas vēsturiskās celtnes. Ir zināms, ka no Vitebskas guberņas rietumu daļas apriņķiem tika saņemtas ziņas par Ludzas un Viļakas pilsdrupām.⁴⁵⁶ Savukārt Kurzemes Statistikas komiteja šo jautājumu nezināmu iemeslu dēļ pāradresēja Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrībai,⁴⁵⁷ iespējams, atzīstot to par kompetentāko institūciju šajos jautājumos. Par šī pasākuma tālāko gaitu un rezultātiem ziņu trūkst.

Deviņpadsmitā gadsimta nogalē vietējā arhitektūras mantojuma apzināšanā iesaistījās arī Pareizticīgās Baznīcas vadība Baltijā. 1887. gadā pēc Rīgas un Jelgavas arhibīskapa Arsēnija (*Александр Брянцев, 1839-1914*) rīkojuma tika izveidota Vēsturiskās statistikas komiteja, kuras uzdevums bija sastādīt Rīgas eparhijas baznīcu un draudžu vēstures aprakstus.⁴⁵⁸ Izmantojot Komitejas izstrādāto aprakstu programmu, 1895.-1896. gadā tika iegūta informācija par 56 Vidzemes un 10 Kurzemes pareizticīgo draudzēm, kas tika nosūtīta Ķeizarkājam Arheoloģiskajai Komisijai un Maskavas Arheoloģijas biedrībai.⁴⁵⁹

Šo aprakstu mērķis bija savākt iespējami vispusīgas ziņas par katras draudzes vēsturi, lai tādējādi nostiprinātu pareizticīgās Baznīcas pozīcijas Baltijas guberņās,⁴⁶⁰ tādēļ dati par dievnamiem un ar tiem saistītajām ēkām, to celtniecību un pārbūvēm veidoja salīdzinoši nelielu daļu no katra apraksta satura, kas ietvēra vietējo iedzīvotāju sadzīves tradīcijas un nodarbošanos, dažkārt arī draudzes ievērojamo vietu raksturojumu. 1893. gadā tika uzsākta šo materiālu publicēšana,⁴⁶¹ taču tā netika pabeigta, un vēlāk daļu no apkopotajām ziņām iekļāva X Krievijas Arheoloģijas

---

⁴⁵⁴ Schmidt 1890.

⁴⁵⁵ LVVA. – 5759.f. – 2.apr. – 1268.l. – 8.-25.lp.

⁴⁵⁶ Brežgo 1931, 516.

⁴⁵⁷ Sitzungsberichte Riga 1887, 8.

⁴⁵⁸ Гаврилин 1999, 296-298.

⁴⁵⁹ Архив ИИМК РАН. – Ф.1. – Оп.1. – Дд. 155; 944-983; 1002; 1006.

⁴⁶⁰ Гаврилин 1999, 296.

⁴⁶¹ Историко-статистическое описание 1893.

kongresa materiālos.⁴⁶² Jāatzīmē, ka pēc tam, kad arhitektūras akadēmiķis Vladimirs Pokrovskis (*Владимир Александрович Покровский, 1871-1931*) šajā kongresā aicināja pievērst uzmanību pareizticīgās Baznīcas mākslas pieminekļu apzināšanai Baltijas guberņās, Maskavas Arheoloģijas biedrība 1896.-1898. gadā veica daļēju šo pieminekļu uzskaiti,⁴⁶³ savā darbā izmantojot arī 1896. gadā izveidotā Rīgas eparhijas Baznīcas arheoloģijas muzeja⁴⁶⁴ materiālus.

Priekšstatu par Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības viedokli attiecībā uz arhitektūras pieminekļu inventarizāciju 19. gadsimta beigās var iegūt no Vilhelma Neimaņa programmatiskā raksta *Mūsu pieminekļu uzturēšana*, kurā viņš izteica savas domas par arhitektūras pieminekļu saglabāšanas konceptuālajiem un metodoloģiskajiem jautājumiem. Sekojot jaunākajām tendencēm Rietumeiropas pieminekļu aizsardzībā, V. Neimanis uzsvēra kompleksas aizsargājamo objektu uzskaites izšķirošo nozīmi praktiskajā pieminekļu aizsardzības darbā un aicināja izveidot alfabētisko pieminekļu reģistru, kurā objekti būtu sakārtoti pēc to atrašanās vietas. Nākamais solis būtu pilnvērtīga pieminekļu arhīva izveide, apkopojot un sistematizējot vēsturisko celtnu attēlus, aprakstus, un plānus.⁴⁶⁵

Teorētiski skaidrā arhitektūras pieminekļu inventarizācijas plāna realizācija praksē tomēr izrādījās sarežģīta. 19. gadsimta 80. gados Reinholds Guleke sāka vākt materiālus plaša mēroga publikācijai par Baltijas viduslaiku arhitektūras pieminekļiem, kas tā arī netika pabeigta.⁴⁶⁶ Viņa iecerētā darba ilustratīvā daļa iznāca 1896. gadā.⁴⁶⁷ Tajā, izmantojot vēsturiski-ģeogrāfisko principu, t.s. pārskata tabulās bija apkopoti kādreizējās Livonijas konfederācijas teritorijā izvietoto piļu un baznīcu plānu, arhitektonisko griezumu un būvdetaļu uzmērījumi. Par sava laika prasībām un izpratnei atbilstošu arhitektūras pieminekļu inventāru tas tomēr nekļuva: apkopotu materiālu paskaidrojošais teksts tā arī netika izdots un publicētie vēsturisko celtnu plāni pa daļai bija paša R. Gulekes veidotas rekonstrukcijas.⁴⁶⁸ Bez tam šis darbs ietvēra ziņas tikai par viduslaiku arhitektūras pieminekļiem, nepievēršot uzmanību baroka un klasicisma laika arhitektūras mantojumam.⁴⁶⁹

---

⁴⁶² Труды X. Археологического Съезда 1896, 39-210.

⁴⁶³ Успенский 1900.

⁴⁶⁴ Гаврилин 1999, 298.

⁴⁶⁵ Neumann 1888, 355-357.

⁴⁶⁶ Ose 2001, 188-205.

⁴⁶⁷ Guleke 1896.

⁴⁶⁸ Neumann 1914, 290.

⁴⁶⁹ Pirang 1928a.

Jautājumu par apdraudēto arhitektūras pieminekļu apzināšanu vairākkārt izskatīja Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības sēdēs. Tā, piemēram, 1889. gadā J. fon Hāgens ierosināja biedrībai veikt steidzamus pasākumus Rīgas „interesanto vēsturisko celtnu” (*interessanten baulichen Alterthümer*) apzināšanai un uzmērīšanai, pirms tās vēl nav tikušas nojauktas. Sēdes dalībnieki šo priekšlikumu atbalstīja un nolēma arī piešķirt tā īstenošanai naudas summu no biedrības līdzekļiem 100.- līdz 150.- rubļu apmērā.⁴⁷⁰ Taču arī pēc pieciem gadiem biedrības sēdē H. fon Bruinings atkārtoti aicināja beidzot ķerties pie Rīgas vēsturisko ēku apzināšanas, sevišķi uzsverot to, ka „izņemot jau pietiekami labi zināmās baznīcas un sabiedriskās celtnes, šis darbs jāveic tik pilnvērtīgi, cik vien iespējams”. Arī šoreiz tika pieņemts lēmums priekšlikumu atbalstīt, tā tālāko realizāciju atstājot biedrības direkcijas ziņā.⁴⁷¹

Par spīti tam, ka netika formulēti kritēriji „vēsturiski interesanto celtnu” identificēšanai, šie piemēri norāda uz būtisku attieksmes maiņu. Atšķirībā no agrāk dominējošās, mākslas vēstures metodoloģijas ietekmētās ekskluzīvās pieejas, apzināmo objektu loks tagad formāli tika paplašināts, vispirms pievēršot uzmanību tām senajām ēkām, kuru pastāvēšanu apdraudēja celtniecības darbi vai pašu ēku sliktais tehniskais stāvoklis.

Ar šiem arhitektūras pieminekļu apzināšanas mēģinājumiem bija saistīta nojaukto ēku arhitektonisko detaļu depozitārija ierīkošana Rīgas Doma muzeja Arhitektūras nodaļas ietvaros.⁴⁷² Rīgas Doma muzejs 19. un 20. gadsimta mijā savu iespēju robežās centās izsekot līdzī Vecpilsētā notiekošajiem vecās apbūves nojaukšanas darbiem, dažkārt panākot vienošanos ar būvdarbu vadītājiem par atrasto senlaicīgo priekšmetu nodošanu muzejam bez atlīdzības.⁴⁷³ Daļa no savāktā materiāla, ieskaitot vairākus portālus, tika pārcelta uz nama pagalmu Jaunielā Nr.22, kur izveidoja vēsturisko arhitektūras detaļu brīvdabas ekspozīciju.⁴⁷⁴

Tajos gadījumos, kad ēku nojaukšanas darbus vadīja profesionāli arhitekti ar izpratni par senās apbūves vēsturisko vērtību, Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība griezās pie viņiem ar lūgumu uz biedrības rēķina izgatavot nojaukamās celtnes plānu un atzīmēt tajā „senos būvtechniskos veidojumus, ja tādi nojaukšanas

---

⁴⁷⁰ Sitzungsberichte Riga 1889, 28.

⁴⁷¹ Sitzungsberichte Riga 1894, 8.

⁴⁷² Romanga 2001, 98.

⁴⁷³ Sitzungsberichte Riga 1900, 38.

⁴⁷⁴ Васильев 1971, 169-170.

darbu laikā tiktu atklāti.”⁴⁷⁵ Par atsevišķu Vecrīgas dzīvojamo ēku, to portālu, interjeru un plānojumu fiksācijas metodēm var spriest pēc 20. gadsimta sākumā publicētajiem uzmērījumu un foto fiksācijas materiāliem, ko sagatavojuši arhitekti Harijs Mēlbarts (*Harry Edmund Reynhold Mehlbart, 1864-1946*), Eduards Kupfers (*Eduard Kupffer, 1873-1919*) un Vilhelms Bokslafs.⁴⁷⁶ Tie liecina par salīdzinoši augstu arhitektūras pieminekļu vizuālās izpētes līmeni, piemēram, divām t.s. „Trīs brāļu” kompleksa ēkām Mazajā Pils ielā Nr.17 un Nr.19 arhitekts H. Mēlbarts uzmērījis pirmā un otrā stāva plānu, grafiski atzīmējot tajā divos dažādos celtņu būvperiodos izdarītās izmaiņas un parādot plānā arī telpu funkcionālo zonējumu.⁴⁷⁷

Tomēr par sistemātisku ēku nojaukšanas darbu uzraudzību šajā laikā, protams, nevarēja būt ne runas, jo tam pietrūka gan cilvēku, gan nepieciešamo materiālo resursu. Tādēļ atlika paļauties uz būvdarbu vadītāju un pasūtītāju labo gribu. Tā, piemēram, 1912. gada nogalē Rīgas Tirgotāju kamera nodeva Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības rīcībā vairākas aizvadītajā vasarā Lielajā Kalēju ielā Nr.14 un Nr.16 nojaukto dzīvojamo māju fotogrāfijas. Izsakot par to pateicību, biedrības sekretārs šajā sakarībā piebilda – būtu ļoti vēlams, ka šim piemēram rastos vairāk sekotāju, jo tad daudzas nojaukšanai lemtas ēkas varētu saglabāt vismaz attēlos.⁴⁷⁸

Kopumā sasniegumi šajā jomā tomēr izrādījās visai pieticīgi. Pieminekļu aizsardzības komisija tikai 1911. gadā plānoja uzsākt sistemātisku Rīgas vecpilsētas arhitektūras pieminekļu apzināšanu un inventāra saraksta sastādīšanu.⁴⁷⁹ Savukārt Rīgas Arhitektu biedrība 1904. gadā nodibināja savu arhīvu Rīgas vēsturiskās apbūves foto fiksācijai un uzmērījumu sagatavošanai (pēc 1905. gada šī arhīva darbinieki veica arī muižu kompleksu apsekošanu),⁴⁸⁰ un 1911. gadā šajā krātuvē bija dati par apmēram 300 Rīgas arhitektūras pieminekļiem.⁴⁸¹

Divdesmitā gadsimta sākumā joprojām lielas cerības tika liktas arī uz foto amatieru palīdzību. 1911. gadā Vidzemes Dzimtenes vēstures apvienība (*Vereinigung für Heimatkunde in Livland*) izdeva speciālu instrukciju, kas uzskaitīja kultūrvēsturiski nozīmīgos objektus, kurus būtu nepieciešams fotografēt.⁴⁸² Šajā

⁴⁷⁵ Sitzungsberichte Riga 1900, 94-95.

⁴⁷⁶ Riga und seine Bauten 1903, 346-357.

⁴⁷⁷ Turpat, 345.

⁴⁷⁸ Sitzungsberichte Riga 1912, 161.

⁴⁷⁹ Sitzungsberichte Riga 1911, 431-432. Pēc citiem datiem, Pieminekļu aizsardzības komisijas arhīvu sāka veidot jau 1910. gadā, skat.: Pirang 1926, 1.

⁴⁸⁰ Bock & Seuberlich 1914, 15.

⁴⁸¹ Sitzungsberichte Riga 1911, 259.

⁴⁸² Heimatkunde 1913, 6-7.

sarakstā ietilpa raksturīgas ainavas, arheoloģiskie objekti, dabas pieminekļi un vēsturiski sadzīves priekšmeti. No arhitektūras pieminekļiem tika ieteikts fiksēt ievērojamas baznīcas, piļu un pilsdrupu iekšskatus un ārskatus, senas celtnes, kā arī muižas un zemnieku mājas ar to interjeriem un arhitektoniskajām detaļām.

Plašākais un rezultatīvākais arhitektūras pieminekļu apzināšanas pasākums Baltijas guberņās, kas skāra arī mūsdienu Latvijas teritoriju, bija mēģinājums ar garīdzniekiem izsniegto aptaujas anketu palīdzību apzināt evaņģēliski-luteriskās Baznīcas dievnamos atrodamās mākslas un kultūrvēsturiskās vērtības. Vidzemes Baznīcu arhitektūras pieminekļu saglabāšanas komisija šo darbu ierobežotā apjomā uzsāka jau 1903. gadā, griežoties pie Vidzemes evaņģēliski-luteriskās Baznīcas konsistorijas ar lūgumu iesniegt ziņas par baznīcās un draudzēs atrodamiem priekšmetiem ar māksliniecisku un vēsturisku vērtību. Garīdznieku atsaucība tomēr nav bijusi īpaši liela, jo nākamo četru gadu laikā komisija saņēma tikai 54 atbildes ziņojumus, tādēļ tika pieņemts lēmums pārstrādāt sākotnēji šim nolūkam izmantoto aptaujas lapu.⁴⁸³

1907. gadā sastādītā *Anketa par [...] baznīcā atrodamiem mākslas un vēstures pieminekļiem*⁴⁸⁴ ietvēra jautājumus gan par dievnama celtni, gan par tā interjeru un iekārtas priekšmetiem: altāri, altārgleznu, kanceli, epitāfijām, altāra priekšmetiem un zvaniem. Attiecībā uz dievnama arhitektūru anketā tika reģistrētas šādas ziņas: 1) no kāda materiāla (akmens, koka) būvēta baznīca; 2) kad tā uzcelta; 3) vai baznīcas ēka ir pārbūvēta; 4) vai baznīcā ir atrodami ievērojami portāli, ieejas arkas, piemiņas plāksnes, gadskaitļi, kas saistīti ar atsevišķu ēkas daļu uzcelšanu vai pārbūvi.

Baltijas guberņu lauku novadu luterisko draudžu mācītājiem šo anketu kopā ar V. Neimaņa *Merkbüchlein zur Denkmalpflege auf dem Lande* nosūtīja 1911. gadā, turklāt Pieminekļu aizsardzības komisija lūdza uz laiku nodot tās rīcībā arī senos baznīcu plānus, ja tādi būtu saglabājušies, lai varētu izgatavot to kopijas uzglabāšanai topošajā pieminekļu arhīvā.⁴⁸⁵ Līdz ar to mācītāji saņēma ne tikai jautājumu sarakstu, bet arī instrukciju anketas aizpildīšanai, kas atvieglāja minēto pieminekļu apzināšanu un uzlaboja saņemtās informācijas kvalitāti. Pēc pirmo rezultātu apkopošanas 1912. gadā Vilhelms Neimanis secināja, ka kopumā ir paveikts nozīmīgs darbs pilnvērtīgas arhitektūras un mākslas pieminekļu inventarizācijas sagatavošanai, lai gan iesūtīto

⁴⁸³ Sitzungsberichte Riga 1907, 2.

⁴⁸⁴ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 87.l. – 79.-80.lp.

⁴⁸⁵ Sitzungsberichte 1911, 165-166.

ziņu kvalitātes līmenis ir dažāds. Pavisam tika nosūtītas 290 pieminēkļu apzināšanas anketas, un no tām pēc gada Pieminēkļu komisijā atpakaļ tika saņemtas 210 anketas. No Vidzemes un Igaunijas guberņām ziņu trūka tikai par attiecīgi septiņām un sešām draudzēm, bet no 96 uz Kurzemi nosūtītajām anketām 1912. gada beigās atpakaļ bija saņemtas tikai 29 anketas, tātad mazāk nekā puse.⁴⁸⁶

Apzināšanas gaitā iegūtos materiālus bija paredzēts apstrādāt un izmantot pieminēkļu inventāra izveidošanai, par paraugu ņemot tolaik Eiropā par labāko atzīto, vācbaltiešu izcelsmes vācu mākslas vēsturnieka Georga Dēhio izstrādāto pieminēkļu apraksta sistēmu.⁴⁸⁷ Iespējams, ka sava nozīme bija gan G. Dēhio izcelsmei, gan tam, ka jau 1877. gadā Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība iekļāva viņu savu korespondējošo biedru skaitā, pamatojot to ar faktu, ka viena nodaļa Georga Dēhio pētījumā par Hamburgas-Brēmenes arhibīskapiju „sniedz ļoti svarīgas ziņas par Livonijas vēstures pirmsākumiem.”⁴⁸⁸ Turklāt V. Neimanis, kurš, kā zināms, regulāri piedalījās vācu pieminēkļu aizsardzības darbinieku sanāksmēs, acīmredzot varēja profesionāli novērtēt minētās inventarizācijas sistēmas priekšrocības.

Nav zināms, vai līdz Pirmā pasaules kara sākumam baznīcu pieminēkļu apzināšana tika pilnībā pabeigta. Saskaņā ar Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības 1924. gadā Latvijas Republikas Pieminēkļu valdei adresētajā vēstulē sniegto informāciju, Vidzemē un Igaunijā iegūtais anketu materiāls, kas glabājās nevis Pieminēkļu aizsardzības komisijas telpās Doma muzejā, bet Rīgas Politehniskā institūta Arhitektūras nodaļā un netika evakuēts kara sākumā, tika iznīcināts lielinieku valdības laikā 1919. gadā.⁴⁸⁹

Baznīcu arhitektūras un mākslas vērtību apzināšana bez sava tiešā uzdevuma atklāja arī sabiedrības izglītotās daļas attieksmi pret kultūras mantojumu. Kā jau minēts, 20. gadsimta sākumā vācbaltiešu vēsturiskajā apziņā un kopienas identitātes pamatprincipu formulēšanā luteriskajai Baznīcai bija nozīmīga loma. It īpaši laikā pēc 1905. gada Krievijas impērijas administrācijas atbalstītajam krievu politiskajam nacionālismam⁴⁹⁰ vācbaltiešu politiķi pretstatīja ciešāku sabiedrisko organizāciju darbības koordināciju, uzsverot vācu etniskās identitātes nozīmi šo organizāciju

---

⁴⁸⁶ Neumann 1913, 395.

⁴⁸⁷ Turpat, 396.

⁴⁸⁸ Sitzungsberichte Riga 1877, 7.

⁴⁸⁹ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 4.l. – 17.lp.

⁴⁹⁰ Weeks 2001, 427-430.

sociālpolitiskajā darbībā.⁴⁹¹ Tādēļ, izejot no pieņēmuma par pieminekļu aizsardzību kā vienu no politiskās cīņas veidiem pret t.s. rusifikāciju,⁴⁹² varētu gaidīt, ka garīdzniecības atbalsts šim pasākumam būs visnotaļ liels un vispārējs.

Daļēji tas tā patiešām arī bija, kā pierādīja anketēšanas rezultāti Vidzemē un Igaunijā, un tas galvenokārt bija Vidzemes konsistorijas ģenerālsuperintendenta, landrāta Arvīda fon Štrandmaņa (*Arvid von Strandmann, 1858-1926*) un Igaunijas Bruņniecības nopelns, kas organizēja aptaujas anketu izplatīšanu. Taču pavisam pretēju ainu rādīja Kurzemes piemērs, šeit aptaujas anketas garīdzniekiem izsniedza Baltijas provinču Ģenealoģiskā biedrība (*Genealogische Gesellschaft der Ostseeprovinzen, 1908*) Jelgavā. Vilhelms Neimanis šajā sakarībā sarkastiski atzīmēja: „Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība atrada, ka tās finansiālais stāvoklis rada šķēršļus viņas dalībai šajā pasākumā, savukārt Kurzemes [evanģēliski-luteriskās Baznīcas] konsistorija paskaidroja, ka tā nevar uzkraut saviem mācītājiem, kas jau tā ir pārslogoti ar visādām atskaitēm, vēl arī šo papildus nastu.”⁴⁹³

Tas liecina, ka vācbaltiešu sabiedrībā nebija vienota, politiski vai ideoloģiski motivēta viedokļa par arhitektūras mantojuma aizsardzību. 19. gadsimtā Baltijas guberņās dzīvojošās etniskās kopienas, neskatoties uz savstarpējo konkurenci, nebūt nebija ideoloģiski tik viendabīgas, kā tās dažkārt attēloja Latvijas 20. gadsimta otrās puses historiogrāfijā.⁴⁹⁴ Katrā no šīm kopienām bija sociālās apakšgrupas ar savām specifiskajām interesēm un savu identitātes apziņu.⁴⁹⁵ Arī bruņniecības aprindas, kas veidoja politiski aktīvāko un arī ietekmīgāko vācbaltiešu sabiedrības daļu, par savas darbības noteicošo principu uzskatīja kārtas interešu aizsardzību, saglabājot zināmu distanci attiecībā pret sev etniski radniecīgo pilsonību un garīdzniecību.⁴⁹⁶ Noteikta līmeņa politiskā konfrontācija starp vācbaltiešiem un krieviem Baltijā, protams, pastāvēja, taču būtu pārāk vienkāršoti to aplūkot tikai kā pretspēku sadursmi. Vācbaltiešu ietekmi nodrošināja prasme pielāgoties apstākļiem un atrast kompromisus ar impērijas titulnāciju, uzturot priekšstatu par sevi kā neaizstājamiem valsts pārvaldes speciālistiem, kas vienmēr būs nepieciešami ikvienai administrācijai.⁴⁹⁷

---

⁴⁹¹ Pistohlkors 1994, 449-450.

⁴⁹² Skat.: Spārītis 1998, 54-55.

⁴⁹³ Neumann 1913, 394.

⁴⁹⁴ Skat., piemēram: Duhanovs 1986.

⁴⁹⁵ Latvija 19. gadsimtā, 69; Lukss 2004, 80-82

⁴⁹⁶ 20. gadsimta Latvijas vēsture I, 137.

⁴⁹⁷ Skat.: Šveicers 2002. Citi autori (Lukss 2004, 79) savukārt norāda, ka rusifikācijas pasākumi izglītības jomā un represijas pret evanģēliski-luteriskās Baznīcas garīdzniekiem iedragāja vācbaltiešu uzticību Krievijas valsts politikai, taču nebūt nelikvidēja viņu lojalitāti pret caru..

2.3. Arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas pasākumi.

Baltijas guberņās, tāpat kā visā Krievijas impērijā, arhitektūras pieminekļu praktisko saglabāšanu ievērojami apgrūtināja atbilstošas pieminekļu aizsardzības tiesiskās bāzes trūkums. Vienīgais likumdošanas akts, kas aizliedza vēsturisko celtnu iznīcināšanu un postīšanu, 19. gadsimta otrajā pusē bija Krievijas Celtniecības nolikums (*Устав Строительный*). Tā 1857. gada redakcijā ietvertais 182. pants paredzēja tikai tādu ēku remontēšanu un uzturēšanu, kurās ir saglabājušās praktiski izmantojamas telpas, bet pārējās celtnēs bija jā saglabā tikai to ieeja.⁴⁹⁸

Celtniecības nolikumā arhitektūras pieminekļu uzraudzība bija uzdots vietējām policijas un guberņu administrācijas iestādēm, respektīvi, guberņu celtniecības daļu inženieriem un arhitektiem. Rezultāti bija tādi paši, kā attiecībā uz iepriekš aplūkoto vēsturisko celtnu apzināšanu: šo uzdevumu, kas būtībā nozīmēja tikai ziņu ievākšanu par seno celtnu stāvokli, praktiski neviens ierēdnis nepildīja, jo tas nekādi nebija saistīts ar celtniecības nodaļas darba pamatvirzienu.⁴⁹⁹ Kāda Vidzemes guberņas Celtniecības daļas ierēdņa dienesta ziņojumā 1901. gadā teikts, ka, saskaņā ar Iekšlietu ministrijas izdotajiem cirkulāriem, guberņas inženieru pienākums ir vismaz reizi gadā pārbaudīt valsts īpašumā esošo ēku celtniecības un remonta darbus, taču nu jau četrus gadus nekādi pasākumi šajā jomā nav veikti.⁵⁰⁰

Kronim piederošo vēsturisko celtnu „aizsardzības” mehānismu parāda Kandavas pilsdrupu piemērs.⁵⁰¹ No 1872. līdz 1885. gadam Valsts īpašuma ministrija vairākkārt griezās Ķeizarkajā Arheoloģiskajā Komisijā ar vēstulēm par Kandavas viduslaiku pils atlieku bīstamo stāvokli, kas varētu radīt draudus vietējiem iedzīvotājiem, un lūdzot sniegt nepieciešamos dokumentus, kas ļautu izdarīt pilsdrupu nojaukšanu. Šim iesniegumam ministrija pievienoja Kurzemes gubernatora lūgumu piešķirt naudu pilsdrupu nojaukšanai, kā arī guberņas arhitekta A. Vīnberga atzinumu. Tajā, netieši atsaucoties uz Celtniecības nolikumu, bija teikts, ka no Kandavas pils „šodien palikušas pāri tikai nenozīmīgas drupas bez dzīvojamo ēku un vārtu atliekām, un tām nav nekādas arheoloģiskās nozīmes.”⁵⁰²

Tajā pašā laikā jau 1873. gadā Iekšlietu ministrija, saskaņojot savu lēmumu ar Valsts īpašuma ministriju, atļāva Kandavas iedzīvotājam K. Brunovskim uz sava

⁴⁹⁸ Охрана памятников истории и культуры 1978, 63.

⁴⁹⁹ Щенков 2002, 339.

⁵⁰⁰ LVVA. – 10.f. – 2.apr. – 243.l. – 34.lp.

⁵⁰¹ Архив ИИМК РАН. – Ф.1. – Оп.1. – Д.23. – Л.1-15.

⁵⁰² Там же. – Л.6.

rēķina nojaukt daļu no pils sienas, kas it kā apdraudēja viņa māju, ar nosacījumu, ka tiks saglabāti sienas pamati 1 aršīnas augstumā virs zemes.⁵⁰³ Arheoloģiskā Komisija savukārt 1885. gada 5. novembrī nosūtīja vēstuli Kurzemes Literatūras un mākslas biedrībai, atgādinot, ka Komisija nav vēl saņēmusi oficiālu atbildi uz savu iepriekšējo lūgumu darīt zināmu biedrības viedokli par šīm pilsdrupām, taču, spriežot pēc kāda biedrības locekļa sastādītā ziņojuma, pilsdrupu nostiprināšana būtu vēlama un neprasītu lielus līdzekļus, jo tā paredz kontrforsu izbūvi, lietojot uz vietas drupās atrodamos būvmateriālus.⁵⁰⁴

Domājams, ka šeit ir runa par Kandavas luterāņu mācītāja Aleksandra Bernevisa (*Alexander Bernewitz, 1828-1893*) ziņojumu par Kandavas pilsdrupu stāvokli, kas tika sastādīts 1885. vasarā pēc Kurzemes Literatūras un mākslas biedrības lūguma.⁵⁰⁵ Tā kā Ķeizarkās Arheoloģiskās Komisijas finansiālie līdzekļi bija stipri ierobežoti, tā parasti varēja apmaksāt vienīgi apdraudēto objektu foto fiksāciju vai uzmērīšanu, taču ne remonta vai restaurācijas darbus.⁵⁰⁶ Tādēļ arī Komisija lūdza Kurzemes Literatūras un mākslas biedrībai darīt tai zināmu, ja tiktu izdots rīkojums par Kandavas pilsdrupu pilnīgu nojaukšanu, lai Komisija varētu nosūtīt cilvēku, kas nofotografētu pils atliekas un fiksēt nojaukšanas darbu gaitu, kā arī savākt „senatnes priekšmetus ar arheoloģisku nozīmi.”⁵⁰⁷ Deviņpadsmitā gadsimta nogalē valsts Kandavas pilsdrupas kopā ar pilskalnu uzdāvināja Kandavas pilsētas pašvaldībai apstādījumu un pastaigu vietu ierīkošanai.⁵⁰⁸ Sakarā ar to Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība 1898.-1899. gada vasarā organizēja šeit neliela apjoma arheoloģiskos izrakumus.⁵⁰⁹ Pēc pilsētas parka izveidošanas bažas par to, ka pilsdrupas varētu apdraudēt vietējo iedzīvotāju dzīvību vai īpašumu, būtiski samazinājās, tāpat kā iespēja, ka šī iemesla dēļ tās varētu nojaukt.

Situāciju, kad dažādu institūciju savstarpējā sarakstē bieži vien pazuda pati lietas būtība, var raksturot, izmantojot vēsturnieka Andreja Plakana secinājumu par Krievijas impērijas valsts pārvaldes sistēmu kopumā: „Relatīvi decentralizētā sistēmā, tādā kā Krievijas impērijā, politika, ko uzsāka centrs, nonāca simtiem dažādās vidēs un vietās, un katrai no tām bija sava iekšējā vēsture, kas noteica attieksmi pret centra

⁵⁰³ Архив ИИМК РАН. – Ф.1. – Оп.1. – Д.23. – Л.12.

⁵⁰⁴ Там же. – Л.13.

⁵⁰⁵ Sitzungsberichte Kurland 1885, 11-13.

⁵⁰⁶ Щенков 2002, 346.

⁵⁰⁷ Архив ИИМК РАН. – Ф.1. – Оп.1. – Д.23. – Л.13.

⁵⁰⁸ Caune & Ose 2004, 240.

⁵⁰⁹ Sitzungsberichte Kurland 1900, 25.

īstenoto politiku.”⁵¹⁰ Tomēr tieši ierēdņu birokrātiskais ikdienas darbs dažkārt sniedz ne mazāk vērtīgu informāciju par sabiedrības un valsts attieksmi pret kultūras mantojuma saglabāšanu, kā izcilu arhitektūras pieminekļu restaurācijas vēstures izklāsts.⁵¹¹

Jāatzīmē, ka pēc Karla fon Lēvisa of Menāra 1901. gadā sniegtā vērtējuma, kas balstījās uz detalizētu situācijas analīzi, Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības iespējas praktiski ietekmēt arhitektūras pieminekļu saglabāšanu būtiski ierobežoja divi apstākļi: pirmkārt, jau minētais piemērotu cilvēku trūkums, kas noteica to, ka biedrība parasti tikai gadījuma pēc un dažkārt ar lielu novēlošanos uzzināja par pārbūves vai nojaukšanas darbiem, kas skāra kādu arhitektūras pieminekli, it īpaši provincē. Otrkārt, tieši būvsezonas laikā – no maija vidus līdz septembra vidum – Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība nenoturēja nevienu regulāro sēdi, lai iegūtu pārskatu par paveiktajiem un plānotajiem darbiem.⁵¹²

Arhitektūras pieminekļu praktisko saglabāšanu, bez šaubām, ietekmēja arī tā laika arhitektu vidē valdošie uzskati par restaurācijas darbu metodiku. Baltijas provinces arī šajā ziņā spēlēja zināmu lomu, veidojot saikni starp Krievijas impērijas un Rietumeiropas zinātnes pasauli.⁵¹³ Pirmkārt, bija izveidoti kontakti gan starp Baltijas zinātniskajām biedrībām un Rietumiem, gan starp vietējiem pieminekļu aizsardzības darbiniekiem un viņu kolēģiem Sanktpēterburgā un Maskavā. Otrais, ne mazāk svarīgais aspekts bija saistīts ar atšķirībām, kādas pastāvēja Rietumeiropas un Krievijas restaurācijas speciālistu uzskatos par arhitektūras pieminekļu konservācijas un atjaunošanas darbu prioritātēm.

Atšķirībā no Rietumeiropas, kur 19. un 20. gadsimta mijā pēc ilgstošām diskusijām starp stilistiskās un analītiskās (zinātniskās) restaurācijas piekritējiem pēdējie vismaz teorētiski ieguva noteiktu pārsvaru, Krievijā valdošās piesardzīgās attieksmes dēļ pret tā laika modernajām tendencēm Rietumu kultūrā, pieminekļu aizsardzības speciālistu vairākums par labāko atzina tieši stilistiskās restaurācijas metodes pamatlicēja Eižena Violē le Dika nostāju.⁵¹⁴ Šī iemesla dēļ pirmais krievu valodā publicētais darbs par restaurācijas teorētiskajiem jautājumiem bija apcerējums

---

⁵¹⁰ Plakans 1996, 109.

⁵¹¹ Щенков 2002, 175.

⁵¹² LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 87.l. – 6.lp.

⁵¹³ Latvija 19. gadsimtā, 291-292.

⁵¹⁴ Щенков 2002, 290-293.

par stilistiskās restaurācijas koncepciju,⁵¹⁵ jo tajā saskatīja pamatojumu nacionālās mākslas principu izmantošanai aktuālajām sociālpolitiskajām vajadzībām, kaut arī tas nozīmēja akceptēt tādu restaurācijas praksi, no kuras Rietumeiropa pakāpeniski, taču noteikti atteicās.⁵¹⁶ To apliecināja arī X Krievijas Arheoloģijas kongresa darba kārtībā iekļautais akadēmiķa Vladimira Suslova (*Владимир Васильевич Сулов, 1857-1921*) referāts⁵¹⁷ par viņa vadībā īstenoto Novgorodas Svētās Sofijas katedrāles interjera restaurāciju, kas bija tipisks tā laika stilistiskās restaurācijas prakses piemērs.⁵¹⁸

Viens no pirmajiem arhitektūras pieminekļu restaurācijas piemēriem mūsdienu Latvijas teritorijā 19. gadsimta otrajā pusē bija Sanktpēterburgas arhitektu Karla Beines (*Karl Beyne, 1815-1858*) un Heinriha Šēla (*Heinrich Karl Scheel, 1829-1909*) vadītā Rīgas Lielās Ģildes nama pārbūve. Sakarā ar Rīgas tirgotāju organizācijai nepieciešamo telpu trūkumu, Lielās Ģildes amatpersonas 1851. gadā pieņēma lēmumu pārbūvēt un paplašināt vēsturisko ģildes namu, saglabājot sākotnējā veidā divas kultūrvēsturiski nozīmīgās ēkas daļas: ap 1330. gadu izbūvēto sanāksmju jeb t.s. Minsteres zāli un 16. gadsimta pirmajā pusē ierīkoto Līgavas kambari.⁵¹⁹ Pēc toreizējā Vidzemes guberņas arhitekta Dāvida Oltofa (*David Olltoff, 1820-1857*) izstrādātā ēkas pārbūves projekta tika uzsākti veco būvapjomu nojaukšanas darbi, kas atklāja viduslaiku konstrukciju slikto tehnisko stāvokli, tādēļ 1853. gadā tos apturēja, lai noskaidrotu turpmākās rīcības iespējas.⁵²⁰

Acīmredzot laikabiedru visnotaļ kritiskā attieksme pret guberņas arhitekta Dāvida Oltofa profesionālo darbību⁵²¹ bija par iemeslu tam, ka pēc konsultācijām ar pazīstamo krievu arhitektu Aleksandru Brilovu (*Александр Павлович Брюлов, 1798-1877*), kurš kopā ar Karlu Beini no 1837. līdz 1840. gadam strādāja ugunsgrēkā cietušās Ziemas pils interjera atjaunošanas darbos Pēterburgā,⁵²² turpmākie Lielās Ģildes rekonstrukcijas darbi tika uzticēti tieši Karlam Beinam. Jau 1853. gada novembrī Baltijas ģenerālgubernators kņazs Aleksandrs Suvorovs-Rimņnikskis (*Александр Суворов-Рымникский, 1804-1882*) apstiprināja K. Beines izstrādāto Lielās Ģildes ēkas rekonstrukcijas projektu, kas paredzēja pilnībā saglabāt Minsteres

---

⁵¹⁵ Никитин 1887.

⁵¹⁶ Щенков 2002, 294.

⁵¹⁷ Труды X. Археологического Съезда 1900, 71-73.

⁵¹⁸ Михайловский 1971, 71.

⁵¹⁹ Asmuss 1871, 8.

⁵²⁰ Becker 1898, 34.

⁵²¹ Skat.: Сауне 2004, 144.

⁵²² Русский биографический словарь 1900, 660.

zāli, bet Līgavas kambari pārbūvēt „atbilstoši vietas apstākļiem.”⁵²³ Par faktisko būvdarbu vadītāju sakarā ar K. Beines pāragro nāvi kļuva Heinrihs Šēls.

Tā kā tehnisku iemeslu dēļ praktiski veikt Līgavas kambara konservāciju vairs nebija iespējams, to uzcēla no jauna tajā pašā vietā, iespējami precīzi atveidojot telpas sākotnējo formu un apdari, ieskaitot ķieģeļu konstrukcijas velves, kuras pirms tam bija klājis apmetums. No jauna uzceltajā Līgavas kambarī pēc Heinriha Šēla sagatavotajām skicēm tika rekonstruēts kamīns, kura atliekas atrada nojaukšanas darbu laikā, taču H. Šēls pārvietoja kamīnu no telpas stūra uz tās garensienu.⁵²⁴ Minsteres zāles pagraba līmenī izveidoja papildus stiprinājumus, un pašu zāles telpu nedaudz saīsināja, bet kolonnas, kas balsta zāles pārseguma krusta velves, „pielīdzināja”, pārklāja ar apmetumu un nokrāsoja, imitējot viduslaiku ornamentu arī uz velvju skaldnēm.⁵²⁵

Rīgas Lielās Ģildes vēsturisko telpu saglabāšanas pasākumi bija raksturīgi 19. gadsimtā valdošajai izpratnei par arhitektūras pieminekļu restaurāciju, jo šajā laikā nebija atšķirības starp arhitekta jaunradi, ikdienas celtniecības praksi un restaurācijas darbiem. Arhitektūras studijas balstījās uz rūpīgu un detalizētu vēsturisko stilu apguvi, un nereti seno celtnu daļēju vai pilnīgu atjaunošanu uzskatīja par vienu no arhitekta profesionalitātes kritērijiem, taču ne par atsevišķu darbības jomu ar savu specifisko metodiku un uzdevumiem.⁵²⁶

Diskusijas par arhitektūras pieminekļu atjaunošanas metodēm Baltijas provinču arhitektu vidē aizsākās līdz ar pirmajiem Rīgas Doma ansambļa atjaunošanas priekšlikumiem. 1884. gadā Reiholds Guleke ieteica „pabeigt” šīs viduslaiku katedrāles celtniecības darbus, izmantojot agrās gotikas mākslinieciskos un konstruktīvos paņēmienus.⁵²⁷ Laikabiedru vidū šāda pieeja bija visai populāra arī vēl 20. gadsimta sākumā, un tā sakņojās Ķelnes Doma rekonstrukcijas darbu estētiskajā un emocionālajā pievilcībā, kas atspoguļojās tā laika vācbaltiešu⁵²⁸ un latviešu⁵²⁹ publicistikā. Šeit nepieciešams atzīmēt, ka latviešu nacionālās kustības aktīvisti, kas darbojās 1869. gadā izveidotajā Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijā, galveno uzmanību pievērsa latviešu etnogrāfijai, valodas un folkloras materiālu vākšanai,

---

⁵²³ Asmuss 1871, 9.

⁵²⁴ Becker 1898, 34-35.

⁵²⁵ Васильев 1971, 142.

⁵²⁶ Hubel 2001, 22-23.

⁵²⁷ Guleke 1884, 594-600.

⁵²⁸ Hunnius 1910.

⁵²⁹ Asars 1910, 54-55.

iekļaujot 1896. gada vasarā Krievijas X Arheoloģijas kongresa ietvaros sarīkotajā Latviešu Etnogrāfiskajā izstādē arī tautas celtniecības objektus.⁵³⁰ Arhitektūras mantojuma apzināšana palika ārpus viņu darbības loka, jo topošās latviešu nācijas vēsturiskajā apziņā tam trūka pamatojuma jeb naratīva, kas radītu sociālpsiholoģisku saikni starp vietējo arhitektūru kā „kungu mākslas” izpausmi un latviešu nacionālās kustības „runasvīru”, kas bija cēlušies galvenokārt no latviešu zemniekiem, proponēto latviešu tautas paštēlu.⁵³¹

Vēsturisko celtnu izmantošanas praksē viens no spilgtākajiem sakrālās arhitektūras gotizēšanas piemēriem bija 1872.-1873. gadā pēc izcilā Baltijas arhitekta Paula Maksa Berči (*Paul Max Bertschy, 1840-1911*) projekta veiktā Liepājas Svētās Annas baznīcas pārbūve.⁵³² Arī šajā gadījumā sākotnējais projekta variants paredzēja esošā, 1789. gadā celtā un 1823. gadā pārveidotā baznīcas torņa vietā uzcelt divus neogotiskas ķieģeļu konstrukcijas torņus,⁵³³ taču gala rezultātā tika realizēts ekonomiski izdevīgākais arhitekta priekšlikums, uzbūvējot vienu torni, kam 1892. gadā sekoja arī pārējās baznīcas daļās pārbūve neogotiskā stilā.

Pret Reinholda Gulekes piedāvāto plašo Rīgas Doma pārbūves programmu, kas balstījās uz stilistikajai metodei raksturīgo mēģinājumu rekonstruēt dievnama sākotnējo veidu, ieskaitot arī nekad neuzbūvētos divus gotiskos torņus, jau 1885. gadā pamatoti iebilda Vilhelms Neimanis. Viņš norādīja uz to, ka šādas mūsdienu arhitektu pretenzijas būtībā nav pamatotas, jo katedrālei, kuras būvniecība ilga gadsimtiem, nav iespējams noskaidrot tās „sākotnējo veidu” vai stilu.⁵³⁴

Stilistikās restaurācijas koncepcijas kritiku Vilhelms Neimanis turpināja arī savā nākamajā publikācijā par Baltijas arhitektūras pieminekļu saglabāšanas problēmām, ieskicējot jaunās metodoloģiskās pieejas kontūras. Autors deklarēja principu: nevis restaurēt, bet pirmām kārtām konservēt arhitektūras pieminekli, saglabājot visus vēsturisko stilu atstātos uzslāņojumus, „kas ir svarīgi gan paša pieminekļa, gan visas zemes vēstures izpratnei”, taču vienlaikus V. Neimanis pieļāva iespēju restaurācijas darbu gaitā „ar veselīgas kritikas palīdzību” minētajos vēsturiskajos uzslāņojumos „slikto un kļūdaino atdalīt no labā un skaistā.”⁵³⁵

---

⁵³⁰ Wohlfart 2006, 215-256; Strods 1990, 328-335.

⁵³¹ Sal. ar: Priedīte 1999.

⁵³² Zilgalvis 2005, 139-143.

⁵³³ Turpat, 141.

⁵³⁴ Neumann 1885.

⁵³⁵ Neumann 1888, 354.

Vilhelma Neimaņa koncepcijā ietvertā pretruna saglabājās arī 20. gadsimta sākumā detalizētāk izstrādātajos vācbaltiešu arhitektu priekšstatos par arhitektūras pieminekļu atjaunošanas darbu mērķiem un uzdevumiem. Šo problēmu mēģināja atrisināt Rīgas Politehniskā institūta profesors Vilhelms fon Štriks. Uzsverot pamatprincipu, ka tikai oriģināla, iespējami maz pārveidota celtne var tikt uzskatīta par pilnvērtīgu sava laikmeta dokumentu, viņš to nošķīra no arhitektūras pieminekļa kā mākslas darba. Tādējādi praksē „katrā konkrētajā gadījumā nākas izšķirties par to, kas tiks saglabāts – mākslas darbs vai vēstures avots.”⁵³⁶

Restauratora rīcību, pēc Vilhelma fon Štrika domām, nosaka celtnes izmantošanas veids. Atkarībā no tā, vai vēsturiskā celtne arī turpmāk kalpos savam sākotnējam mērķim, tiks pielāgota jauniem uzdevumiem, vai būtu jā saglabā tikai kā pagātnes liecība, ir nepieciešams veikt restaurācijas, remonta vai konservācijas darbus. Arhitektūras pieminekļa plašas un nenovēršamas pārbūves gadījumā (termins „rekonstrukcija” šeit parasti ir nekas vairāk kā eifēmisms), svarīgākā ir tā mākslinieciskās pašvērtības saglabāšana (*die Wertschätzung des Kunstwerkes als solchen*), jo bieži vien tas, ko vēl vakar ar entuziasmu noārdīja, jau rīt tiktu atzīts par saudzējamu un pat izcilu pieminekli.⁵³⁷

Šeit arī parādījās iepriekš minētā pretruna, jo zuda pamatojums stingrajam nošķīrumam starp pieminekli kā mākslas darbu un vēstures avotu – arī mākslas darbam ir vēstures avota vērtība. Tajā pašā laikā Vilhelms fon Štriks ierosināja saglabāt un nostiprināt būvmākslas paraugus tik ilgi, kamēr tie kalpo savam praktiskajam mērķim, bet attiecībā uz „savu laiku nokalpojušu” ēku, „mums [...] ir ne vien tiesības, bet arī pienākums pašiem pret sevi likt tās vietā labāko, ko mēs varam [...] sabrukušo pieminekli aizstāt ar liecību par mūsdienām.”⁵³⁸

Laika posmā starp 1907./1908. un 1912./1913. gadu tika publicēti vairāki teorētiskas ievirzes darbi, kas vietējā mērogā formulēja atziņu par arhitektūras pieminekli kā vēstures avotu. Tā, piemēram, Heinrihs Pīrangs, atsaucoties uz Aloiza Rīgla tēzi par šī jēdziena relativitāti, kā galvenos kritērijus izvirzīja arhitektūras pieminekļa kultūrvēsturisko un māksliniecisko vērtību: „par pieminekļiem var atzīt visas monumentāla rakstura sakrālās un profānās celtnes, taču tā var būt arī jebkura maza un necila ēka, ja vien tai ir jebkāda nozīme zemes vēsturē, kultūrā vai mākslas

---

⁵³⁶ Stryk 1909, 216.

⁵³⁷ Turpat, 217.

⁵³⁸ Turpat, 218.

vēsturē.”⁵³⁹ Šāda nostāja bija atbilstoša tā laika jaunākajām teorētiskajām koncepcijām par arhitektūras pieminekļu restaurācijas metodiku.⁵⁴⁰

Aloiza Rīgla koncepcijas ietekme redzama arī Vilhelma Neimaņa ieteiktajā arhitektūras pieminekļu klasifikācijā pēc to izmantošanas veida, pārņemot objektu iedalījumu t.s. „dzīvajos” (praktiski izmantojamos) un „mirušajos” pieminekļos. Otrajā grupā tika iekļautas viduslaiku piļu un baznīcu drupas, kuru aizsardzībai rekomendēja principu: saglabāt, nevis atjaunot.⁵⁴¹ Šeit V. Neimanis piekrita arī viņa oponents Vilhelms fon Štriks, uzsverot, ka nav nekādas jēgas atjaunot to, kas ir nolemts dabiskai iznīcībai, tādēļ vienīgais pieņemamais šādu celtnu saglabāšanas veids ir to fiksācija ar uzmērījumu un foto uzņēmumu palīdzību.⁵⁴²

Vilhelma Neimaņa un Heinriha Pīranga pievēršanos tieši Aloīza Rīgla koncepcijai jautājumā par pieminekļa jēdziena definēšanu līdzās profesionālas dabas apsvērumiem varētu mēģināt izskaidrot ar Baltijas guberņu politisko situāciju, kas 20. gadsimta sākumā zināmā mērā līdzinājās stāvoklim Habsburgu dinastijas pārvaldītajās Centrāleiropas zemēs. Baltijai raksturīgas sociālo un etnisko identifikācijas kritēriju apvienojums, kad personas piederība noteiktai sabiedrības kārtai pašsaprotami tika uzskatīta par atbilstošu arī tās etniskajai izcelsmei,⁵⁴³ bija sastopams arī Austroungārijā, kur apzīmējums „vācieši” ikdienā saistījās ne tikai ar noteikta etnosa, bet arī ar nodarbošanās veida – tirdzniecības, amatniecības vai ierēdniecības – pārstāvjiem.⁵⁴⁴ Starp vācbaltiešu, krievu un latviešu politiskās elites pārstāvjiem noritēja cīņa par ietekmi reģionā, saglabājoties nosacītam līdzsvaram, kura patieso trauslumu apliecināja traģiskie 1905. gada notikumi. Tas nozīmēja arī šo kopienu kultūras dzīves nošķirtību, katrai no tām tiecoties pamatot savu kultūras identitātes „priekšrocības” attiecībā pret konkurējošo etnisko kopienu, kuras pārstāvji rīkojās tieši tāpat.⁵⁴⁵ Arī šajā ziņā iespējams konstatēt noteiktas analogijas ar etnopolitisko situāciju Habsburgu impērijā.⁵⁴⁶

Austromarksistu Oto Bauera (*Otto Bauer, 1882-1938*) un Karla Rennera (*Karl Renner, 1870-1950*) izstrādātā nacionālās kultūras autonomijas koncepcija pēc abu

---

⁵³⁹ Pīrang 1912, 219-220.

⁵⁴⁰ Wieland 1905, 13.

⁵⁴¹ Neumann 1912, 170-171.

⁵⁴² Stryk 1909, 218.

⁵⁴³ Skat.: Latvija 19. gadsimtā, 407., 425.

⁵⁴⁴ Teilors 1999, 24-25.

⁵⁴⁵ Hirschhausen 2006, 273-367.

⁵⁴⁶ Teilors 1999, 29-31.

autoru darbu tulkojumiem bija pazīstama arī Krievijas impērijā,⁵⁴⁷ taču kopumā mēģinājumi Baltijā pielietot austromarksma idejas bija nesekmīgi.⁵⁴⁸ Tādējādi etnisko kopienu „iekšējā autonomija” 19. gadsimta otrajā pusē izveidoja Baltijas provincēs paralēlas sociālās hierarhijas, kas atšķīrās pēc divām galvenajām pazīmēm: valodas un etniskās pašapziņas. Līdz ar to, saglabājoties savstarpējiem kontaktiem, neradās priekšnoteikumi šo kopienu pārstāvju asimilācijai.⁵⁴⁹

Izvēli par labu tieši Aloiza Rīgla piedāvātajai restaurācijas teorijai ar tās uzsvāru uz konservācijas darbu veikšanu var pamatoti saistīt ar diviem citiem aspektiem: pirmkārt, ar A. Rīgla teorijas lielo popularitāti⁵⁵⁰ un, otrkārt, ar to, ka salīdzinoši nelielie konservācijas pasākumi vācbaltiešu biedrībām bija gan tehniski, gan finansiāli vieglāk realizējami, nekā apjomīgi, Rīgas Doma atjaunošanai līdzīgi arhitektūras pieminekļu restaurācijas darbi. Turklāt, raugoties arī no politiskā viedokļa, Baltijas apstākļos bija ieteicams pievērsties A. Rīgla formāli objektīvajai pieejai dažādu nāciju kultūras mantojuma saglabāšanai, nevis Georga Dēhio kareivīgajiem, vācu nacionālisma iedvesmotajiem lozungiem par pieminekļu aizsardzības mērķiem un uzdevumiem.⁵⁵¹

Arhitektūras pieminekļa jēdziena definēšanas kritēriji un no tiem atvasinātie restaurācijas darbu metodiskie principi arī Baltijas vidē atspoguļoja tā laika vispārējo Eiropas tendenci vēsturisko celtnu saglabāšanas jomā.⁵⁵² Dažādu teorētisko koncepciju izstrāde un kritika galu galā fokusējās uz jautājumu, kādai arhitektūras pieminekļu saglabāšanas metodei dodama priekšroka: restaurācijai (ar to saprotot pieminekļa atjaunošanu visplašākajā nozīmē, ieskaitot t.s. māksliniecisko restaurāciju un pārbūves darbus) vai konservācijai (pieminekļa nostiprināšanai un saglabāšanai iespējami neizmainītā veidā).⁵⁵³ Neraugoties uz teorētiski stingro robežu starp abām minētajām metodēm, praksē šos principus varēja pilnībā ievērot tikai izņēmuma gadījumos.

---

⁵⁴⁷ Goldmanis 2002, 30.

⁵⁴⁸ Hirschhausen 2006, 373.

⁵⁴⁹ Latvija 19. gadsimtā, 68-69.

⁵⁵⁰ Jerije 2002, 111: „[...] Rīgla 1903. gada raksts *Der modernie Denkmalkultus. Sein Wesen und seine Entstehung*, kurā viņš izklāstīja savus teorētiskos uzskatus, atstāja gluži epohālu iespaidu uz pieminekļu aizsardzības un atjaunošanas teoriju visā Eiropā. [...] Rīgla uzskatus, atzīstot tos par tolaik progresīvāko pieminekļu aizsardzības metodi, akceptēja [...], tādējādi ļaujot šai teorijai radīt īstu apvērsumu pieminekļu aizsardzības praksē.”

⁵⁵¹ Dehio & Riegl 1988, 14-23.

⁵⁵² Petzet & Mader 1993, 43-45.

⁵⁵³ Wieland 1905, 32.

To apstiprināja Rīgas Doma ansambļa restaurācija no 1885. līdz 1910. gadam, kur savam laikam atbilstošā līmenī veikta arhitektoniskā izpēte apvienojās ar rekonstrukcijai un mākslinieciskajai restaurācijai raksturīgo pieeju atsevišķu kompleksa daļu atjaunošanā.⁵⁵⁴ Šeit gan netika izmantota stilistiskā restaurācijas metode „tūrā veidā”, taču laikabiedru atsauksmes par Rīgas Doma restaurāciju bija visai dažādas, sākot ar Hermaņa fon Bruininga deklaratīvo apgalvojumu, ka restaurācija ir pilnībā izdevusies,⁵⁵⁵ līdz Vilhelma Bokslafa piesardzīgajam secinājumam, ka tās galvenais nopelns ir senās baznīcas paglābšana no sabrukuma.⁵⁵⁶

Jāatzīmē Vilhelma fon Štrika argumentētā kritika par Rīgas Doma kompleksa atjaunošanas darbu metodiku. Viņš uzsvēra, ka šajā gadījumā ir runa pat ne vairs par arhitektūras pieminekļa rekonstrukciju, bet par plaša apjoma pārbūvi un daļēju vēsturiskās ēkas uzcelšanu no jauna, tādēļ nākas rēķināties ar to, ka liela daļa celtnes ir zaudējusi savu nozīmi kā būvmākslas vēstures avots. Atjaunojot, respektīvi, pārgleznojot Doma krustejas velvju gleznojumus, par svarīgāku ir uzskatīts mākslinieciskais efekts, nevis autentiskums, bet citviet priekšroka ir dota celtni kā vēstures avotam, atstājot atsegtas senāko periodu būvdetaļas.⁵⁵⁷

Deviņpadsmitā gadsimta otrajā pusē daudzos Eiropas viduslaiku arhitektūras pieminekļos atsegto polihromo gleznojumu atlieku restaurācijas mērķis bija galvenokārt to estētiskās nozīmes atjaunošana, tādēļ plaši tika praktizēta t.s. piegleznošana, lai „atjaunotu” gleznojumus pilnā apjomā. Praktiski tas nozīmēja, ka tika pabeigtas vai vienkārši piefantazētas oriģinālajā gleznojumā trūkstošās detaļas.⁵⁵⁸ Vilhelma Neimaņa vadībā veiktās Rīgas Doma interjera gleznojumu rekonstrukcijas pamatojums tika apšaubīts arī pēc Pirmā pasaules kara⁵⁵⁹, lai gan pats V. Neimanis 1914. gadā gluži pamatoti nosauca arhitekta H. Šēla 19. gadsimta vidū ar šādiem paņēmieniem izdarīto Jelgavas pils interjera restaurāciju⁵⁶⁰ par „brutāliem pārveidojumiem”.⁵⁶¹

1886. gadā notiekošo remonta darbu laikā Rīgas Svētā Jēkaba baznīcas altāra daļā atsedza, domājams, 14.-15. gadsimta velvju gleznojumu paliekas. Gleznojumus

---

⁵⁵⁴ Skat.: Meinarte 1994; Grosmane 1999.

⁵⁵⁵ Бруйнингк 1896, 26.

⁵⁵⁶ Grosmane 2004, 48.

⁵⁵⁷ Stryk 1909, 216.

⁵⁵⁸ Berger 1990, 137-139.

⁵⁵⁹ Campe 1929, 14.

⁵⁶⁰ Skat.: Lancmanis 2006, 87-88.

⁵⁶¹ Neumann 1914, 288.

nokopēja un pēc tam „atjaunoja”, mainot atsevišķu ornamenta detaļu formu un arī oriģinālo krāsu salikumu, izveidojot „regulāras” toņu pārejas.⁵⁶² Pēc trim gadiem līdzīga rakstura gleznojumi tika atklāti arī Rīgas Svētā Jāņa baznīcā,⁵⁶³ taču šoreiz līdzekļu trūkuma dēļ tos nerestaurēja, tikai no jauna pārklāja ar balsinājuma kārtu.⁵⁶⁴

Kopumā rekonstrukcijas vai tā dēvētā mākslinieciskās restaurācijas metode dominēja ne tikai Rīgas Doma, bet arī citu ievērojamu Baltijas viduslaiku arhitektūras pieminekļu atjaunošanā, piemēram, 1891.-1892. gadā pēc arhitekta Hermaņa Hilbiga (*Hermann Otto Hilbig, 1860-1939*) projekta pārbūvējot Rīgas Pulvertorni par korporācijas *Rubonia* konventa mītni⁵⁶⁵, kā arī nodedzināto muižu apbūves kompleksu māju atjaunošanas pasākumos pēc 1905. gada postījumiem, kur tika izmantoti gan vietējo vācbaltiešu arhitektu, gan Vācijas arhitektu izstrādātie projekti.⁵⁶⁶

Uzsākot nopostīto objektu atjaunošanas un pārbūves darbus, rekonstrukcijas darbu apjoms, vēsturisko formu stilizācijas pakāpe un celtnes būvvēstures izpētes līmenis katrā individuālajā gadījumā bija atšķirīgi. To pilnībā noteica muižas īpašnieka finansiālais stāvoklis un priekšstati par saglabājamām un atjaunojamām vērtībām. Atsevišķos gadījumos kā, piemēram, arhitekta Vilhelma Bokslafa vadītajos Lielstraupes muižas atjaunošanas darbos 1907.-1909. gadā tika veikta rūpīga objekta būvvēstures izpēte, ietverot plānojuma izmaiņu rekonstrukciju pēc rakstīto un izogrāfisko materiālu datiem un celtniecības posmu datēšanu, izmantojot *in situ* konstatētās celtnes uzbūves īpatnības.⁵⁶⁷ Īsu informāciju par V. Bokslafa darbu Lielstraupes un Jaunpils muižas kungu māju atjaunošanā 1912. gadā publicēja Ķeizariskā Arheoloģiskā Komisija.⁵⁶⁸ Pēc Pirmā pasaules kara Paula Šulces-Naumburga 1907. gadā izstrādāto, taču pilnībā nerealizēto Kazdangas pils atjaunošanas projektu Heinrihs Pīrangs novērtēja kā izcilu paraugu un izteica nožēlu par to, ka lielākā daļa pārējo, eklektisma mākslinieciskajai koncepcijai atbilstošo muižu atjaunošanas projektu „par galveno motīvu joprojām izvirzīja kāda [arhitektūras] stila motīvu atdarināšanu”.⁵⁶⁹

---

⁵⁶² Löwis of Menar 1887, 75.

⁵⁶³ Sitzungsberichte Riga 1889, 90-92.

⁵⁶⁴ Kampe 1934, 311.

⁵⁶⁵ Mehlbart 1908; Riga und seine Bauten 1903, 288-290.

⁵⁶⁶ Bruģis 1996, 197-225; Zilgalvis 1997.

⁵⁶⁷ Bockslaff 1909; Pirang 1930, 31-33.

⁵⁶⁸ Известия ИАК 1912, 108.

⁵⁶⁹ Pirang 1930, 14.

Historiogrāfijā minētais 1905. gadā Kurzemes un Vidzemes guberņas teritorijā nodedzināto muižu skaits svārstās no 184 līdz 459 objektiem.⁵⁷⁰ Vēsturnieka Arveda Švābes pēc tā laika statistikas datiem⁵⁷¹ izdarītie aprēķini liecina, ka 1905. gadā Vidzemes guberņā tika nodedzinātas 72 un Kurzemes guberņā – 45 muižu dzīvojamās ēkas, bet abās guberņās kopā lielākā vai mazākā mērā postītas 412 muižu saimniecības. Pagaidām trūkst ziņu par nopostīto muižu centru sadalījumu pēc to piederības noteiktai īpašnieku grupai (kroņa, bruņniecības, pilsētu u.c. muižas), toties ir zināms, ka šie postījumi praktiski neskāra lauku pastorātus jeb mācītājmuižas, kuru kopskaits 1920. gadā sasniedza 171 saimniecību.⁵⁷² Līdz Pirmā pasaules kara sākumam visu 1905.-1906. gadā nopostīto Baltijas guberņu muižu atjaunošanas darbi vēl nebija pabeigti.⁵⁷³

Jāpiebilst, ka Baltijas muižās jau 19. gadsimta otrajā pusē notika intensīvi vēsturisko apbūves kompleksu, t.sk. arī kungu namu pārbūves darbi, kas mūsdienu Latvijas teritorijā pārveidoja apmēram piecsimt muižu dzīvojamo ēku sākotnējo plānojumu un struktūru.⁵⁷⁴ Tomēr līdz 1905. gada traģiskajai pieredzei muižu apbūves kompleksu arhitektoniskajai vērtībai īpaša uzmanība netika pievērsta. 1892. gadā Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība un Rīgas Doma muzejs publicēja aicinājumu Vidzemes muižu īpašniekiem apzināt un iespēju robežās nodot muzejā viņu īpašumā esošos kultūrvēsturiskos priekšmetus,⁵⁷⁵ taču pirmais sistemātiskais pētījums par Baltijas muižu dzīvojamo ēku arhitektūru, kā zināms, parādījās tikai starpkaru periodā.⁵⁷⁶

Tādējādi, lai gan Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība, kā liecina tās vadītāja Bernharda fon Holandera ar 1905. gada 14. septembri datētā vēstule Krievijas Iekšlietu ministrijas Vispārīgo lietu departamentam, teorētiski iestājās par vēsturisko celtnu saglabāšanu neizmainītā veidā,⁵⁷⁷ attiecībā uz praktiski izmantojamo arhitektūras pieminekļu saglabāšanu tika realizēts princips: katrā konkrētajā

---

⁵⁷⁰ Skat.: Bruģis 1996, 200.

⁵⁷¹ Švābe 1962, 630-631.

⁵⁷² Zilgalvis 1999, 40.

⁵⁷³ Pirang 1928, 29.

⁵⁷⁴ Latvijas arhitektūra 1998, 120.

⁵⁷⁵ Bruiningk 1892.

⁵⁷⁶ Pirang 1926-1930.

⁵⁷⁷ Отзыв Общества Истории и Древностей 1909, 11: «[...] Общество Истории и Древностей Остзейских губерний [...] всячески старалось не только оживлять интерес к памятникам родной старины [...], но также **содействовать исследованию и сохранению в неизменном виде таких сооружений** надлежащими указаниями в этом деле тем учреждениям, в собственности коих они находятся, или представлением им необходимых для этого средств. *līzcēlums mūsu.* – M. M./»

restaurācijas gadījumā rīkoties pēc apstākļiem, pieļaujot visai plašu iespējamo risinājumu klāstu. Šajā ziņā situācija Baltijas guberņas neatšķīrās no vispārējā arhitektūras pieminekļu restaurācijas darbu prakses konteksta – šī tendence bija noteicošā gan Rietumeiropas,⁵⁷⁸ gan Krievijas⁵⁷⁹ restauratoru attieksmē pret saviem uzdevumiem.

Vācbaltiešu vēsturnieks Konstantīns Metigs (*Constantin Gottfried Carl Mettig, 1851-1914*), raksturojot tā laika vēsturisko celtnu restaurācijas darbu praksi, atzīmēja divas galvenās pieejas: 1) Arhitektūras pieminekļa zudušo daļu rekonstrukciju pēc *in situ* atrodamiem elementiem, būvtechnisko konstrukciju un arhitektonisko detaļu atliekām. Šajā gadījumā arhitekts ir spiests izlīdzēties ar dažādu fragmentu kompilāciju, lai atjaunotu trūkstošās pieminekļa daļas, tomēr pilnīgi vai daļēji iznīcinātā arhitektūras pieminekļa koptēlu šādi var atjaunot tikai nosacīti. 2) Celtnes agrākā izskata un dažkārt arī plānojuma daļēju vai pilnīgu atjaunošanu, izmantojot vēsturiskās izpētes datus, kas iegūti no rakstītajiem avotiem un celtnes attēliem, ja tādi ir saglabājušies.⁵⁸⁰

Apjomīgākais un arī metodoloģiskā ziņā konsekvētākais viduslaiku pilsdrupu saglabāšanas pasākums, ko mūsdienu Latvijas teritorijā 19. gadsimta beigās organizējas Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība, bija Salaspils Mārtiņsalas (*Holme / Alt-Kirchholm*) pils un baznīcas drupu izpēte un konservācija. Tās gaitā arheoloģiskie pētījumi Antona Būholca (*Anton Buchholz, 1848-1901*) vadībā⁵⁸¹ tika apvienoti ar esošo mūra konstrukciju arhitektonisko izpēti, ko veica Vilhelms Neimanis.⁵⁸² Saglabāšanas pasākumu pirmais posms noslēdzās 1899. gadā, kad no baznīcas un pils teritorijas izvāca būvgružus, abu celtnu sienu šuves un augšdaļas noklāja ar cementu un atjaunoja ieejas vārtus, taču plānotais restaurācijas darbu turpinājums finansu trūkuma dēļ nesekoja.⁵⁸³ Neraugoties uz visiem trūkumiem, kas izrietēja no tā laika arheoloģisko pētījumu metodikas un ierobežotā konservācijas apjoma, Salaspils Mārtiņsalas piemērs liecina par pirmajiem kompleksas viduslaiku arhitektūras pieminekļa izpētes mēģinājumiem ar mērķi veikt pilnvērtīgu objekta konservāciju.

---

⁵⁷⁸ Hubel 2001, 22-24.

⁵⁷⁹ ИЦЕНКОВ 2002, 476.

⁵⁸⁰ Mettig 1890, 99.

⁵⁸¹ Buchholtz 1906.

⁵⁸² V. Neimaņa veidotās Mārtiņsalas viduslaiku pils un baznīcas rekonstrukcijas skat.: Busch 1908.

⁵⁸³ Sitzungsberichte Riga 1899, 109-112.

Materiālu ieguvu arhitektūras pieminekļu vēstures pētījumiem kopš 19. gadsimta pēdējā ceturkšņa atviegloja lielāko Baltijas provinču pilsētu arhīvu nodibināšana, vispirms 1882. gadā Rīgā, pēc tam arī Rēvelē (1883. gadā), Pērnavā (1893. gadā) un Tērbatā (1900. gadā).⁵⁸⁴ Pirmos Baltijas pilsētu vēstures pētījumu rezultātus apkopoja K. Metiga 20. gadsimta sākumā publicētie trīsdesmit sešu pilsētu apraksti, kur līdzās Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas pilsētām bija minēta arī Daugavpils, Ludza un Rēzekne, kā arī atsevišķi raksturotas kādreizējās Livonijas pilsētas Koknese, Rauna un Straupe.⁵⁸⁵ Vēlāk, pēc 1905. gada no jauna aktivizējoties vācbaltiešu t.s. dzimtenes pētīšanas kustībai,⁵⁸⁶ ģeologs Ērihs Zeiberlihs (*Erich Georg Robert Seuberlich, 1882-1946*) publicēja pārskatu par septiņu Vidzemes un Igaunijas guberņas mazpilsētu – Ārensburgas, Vīlandes, Limbažu, Pērnavas, Valkas, Cēsu un Valmieras – arhīvu materiāliem.⁵⁸⁷

Kopumā pilsētu politiskās un kultūras vēstures dažādu aspektu izpēte 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā kļuva par nozīmīgu virzienu vācbaltiešu historiogrāfijā.⁵⁸⁸ Tam par iemeslu bija fakts, ka 19. un 20. gadsimta mijā arī Baltijā aktualizējās urbanizācijas procesa izraisītās problēmas, kas bija saistītas ar straujo pilsētu izbūves attīstību. Tā laikā no 1856. līdz 1897. gadam pilsētu iedzīvotāju skaits Vidzemes guberņā pieauga no 13,44% līdz 41,45% un Kurzemes guberņā attiecīgi no 11,80% līdz 30,05% no guberņas iedzīvotāju kopskaita, kamēr visā Vitebskas guberņā šie skaitļi bija ievērojami mazāki – pilsētu iedzīvotāju skaits šeit pieauga no 11,67% līdz 16,80%. Pirmā pasaules kara priekšvakarā (1913. gadā) pilsētās dzīvoja jau 57,40% Vidzemes, 38,83% Kurzemes un 20,59% Vitebskas guberņas iedzīvotāju.⁵⁸⁹

Iedzīvotāju skaita pieaugums un satiksmes intensitātes palielināšanās radīja tālaika Eiropas lielajām pilsētām kopīgo tendenci: pārvērst pilsētas vēsturisko centru par darījumu un reprezentācijas rajonu. H. Pīrangs to raksturoja šādi: „[...] sekojot saviem priekšstatiem par to, kā būtu jābūvē jaunie kvartāli un jāuzlabo esošie, pilsēt būvnieki ķērās pie [...] pastāvošās apbūves rekonstrukcijas, nojaucot nocietinājumus ap vecajām pilsētām, uzsākot veco kvartālu sanitāciju, nojaucot veco apbūvi un ierīkojot t.s. caurlauzumus – paplašinot laukumus un regulējot ielu trases.”⁵⁹⁰

---

⁵⁸⁴ Rauch 1986, 217.

⁵⁸⁵ Mettig 1905.

⁵⁸⁶ Pistohlkors 1994, 448-449.

⁵⁸⁷ Seuberlich 1912.

⁵⁸⁸ Rauch 1986, 256-260.

⁵⁸⁹ Latvijas arhitektūra 1998, 80.

⁵⁹⁰ Pirang 1910, 34.

Šajā sakarībā interesanta ir Rīgas Arhitektu biedrības attieksme pret diviem pēc būtības vienādiem pilsēt būvniecības projektiem, kas paredzēja veikt radikālu Rīgas Vecpilsētas galveno ielu un laukumu paplašināšanu attiecīgi 1880. un 1903. gadā.⁵⁹¹ Ja pirmajā gadījumā Rīgas Arhitektu biedrība pati piedāvāja dažos aspektos vēl apjomīgāku iekļaušanos Vecrīgas vēsturiskajā plānojumā struktūrā,⁵⁹² nekā to darīja Rīgas pilsētas valde, tad 1903. gadā municipalitātes izstrādātā „Vecrīgas ielu regulācijas projekta” apspriešana deva gluži pretēju rezultātu, tādējādi apliecinot ievērojamu biedrības uzskatu evolūciju aizvadītajos divdesmit gados. Tagad galvenos iebildumus pret apspriežamo projektu izraisīja ne tikai finansiāli apsvērumi, bet tieši rūpes par projekta apdraudētā Vecrīgas arhitektūras mantojuma saglabāšanu, tādēļ Rīgas Arhitektu biedrība tā realizāciju noraidīja.⁵⁹³

Līdz ar to 20. gadsimta sākumā Baltijas arhitektūras pieminekļu aizsardzības kustība pievērsa uzmanību jaunai objektu grupai – pilsēt būvniecības pieminekļiem, pārejot no atsevišķu celtnu uz pilsētas kā apbūves kompleksa kultūrvēsturiskās vērtības apzināšanos. Vairākos Heinriha Pīranga publicētajos rakstos⁵⁹⁴ par pilsēt būvniecības problēmām tika uzsvērtā doma, ka viens no šīs nozares uzdevumiem ir pilsētu vēsturiskās apbūves saglabāšana, kā arī harmoniskas ielu un laukumu apbūves ainavas izveidošana. Apzinoties mūsdienu ekonomisko un sociālpolitisko apstākļu diktētās prasības, H. Pīrangs iestājās par sabiedrības, respektīvi, arhitektu un būvuzņēmēju izglītošanu „par seno būvformu valodas garu”, jo tādējādi „ar pareizu attieksmi jaunceltnu izskats pats par sevi organizēs vēsturisko mantojumu.”⁵⁹⁵

Ideju par pilsētu apbūves ainavas (*Stadtbild; Straßenbild*) kultūrvēsturisko vērtību H. Pīrangs acīmredzot aizguva no 1889. gadā publicētās un gadsimtu mijā pieminekļu aizsardzības aktīvistu vidū ārkārtīgi populārās austriešu arhitekta Kamillo Zites (*Camillo Sitte, 1843-1903*) grāmatas „Pilsēt būvniecības māksliniecišķie pamatprincipi” (*Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*).⁵⁹⁶ K. Zites darbā tika ielikti teorētiskie pamati jaunai, būtiski atšķirīgai pilsēt būvniecības teorijai – kontekstuālismam, kura ietvaros pirmo reizi galvenā uzmanība tiek pievērsta nevis

⁵⁹¹ Skat.: Holcmanis 1992, 61.

⁵⁹² Bock & Seuberlich 1914, 7.

⁵⁹³ Krastiņš 1988, 61-62. Ielu regulācijas projekta īstenošanu tomēr apturēja tam nepieciešamo līdzekļu trūkums pilsētas budžetā, skat.: Васильев 1971, 58.

⁵⁹⁴ Pirang 1910, 31-41; Pirang 1913, 54-58.

⁵⁹⁵ Pirang 1912, 182.

⁵⁹⁶ Pirang 1910, 33.

atsevišķām ēkām, bet pilsētībūvnieciskajai telpai, kas kopumā veido vēsturiskās apbūves savdabību.⁵⁹⁷ Taču K. Zītes izvirzītie apbūves vērtības noteikšanas kritēriji bija tiešs pretstats modernajai pilsētībūvniecības praksei, jo viņš idealizēja viduslaiku pilsētu neregulāro plānojuma struktūru, aplūkojot to nevis no vēsturiskās attīstības, bet gan no mākslinieciskās izteiksmības viedokļa.⁵⁹⁸ Tādējādi veidojās zināms paradokss starp H. Pīranga (un daudzu citu tā laika pieminekļu aizsardzības entuziastu Eiropā) mērķi – panākt pilsētu vēsturiskās apbūves aizsardzību, balstoties uz publikāciju, kas konsekventi ņēma vērā tikai pilsētībūvniecības estētiskos aspektus.

Heinrihs Pīrangs publicēja arī vairākus aprakstus par šo tēmu, pievēršoties Jelgavas⁵⁹⁹ un Rīgas vēsturiskajai koka apbūvei. Kaut arī otrajā gadījumā viņš aplūkoja tikai 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā Rīgas pilsoņu ārpuspilsētas muižiņu arhitektūru,⁶⁰⁰ šīs publikācijas uzskatāmas par nozīmīgu tematisko pavērsieni Latvijas arhitektūras mantojuma aizsardzībā. Līdz ar to H. Pīrangs paplašināja potenciāli aizsargājamo objektu skaitu, pirmo reizi norādot uz koka apbūves kultūrvēsturisko vērtību, kā arī minēto objektu hronoloģiskās robežas. Tas bija jo svarīgāk tāpēc, ka jau 1885. gadā tika uzsākta sistemātiska vecās koka apbūves nojaukšana Rīgas priekšpilsētas un centrālajā daļā, ieskaitot Vecpilsētu un Cīradeles rajonu, lai atbrīvotu vietu jaunu namu celtniecībai.⁶⁰¹ 19. gadsimtā Latvijas pilsētu apbūves lielāko daļu veidoja tieši koka celtnes.⁶⁰² Kopš deviņpadsmitā gadsimta sešdesmito gadu beigām, kā liecina arhitekta Gunāra Jansona pētījumi,⁶⁰³ koka apbūve tika intensīvi pielāgota komerciālajām vajadzībām. Ierīkojot veikalus namu pirmajos stāvos, tika mainīts plānojums, palielināts stāvu skaits un pārveidotas fasādes, kas, tāpat kā koka apbūves nojaukšana, būtiski izmainīja pilsētu ārējo izskatu.

Viens no Vecrīgas apbūves ainavas aizsardzības pasākumu piemēriem ir saistīts ar nerealizēto t.s. Švāba nama pārbūves projektu. 1889.-1891. gadā bijušo policijas tiesas namu, kas atradās Rātslaukumā līdzās Melngalvju namam, pēc arhitekta Kārļa Johana Felsko (*Karl Johann Felsko, 1844-1918*) projekta kapitāli pārbūvēja, izveidojot Melngalvju nama „dubultnieku” ar neorenesanses stila zelmīni.⁶⁰⁴

---

⁵⁹⁷ Cuthbert 2006, 179-182.

⁵⁹⁸ Huse 1996, 156.

⁵⁹⁹ Pīrang 1908.

⁶⁰⁰ Pīrang 1912a.

⁶⁰¹ Rennenkampfs 1924, 107.

⁶⁰² Latvija 19. gadsimtā, 147-150.

⁶⁰³ Jansons 1974, 118-120.

⁶⁰⁴ Holcmanis 1995, 77-78.

Līdzīga veida neorenesanses stilistikas iedvesmotas pārbūves 19. gadsimta pēdējā ceturksnī bija izplatītas daudzās Vācijas provinces pilsētās un tika arī apspriestas „Pieminekļu aizsardzības dienu“ (*Tag für Denkmalpflege*) sanāksmēs.⁶⁰⁵ Krievijas impērijā tā dēvētās fona apbūves ēku fasāžu stilistikās rekonstrukcijas visagrāk – jau 19. gadsimta 40. gados – un visspēcīgāk skāra Pēterburgu, ko noteica ne tikai tās galvaspilsētas statuss, bet arī šīs pilsētas izteikti rietumnieciskais raksturs.⁶⁰⁶ Arī Rēvelē, sākot ar deviņpadsmitā gadsimta otro pusi, eklektisma arhitektūras māksliniecisko principu ietekmē Vecpilsētas dzīvojamo namu fasādes tika pārveidotas neogotikas, retāk – neoromānikas stilā, kopumā gan saglabājot ielu apbūves vertikālos akcentus, taču vienlaikus izmainot vēsturisko celtnu fasādes kompozīciju.⁶⁰⁷

Tomēr Rīgas Vecpilsētu šādi pārveidojumi neskāra, jo šeit arī pēc cietokšņa vaļņu likvidācijas 1857.-1863. gadā, kas nomināli pavēra plašas celtniecības iespējas ārpus pilsētas vēsturiskā centra, arī 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā joprojām praktizēja nevis seno ēku pārbūvēšanu, bet gan nojaukšanu un aizstāšanu ar jauno apbūvi, pie tam privātajiem namiem bieži vien izmantoja tos pašus šauros, vietām vēl viduslaikos iemērītos gruntsgabalus.⁶⁰⁸

20. gadsimta sākumā Melngalvju nams un salīdzinoši nesen rekonstruētais Švāba nams pilsētnieku apziņā jau veidoja vienotu arhitektūras ansambli, kura attēls tika tiražēts neskaitāmās pastkartēs kā viens no Rīgas simboliem.⁶⁰⁹ Neskatoties uz to, 1908. gadā tika izstrādāts projekts, kas paredzēja Švāba namu otrreiz pārbūvēt. Projekta autors nav zināms, taču ir saglabājusies tā skice,⁶¹⁰ kas no Rātslaukuma puses rāda jauno Švāba namu kā četrstāvu neoklasicisma stila celtni, kuras ārējais veidols nedaudz atgādina Kristofa Hāberlanda (*Christoph Haberland, 1750-1803*) celto Rīgas dzīvojamo namu arhitektūras motīvus. Paredzētā jaunbūve daļēji aizsedza Melngalvju nama fasādi un tās apjoms kontrastēja ar šo vēsturisko ēku, tādēļ pēc H. fon Bruininga un Rīgas Arhitektu biedrības vadītāja H. Mēlbarta iniciatīvas Rīgas pilsētas Būvvalde šī projekta realizāciju neapstiprināja, lai „pasargātu Melngalvju namu no nevēlamiem pārveidojumiem.”⁶¹¹

---

⁶⁰⁵ Wohlleben 1989, 20-28.

⁶⁰⁶ Борисова 1979, 149-150.

⁶⁰⁷ Пуллат 1972, 120-122.

⁶⁰⁸ Пучин 1989, 22-25.

⁶⁰⁹ Krastiņš 1988, 22-24.

⁶¹⁰ Skat. promocijas darba Pielikumu Nr.2.

⁶¹¹ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 87.l. – 90-91.lp.

Šis gadījums arī uzskatāmi atspoguļoja problēmas, ko pilsētu vēsturiskās apbūves aizsardzībai radīja hroniskais atbilstošu likumdošanas aktu trūkums. Krievijas impērijā pastāvošā celtniecības likumdošana arī šajā jomā aprobežojās tikai ar vispārīgiem norādījumiem par to, ka pilsētu apbūvei jānotiek saskaņā ar Iekšlietu ministrijā apstiprinātiem plāniem, taču obligātā prasība par šādu plānu sagatavošanu un iesniegšanu palika tikai uz papīra. Pilsētu apbūves raksturu daļēji regulēja tikai pašvaldības izdotie saistošie celtniecības noteikumi, taču tajos nekas nebija teikts par arhitektūras pieminekļu aizsardzību.⁶¹²

Tādēļ arī Švāba nama pārbūves lietā Rīgas pilsētas valde saņēma Pēterburgas zvērinātā advokāta Konstantīna fon Hībenera (*Constantin von Huebener*) paskaidrojumu, ka, tā kā neviens Krievijas impērijas likums neaizliedz šādu būvdarbu veikšanu, vispareizākais šajā situācijā būtu griezties tieši pie Ķeizarkās Arheoloģiskās Komisijas prezidenta grāfa Alekseja Bobrinska un nosūtīt vēstuli arī Iekšlietu ministrijas Vispārīgo lietu departamentam, detalizēti pamatojot prasību nepieļaut minētās ēkas pārbūvi, kā arī iesniegt Melngalvju nama un tā tuvākās apkārtnes plānus un foto attēlus.⁶¹³ Pieejamie vēstures avoti nesniedz sīkākas ziņas par šīs lietas tālāko attīstību, taču, kā zināms, 1908. gadā plānotā Švāba nama pārbūve tā arī netika īstenota.

Pilsētu vēsturiskās apbūves īpatnību vērtībai uzmanību pievērta arī ārpus Rīgas, piemēram, 1913. gadā tika publicēts plašs, ar fotouzņēmumiem bagātīgi ilustrēts apraksts par Cēsu vecpilsētu.⁶¹⁴ Tomēr kopumā šīs aktivitātes nevarēja ietekmēt pilsētu apbūves gaitu, neraugoties uz tamlīdzīgu publikāciju informatīvo potenciālu. To apstiprina arī Vilhelma Neimaņa 1912. gadā izteiktais paškritiskais secinājums: „[...] mazas ir bijušas mūsu vēstures biedrību iespējas ietekmēt pilsētu vēsturiskā plānojuma izmaiņas, ielu paplašināšanu un privāto arhitektūras pieminekļu saglabāšanu, kaut gan mēģinājumu to darīt mums nekad nav trūcis.”⁶¹⁵

Līdz galam nerealizēta palika Rīgas Arhitektu biedrības iniciatīva izveidot Rīgas Politehniskajā institūtā lekciju kursu par pieminekļu aizsardzību. Šo ideju sakarā ar Politehniskā institūta 50 gadu pastāvēšanas svinībām 1912. gadā izteica toreizējais Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības prezidents Arnolds Feiereizens.⁶¹⁶

⁶¹² Ozoliņa 1994, 57-60.

⁶¹³ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 87.l. – 92.lp.

⁶¹⁴ Sehrwald 1913.

⁶¹⁵ Neumann 1912, 168.

⁶¹⁶ Sitzungsberichte Riga 1912, 167-168.

Nākamajā gadā Heinrihs Pīrangs sagatavoja lekciju kursa programmu, kas ietvēra nozares tiesiskos, teorētiskos un praktiskos aspektus, sniedzot ieskatu pieminekļa jēdziena attīstībā un dažādu valstu likumdošanas aktos, kā arī izskatīja jautājumu par restaurācijas un konservācijas metodiku.⁶¹⁷ Kurša praktiskās nodarbības ietvēra Baltijas guberņu pilsētu, vispirms Rīgas un Jelgavas arhitektūras pieminekļu apzināšanu, uzmērošanu un reģistrāciju, perspektīvā paredzot šādi apzināt arī lauku novadu arhitektūras mantojumu.⁶¹⁸ Ar Rīgas Politehniskā institūta Arhitektūras nodaļas dekāna Vilhelma fon Štrika atbalstu kurss tika oficiāli iekļauts augstskolas mācību programmā, tā docēšanu paredzot sākt 1914. gadā. Līdz ar to Rīgas Politehniskais institūts kļuva par pirmo augstskolu Krievijas impērijā, kas piedāvāja studentiem lekciju kursu pieminekļu aizsardzībā,⁶¹⁹ taču Pirmā pasaules kara sākums un tam sekojošā Rīgas Politehniskā institūta evakuācija pārvilka svītru šiem nodomiem.

Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības, tāpat kā citu pieminekļu aizsardzības kustību veidojošo sabiedrisko organizāciju darbības iespējas bija atkarīgas no tā, cik ilgi to dalībnieki varēs atrast pietiekami daudz laika un līdzekļu, lai darītu darbu, kas vairumā Eiropas valstu bija valsts institūciju pienākums. Organizācijās, kas nodarbojās tieši ar arhitektūras pieminekļu saglabāšanas problēmām – Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrībā un Rīgas Arhitektu biedrībā – Pirmā pasaules kara priekšvakarā bija attiecīgi 453 un 96 biedri.⁶²⁰ Ja arī to vidū netrūka profesionālu un dažkārt pārsteidzoši daudzpusīgu speciālistu,⁶²¹ tad finansiālajā ziņā biedrības ap 1914. gadu bija sasniegušas savu iespēju robežu.⁶²² Arhitektūras pieminekļu restaurācijas vai konservācijas pasākumi prasīja ievērojamus naudas līdzekļus, ko nācās lūgt no privātpersonām vai korporatīvajām organizācijām. Taču šie lūgumi vācbaltiešu sabiedrībā ne vienmēr tika uzklausi: par to liecina Vilhelma Neimaņa 1912. gadā izteiktā atziņa, ka sabiedrība vēl joprojām uzskata pieminekļu aizsardzību par dažu cilvēku personisko aizraušanos vai individuālo sporta veidu.⁶²³ To apstiprināja finansiālās grūtības, ar kādām saskārās Rīgas Vēstures

---

⁶¹⁷ Pīrang 1914.

⁶¹⁸ Sitzungsberichte Riga 1914, 7.

⁶¹⁹ Bock, Seuberlich 1914, 14-15.

⁶²⁰ Feuereisen 1923, 66; Bock & Seuberlich 1914, 10.

⁶²¹ Redlich 1981, 50-51.

⁶²² Neumann 1914, 293.

⁶²³ Neumann 1913, 395.

un senatnes pētītāju biedrība, no 1903. līdz pat 1914. gadam nesekmīgi mēģinot organizēt Cēsu viduslaiku pils rietumu torņa konservāciju.⁶²⁴

Arhitektūras pieminekļu aizsardzības pasākumi Latvijas teritorijā 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā izrietēja no tā laika Eiropai raksturīgās attieksmes pret pagātni. Deivids Louentāls šajā sakarībā atzīmējis vairākus aspektus, kas veicināja kultūrvēsturiskā mantojuma apzināšanu un saglabāšanu: 1) etnisko kopienu vēsturiskās apziņas attīstību un nacionālās kultūras unikalitātes apzināšanos evolūcijas teorijas un vācu klasiskās filozofijas ietekmē; 2) Eiropas tautu pakāpenisku politisko emancipāciju un nacionālisma politiskās doktrīnas popularitātes pieaugumu; 3) apziņu par sociālekonomisko pārmaiņu neatgriezeniskumu un ar to saistīto sentimentālo, nostalgisko attieksmi pret individuālo un kolektīvo (kopienas) pagātni.⁶²⁵

Krievijas impērijas Baltijas provinču sociālpolitiskās situācijas īpatnības savukārt noteica to, ka vietējās vēstures izziņas procesu, kurā iekļāvās arī arhitektūras mantojuma apguve, ietekmēja dažādu etnisko kopienu savstarpējā konkurence, kas pieminekļu aizsardzības kustībai piešķīra noteiktu politisko zemtekstu. Tādējādi līdzās pieminekļu mākslinieciskajai vērtībai arvien lielāku nozīmi sabiedrības uztverē ieguva konkrētā objekta simboliskā nozīme, kas tika izmantota kā arguments cīņā starp tiem vācbaltiešu politiķiem, kas konsekventi iestājās par Baltijas autonomijas saglabāšanu, un Krievijas impērijas administrācijas pārstāvjiem, kas Baltijā realizēja valsts centralizācijas politiku. Vācbaltiešu biedrību noteicošo lomu pieminekļu aizsardzības darbā, neraugoties uz šīs etniskās grupas salīdzinoši mazo īpatsvaru vietējo iedzīvotāju vidū (saskaņā ar Krievijas impērijas 1897. gada tautas skaitīšanas datiem, vācbaltieši Baltijas guberņās veidoja 6,2% no visiem iedzīvotājiem⁶²⁶) nodrošināja vairāki faktori.

Pirmkārt, Tērbatas Universitātes iedibinātās tradīcijas veidoja stabilu pamatu vēsturisko pētījumu attīstībai, ko apstiprināja vācbaltiešu historiogrāfijas uzplaukums 19. un 20. gadsimta mijā, proti, tieši tajā laikā, kad izglītības sistēmas rusifikācijas rezultātā vēstures izpētes smaguma centrs pārvietojās no universitātes uz vācbaltiešu sabiedriskajām organizācijām, galvenokārt – uz Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrību.⁶²⁷ 19. gadsimta pēdējā ceturksnī vācbaltiešu politiķi īpaši centās veicināt zinātnisko biedrību darbu vācbaltiešu kultūras un vēstures izpētes jomā, saskatot šeit

⁶²⁴ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 86.l.

⁶²⁵ Лоуэнталь 2004, 590-594.

⁶²⁶ Latvija 19. gadsimtā, 67.

⁶²⁷ Garleff 1978, 345.

iespēju ar legāliem līdzekļiem atbalstīt vācbaltiešu ietekmes saglabāšanu Baltijā,⁶²⁸ tomēr arhitektūras pieminekļu aizsardzības pasākumu aktivizēšanās šajā laikā izrietēja arī no celtniecības attīstības radītajām bažām par vēsturiskās apbūves saglabāšanas iespējām.⁶²⁹ Otrkārt, jāņem vērā tas, ka vācbaltiešu elite aktīvi piedalījās Baltijas ekonomikas modernizācijā un vienlaikus nodrošināja atsevišķu *ancien régime* elementu saglabāšanos reģiona administratīvajā sistēmā un it īpaši – kultūras dzīvē.⁶³⁰

Pieminekļu aizsardzības kustības attīstībai vienlīdz svarīgi bija abi minētie virzieni. No vienas puses, arvien straujākās izmaiņas Baltijas kultūrvēsturiskajā vidē pievērsa sabiedrības uzmanību vispirms izcilākajiem arhitektūras pieminekļiem kā, piemēram, Rīgas Doma baznīcai, bet pēc tam arī agrāk nepamanītiem vai nenovērtētiem objektiem, piemēram, provinces pilsētu apbūvei. No otras puses, vācbaltiešu sabiedrībai raksturīgais vēsturisko tradīciju uzturēšanas patoss, vienalga, vai tas izrietēja no kopienas pārstāvju personiskās pārliecības, vai arī to noteica aktuālās politiskās konjunktūras diktētie apsvērumi, radīja vēsturisko celtnu saglabāšanas un atjaunošanas centienu pamatojumu.

Šī iemesla dēļ laikā no 19. gadsimta otrās puses līdz Pirmajam pasaules karam gan vācbaltiešu presē, gan atsevišķos tematiskajos izdevumos parādījās daudzas publikācijas par arhitektūras pieminekļu aizsardzības teoriju un praksi. Tās atspoguļoja ne tikai atsevišķu vēsturnieku un arhitektu profesionālo interesi par konkrētām pieminekļu aizsardzības darba problēmām, bet arī uzskatāmi parādīja sabiedrībā valdošo noskaņojumu, kurā rūpēm par kopīgās vēsturiskās pagātnes materiālo liecību saglabāšanu bija ierādīta nozīmīga vieta. Apcerējumi par restaurācijas koncepcijām parādījās vienlaikus ar pirmajiem sistemātiskajiem arhitektūras pieminekļu apzināšanas mēģinājumiem, taču nepieciešamo resursu trūkums liedza pilnībā pabeigt iesākto. Atšķirībā no pieminekļu aizsardzības teorijas jomas, kurā vācbaltiešu autori diezgan konsekventi sekoja jaunākajām atziņām un savu iespēju robežās arī sekmēja to izplatīšanu Krievijā, vēsturisko celtnu praktiskajā saglabāšanā gūtie panākumi bija visai pieticīgi. Apskatāmajā laika posmā Rīgas Doma ansambļa atjaunošana bija plašākais un faktiski arī vienīgais arhitektūras pieminekļa kompleksas izpētes un zinātniskās restaurācijas piemērs mūsdienu Latvijas teritorijā.

---

⁶²⁸ 20. gadsimta Latvijas vēsture I, 142.

⁶²⁹ Redlich 1981, 41.

⁶³⁰ Šveicers 2002, 149.

Arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas pasākumus ietekmēja tā laika arhitektu uzskati par restaurācijas darbu metodiku un tas, kādai teorētiskai koncepcijai – vēsturiskās celtnes mākslinieciskajai restaurācijai vai ierobežota apjoma konservācijas pasākumiem – attiecīgajā gadījumā tika dota priekšroka. Izšķiršanos par labu pirmajai vai otrajai metodei, līdzās tādiem apstākļiem kā pieminekļa tehniskais stāvoklis, tā izmantošanas iespējas un mērķi, atjaunošanai vai remontam nepieciešamo resursu apjoms un pieejamība. Vēstures avoti liecina, ka parasti arhitekti izšķīrās par labu vēsturisko celtnu zudušo vai bojāto elementu rekonstrukcijai, saglabājot tikai atsevišķas oriģinālās pieminekļa daļas.

3. NODAĻA

ARHITEKTŪRAS PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBA

LATVIJAS REPUBLIKĀ, 1918.-1940. GADS

3.1. Kultūras mantojuma saglabāšanas pasākumi no 1919. līdz 1923. gadam un pieminekļu aizsardzības sistēmas tiesiskās bāzes izveidošana.

Pirmā pasaules kara traģiskie notikumi pakļāva iznīcībai daudzu Eiropas valstu kultūrvēsturisko mantojumu un būtiski izmainīja šo valstu sabiedrības eksistences nosacījumus, kara radītajiem sociālpsiholoģiskajiem satricinājumiem ietekmējot arī Eiropas kultūras dzīvi samērā neilgajā, taču ekonomiski un politiski dinamiskajā starpkaru periodā.⁶³¹ Baltijas jūras reģionā Pirmā pasaules kara beigās iezīmēja jaunu nacionālo valstu izveidošanos kādreizējo Centrālās un Austrumeiropas impēriju – Vācijas, Austroungārijas un Krievijas – vietā, kas vienlaikus nozīmēja arī jaunas politiskās, saimnieciskās un kultūras dzīves institucionālo pamatu radīšanu šajās valstīs.⁶³²

Latvijas Republikas proklamēšana kā teorētiski, tā arī praktiski izvirzīja nepieciešamību formulēt valsts kultūras politikas mērķus un panākt to realizāciju. Jāatzīmē, ka 20. gadsimta Latvijas historiogrāfijā, atšķirībā no, piemēram, Lietuvas vēsturnieku pētījumiem,⁶³³ nacionālās kultūras politikas jēdziens līdz šim joprojām nav precīzi definēts, lai gan tas tiek plaši izmantots apkopujoša rakstura darbos par Latvijas Republikas vēsturi no 1918. līdz 1940. gadam, attiecinot minēto jēdzienu gan uz parlamentārās iekārtas, gan autoritārā režīma posmu.⁶³⁴ Viens no retajiem autoriem⁶³⁵, kurš ir mēģinājis sniegt Latvijas vēsturiskajiem apstākļiem pielāgotu teorētisku kultūrpolitikas jēdziena skaidrojumu, ir filozofs un reliģijas vēsturnieks Visvaldis Varnesis Klīve (1931-2003). Viņa interpretācijā kultūras politika tiek vispārīgos vilcienos definēta kā „sabiedrības vadošo grupu un to atsevišķo locekļu mēģinājums ietekmēt kultūras dzīvi un tās organizāciju zināmu mērķu virzienā”⁶³⁶, ar kultūras dzīvi saprotot „visus tos dažādos individuālos un sociālos pasākumus, ko veic kādas sabiedrības locekļi savas noteiktās kultūras [kā dzīves veida] uzturēšanai un

⁶³¹ Davies 1997, 899-901; 951-958.

⁶³² Rotčailds 1999, 11-39.

⁶³³ Skat.: Mačiulis 2005.

⁶³⁴ Šilde 1976, 474-507 un 638-674; 20. gadsimta Latvijas vēsture II, 719-822.

⁶³⁵ 2005.-2007. gadā žurnālā *Latvijas Vēsture* publicēti vairāki vēsturnieka Ginta Zelmeņa pētījumi par Latvijas Republikas kultūrpolitiku 20. gadsimta divdesmitajos gados, skat., piemēram: Zelmenis 2007.

⁶³⁶ Klīve 1966, 27.

tālākai attīstībai.”⁶³⁷ Saskaņā ar V. V. Klīves piedāvāto definīciju, valsts īstenoto kultūras politiku nosaka tas, kā „sabiedrība saprot savu dzīvi noteiktos apstākļos un savu īpatnējo stāvokli citu sabiedrību vidū”⁶³⁸, citiem vārdiem sakot, kultūras politika ir atkarīga no iekšpolitiskajiem un ārpolitiskajiem faktoriem (politiskajiem, ideoloģiskajiem, ekonomiskajiem), kas ietekmē un veido sabiedrībā dominējošos priekšstatus par tās vēsturisko lomu, uzdevumu un nozīmi. Tas attiecas arī uz kultūras mantojuma aizsardzības principiem, kuru realizācija ir daļa no modernās valsts kultūras politikas.⁶³⁹

Starpkaru periodam raksturīgo etātisko kultūrpolitikas izpratni retrospektīvajā apskatā par Igaunijas Republikas kultūras politiku raksturojis kādreizējais Igaunijas Valsts arhīva direktors Gotlībs Neijs (*Gottlieb Peter Ney, 1881-1973*). Kultūras politika G. Neija izpratnē nozīmē valsts resp. valdības iestāžu mērķtiecīgu regulējošu darbību zinātnes, izglītības un mākslas jomā, galveno uzvaru liekot uz valsts izglītības sistēmas izveidošanu un funkcionēšanu.⁶⁴⁰ Arī Latvijas Republikas kultūras politikas pamatnostādnes vispirms bija saistītas ar nacionālās izglītības sistēmas radīšanu, ietverot tajā arī muzeju darbu un kultūras pieminekļu aizsardzību.⁶⁴¹ Ar Likuma par pieminekļu aizsardzību pieņemšanu Saeimā 1923. gadā pieminekļu aizsardzības nozare tika pakļauta Izglītības ministrijai, kas noteica tās attīstības virzienu un nomināli kontrolēja atbildīgās institūcijas – Pieminekļu valdes – praktisko darbību.⁶⁴²

Laika posmā līdz *Likuma par pieminekļu aizsardzību* pieņemšanai un Pieminekļu valdes izveidošanai pirmos kultūras pieminekļu apzināšanas un aizsardzības pasākumus Latvijas teritorijā mēģināja īstenot gan sabiedriskās organizācijas, gan valsts iestādes. Šajā laikā Latvijas valstī vēl nebija izstrādāta vienota kultūras pieminekļu tipoloģijas sistēma, un tiklab oficiālajos dokumentos, kā ikdienas praksē tika lietots apzīmējums „kultūras vērtības”, kas ietvēra vēsturiskās celtnes, arheoloģiskos un etnogrāfiskos priekšmetus, mākslas pieminekļus, kā arī arhīvu un bibliotēku fondus un muzeju krājuma glabāšanas vienības.⁶⁴³ Lai organizētu minēto kultūras vērtību uzskaiti un iespēju robežās nodrošināto to saglabāšanu, 1919. gada

---

⁶³⁷ Klīve 1966, 26.

⁶³⁸ Turpat, 33.

⁶³⁹ Skat.: Bacher 1994; Lang 1996.

⁶⁴⁰ Ney 1968, 195.

⁶⁴¹ Stradiņš 1998, 31.

⁶⁴² Apinis 1992, 21-25.

⁶⁴³ Pētersons 2001, 23.

decembrī Izglītības ministrijas Arhīvu, bibliotēku un muzeju nodaļas pakļautībā tika izveidots t.s. kultūras vērtību aizsardzības pilnvarnieka amats. Ministrijas pilnvaroto personu darbību šajā laika posmā koordinēja vēsturnieks Artūrs Štāls,⁶⁴⁴ kurš arī vēlāk turpināja darboties pieminekļu aizsardzības jomā, no 1923. līdz 1933. gadam pildot Pieminekļu valdes tehniskā vadītāja, inspektora un vecākā inspektora pienākumus.⁶⁴⁵

Faktiski Izglītības ministrijas pilnvarotās personas savu darbību uzsāka jau 1919. gada augustā Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķī, sadarbojoties ar Latvijas armijas militārās pārvaldes iestādēm un līdz 1920. gada beigām pakāpeniski apsekojot arī atsevišķus Kurzemes un Latgales rajonus. Galvenā uzmanība tika pievērsta pilsētās un lauku muižās esošo bezīpašnieka mantu apzināšanai un reģistrācijai, taču to praktiskās aizsardzības pasākumi kara apstākļos, protams, bija visai nosacīti.⁶⁴⁶ Tādējādi arhitektūras pieminekļu apzināšanai šajos pasākumos bija pakārtota loma, lai gan tika iegūta pirmā informācija par atsevišķu objektu, galvenokārt muižu kompleksu, tehnisko stāvokli pēc Pasaules kara un Brīvības cīņu radītajiem postījumiem.

Neraugoties uz izglītības ministra Kārļa Kasparsona (1865-1962) 1920. gada aprīlī deklarēto principu, ka „vēlams koncentrēt visas mākslas un kulturēlās vērtības ministrijas pārziņā”⁶⁴⁷, Izglītības ministrijai tolaik acīmredzot trūka resursu šī uzdevuma īstenošanai, tādēļ pieminekļu aizsardzības jautājumiem aktīvi pievērsās latviešu sabiedriskās organizācijas un atsevišķi inteliģences pārstāvji – skolotāji, muzeju darbinieki, literāti un mākslinieki.⁶⁴⁸ Tā, piemēram, Latviešu Izglītības biedrības Augstskolas sekcija, kas izveidojās Rīgā 1917. gada novembrī, pēc biedrības vadītāja Ādama Butuļa (1860-1938) ierosinājuma 1920. gada sākumā nolēma organizēt „nacionālās vēstures un senās kultūras pieminekļu” glābšanu un aizsardzību.⁶⁴⁹ Tajā pašā laikā Latviešu Izglītības biedrība iesniedza Latvijas Tautas Padomei plašu memorandu par pieminekļu aizsardzību ar prasību „nekavējoši izdarīt visā Latvijā mākslas un kulturēli vēsturisko priekšmetu reģistrāciju”.⁶⁵⁰ Iesniegumu izskatīja Tautas Padomes sēdē 1920. gada martā, un uz tā pamata 1920. gada jūlijā

---

⁶⁴⁴ Āboltiņš 1997, 27.

⁶⁴⁵ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 46.l. – 223.lp.

⁶⁴⁶ Štāls 1920, 60-61. Par Izglītības ministrijas „pilnvarnieku” darba rezultātiem plašāk skat.: Zelmenis 2007.

⁶⁴⁷ Latviešu Izglītības biedrība 1917-1922, 49.

⁶⁴⁸ Indāns 1994, 78-79. No 1920. līdz 1928. gadam Latvijā tika nodibinātas 2905 kultūras biedrības, kas galvenokārt nodarbojās ar ārpuskolas izglītības veicināšanu dažādās sabiedriskās dzīves jomās, skat.: Šilde 1976, 544-545.

⁶⁴⁹ Latviešu Izglītības biedrība 1917-1922, 41.

⁶⁵⁰ Pētersons 2001, 28.

Latvijas Republikas Satversmes sapulces Izglītības komisija uzsāka darbu pie pieminekļu aizsardzības likumprojekta izstrādāšanas.⁶⁵¹

Tomēr pēc divu gadu darba Arveda Švābes (1888-1959) vadībā izstrādātais likumprojekts, kas balstījās uz rūpīgu nozares vēstures un ārvalstu (Polijas, Itālijas, Vācijas) jaunāko likumdošanas aktu analīzi, politisko partiju nesaskaņu dēļ 1922. gada 16. maijā nesaņēma Satversmes sapulces akceptu.⁶⁵² Pats A. Švābe vēlāk atzina, ka pieminekļu aizsardzības likumprojekts netika pieņemts tādēļ, ka tas bijis pārāk radikāls.⁶⁵³ Ja Satversmes sapulcē pārstāvēto labējo partiju deputāti kritizēja likumprojektu par valsts mēģinājumu iejaukties privātīpašuma tiesību sfērā,⁶⁵⁴ tad Hermanis fon Bruinings savā publikācijā pārmeta likumprojekta autoriem pārliecīgu pieminekļu aizsardzības sistēmas birokratizāciju, tās vietā iesakot veicināt sabiedrības iesaistīšanos pieminekļu aizsardzības darbā, it sevišķi, ņemot vērā nepieciešamo juridisko un tehnisko speciālistu trūkumu.⁶⁵⁵ Kopumā šī likumprojekta noraidīšana, neatkarīgi no vienas vai otras puses izvirzītajiem argumentiem, deva zināmu pamatojumu Artūra Štāla *post factum* presē izteiktajam viedoklim, ka „Latvijā pieminekļu aizsardzības darbs [...] tiek uzskatīts par ne visai svarīgu kultūras darbu, [...] kuru kā tādu var atlikt uz „labākiem laikiem” un kuram nav vispār nacionālas nozīmes.”⁶⁵⁶

Vācbaltiešu zinātnisko biedrību aktivitātes pieminekļu aizsardzības jomā pirmajos pēckara gados ievērojami apgrūtināja gan objektīva, gan subjektīva rakstura apstākļi. Ekonomiskās grūtības un biedru skaita samazināšanās liedza Rīgas Vēstures un senatnes biedrībai atjaunot savu darbību pirmskara līmenī.⁶⁵⁷ Tāpat arhitektūras pieminekļu izpētes un aizsardzības darbu ietekmēja Vilhelma Neimaņa nāve 1919. gadā, kas bija neatsverams zaudējums ne tikai Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrībai, bet visai vācbaltiešu sabiedrībai kopumā. Turklāt vācbaltiešu kopienā pēc 1919. gada dominēja aizvainojums par Latvijas valsts politiku, kas likvidēja vācbaltiešu kā neformālās valdošās kārtas lomu un ietekmi, liekot samierināties ar etniskās minoritātes statusu.⁶⁵⁸

---

⁶⁵¹ Āboltiņš 1997, 27.

⁶⁵² Pētersons 2001, 29.

⁶⁵³ Švābe 1937-1938, 32056.

⁶⁵⁴ Pētersons 2001, 30-31.

⁶⁵⁵ Bruiningk 1920.

⁶⁵⁶ Štāls 1922, 618-619.

⁶⁵⁷ Feuereisen 1923, 67-68.

⁶⁵⁸ Cerūzis 2004, 93.

Tādēļ arī sākotnēji vācbaltiešu arhitektu un vēsturnieku darbība aprobežojās ar kara laika postījumu novēršanu atsevišķos objektos, piemēram, Vilhelms Bokslafs ap 1920. gadu organizēja Rīgas Doma un Svētā Pētera baznīcas torņu remonta darbus, lai likvidētu Bermonta uzbrukuma laikā radītos bojājumus.⁶⁵⁹ 1922. gadā Karls fon Lēviss of Menārs publicēja senās Livonijas piļu leksikonu.⁶⁶⁰ Tā sagatavošanai viņš izmantoja vairāku gadu desmitu laikā savāktās vēstures avotu ziņas un grafiskos materiālus, pirmo reizi sagatavojot zinātniski sistematizētu informāciju par viduslaiku mūra pilīm un pilskalniem Latvijas teritorijā.⁶⁶¹ Bez tam K. fon Lēviss of Menārs šajā laikā nolasīja arī vairākas lekcijas Latvijas Universitātē par viduslaiku piļu pētniecību.⁶⁶²

Divdesmito gadu sākumā Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības, kā arī citu vācbaltiešu sabiedrisko organizāciju ieguldījums Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanā tika vērtēts visai atturīgi, atsaucoties uz tuvāk neraksturotām „krievu valdības privilēģijām”, kas it kā esot nodrošinājušas vācbaltiešu speciālistiem izņēmuma stāvokli arī šajā jomā.⁶⁶³ Uz nacionālajām pretrunām kā šķērslī pilnvērtīgam pieminekļu aizsardzības darbam Latvijā jau 1920. gadā npublicētā memorandā ar nosaukumu *Galvenie pieturas punkti pieminekļu aizsardzības organizēšanai Latvijā (Leitende Gesichtspunkte für die Organisation der Denkmalpflege in Lettland)*⁶⁶⁴ norādīja H. fon Bruinings. Viņš īpaši uzsvēra izglītotas sabiedrības lomu kultūras mantojuma saglabāšanā, par tās priekšnoteikumu atzīstot brīvprātīgo organizāciju sadarbību ar atbildīgajām valsts institūcijām, kā paraugu atzīmējot Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības un Rīgas Arhitektu biedrības pirmskara pieredzi.⁶⁶⁵ Attiecībā uz iepriekš minētajām problēmām, ko zemēs ar jauktu iedzīvotāju etnisko sastāvu izraisa sabiedrībā sastopamā „savstarpējā neuzticēšanās”, H. fon Bruinings izeju saskatīja Austrijas pieminekļu aizsardzības sistēmas uzbūvē, kas, pēc viņa domām, veiksmīgi reducēja pretrunas starp dažādu etnisko kopienu interesēm un pretenzijām.⁶⁶⁶

⁶⁵⁹ Grosmane 2004, 47; Fischer 1988, 164.

⁶⁶⁰ Lōwis of Menar 1922.

⁶⁶¹ Skat.: Ose 2001, 222-223.

⁶⁶² Feuereisen 1923, 70.

⁶⁶³ Štāls 1922, 628.

⁶⁶⁴ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 4.l. – 129.-131.lp.

⁶⁶⁵ Turpat. – 130.-131.lp.

⁶⁶⁶ Turpat. – 130.lp.

Pakāpeniski uzlabojoties attiecībām ar vācbaltiešu kopienu, divdesmito gadu vidū tika pārskatīti arī agrāk izteiktie uzskati par tās novadpētniecības biedrību vēsturisko nozīmi. Tā 1924. gadā A. Štāls atzina, ka šīs organizācijas „izveidoja pirmos pamatus modernai pieminekļu aizsardzībai mūsu dzimtenē” un tādēļ „nebūtu lietderīgi un ētiski to svērt tikai ar politiķa svaru kausiem.”⁶⁶⁷ Arī tā laika latviešu prese ar satraukumu rakstīja ne tikai par zemnieku sētu⁶⁶⁸, bet arī par lauku baznīcu, ievērojamāko muižu dzīvojamo ēku un Vecrīgas namu pārveidošanu atbilstoši to īpašnieku iecerēm, kas bieži vien bija pretrunā ar šo celtnu kultūrvēsturiskās vērtības saglabāšanu.⁶⁶⁹

Pirmie soļi konstruktīvas sadarbības virzienā starp valsti un pieredzējušajiem Rīgas Vēstures un senatnes pētnieku biedrības pārstāvjiem tika sperti 1921. gadā, kad pēc toreizējās Latvijas Augstskolas rektora, mākslas vēsturnieka Ernesta Felsberga (1866-1928) iniciatīvas izveidotajā Izglītības ministrijas komisijā, kas nodarbojās ar pieminekļu aizsardzības likuma izstrādi, uzaicināja piedalīties biedrības prezidentu A. Feiereizenu un viņa kolēģus – vēsturniekus Nikolaju Bušu (*Nikolaus Busch, 1864-1933*) un Leonīdu Arbuzovu, junioru (*Leonid Hans Nikolaus Arbusov, 1882-1951*).⁶⁷⁰

Rīgas Doma muzejā šajā laikā tika organizētas vairākas Baltijas arhitektūras mantojumam veltītas izstādes: 1922. gadā Vidzemes baznīcu plānu un skatu izstāde un 1924. gadā barona Frīdriha Volfa (*Friedrich Baron Wolff*) apkopoto muižu un baznīcu foto materiālu ekspozīcija ar pieticīgu nosaukumu *Lauku celtnu izstāde (Ausstellung ländlicher Bauten)*.⁶⁷¹ Tieši pēdējai izstādei vācbaltiešu sabiedrībā bija ievērojami panākumi, un tā kļuva par ierosinājumu Baltijas Arhitektūras pieminekļu arhīva izveidošanai Doma muzejā.⁶⁷² Ielūgumu uz šīs izstādes atklāšanu saņēma arī Pieminekļu valde.⁶⁷³ Izstādes politisko zemtekstu atklāja paša A. Feiereizena komentārs: „Bija nepieciešams pētniekiem un nākamajām paaudzēm saglabāt, kaut arī tikai attēlos, aizgājušā laikmeta vācbaltiešu kultūras pieminekļus, arhitektoniski un kultūrvēsturiski nozīmīgos atsavinātos muižu kompleksus, kas kādreiz veidoja savdabīgo Baltijas ainavu, bet tagad nenovēršami iet bojā.”⁶⁷⁴

---

⁶⁶⁷ Štāls 1924, 63.

⁶⁶⁸ Kundziņš 1918.

⁶⁶⁹ Arnis 1920; Štāls 1922, 620-621.

⁶⁷⁰ Feuereisen 1923, 70.

⁶⁷¹ Romanga 2001, 102.

⁶⁷² Ulrichen 1938, 496-497.

⁶⁷³ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 4.l. – 10.lp.

⁶⁷⁴ Feuereisen 1929, 4.

Jāatzīmē, ka ne vien bijušie muižu īpašnieki, bet arī vācbaltiešu sabiedrības vairākums 1920. gada agrārajā reformā saskatīja ne tikai kultūrvides izmaiņas, bet galvenokārt neatgriezenisku triecienu savas kopienas politiskajai ietekmei Latvijas Republikā.⁶⁷⁵ Tādējādi, pretēji Hermaņa fon Bruininga laikrakstā *Rigasche Rundschau* publiski izteiktajām cerībām,⁶⁷⁶ iezīmējās noteikta pretruna latviešu un vācbaltiešu izpratnē par kopīgās dzimtenes vēsturi un līdz ar to – atšķirības uzskatos par tās kultūrvēsturisko mantojumu. To apliecināja 1920. gadā dibinātā Herdera institūta Rīgā (*Herderinstitut in Riga*) mācību programmā liktais uzsvars uz specifiski vācbaltiešu vēsturiskajai apziņai aktuālajām tēmām: Baltijas – ar to saprotot kādreizējo Baltijas provinču – vēsturi, novadpētniecību un tiesību vēsturi.⁶⁷⁷ Politiskā konfrontācija starp latviešiem un vācbaltiešiem starpkaru periodā radīja abpusēji populāro priekšstatu par latviešu un vācbaltiešu kultūras antagonismu, kas latviešu sabiedrībā nereti izpaudās ar vācbaltiešiem nomināli saistītā kultūras mantojuma vērtības noliegumā.⁶⁷⁸

Attiecības starp lielākajām etniskajām kopienām Latvijas Republikā detalizēti raksturojis jau Edgars Andersons, secinot: „Vācu inteliģencei bija zināma interese par latviešu tautas kultūru, latviešu inteliģencei bija zināma interese par vācu un krievu kultūru, bet tas arī bija viss. Citādi visas tautas kā kultūras, tā reliģiskajā dzīvē bija viena otrai svešas.”⁶⁷⁹ Tādēļ historiogrāfijā sastopamais uzskats, ka negatīvu nostāju pret vācbaltiešu kultūras mantojumu Latvijā radīja tikai Otrais pasaules un tam sekojošie padomju okupācijas gadi⁶⁸⁰ atzīstams par neprecīzu, turklāt attiecībā uz padomju laiku ir iespējams pamatot arī pretēja rakstura tendenci, kad nomināli ar vācbaltiešiem saistītie arhitektūras pieminekļi ieguva papildus nozīmi sabiedrības vēsturiskajā apziņā – kā liecība par Latvijas kultūrvēsturiskās vides saikni ar Rietumiem.⁶⁸¹ Tomēr jaunākie pētījumi⁶⁸² liecina, ka starpkaru periodā bija iespējama arī visnotaļ veiksmīga sadarbība starp Latvijas Republikas pieminekļu aizsardzības institūcijām un atsevišķiem vācbaltiešu kopienas pārstāvjiem.

---

⁶⁷⁵ Cerūzis 2004, 105-106.

⁶⁷⁶ Bruiningk 1920: „Vai tiešām pie mums būtu sastopami ļaudis, kas savā ierobežotajā uztverē saistītu pieminekļu aizsardzību, kas ir visas sabiedrības lieta, ar partijiskumu vai nacionālistiskiem aizspriedumiem? Mēs tam neticam un gribam cerēt, ka starp vāciešiem, latviešiem, krieviem un ebrejiem, kam ir visdažādākie uzskati, atradīsies pietiekami daudz saprātīgu cilvēku, kas to nepieļaus.”

⁶⁷⁷ Cerūzis 2005, 63.

⁶⁷⁸ Šimkuva 1998, 415-417.

⁶⁷⁹ Andersons 1984, 531.

⁶⁸⁰ Ose 2001, 76.

⁶⁸¹ Lancmanis 1994.

⁶⁸² Ose 2005a, 273-275.

Par zināmā mērā likumsakarīgu vēsturisko paradoksu var uzskatīt faktu, ka latviešu sabiedriskās organizācijas, kas pievērsās pieminekļu aizsardzības jautājumiem, pārņēma savulaik vācbaltiešu publicistu popularizētās Dzimtenes pētīšanas kustības (*Heimatkunde*) idejas. Šāda pieeja balstījās atziņā par tautas vēstures izpēti kā galveno pieminekļu aizsardzības darba attaisnojumu un reizē kopīgo mērķi, kas vieno to ar Dzimtenes pētīšanas kustību.⁶⁸³ Piemēram, 1920. gadā Latviešu Izglītības biedrībā vairākkārt tika apspriests jautājums par t.s. dzimtenes pētīšanu,⁶⁸⁴ un jau tā paša gada nogalē Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāte pēc arhitekta Paula Kundziņa ierosinājuma organizēja speciālus dzimtenes pētīšanas kursus.⁶⁸⁵ Nākamais pasākums bija Latviešu Senatnes pētītāju biedrības (*sic!*) nodibināšana 1922. gadā⁶⁸⁶ ar mērķi veikt darbu, „ko uzliek sabiedrībai valsts iestāžu pasivitāte mūsu senatnes pieminekļu saudzēšanā.”⁶⁸⁷ Biedrības ietvaros tika izveidota Pieminekļu aizsardzības sekcija, kas 1923.-1924. gadā pirmo reizi uzsāka sistemātisku kultūras pieminekļu apzināšanu, izplatot apmēram 15.000 anketas, tā saucamās pieminekļu reģistrācijas lapas.⁶⁸⁸ Šajās anketās, norādot arī reģistrācijas vietu, laiku un personu, kas veikusi pieminekļa reģistrāciju, tika fiksēts:

1. Apriņķis, pagasts, pilsēta, kur piemineklis atrodas;
2. Pieminekļa īpašnieks (valsts, pašvaldība, baznīca, biedrība, privātpersona);
3. Pieminekļa viela, forma un izveduma tehnika;
4. Tuvāki norādījumi par pieminekļa atrašanās vietu, stāvokli pret debess pusēm;
5. Pieminekļa apmēri, mērījumi;
6. Plašāks pieminekļa apraksts.⁶⁸⁹

Galvenā uzmanība sākotnēji tika pievērsta arheoloģiskajiem pieminekļiem un senlietu atradumiem, kā arī etnogrāfiskajiem priekšmetiem un pat ievērojamiem dabas objektiem,⁶⁹⁰ taču vienlaikus tika izvirzīts jautājums par nepieciešamību apzināt un aizsargāt arhitektūras pieminekļus. Raksturīgi, ka to darīja tieši vācbaltieši. Līdzās jau minētajam vēsturniekam Hermanim fon Bruiningam, kurš 1920. gadā aicināja Izglītības ministriju uzsākt, mazākais, valsts īpašumā esošo vēsturisko celtnu

---

⁶⁸³ Štāls 1922, 623.

⁶⁸⁴ Latviešu Izglītības biedrība 1917-1922, 42, 50.

⁶⁸⁵ Štāls 1922, 629.

⁶⁸⁶ Āboltiņš 1997, 30.

⁶⁸⁷ Citēts pēc: Indāns 1994, 79.

⁶⁸⁸ Lancmanis 1924, 381.

⁶⁸⁹ Latviešu Senatnes pētītāju biedrības Pieminekļu aizsardzības sekcija. Pieminekļu reģistrācijas karte. (Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centra materiāli).

⁶⁹⁰ Skat., piemēram: Lancmanis 1920.

apzināšanu un fiksāciju,⁶⁹¹ arī Latvijas Mākslas akadēmijas lektors Filips Šveinfurts (*Filiph Schweinfurt, 1887-1954*)⁶⁹² izteica priekšlikumu valsts iestādēm izdot rīkojumu, kas aizliegtu karadarbībā cietušos Vecrīgas namus remontēt bez īpašas ekspertu komisijas atļaujas.⁶⁹³ Turklāt 1920. gadā F. Šveinfurts arī publicēja plašu apcerējumu par Vecrīgas arhitektūras pieminekļiem, uzsverot nepieciešamību steidzami izveidot valsts pieminekļu aizsardzības komisiju, lai uzsāktu aizsargājamo objektu inventarizāciju un novērstu nevēlamus vēsturisko celtnu pārbūves darbus, kā arī pasargātu tās no nojaukšanas.⁶⁹⁴

Šāds aicinājums tomēr sastapās ar ievērojamiem praktiskas dabas šķēršļiem, jo Pirmā pasaules kara laikā daudzu Rīgas namu būvdokumentācija bija gājusi zudumā, bet pārbūves darbu atļaujas saņemšanai pilsētas Būvvaldē iesniedzamo uzmērījumu sagatavošana varēja aizkavēt celtniecību pat uz vairākām nedēļām, tādēļ pret to protestēja ne tikai paši privāto namu īpašnieki, bet arī būvdarbos iesaistītie arhitekti un būvinženieri.⁶⁹⁵

1926. gadā Latviešu Senatnes pētītāju biedrība sadarbībā ar Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrību, Rīgas Pilsētas bibliotēku un Tartu Universitātes bibliotēku uzsāka Johana Kristofa Broces kolekcijas attēlu izlases publikāciju. Izdevuma redaktors un sastādītājs Arturs Štāls pirmā sējuma priekšvārdā paskaidroja, ka publicējamo attēlu atlasē uzsvars tiks likts uz latviešu un igauņu etnogrāfijas materiāliem, neiekļaujot tajā datus par heraldiku, numismātiku un arheoloģiju.⁶⁹⁶ Neraugoties uz šiem tematiskajiem ierobežojumiem, J. K. Broces kolekcijas materiālu publikācijas ideja jāatzīst par ievērojumu pasākumu, kas noteikti sekmētu pieminekļu aizsardzības darba attīstību Latvijā. Tomēr no izdevēju plānotajiem sešiem zīmējumu un aprakstu sējumiem tika publicēts tikai viens sējums.

Latvijas arhitektūras un tautas celtniecības mantojuma apzināšanu, pateicoties Paula Kundziņa enerģiskajai darbībai un Kultūras fonda finansiālajam atbalstam,⁶⁹⁷ 1921. gada vasarā uzsāka Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāte.⁶⁹⁸ Tautas

---

⁶⁹¹ Bruiningk 1920.

⁶⁹² Par F. Šveinfurtu skat.: Zigmunde 2001, 76.

⁶⁹³ Latviešu Izglītības biedrība 1917-1922, 50. Šo lūgumu Rīgas pilsētas pašvaldībai jau savas darbības sākumā 1923. gada oktobrī izteica arī Pieminekļu valde, skat.: LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 76.l. – 81.lp.; Asaris 1998, 42.

⁶⁹⁴ Šveinfurts 1920, 342-345.

⁶⁹⁵ LVVA. – 2748.f. – 1.apr. – 94.l. – 45.-46.lp.

⁶⁹⁶ Štāls 1926, 4.

⁶⁹⁷ Zinātne tēvzemei divdesmit gados 1938, 7.

⁶⁹⁸ LVVA. – 7427.f. – 6.apr. – 324.l. – 1.-2.lp.

celtniecības objektu iekļaušanu apzināmo pieminekļu skaitā šajā gadījumā noteica divi apsvērumi: pirmkārt, šo celtnu visumā sliktais tehniskais stāvoklis un, otrkārt, P. Kundziņa pārliecība par to, ka tādējādi būtu iespējams atrast noderīgus risinājumus karā izpostītās lauku apbūves atjaunošanai.⁶⁹⁹

Zināma loma šo pieminekļu apzināšanas pasākumu organizēšanā acīmredzot bija arī tam, ka P. Kundziņš kopš 1919. gada novembra Arhitektūras fakultātē lasīja lekciju kursu *Latvijas tēlotāja māksla*. Tā programmā ietilpa tautas celtniecības un arhitektūras stilu vēsturiskās attīstības apskats.⁷⁰⁰ Šī kursa ietvaros no 1920. līdz 1939. gadam tika organizētas 206 studentu mācību ekskursijas, no tām 56 ekskursijas bija saistītas ar arhitektūras pieminekļu un tautas celtniecības objektu uzmērīšanu un apskati.⁷⁰¹ Tematiski ekskursiju skaits sadalījās apmēram vienādi: 25 ekskursijas bija veltītas Rīgas arhitektūras pieminekļiem, galvenokārt Vecrīgai, un septiņas – Brīvdabas muzeja apmeklējumam. Ārpus Rīgas tika organizētas 24 mācību ekskursijas, t.sk. uz Jelgavu, Cēsīm, Siguldu, Rundāli, Eleju un Bausku, kā arī mācību braucieni uz Kurzemi un Latgali.⁷⁰²

Līdz 1924. gadam Arhitektūras fakultātes studenti mācību spēku Paula Kampes (1885-1960), Ernesta Štālberga (1883-1958) un paša Paula Kundziņa vadībā vasaras ekspedīcijās sagatavoja 1234 tautas celtniecības objektu un 726 arhitektūras pieminekļu aprakstus, uzmērījumus un foto attēlus.⁷⁰³ Tas jau bija atzīstams sasniegums, arī ņemot vērā to, ka minētās ekspedīcijas vēl nebija sistemātiski organizētas un skāra dažādus Latvijas novadus atšķirīgā apmērā.⁷⁰⁴ Jāpiezīmē, ka līdz trīsdesmito gadu vidum daļa no Arhitektūras fakultātes ekspedīcijās savāktajiem materiāliem pakāpeniski tika publicēta⁷⁰⁵ un izplatīta ārzemju zinātniskajās bibliotēkās.⁷⁰⁶

Lai atvieglotu dažādu institūciju uzsākto pieminekļu apzināšanas darbu, Latviešu Izglītības biedrība 1923. gadā izdeva *Latvijas dabas un kultūras pieminekļu tipu sarakstu*, kas uzskatāms par pirmo aptverošo kultūrvēsturisko objektu klasifikācijas mēģinājumu Latvijā.⁷⁰⁷ Šajā sarakstā bija minēti ne tikai attiecīgie pieminekļu veidi,

---

⁶⁹⁹ Turpat. – 51.lp.

⁷⁰⁰ Turpat. – 330.l. – 66.lp.; skat. promocijas darba Pielikumu Nr.3.

⁷⁰¹ Laube 1939, 165-167.

⁷⁰² Skat. promocijas darba Pielikumu Nr.4.

⁷⁰³ Laube 1939, 120-121.

⁷⁰⁴ Strods 1964, 145.

⁷⁰⁵ Zinātne tēvzemei divdesmit gados 1938, 1-3.

⁷⁰⁶ LVVA. – 7427.f. – 6.apr. – 324.l. – 93., 142.-145.lp.

⁷⁰⁷ Pieminekļu tipu saraksts 1923.

bet norādīts uz nepieciešamību vākt rakstīto avotu ziņas un vizuālo materiālu par katru pieminekli. Vēsturiskās celtnes šajā sarakstā bija iedalītas divās tipoloģiskajās grupās pēc to celtniecībā izmantotā materiāla veida.

Tādējādi *koka pieminekļu* grupā ietilpa: 1) Baznīciņas, koka; nojaukto [baznīcu] vietas, zīmējumi vai ziņas, kur tādi glabājas. 2) ēkas, būvvielas ziņā raksturīgas (šūnakmens, māla utt.), noteiktā veidā cietas (lubu jumtiem vai bez ģēveles, apaļi izcirstiem krievu pakšiem utt.); krievu vai citos svešos stilos celtas kalpu un citādas koka ēkas; ēkas ar manteļa skursteņiem (Vidzemē); ēkas, kur senāk skola vai dievkalpošanas turētas; citādas vecas koka ēkas.⁷⁰⁸

Savukārt *akmens pieminekļu* grupā ietilpa: 1) ēkas, senu laiku, bieziem mūriem vai citādas, kazarmes un citādas kara laikos vai kara vajadzībām celtas vecas ēkas vai to vietas, medību mājas (medību pilis, lustes pilis utt.) un to vietas; mūra klētis ar pīlāriem; sevišķi grezni celtas pilis vai citādas mūra ēkas; nesagrautas bruņinieku laiku pilis vai citādas to laiku ēkas; pagastu magazīnas; kapličas; cietumi, veclaiku, kā arī vēlākie pagaidu; muižu baznīciņas. 2) Mūri uz pilskalniem un citi, no seniem laikiem, pilsdrupas no bruņinieku laikiem vai vietas, kur tās bijušas, mākslīgas (daiļuma dēļ celtas) pilsdrupas. Pagrabi, veclaiku, bieziem mūriem, sevišķiem nosaukumiem (piem., Ellīte), nostāstiem. 3) Torņi, mūra, vientuļi celti. 4) Vārti, mūra, vientuļi.⁷⁰⁹

Atsevišķā tipoloģiskajā grupā ar nosaukumu *Saimniecība* tika iekļauti objekti, ko mūsdienās pieņemts dēvēt par industriālo mantojumu, neatkarīgi no to būvmateriāla: tilti, fabriku celtnes, dzirnavas, cepļi un tamlīdzīgi.⁷¹⁰ Šis visumā haotiskais aizsargājamo objektu uzskaitījums tomēr ir nozīmīgs kā avots, kas sniedz informāciju par to, kādi bija pieminekļu aizsardzības kustības aktīvistu priekšstati par potenciāli aizsargājamām celtnēm, kuru skaitā faktiski ietilpst kā arhitektūras, tā arī vēstures pieminekļi.

Minētie piemēri apliecina Latvijas sabiedrības interesi par kultūras mantojuma aizsardzības problēmām jau pirmajos valsts pastāvēšanas gados un līdz ar to oponē historiogrāfijā sastopamajam viedoklim, ka Pieminekļu valdei nācās uzsākt savu darbu gandrīz pilnīgi no jauna.⁷¹¹ Protams, ka laika posmā no 1919. līdz 1923. gadam nevarēja būt runas par kaut cik efektīgu valsts institūciju kontroli pār kultūras

⁷⁰⁸ Pieminekļu tipu saraksts 1923, 5.

⁷⁰⁹ Turpat, 6.

⁷¹⁰ Turpat, 4.

⁷¹¹ Asaris 1998, 41.

pieminekļu, t.sk. vēsturisko celtnu stāvokli, jo pašas atbildīgās institūcijas vēl atradās tapšanas stadijā. Tajā pašā laikā sabiedrisko organizāciju un Izglītības ministrijas pakļautībā esošo iestāžu veiktie pieminekļu apzināšanas pasākumi, neraugoties uz objektīvi konstatējamo koordinācijas trūkumu, sagatavoja vērā ņemamas metodiskās iestrādes nākamajam pieminekļu aizsardzības darba posmam.

Pēc Izglītības ministrijas Mākslas departamenta likvidācijas 1921. gada aprīlī sakarā ar drīzumā plānoto *Likuma par pieminekļu aizsardzību* pieņemšanu Satversmes sapulcē, līdz pat 1923. gada oktobrim valstī nebija nevienas amatpersonas, kuras tiešajos darba pienākumos ietilptu kultūras pieminekļu aizsardzības jautājumu risināšana.⁷¹² Formāli arhitektūras pieminekļu tiesisko aizsardzību šajā laikā noteica 1922. gadā Ministru kabinetā apstiprināto *Noteikumu par būvniecības un būvtehnikas lietu pārzināšanu* 9. panta 10. punkts, kas uzdeva pašvaldībām „gādāt par pastāvošo pieminekļu, vēsturisko būvju un viņu atlieku uzglabāšanu.”⁷¹³

Latvijas Republikā pieminekļu aizsardzības sistēmas tiesisko pamatu veidoja 1923. gada jūnijā Saeimā pieņemtais *Likums par pieminekļu aizsardzību*. Likuma pirmais pants definēja mērķis: „aizsargāt kustamus un nekustamus pieminekļus, kuriem ir arheoloģiska, etnoloģiska, vēsturiska vai mākslas vērtība, un kuru uzglabāšana ir Latvijas valsts un tautas interesēs.”⁷¹⁴ Kultūras pieminekļi tālāk tika iedalīti sešās grupās, pirmajā no tām iekļaujot „būvju pieminekļus un viņu daļas kopā ar piederīgo apkārtni, kā arī arhitektūras un skulptūras pieminekļus.”⁷¹⁵ Aizsargājamo vēsturisko celtnu minimālais vecums likumā nebija noteikts; mākslas pieminekļiem tas bija ne mazāks par piecdesmit gadiem pēc mākslas darba autora nāves.⁷¹⁶

Atšķirībā no 1922. gadā Satversmes sapulcē noraidītā likumprojekta varianta, kas (pēc Vācijas Hesenes-Darmštates zemes 1903. gada likuma parauga) paredzēja veidot iespējami decentralizētu pieminekļu aizsardzības sistēmu, būtisku lomu piešķirot dažādu sabiedrisko organizāciju līdzdalībai pieminekļu saglabāšanas praksē,⁷¹⁷ 1923. gada likums radīja vairāk centralizētu kārtību ar Pieminekļu valdi kā valsts izpildvaras sastāvdaļu.⁷¹⁸

---

⁷¹² Pētersons 2001, 27.

⁷¹³ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 76.l. – 81.lp.

⁷¹⁴ Likums 1923. – 1. pants.

⁷¹⁵ Turpat. – 2. pants. – a) punkts.

⁷¹⁶ Turpat. – d) punkts.

⁷¹⁷ Štāls 1922, 624-625.

⁷¹⁸ Pētersons 2001, 31.

Pieminekļu valdi vadīja izglītības ministra iecelts vai apstiprināts priekšsēdētājs. No 1923. līdz 1928. gadam, kā arī no 1931. līdz 1932. gadam Pieminekļu valdi vadīja diplomēts vēsturnieks, arheologs un arhivārs Frīdrihs Ozoliņš (1879-1950), no 1929. līdz 1931. gadam viņu šajā amatā nomainīja teologs Pauls Gailītis (1869-1943), bet kopš 1932. gada Pieminekļu valdes priekšsēdētājs bija arheologs Francis Balodis (1882-1947).⁷¹⁹ 1940. gada jūlija sākumā F. Balodis atstāja Latvijas valsts teritoriju, par ieganstu izmantodams Zviedrijas Valsts vēstures muzeja uzaicinājumu piedalīties arheoloģiskajos izrakumos Sigtunā, un no 1940. gada jūlija līdz oktobrim Pieminekļu valdes priekšsēdētāja pienākumus izpildīja vecākais inspektors Pēteris Ārends (1900-1960).⁷²⁰ Sākotnēji Pieminekļu valdē darbojās pieci valdes locekļi: arheoloģijas, etnogrāfijas, arhitektūras, vēstures un mākslas vēstures nozares speciālisti, kurus uz trim gadiem ievēlēja no Latvijas Universitātes, Mākslas akadēmijas un Valsts vēsturiskā muzeja (izveidots 1924. gadā) pārstāvjiem, kā arī pieminekļu aizsardzības pārraugi un tehniskie darbinieki.⁷²¹

1923. gadā Izglītības ministrija izdeva speciālus *Noteikumus par Pieminekļu valdes līdzdarbiniekiem*, kas noteica brīvprātīgo personu piedalīšanos Pieminekļu valdes darbā, veicot pieminekļu apzināšanu, inventarizējamo objektu sarakstu sastādīšanu un visa veida informācijas vākšanu par potenciāli aizsargājamiem pieminekļiem.⁷²² Šāda institūcija jau 19. gadsimta beigās tika izveidota Austroungārijā, kur Centrālā mākslas un arhitektūras pieminekļu aizsardzības un izpētes komisija kopš 1899. gada izmantoja savu korespondentu tīklu visā valstī, lai organizētu aizsargājamo objektu sarakstu sastādīšanu un pieminekļu uzraudzību.⁷²³ 1925. gadā Rīgā notika Pieminekļu valdes līdzdarbinieku konference, kurā tika apspriesti dažādi ar pieminekļu praktisko saglabāšanu saistīti jautājumi,⁷²⁴ un 1928. gadā līdzdarbinieku skaits jau sasniedza 354 cilvēkus.⁷²⁵ Līdzdarbinieku kustība bija visai populāra skolotāju un novadpētnieku vidū, kas starpkaru periodā veidoja līdzdarbinieku pamatsastāvu (1925. gadā no 290 Pieminekļu valdes līdzdarbiniekiem Rīgā darbojās 36, Vidzemē 144, Kurzemē 73 un Latgalē 65 līdzdarbinieki⁷²⁶), tomēr

---

⁷¹⁹ Švābe 1937-1938, 32058.

⁷²⁰ LVA. – 700.f. – 2.apr. – 105.l.

⁷²¹ Asaris 1998, 41-42; Pētersons 2006, 94.

⁷²² Štāls 1924, 151-152.

⁷²³ Brown 1905, 170-171.

⁷²⁴ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 174.l. – 2.-66.lp.

⁷²⁵ Štāls 1928, 421.

⁷²⁶ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 4.l. – 9.lp.

viņu aktivitātes nevarēja pilnībā kompensēt Pieminēkļu valdei nepieciešamo speciālistu trūkumu.⁷²⁷ Tā no trīspadsmit pastāvīgajiem darbiniekiem, kas strādāja Pieminēkļu valdē 1940. gada vasarā,⁷²⁸ tikai trīs – Pauls Kundziņš, Pēteris Ārends un Jānis Jaunzems (1903-1978) – bija ar arhitekta izglītību. Kopumā Pieminēkļu valdē visā tās pastāvēšanas laikā dominēja arheoloģijas un vēstures nozares speciālisti.⁷²⁹

Uzsākot praktisko darbu, drīz vien atklājās 1923. gada *Likuma par pieminēkļu aizsardzību* nepilnības, kas saistījās ar pārāk ierobežotajām Pieminēkļu valdes pilnvarām. Šis jautājums 1928. gada sākumā tika izskatīts valdes sēdē,⁷³⁰ taču tikai 1932. gada septembrī Latvijas Republikas Ministru kabinets Satversmes 81. panta kārtībā izdeva *Noteikumus par pieminēkļu aizsardzību*, kas daļēji decentralizēja Pieminēkļu valdes struktūru, palielināja valdes locekļu skaitu līdz deviņiem cilvēkiem, kā arī apstiprināja līdzdarbinieku un pieminēkļu inspektoru tiesības.⁷³¹ Tāpat tika paplašināts aizsargājamo objektu loks, iekļaujot tajā papildus divas pieminēkļu grupas un nosakot ne tikai atsevišķu vēsturisko celtnu, bet arī „būvju pieminēkļu grupu” aizsardzību.⁷³² Pieminēkļu valdes uzbūve tika pārveidota pēc teritoriālā principa, izveidojot jaunu apakšvienību: Pieminēkļu inspekcijas daļu, kas bija pakļauta no valdes locekļu vidus ievēlētajam priekšsēdētājam. Tajā strādāja Pieminēkļu valdes vecākais inspektors, viņš bija arī Rīgas un Vidzemes apgabala inspektors, un divi inspektori, kuru pārziņā bija pieminēkļu aizsardzība Kurzemes-Zemgales un Latgales apgabalā.⁷³³

Lai popularizētu kultūras pieminēkļu aizsardzības idejas Latvijas sabiedrībā, Pieminēkļu valde laikā no 1926. līdz 1937. gadam patstāvīgi sarīkoja sešas tematiskās izstādes un piedalījās vēl astoņās dažādu organizāciju rīkotajās tūrisma un novadu pašvaldību reklāmas izstādēs. Pieminēkļu valde atzinīgi novērtēja 1924. gadā Rīgas pašvaldības rīkoto Pilsētu izbūves izstādi⁷³⁴ un izteica cerību, ka arī citas Latvijas pilsētu pašvaldības sekos šim piemēram.⁷³⁵ No Pieminēkļu valdes organizētajām izstādēm četras bija veltītas arheoloģiskajiem pieminēkļiem, viena sakrālās mākslas

---

⁷²⁷ Pētersons 2006, 97.

⁷²⁸ LVA. – 700.f. – 1.apr. – 313.l. – 148.lp.

⁷²⁹ Pētersons 2006, 95.

⁷³⁰ LNV. – VN 9665. – 324.lp.

⁷³¹ Skat.: Āboltiņš 1997, 27.

⁷³² Noteikumi 1932. – 2. pants. – b) punkts.

⁷³³ Noteikumi 1932. – 6. pants; Pārskats 1929-1933, 408.

⁷³⁴ Skat.: Katalogs 1924.

⁷³⁵ Štāls 1924, 110.

priekšmetiem un viena – pieminekļu aizsardzībai kopumā.⁷³⁶ Tā bija pirmā, 1926. gadā Rīgā sarīkotā nacionālā mēroga bezmaksas izstāde *Latvijas senatnes pieminekļi*, kas ietvēra šādas tematiskās sadaļas: 1) Aizvēstures pieminekļi; 2) Tautas dzīves un darba pieminekļi; 3) Senatnes ainavas; 4) Celtnu un mākslas pieminekļi; 5) Pieminekļu aizsardzības un kopšanas gaita Latvijā; 6) Brīvdabas muzejs.⁷³⁷ Šo izstādi apmeklēja 3000 cilvēki.⁷³⁸ Salīdzinājumam: Latvijas Arhitektu biedrības desmit gadu jubilejas izstādi 1934. gadā apmeklēja tikai apmēram 2000 personas, bet 1939. gadā notikušo Celtniecības izstādi – apmēram 20.000 cilvēki.⁷³⁹

Pieminekļu valdes galvenie darbības virzieni, atbilstoši minētajos likumdošanas aktos noteiktajiem uzdevumiem, bija šādi: 1) veikt pieminekļu apzināšanu un reģistrāciju, organizējot pieminekļu apzināšanas ekspedīcijas; 2) izdarīt pieminekļu inventarizāciju, t.i., sastādīt valsts aizsargājamo objektu sarakstus; 3) organizēt kultūras pieminekļu praktisko saglabāšanu, izstrādājot attiecīgus noteikumus un ierosinot šim nolūkam nepieciešamos valdības rīkojumus.⁷⁴⁰

3.2. Arhitektūras pieminekļu apzināšana un to inventarizācijas kritēriji.

Saskaņā ar Pieminekļu valdes 1923.g. 2. oktobra sēdē izstrādāto plānu, kultūrvēsturisko pieminekļu apzināšanas darbus Latvijā paredzēja veikt divos posmos: vispirms 1924. gada vasarā visā valsts teritorijā bija jāizdara „vispārēja pieminekļu reģistrācija”, kam turpmākajos gados sekotu „kapitāla pieminekļu reģistrācija”, organizējot ekspedīcijas uz noteiktiem valsts apvidiem.⁷⁴¹ Tika pieņemts arī lēmums par Pieminekļu valdes arhīva izveidi.⁷⁴² Pirmajā pieminekļu apzināšanas posmā būtu nepieciešams četrus mēnešus nodarbināt piecpadsmit algotus darbiniekus,⁷⁴³ taču līdzekļu un piemērotu darbinieku trūkums šo iecerī ievērojami reducēja. 1924. gada vasarā Pieminekļu valde kopā ar Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāti un Rīgas Latviešu biedrību sarīkoja komplekso arheoloģisko, etnogrāfisko un arhitektūras pieminekļu apzināšanas ekspedīciju Liepājas apriņķī, kopumā apzinot 2002 objektus, to skaitā 711 vēsturiskās ēkas, galvenokārt tautas celtniecības pieminekļus.⁷⁴⁴

⁷³⁶ Pārskats 1923-1938, 586.

⁷³⁷ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 174.l. – 78.lp.

⁷³⁸ Pārskats 1923-28, 421.

⁷³⁹ Siliņš 1993, 244.

⁷⁴⁰ Likums 1923. – 5. pants; Noteikumi 1932. – 7. pants.

⁷⁴¹ LNVN. – VN 9665. – 3.lp.

⁷⁴² Turpat. – 4.lp.

⁷⁴³ Asaris 1998, 42.

⁷⁴⁴ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 4.l. – 8.lp.; Strods 1964, 147.

Iepriekš minēto iemeslu dēļ sistemātisku Latvijas arhitektūras pieminekļu apzināšanu Pieminekļu valde varēja uzsākt tikai 1928. gadā.⁷⁴⁵ Līdz tam laikam un daļēji arī vēlāk atsevišķu vēsturisko celtnu uzmērīšana, foto fiksācija un zinātniskā apraksta sastādīšana tika uzticēta valdes pilnvarotajām personām – arhitektūras studentiem vai tā saucamajiem līdzdarbiniekiem.⁷⁴⁶ Izglītības ministrija 1924. gada 2. aprīlī apstiprināja Pieminekļu valdes sastādītos *Obligatoriskos noteikumus par pieminekļu aizsardzību*, kuru 3. pantā bija noteikts, ka „pieminekļu aizsardzības mērķiem izpētāmie objekti to īpašniekiem, valdītājiem vai turētājiem jādara pieejami aprakstīšanai Pieminekļu valdes priekšstāvjiem, un jāiesniedz par tādiem objektiem ziņas saskaņā ar Pieminekļu valdes prasījumiem un noteikumiem.”⁷⁴⁷ Tomēr šī prasība ne vienmēr tika godprātīgi ievērota. Par to liecina Pieminekļu valdes līdzdarbinieka, jau pieminētā barona Frīdriha Volfa ziņojums par Kurzemes baznīcu un pastorātu apzināšanu 1925. gadā, kurā viņš, starp citu, atzīmēja: „[...] ar manu apliecību nepietika, lai dabūtu atļauju ieiet vēsturiskā Grīvaišu baznīcā. Baznīcas priekšnieka palīgs aizliedza man fotografēt un apskatīt baznīcu, un nosūtīja mani pie baznīcas priekšnieka.”⁷⁴⁸ Tādēļ, pēc Pieminekļu valdes priekšsēdētāja Frīdriha Ozoliņa izglītības ministram rakstiski izteiktā lūguma,⁷⁴⁹ šo normu iekļāva 1932. gada Noteikumos par pieminekļu aizsardzību.⁷⁵⁰

No 1928. līdz 1940. gadam ieskaitot, 11 Latvijas Republikas apriņķos – Rīgas, Madonas, Cēsu, Valmieras, Valkas, Ventspils, Talsu, Ilūkstes, Jēkabpils, Bauskas un Jelgavas apriņķī – strādāja piecpadsmit Pieminekļu valdes organizētās arhitektūras un mākslas pieminekļu apzināšanas ekspedīcijas.⁷⁵¹ To darbs tomēr nebija vienmērīgs, piemēram, Bauskas apriņķī pieminekļu apzināšanu veica trīs reizes (1931., 1939. un 1940.g.), bet Jēkabpils apriņķī – divas reizes, 1939. un 1940. gadā. Ekspedīcijās reģistrēja gan atsevišķus objektus, gan to kompleksus, piemēram, dievnama celtni un tās inventāru dažkārt fiksēja kopā, bet dažkārt – atsevišķi vienu no otra.⁷⁵² Tā Valkas, Valmieras, Rīgas, Ventspils un Talsu apriņķī no 1929. līdz 1933. gadam reģistrēja 763 celtnes „līdz ar vēsturiskiem un mākslinieciskiem iekārtu objektiem.”⁷⁵³

⁷⁴⁵ Pārskats 1923-1928, 420.

⁷⁴⁶ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 76.l. – 6., 8.-9., 14., 19., 27.-29., 54., 64.-65., 89., 165.-168.lp.

⁷⁴⁷ Turpat. – 1.l. – 198.lp.

⁷⁴⁸ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 76.l. – 107.lp.

⁷⁴⁹ Turpat. – 2.l. – 23.-24.lp.

⁷⁵⁰ Noteikumi 1932. – 11. pants.

⁷⁵¹ LVA. – 700.f. – 1.apr. – 313.l. – 147.-152.lp.

⁷⁵² Pētersons 2006, 99.

⁷⁵³ Pārskats 1929-1933, 405.

Iespējams, ka tieši šāda ekstensīva pieminekļu apzināšanas prakse bija viens no iemesliem, kādēļ arheoloģijas profesors Francis Balodis, kļūdams par Pieminekļu valdes priekšsēdētāju, 1932. gadā asi uzstājās pret „daudzkārt pilnīgi nezinātniski un nevajadzīgi plaši ievadīto” pieminekļu reģistrāciju, kas it kā esot „prasījusi prāvus līdzekļus, caur ko novārtā palicis tiešais pieminekļu aizsardzības darbs.”⁷⁵⁴ Historiogrāfijā⁷⁵⁵ F. Baloža augstprātīgo attieksmi pret tām Pieminekļu valdes darba jomām, kas nebija saistītas ar viņa specialitāti, nereti skaidro ar pēdējā valdes priekšsēdētāja autoritāro raksturu un vadības stilu, kas, spriežot pēc Paula Kundziņa dienasgrāmatas piezīmēm,⁷⁵⁶ trīsdesmito gadu otrajā pusē kļuva par iekšējo konfliktu cēloni Pieminekļu valdē. Tiesa, arī pats P. Kundziņš, 1928. gadā izvērtējot pirmos pieminekļu apzināšanas pasākumu rezultātus, atzina, ka „līdzšinējiem materiāliem pa lielākai daļai ir nejausības raksturs, un tie nedod izsmeltošus datus par objektu vērtību un aizsardzības stāvokli.”⁷⁵⁷ Jebkurā gadījumā 1935.-1938. gadā pieminekļu apzināšanas ekspedīcijas tika pārtrauktas, un šajā laika posmā potenciāli aizsargājamo objektu reģistrācija notika, tikai izmantojot Pieminekļu valdei iesniegtos brīvprātīgo līdzdarbinieku ziņojumus, šādā veidā fiksējot 19 jaunus arhitektūras pieminekļus.⁷⁵⁸ Ņemot vērā faktu, ka Pieminekļu valdei piešķirto valsts budžeta līdzekļu apjoms tieši K. Ulmaņa autoritārā režīma periodā ar katru gadu pieauga,⁷⁵⁹ domājams, ka par iemeslu tam nebūt nebija F. Baloža 1932. gadā piesauktais līdzekļu trūkums.

Vēstures avotos nav precīzu datu par Pieminekļu valdes apzināto Latvijas arhitektūras pieminekļu kopskaitu. Pēc P. Kundziņa 1938. gadā publicētajām ziņām, Pieminekļu valdes arhīvā bija apkopota informācija par apmēram 15.000 arhitektūras pieminekļiem,⁷⁶⁰ un tas bija lielākais šāda veida arhīvs trijās Baltijas valstīs.⁷⁶¹ Oficiālajā izziņā par Latvijas PSR Izglītības tautas komisariāta Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļas arhīvu, kas sastādīta 1941. gada 20. jūnijā, minēts, ka tajā ietilpst vairāki desmiti tūkstošu arheoloģijas, etnogrāfijas, arhitektūras un mākslas pieminekļu uzmērījumu, aprakstu un zīmējumu, kā arī 42.844 foto negatīvi.⁷⁶²

---

⁷⁵⁴ LNV. – VN 9666:1. – 169.lp.

⁷⁵⁵ Strods 1964, 149; Pētersons 2006, 96.

⁷⁵⁶ Skat.: Spārītis 1999, 41.

⁷⁵⁷ LNV. – VN 9666:1. – 294.lp.

⁷⁵⁸ Pārskats 1934-1938, 15.

⁷⁵⁹ Balodis 1939, 59.

⁷⁶⁰ Zinātne tēvzemei divdesmit gados 1938, 4.

⁷⁶¹ Tehnikas Apskats. – 1978. – Nr.84. – 6.lpp.

⁷⁶² LVA. – 700.f. – 1.apr. – 313.l. – 138.lpp.

Pēc Artūra Štāla priekšlikuma Pieminekļu valde sava arhīva veidošanā nolēma izmantot Saksijas zemes Pieminekļu komisijas arhīva uzbūves principu, sistematizējot informāciju pēc pieminekļu atrašanās vietas un piederības noteiktai tipoloģiskajai grupai.⁷⁶³ Kā liecina publicētie Pieminekļu valdes darbības pārskati, ikdienas praksē tika lietots kultūras pieminekļu iedalījums arheoloģiskajos (arī: aizvēstures vai senvēstures) pieminekļos, etnogrāfijas, arhitektūras un mākslas, kā arī vēstures pieminekļos.⁷⁶⁴ Pieminekļu valdes darbības sākumā pastāvēja apzīmējums „būvju pieminekļi”, ko attiecināja gan uz arhitektūras pieminekļiem, gan uz tautas celtniecības objektiem,⁷⁶⁵ savukārt ar terminu „etnogrāfijas pieminekļi” līdz 1932.-1933. gadam apzīmēja Pieminekļu valdes apzinātos etnogrāfiskos priekšmetus.⁷⁶⁶ Pasaules ekonomiskās krīzes ietekmē, ņemot vērā visai ierobežotos Pieminekļu valdes budžeta līdzekļus un etnogrāfijas nozares speciālistu trūkumu,⁷⁶⁷ 1932. gadā tika nolemts valdes arhitektūras nodaļai, kuru vadīja Brīvdabas muzeja dibināšanas ierosinātais un toreizējais direktors Pauls Kundziņš, pievienot arī tautas celtniecības daļu, atdalot to no etnogrāfijas nodaļas.⁷⁶⁸ Līdz ar to praksē arī turpmāk saglabājās saikne starp arhitektūras pieminekļu un tautas celtniecības objektu aizsardzību, lai gan formāli abas pieminekļu grupas tika atdalītas viena no otras.⁷⁶⁹

Ziņas par arhitektūras pieminekļiem tika fiksētas Pieminekļu valdes speciāli izstrādātās apraksta lapās jeb anketās, kas sniedza diezgan detalizētu informāciju par objekta celtniecības vēsturi, ieskaitot pārbūves un remonta darbus, tāpat par ēkas plānojumu, būvkonstrukcijām, arhitektoniskajām detaļām un interjeru.⁷⁷⁰ Anketas struktūra līdzinājās jau agrāk minētajai Latviešu Senatnes biedrības Pieminekļu aizsardzības biedrības t.s. pieminekļu apraksta kartei, un tā tika izstrādāta 1924. gadā, izmantojot arī 1907. gadā Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības sastādītās baznīcu arhitektūras un mākslas pieminekļu apzināšanas anketas paraugu.⁷⁷¹

Latvijas Republikā starpkaru periodā pastāvēja trīs arhitektūras pieminekļu arhīvi. Paralēli Pieminekļu valdes organizētajām ekspedīcijām arī Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāte turpināja 1920. gadā iesākto materiālu vākšanas darbu. Līdz

---

⁷⁶³ Pārskats 1923, 83.

⁷⁶⁴ Pārskats 1923-1938, 579-587.

⁷⁶⁵ Pārskats 1923, 85. Pauls Kundziņš lietoja apzīmējumu „celtņu pieminekļi”, skat.: Kundziņš 1933.

⁷⁶⁶ Pārskats 1923-1928, 421; Pārskats 1929-1933, 407.

⁷⁶⁷ Kundziņš 1966, 2-3.

⁷⁶⁸ LNVM. – VN 9666:1. – 170.lp.

⁷⁶⁹ Pārskats 1934-1939, 15-21.

⁷⁷⁰ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 106.l. – 5.lp.; Pielikums Nr.5.

⁷⁷¹ Turpat. – 199.l. – 3.-4.lp.

1939. gadam fakultātes pieminekļu arhīvā uzmērījumu, aprakstu un fotogrāfiju veidā bija apkopotas ziņas par 1529 tautas celtniecības objektiem un 1030 arhitektūras pieminekļiem, to fiksāciju veica Arhitektūras fakultātes studenti.⁷⁷²

Trešā institūcija, kas divdesmitajos un trīsdesmitajos gados nodarbojās ar arhitektūras vēstures materiālu krāšanu un izpēti, bija Baltijas Arhitektūras pieminekļu arhīvs (*Archiv Baltischer Baudenkmäler*) Rīgā. Šo arhīvu 1925.-1926. gadā sāka veidot atjaunotā Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības Arhitektūras pieminekļu komisija (*Baudenkmäler-Kommission*) kopā ar Igaunijas Literāro biedrību.⁷⁷³ Tādējādi, atšķirībā no abiem iepriekš minētajiem arhīviem, šajā gadījumā tika saglabāts jau pirms Pirmā pasaules kara vācbaltiešu vēsturnieku un arhitektu iedibinātais princips – vākt informāciju par vēsturiskajām celtnēm visā bijušo Baltijas provinču teritorijā, balstoties uz pamatoto argumentu, ka būvmākslas attīstība šajā reģionā līdz 1918. gadam noritēja kopīgu vēsturisko apstākļu ietekmē.⁷⁷⁴

Baltijas Arhitektūras pieminekļu arhīva apraksts rāda, ka tajā savāktie rakstītie un vizuālie uzziņas materiāli tika klasificēti pēc tipoloģiskā principa un tie ietvēra desmit tematiskās grupas: 1) pilsētībūvniecības objektus – pilsētu plānus, laukumu un ielu skatus; 2) pilsētu sabiedriskās ēkas; 3) pilsētu dzīvojamās ēkas – īres namus, savrupmājas, piepilsētas muižiņas; 4) pilsētu dārzus, baznīcu kapsētas un dekoratīvās celtnes; 5) visu kristīgo konfesiju baznīcas pilsētās; 6) lauku draudžu baznīcas; 7) zemnieku mājas; 8) piļu celtnes un to drupas; 9) muižu dzīvojamās ēkas, t.s. „kungu namus” (*Herrenhäuser*) un parkus; 10) muižu centru saimniecības ēkas un dažādas tehniskās būves.⁷⁷⁵

Jāatzīmē, ka Baltijas Arhitektūras pieminekļu arhīvs juridiski bija viena no Rīgas Doma muzeja nodaļām, un tas nebija publiski pieejams. Līdz 1934. gadam, pēc kura šo arhīvu pakāpeniski izveda uz Vāciju, šajā krātuvē, kurā ietilpa arī barona Frīdriha Volfa un Oskara Emīla Šmita vēl pirms Pirmā pasaules kara izveidotās vēsturisko celtnu attēlu kolekcijas,⁷⁷⁶ bija savāktas apmēram 10.000 inventāra vienības.⁷⁷⁷

Šajā sakarībā būtu nepieciešams vēlreiz atgriezties pie jautājuma par latviešu un vācbaltiešu pieminekļu aizsardzības speciālistu sadarbību Latvijas Republikā. Iepriekš jau tika minēts par sadarbību starp Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrību un

---

⁷⁷² Laube 1939, 127.

⁷⁷³ Pirang 1926, 2-3.

⁷⁷⁴ Ulrichen 1934, 495-496.

⁷⁷⁵ Pirang 1926, 2.

⁷⁷⁶ Ulrichen 1934, 496-497.

⁷⁷⁷ Romanga 2001, 102-103.

Izglītības ministriju pieminekļu aizsardzības likumprojektu izstrādes laikā. Ņemot vērā atsevišķu vācbaltiešu arhitektu un vēsturnieku pieredzi pieminekļu aizsardzības darbā, varētu pieņemt, ka šai sadarbība bija sagaidāms loģisks turpinājums arī vēlāk. Par šādu notikumu attīstību varētu liecināt, piemēram, Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības direkcijas 1923. gada 25. oktobrī Pieminekļu valdei nosūtītā apsveikuma vēstule, ar novēlējumu jaunajai pieminekļu aizsardzības institūcijai sasniegt panākumus tās valstiski svarīgajā darbā.⁷⁷⁸ Vēstulei sekoja abu pušu sarakste par Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības bibliotēkas izmantošanu Pieminekļu valdes vajadzībām, kas arī tika laipni atļauta.⁷⁷⁹ 1924. gada oktobrī H. Pīrangs tika pilnvarots Pieminekļu valdes uzdevumā kontrolēt dzīvojamās ēkas Rīgā, Mazajā Pils ielā Nr.19, pārbūves darbus, kā arī veikt objekta uzmērīšanu un foto fiksāciju.⁷⁸⁰

Bez tam jau 1924. gada janvārī un aprīlī Pieminekļu valde oficiālas vēstules Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrībai⁷⁸¹ un Rīgas Arhitektu biedrībai,⁷⁸² atzīmējot šo organizāciju nopelnus Latvijas arhitektūras pieminekļu aizsardzībā un aicinot tās arī turpmāk piedalīties šajā darbā. Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības prezidents Arnolds Feiereizens savā atbildes vēstulē 1925. gada 17. aprīlī izteica Pieminekļu valdei pateicību biedrības vārdā un savukārt lūdza tās atbalstu Heinriha Pīranga darba *Das Baltische Herrenhaus* publicēšanai, kā arī piedāvāja valstij nopirkt barona Frīdriha Volfa arhitektūras pieminekļu foto attēlu kolekciju.⁷⁸³ Pieminekļu valdes sēžu protokoli nesniedz informāciju par to, vai šis piedāvājums valdes sēdēs vispār tika apspriests, taču laikabiedru Vilhelma Bokslafa⁷⁸⁴ un Klāras Rēdlihas⁷⁸⁵ atmiņas liecina, ka abu institūciju turpmākajai sadarbībai bija tikai epizodisks raksturs, kas balstījās uz personiskiem kontaktiem ar Pieminekļu valdes darbiniekiem.

Nedaudz atšķirīgi izveidojās Pieminekļu valdes sadarbība ar Rīgas Arhitektu biedrību. 1924. gada 19. janvārī Pieminekļu valdes sēdē, apspriežot Vecrīgas arhitektūras pieminekļu aizsardzības pasākumus, tika nolemts griezties pie minētās biedrības ar lūgumu sastādīt šādu pieminekļu sarakstu.⁷⁸⁶ Šo lēmumu acīmredzot noteica arī fakts, ka Pieminekļu valdes pilnvarnieku darbības zonā 1919.-1920. gadā

---

⁷⁷⁸ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 4.l. – 40.lp.

⁷⁷⁹ Turpat. – 18.-19.lp.

⁷⁸⁰ Turpat. – 1630.f. – 1.apr. – 76.l. – 89.lp.

⁷⁸¹ Turpat. – 4038.f. – 1.apr. – 4.l. – 22.-23., 37.lp.

⁷⁸² Turpat. – 2748.f. – 1.apr. – 94.l. – 109., 137., 147.lp.

⁷⁸³ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 4.l. – 13.lp.

⁷⁸⁴ Skat.: Grosmane 2004.

⁷⁸⁵ Redlich 1981, 53.

⁷⁸⁶ LNVM. – VN9665. – 39.-40.lp.

neietilpa Rīgas pilsēta,⁷⁸⁷ līdz ar to valdei pilnībā trūka informācijas par tās arhitektūras pieminekļu stāvokli. Rīgas Arhitektu biedrība Vecrīgas arhitektūras pieminekļu saraksta sastādīšanai izveidoja komisiju, kurā strādāja Vilhelms Bokslafs, Heinrihs Pīrangs un Pauls Kampe (1885-1960).⁷⁸⁸ 1924. gada novembra beigās komisija iesniedza Pieminekļu valdei *Rīgas pilsētas būvpieminekļu saraksta* I daļu, kas aptvēra t.s. Iekšrīgas rajonu starp Pilsētas kanālu un Daugavu. Sarakstā pēc ielu nosaukumiem alfabētiskajā secībā bija fiksēti 216 dažāda rakstura objekti: sakrālās celtnes, privātās un sabiedriskās ēkas, to arhitektoniskās detaļas (portāli, ciļņi, fasādes), interjera sastāvdaļas (trepes, durvju vērtnes, podiņu krāsnis u.tml.) un plānojuma elementi (atsevišķas telpas vai stāvi).⁷⁸⁹ Katram sarakstā iekļautajam objektam bija norādīts tā bijušais vai esošais īpašnieks, dažām ēkām – arī arhitekts, piemēram: „Anglikāņu [iela] Nr.5, Tirgotāju biedrība, agrāk Fitinghoff, celts no Hāberlanda.”⁷⁹⁰

Pieminekļu sarakstam pievienotajā pavadvēstulē⁷⁹¹ Rīgas Arhitektu biedrības komisija izteica arī vairākus priekšlikumus par Vecrīgas arhitektūras pieminekļu praktisko saglabāšanu. Tika ieteikts vēlāk sastādīt arī īpaši vērtīgo vēsturisko celtnu sarakstu, izdarīt apdraudēto objektu fiksāciju un izveidot ekspertu komisiju, kas būtu kompetenta izskatīt aizsargājamo ēku pārbūves projektus. Pieminekļu valde 1924. gada 31. decembrī nosūtīja Rīgas Arhitektu biedrībai pateicības vēstuli par šo darbu un puda tajā pārliecību, ka „arhitektu biedrība arī turpmāk neliegs savu līdzdalību mūsu dzimtenes pieminekļu aizsardzības darbā.”⁷⁹² Tomēr divdesmito gadu otrajā pusē gaidāmā sadarbība neattīstījās, arī teorētiski plānotā Rīgas arhitektūras pieminekļu saraksta II daļa netika sastādīta. Šim sarakstam faktiski bija tikai rekomendējoša nozīme, taču tam nebija juridiska spēka. Praksē no visas Rīgas vecpilsētas apbūves ar Iekšlietu ministrijas Būvniecības departamenta 1933. gada 18. janvāra rīkojumu valsts aizsardzībā tika ņemtas septiņas celtnes. Tās bija: Sv. Jāņa, Sv. Pētera, Sv. Jēkaba un Doma baznīca, Lielā un Mazā Ģilde un Melngalvju nams. Rīkojums noteica, ka šo ēku īpašnieki bez Rīgas pašvaldības un Pieminekļu valdes atļaujas nedrīkst izdarīt minēto arhitektūras pieminekļu pārbūves.⁷⁹³

---

⁷⁸⁷ Štāls 1920, 62.

⁷⁸⁸ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 76.l. – 82.-83.lp.

⁷⁸⁹ Turpat. – 7427.f. – 6.apr. – 324.l. – 160.-166.lp.

⁷⁹⁰ Turpat. – 161.lp.

⁷⁹¹ Turpat. – 1630.f. – 1.apr. – 176.l. – 19.-20.lp.

⁷⁹² Turpat. – 2748.f. – 1.apr. – 94.l. – 149.lp.

⁷⁹³ Turpat. – 1630.f. – 1.apr. – 108.l. – 153.lp.

1925. gadā Pauls Kampe Rīgas Arhitektu biedrības vārdā iesniedza Pieminekļu valdē priekšlikumu par Arhitektūras muzeja izveidošanu Rīgas *Zviedru vārtos*, lai varētu šeit saglabāt nojaucamo Vecrīgas namu mākslinieciski vērtīgās detaļas,⁷⁹⁴ taču šī ideja netika realizēta. *Zviedru vārtus* savā īpašumā ieguva un pēc arhitekta Aleksandra Trofimova (1891-1979) projekta 1927.-1928. gadā rekonstruēja jaunizveidotā Latvijas Arhitektu biedrība.⁷⁹⁵ Jāpiebilst, ka 1928. gadā Pieminekļu valde Latvijas Arhitektu biedrībai *Zviedru vārtu* atjaunošanas darbiem piešķīra 1000 latu,⁷⁹⁶ kas jāuzskata par izņēmumu, jo parasti, atsaucoties uz likuma normu par to, ka pieminekļa uzturēšanu veic tā īpašnieks par saviem līdzekļiem, tamlīdzīgi pabalsti netika piešķirti.⁷⁹⁷ Domu par Arhitektūras muzeja dibināšanu 1926. gadā vēlreiz aktualizēja Heinriha Pīranga izstrādātais Rīgas Svētā Jura baznīcas rekonstrukcijas projekts, taču tas saņēma noraidošu kritiku no viņa kolēģa Vilhelma Bokslafa puses, kurš uzskatīja, ka „šāda dziļi maldīga pieeja, kas saistīta ar aplamo vēlēšanos atjaunot celtni tās sākotnējā veidā, pilnīgi iznīcinātu tās raksturīgo oriģinālo daļu atliekas.”⁷⁹⁸ 1936. gadā ideju par Arhitektūras muzeja ierīkošanu Svētā Jura baznīcā izvirzīja pati Pieminekļu valde,⁷⁹⁹ taču konkrēti pasākumi šajā virzienā nesekoja, iespējams, sakarā ar plānotajiem ēku nojaukšanas darbiem Konventa sētā.⁸⁰⁰

Latviešu un vācbaltiešu nacionālo attiecību pretrunu dēļ Rīgas Arhitektu biedrība jau 1924. gada sākumā sašķēlās, kā formālo iemeslu minot domstarpības par to, kādā valodā – vācu vai latviešu – būtu jānotur biedrības sēdes.⁸⁰¹ Paula Kundziņa mēģinājums vēl tajā pašā gadā šķelšanos novērst, izveidojot jaunu profesionālo organizāciju – Arhitektu Kameru – izrādījās neveiksmīgs,⁸⁰² un tā 1924. gada 2. februārī tika izveidota Latvijas Arhitektu biedrība, kurā dominēja latvieši, lai gan daži jaunās biedrības dibinātāji, to skaitā Pauls Kundziņš un Eižens Laube (1880-1967), formāli palika arī Rīgas Arhitektu biedrības biedri.⁸⁰³ 1939.-1940. gadā Latvijas Arhitektu biedrībā darbojās tikai divdesmit procenti no 257 Rīgā praktizējošajiem

⁷⁹⁴ LVVA. – 2748.f. – 1.apr. – 94.l. – 156.lp.

⁷⁹⁵ Dripe 1985, 87.

⁷⁹⁶ LNVM. – VN 9665. – 279.lp.

⁷⁹⁷ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 43.l. – 16.lp.; 76.l. – 210., 243.lp.

⁷⁹⁸ Turpat. – 4038.f. – 1.apr. – 4.l. – 51.lp.

⁷⁹⁹ LNVM. – VN 9666:2. – 101.lp.

⁸⁰⁰ Skat.: Fülberth 2005, 237-238. Vēlreiz pie šī projekta Pieminekļu valde atgriezās jau vācu okupācijas laikā, 1941. gada oktobrī, lūdzot Rīgas pašvaldību piešķirt Svētā Jura baznīcas un Dannenšterna nama telpas muzeja ierīkošanai (LVA. – 700.f. – 1.apr. – 313.l. – 141.-142.lp.), taču arī šoreiz Arhitektūras muzejs Rīgā palika tikai „uz papīra.”

⁸⁰¹ Krastiņš 1992, 74.

⁸⁰² LVA. – 2280.f. – 1.apr. – 2.l. – 3.lp.

⁸⁰³ Bērzkalns 1940, 85.

arhitektiem,⁸⁰⁴ taču biedrības autoritāti noteica fakts, ka starp tiem bija prominentākie tā laika Latvijas arhitekti. Tomēr kopumā Latvijas Arhitektu biedrība, kaut arī tās statūtu §2 noteica, ka „Biedrība ņem dalību vēsturiskās arhitektūras pētīšanā”⁸⁰⁵, pieminekļu aizsardzības jomā neizvērsa ne tuvu tik aktīvu darbību, kā savulaik Rīgas Arhitektu biedrība, kuras nolikumā šāds mērķis formāli pat nebija iekļauts.

Arhitektūras pieminekļu saglabāšanas formālais priekšnoteikums ir to juridiskā aizsardzība. Pieminekļu valdes darbības laikā tiesiskas aizsardzības mehānismu veidoja pieminekļu inventarizācija, proti, iekļaušana valsts aizsargājamo objektu sarakstā.⁸⁰⁶ Apkopojošs kultūras pieminekļu saraksts starpkaru periodā netika izdots, taču ziņas par inventarizēto objektu skaitu regulāri publicēja oficiālajā laikrakstā *Valdības Vēstnesis*.⁸⁰⁷ Latvijas Republikas 1923. un 1932. gada likumdošanas aktos bija teikts, ka inventarizētos pieminekļus to īpašniekiem, valdītājiem vai turētājiem ir aizliegts iznīcināt, pārveidot vai restaurēt bez Pieminekļu valdes atļaujas.⁸⁰⁸ Par šī aizlieguma pārkāpšanu vai neievērošanu vainīgo personu tiesas ceļā varēja sodīt ar arestu uz laiku līdz trim mēnešiem un/vai naudas sodu līdz tūkstoš latiem.⁸⁰⁹ Mūsu rīcībā gan nav informācijas par to, vai likumā paredzētais maksimālais sods par arhitektūras pieminekļu postīšanu starpkaru periodā būtu ticis piemērots praksē.

1923. gada 6. decembra Pieminekļu valdes sēdē tika apstiprināts Artūra Štāla izstrādātais nolikums par pieminekļu inventarizācijas kārtību.⁸¹⁰ Saskaņā ar nolikumu, pieminekļu inventarizācija bija jāveic divās kārtās: vispirms Pieminekļu valdes pilnvarotā persona sastādīja pieminekļa pagaidu aprakstu un instrukciju par tā pagaidu aizsardzības noteikumiem, pēc tam – objekta „galīgo aprakstu” un pastāvīgos konkrētā pieminekļa aizsardzības noteikumus, ko apstiprināja pieminekļa īpašnieks, Pieminekļu valde un vietējās administrācijas vai policijas pārstāvis. Pamatojoties uz šo pieminekļu inventarizācijas kārtību, Pieminekļu valde izveidoja pirmās pakāpes jeb saudzējamo arhitektūras pieminekļu inventāru un otrās pakāpes inventāru jeb aizsargājamo objektu sarakstu.⁸¹¹ Inventarizēto kultūras pieminekļu skaits 1940. gadā sasniedza pavisam 1459 objektus, ieskaitot 232 arhitektūras pieminekļus.⁸¹²

---

⁸⁰⁴ Bērzkalns 1940a, 223.

⁸⁰⁵ Citēts pēc: Dripe 1985, 86.

⁸⁰⁶ Švābe 1937-1938, 32056.

⁸⁰⁷ Pētersons 2006, 100.

⁸⁰⁸ Likums 1923. – 10.pants; Noteikumi 1932. – 17.pants.

⁸⁰⁹ Likums 1923. – 12.pants.

⁸¹⁰ LNVM. – VN 9665. – 25.lp.

⁸¹¹ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 11. – 212.-213.lp.

⁸¹² LVA. – 700.f. – 1.apr. – 313.l. – 148.lp.

Precīzākus datus par t.s. saudzējamo un aizsargājamo arhitektūras pieminekļu skaita proporciju iespējams iegūt no kāda Pieminekļu valdes arhīva materiālos atrodamā apzināto un inventarizēto pieminekļu saraksta.⁸¹³ Tas saglabājies fragmentāri (trūkst paskaidrojošā teksta beigu daļas), taču, spriežot pēc publicētajos Pieminekļu valdes pārskatos⁸¹⁴ sniegtajām ziņām par apzināto aprīņu un reģistrēto arhitektūras pieminekļu skaitu, minēto sarakstu var datēt ar 1935. gadu. Saraksta informācija liecina, ka uz 1935. gadu Latvijas teritorijā bija apzinātas 2176 vēsturiskās celtnes, tajā skaitā 382 Rīgā. No apzināto celtnu kopskaita valsts aizsargājamo objektu inventārā iekļauti pavisam 168 arhitektūras pieminekļi, tajā skaitā Rīgā – 15 arhitektūras pieminekļi.⁸¹⁵

Kā redzams, inventarizēto arhitektūras pieminekļu skaits bija ievērojami mazāks par to vēsturisko celtnu skaitu, kas bija apzinātas Pieminekļu valdes organizētajās ekspedīcijās. Tādēļ ir nepieciešams noskaidrot, kādi bija Pieminekļu valdes izmantotie pieminekļu vērtības noteikšanas kritēriji, kas noteica aizsargājamā objekta statusa piešķiršanu konkrētajai celtnei. Rietumeiropas valstīs diskusijas par šo problēmu īpaši aktīvi noritēja 20. gadsimta sākumā, un dažas to atskaņas, piemēram, Veimāras Republikā bija dzirdamas arī pēc Pirmā pasaules kara beigām.⁸¹⁶

Situācija Latvijā šajā ziņā bija atšķirīga, jo Pieminekļu valdes darbības laikā faktiski tā arī netika izstrādāti eksakti kultūras pieminekļu atlases un to kultūrvēsturiskās vērtības noteikšanas kritēriji.⁸¹⁷ Iepriekš minētais 1935. gada arhitektūras pieminekļu saraksts ļauj noteikt aizsargājamo vēsturisko celtnu tipoloģisko iedalījumu,⁸¹⁸ taču nesniedz informāciju par objektu atlases principiem. Tādēļ arī Pieminekļu valdes darbības pārskatā, raksturojot arhitektūras pieminekļu sarakstu sastādīšanas procesu, tika lietots nenoteiktais formulējums: „daļa apzināto celtnu inventarizēta, skatoties pēc vajadzības.”⁸¹⁹ Līdz ar to šis jautājums tomēr nav izsmelts, jo citi 20. gadsimta divdesmito un trīsdesmito gadu vēstures avoti liecina, ka tam pievērsa uzmanību ne tikai Latvijas pieminekļu aizsardzības nozares speciālisti, bet arī politiķi.

---

⁸¹³ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 176.l. – 67.-68.lp.

⁸¹⁴ Pārskats 1923-1928, 421; Pārskats 1935, 148.

⁸¹⁵ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 176.l. – 68.lp.

⁸¹⁶ Skat. promocijas darba 1. nodaļu.

⁸¹⁷ Āboltiņš 1997, 27.

⁸¹⁸ Skat. promocijas darba Pielikumu Nr.6.

⁸¹⁹ Pārskats 1923-1938, 585.

Latvijas sabiedrības etnisko kopienu kultūras autonomijas centieni radītā savstarpējā konfrontācija, kā redzējām, bija raksturīga arī iepriekšējam laika posmam pirms Pirmā pasaules kara. Nacionālisma ideoloģijas lielo ietekmi uz kultūras politiku 20. gadsimtā noteica visām jaunajām nacionālajām valstīm raksturīgā prasība pēc savas nacionālās identitātes konstruēšanas, kas tika atzīta par obligātu priekšnoteikumu valsts iekšpolitiskās stabilitātes un starptautiskā prestiža nodrošināšanai.⁸²⁰ Centrālās un Austrumeiropas reģionā starpkaru periodā tas noveda pie gluži pretējiem rezultātiem, padziļinot, nevis likvidējot pretrunas starp dažātajām etniskajām kopienām, kas pastāvēja jauno nacionālo valstu teritorijā.⁸²¹ Arī Baltijas valstīs, kas izveidojās Versaļas līguma starptautiskās sistēmas ietvaros, šo valstu titulnāciju politiskās, intelektuālās un mākslinieciskās elites pārstāvjus nodarbināja jautājums par nacionālās identitātes saturu un tā starptautisko atpazīstamību.⁸²² Tas ietvēra arī nacionālās identitātes doktrīnai atbilstošas vēsturiskās apziņas izveidošanu: akadēmisko aprindu līmenī jau 1925. gadā tika izteikts aicinājums „skatīties uz Latvijas vēsturi ar latviešu tautas acīm”⁸²³, un no valsts puses tas vairāk vai mazāk atklāti tika uzturēts spēkā visā Latvijas Republikas pastāvēšanas laikā.⁸²⁴ Tādējādi latviešu nacionālisma politiskā doktrīna izpaudās ne tikai forsētā nācijas sociālajā modernizācijā⁸²⁵, bet arī valsts īstenotajā izglītības un kultūras politikā.

Arhitektūras pieminekļi tiem piedēvētās simboliskās nozīmes dēļ ir izdevīgs „materiāls” jauno nāciju paštēla veidošanai, tādēļ to aizsardzība uzskatāmi raksturo kultūras vēstures interpretācijas ideoloģisko ievirzi. Šī procesa attīstību Latvijā 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados pamatvilcienos jau ir aplūkojis Jurijs Vasiļjevs 1987. gadā publicētajā historiogrāfiskajā darbā par Latvijas arhitektūras vēstures pētniecību.⁸²⁶ Kultūras mantojuma politizāciju Latvijā Republikā līdzās tiešajai valsts institūciju ietekmei, kas bija raksturīga īpaši autoritārā režīma periodam,⁸²⁷ veicināja arī sociāli angažētā mākslas būtības izpratne. Tā sakņojās populārājās 19. gadsimta pozitīvisma teorijās par mākslas sociālo būtību un ar to saistītajiem uzdevumiem, kas bija atbilstoša latviešu sabiedrības izpratnei par mākslas

---

⁸²⁰ Skat.: Gīrcs 1999, 313-314.

⁸²¹ Rotčailds 1999a, 191-192.

⁸²² Mansbahs 2002, 303.

⁸²³ Bīlmanis 1925, 371.

⁸²⁴ Mednis 2005, 95-109; Feldmanis 1995.

⁸²⁵ Stranga 1998, 49.

⁸²⁶ Vasiļjevs 1987, 45-48.

⁸²⁷ Šilde 1976, 608-674.

ideoloģisko un estētisko saturu un veidoja sociālo pasūtījumu kā 20. gadsimta sākumā, tā arī divdesmitajos un trīsdesmitajos gados.⁸²⁸

Arhitektūras teorijas jomā Latvijā bija vērojama uzskatu evolūcija no Eižena Laubes 1930. gadā deklarētā plurālisma⁸²⁹ līdz mākslas vēsturnieka Borisa Vipera (1888-1967) trīsdesmito gadu beigās formulētajai tēzei „stils ir sabiedrība”, kas proponēja, ka arhitekta darbā vienmēr neizbēgami atspoguļojas „tās sabiedrības, tā kolektīva gars, kam kalpo arhitekts.”⁸³⁰ Arī arhitekta Pētera Bērzkalna (1899-1958) 1938. gadā publicētajā apcerējumā par nacionālo arhitektūras stilu dominēja uzskats, ka „[...] celtniecībā noteicējs par stila raksturu nav atsevišķs arhitekts, bet sabiedrība. [...] celtniecības stils rāda tikai sabiedrības iekšējās organizācijas un vienības pakāpi”.⁸³¹ Raksturīgi, ka tieši to pašu domu jau 1926. gadā pauda arī vācbaltiešu arhitekts un mākslas vēsturnieks Heinrihs Pīrangs, īpaši akcentējot sociālo kārtu atšķirību izpausmes arhitektūras praksē: „Katram sabiedrības sociālajam slānim ir sava noteikta būvprogramma un tai atbilstošais ēkas tips. Jo skaidrākas un izteiktākas ir sabiedrības šķiras īpatnības, jo vienotāks tās pārstāvju dzīves un darba veids, viņu tradīcijas un pārliecība, jo noteiktāka ir būvprogramma un īpatnējāks „nams”. Pēc ēkas tipa tīrības (*Reinheit*) pakāpes var spriest par sabiedrības šķiras viendabīgumu (*Rassigkeit*). Tas īpaši attiecas uz diviem ēku tipiem – zemnieku māju un [muižas] kungu namu.”⁸³²

Kopumā šī tendence liecināja par konservatīvu sociālo vidi, kuras ietvaros nacionālās mākslas un tajā skaitā arī nacionālā arhitektūras stila attīstība tika pakārtota citviet Eiropā jau par novecojušiem atzītiem priekšstatiem.⁸³³ Sabiedrības vairākums joprojām deva priekšroku eklektisma mākslinieciskajai sistēmai.⁸³⁴ Starpkaru periodā Latvijā izstrādātās nacionālā arhitektūras stila definīcijas ietekmēja gan neoklasicisms, gan priekšstats par tautas celtniecību kā latviešu nacionālās identitātes izpausmi arhitektūrā, ko pārstāvēja arī Pauls Kundziņš.⁸³⁵

---

⁸²⁸ Pelše 2007, 26.

⁸²⁹ Laube 1930, IX-XII: „Nav un arī nevar būt vienas vienīgas arhitektūras izpratnes [...] jācenšas arhitektūras problēmas un parādības izprast un vērtēt, izejot arvienu no dotam izpratnes objektam piemērotas teorijas.”

⁸³⁰ Vipera 1940, 262.

⁸³¹ Bērzkalns 1938, 848.

⁸³² Pīrangs 1926, 8.

⁸³³ Pelše 2007, 157-160.

⁸³⁴ Lejnietis 1998, 94.

⁸³⁵ Skat.: Krastiņš 1992, 77-101; Latvijas arhitektūra 1998, 159-179; Siliņš 1993, 242-244.

Minētais priekšstats faktiski atkārtoja jau 19. gadsimtā krievu arhitektu teorētiskajās diskusijās apspriesto⁸³⁶ un 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā Vācijas arhitektūras pieminekļu aizsardzības praksē ieviesto koncepciju par t.s. nācijas gara atspoguļojumu tautas celtniecībā.⁸³⁷ Turklāt šīs koncepciju pielietojumu trīsdesmitajos gados būtiski neietekmēja atšķirības atsevišķu Latvijas arhitektu uzskatos par modernās arhitektūras kvalitāti: ja Eižens Laube to vērtēja izteikti negatīvi,⁸³⁸ tad Pēteris Bērzkalns savukārt pretstatu starp „nacionālo” un „internacionālo” stilu atzina par „vairāk iedomātu, nekā reālu”⁸³⁹, tomēr arī viņš par nacionālās arhitektūras vienīgo avotu postulēja tautas celtniecību.⁸⁴⁰

Sākotnējā kultūras pieminekļa definīcija, kas tika ietverta 1922. gadā Satversmes sapulces izskatītajā pieminekļu aizsardzības likumprojektā, noteica, ka „pieminekļi ir visi tie vēsturiski noslēgtu kultūras laikmetu darinājumi, kuriem ir kāda vēsturiska, zinātniska, mākslas vai kultūras vērtība.”⁸⁴¹ Pārāk vispārīgais un nekonkrētais formulējums likumprojekta izskatīšanas gaitā tika pamatoti kritizēts,⁸⁴² un 1923. gadā Saeimā pieņemtajā likumā tas vispār neparādījās, taču Ministru kabineta 1932. gadā izdotajos *Noteikumos par pieminekļu aizsardzību* šī norma atkal tika iekļauta, attiecinot to uz „vēsturiski noslēgtu stilu mākslas amatniecības darinājumiem.”⁸⁴³

Pieminekļu valdes tehniskais vadītājs Artūrs Štāls 1924. gadā kā galvenos kritērijus kultūras pieminekļa inventarizācijai atzīmēja tā zinātnisko, vēsturisko un memoriālo vērtību: „ciktāl viens vai otrs objekts liecina par senatni, ciktāl tā nozīme zinātniskai tautas vēstures izprašanai, ciktāl tā nozīme atmiņu uzglabāšanai par notikumiem ar vietēju vai vispārēju interesi, tiktāl šāds objekts var būt pieminekļis”.⁸⁴⁴ Atzīstot, ka šāda definīcija ir relatīva, A. Štāls arhitektūras pieminekļu kultūrvēsturisko vērtību saistīja ar attiecīgās celtnes tipiskumu, zināmu tai raksturīgo pazīmju kopumu,⁸⁴⁵ taču šī jēdziena konkrētais saturs tomēr netika atklāts. Arhitektūras pieminekļa tipoloģisko atbilstību noteikta laikmeta būvmākslas īpatnībām par pieņemamu atskaites punktu divdesmitajos gados atzina arī Heinrihs

---

⁸³⁶ Кириченко 1982, 114-125.

⁸³⁷ Störtkuhl 2006, 28-30.

⁸³⁸ Lejnīeks 2002, 74.

⁸³⁹ Bērzkalns 1938, 856.

⁸⁴⁰ Turpat, 859.

⁸⁴¹ Štāls 1922, 619.

⁸⁴² Pētersons 2001, 29.

⁸⁴³ Noteikumi par pieminekļu aizsardzību 1932. – 2.pants. – f) punkts.

⁸⁴⁴ Štāls 1924, 33.

⁸⁴⁵ Turpat, 33-34.

Pīrangs,⁸⁴⁶ būtībā atkārtodams savu jau agrāk izteikto domu, ka „arī tā sliktākā, neizskatīgākā un nevienā hronikā neminētā celtnē var dot vērtīgus slēdzienus, ciktāl tā ir tipiska noteiktam laikam vai kultūras izpausmei.”⁸⁴⁷

Taču H. Pīranga formulējumā bija kāda būtiska nianse, kas savukārt nebija ietverta A. Štāla piedāvātajā arhitektūras pieminekļa definīcijā, proti, tas bija uzsvars uz ikvienas vēsturiskās celtnes potenciālo vērtību, kamēr Pieminekļu valde arhitektūras mantojuma inventarizācijas procesā mēģināja izlīdzēties ar izslēgšanas metodi. Tā Pauls Kundziņš Pieminekļu valdes 1927. gada 27. oktobra sēdē savā ziņojumā par muižu un lauku baznīcu inventarizāciju izteica viedokli, ka būtu nepieciešams inventarizēt tikai tās būves, par kurām ir savākti visi nepieciešami vēsturiskie dati, ar to domājot pieminekļu aprakstus plāna uzmērījumus.⁸⁴⁸ Pieminekļu valdei šim nolūkam pieejamie resursi bija visai ierobežoti, un tas nebija noslēpums arī pašam P. Kundziņam,⁸⁴⁹ tāpat kā veids, kā šis priekšlikums ietekmēs arhitektūras pieminekļu praktisko saglabāšanu. Pēc diviem gadiem – 1929.g. 13. maija sēdē – Pauls Kundziņš vēlreiz uzsvēra, ka nepieciešams inventarizēt tikai vērtīgākos arhitektūras pieminekļus,⁸⁵⁰ gan nesniedzot nekādus sīkākus paskaidrojumus par to, kā vērtīgākos arhitektūras pieminekļus varētu atšķirt no mazāk vērtīgajiem. Sākot ar 1934. gadu, samazinājās visa veida inventarizēto kultūras pieminekļu skaits, ko Pieminekļu valde pamatoja ar to, ka inventarizēt nepieciešams tikai tik daudz objektu, cik valstij reāli ir iespējams aizsargāt.⁸⁵¹

Savus uzskatus par arhitektūras mākslinieciskās vērtības kritērijiem Pauls Kundziņš formulēja II Latviešu inženieru un tehniķu kongresā, kas notika Rīgā 1922. gadā, tātad vēl pirms Pieminekļu valdes dibināšanas. Pēc viņa domām, celtnes mākslinieciskā vērtība atklājas tās racionālā plānojumā, izteiksmīgā un loģiskā būvmateriālu pielietojumā un „īpatnējā formu samērībā, kura izriet no vietas, nacionālā un laikmeta rakstura.”⁸⁵² Tālāk sekoja P. Kundziņa secinājums, ka vislabāk iepriekš minētajiem kritērijiem atbilst tautas celtniecības objekti.⁸⁵³

---

⁸⁴⁶ Pīrang 1926, 7.

⁸⁴⁷ Pīrang 1909, 219.

⁸⁴⁸ LNVM. – VN 9665. – 262.lp.

⁸⁴⁹ Kundziņš 1933, 17.

⁸⁵⁰ LNVM. – VN 9665. – 380.lp.

⁸⁵¹ Pētersons 2006, 99-100.

⁸⁵² Kundziņš 1923, 103-104.

⁸⁵³ Turpat, 106.

Konsekventi attīstot šo domu tālāk, Pauls Kundziņš 20. gadsimta trīsdesmito gadu sākumā izveidoja tādu Latvijas arhitektūras mantojuma vēsturiskās attīstības koncepciju, kas balstījās tēzē par fundamentālu un vēsturiski determinētu pretstatu starp, no vienas puses, tautas celtniecību, kas iemieso latviešu nacionālo identitāti materiālās formās, un tā dēvēto stilu arhitektūru, kas Latvijas teritorijā tika importēta no ārienes un uzskatāma par latviešu tautai būtiski svešu parādību – no otras puses.⁸⁵⁴ Tādējādi tieši Pauls Kundziņš, jau būdams Pieminekļu valdes galvenais speciālists arhitektūras jautājumos – šajā amatā *de facto* viņu apstiprināja 1923. gada 10. novembrī⁸⁵⁵ – teorētiski pamatoja tolaik sabiedrībā populāro, taču līdz šim neoficiālo kultūras pieminekļu iedalījumu pēc to „etniskās piederības” atbilstoši shēmai: „mūsu” (latviešu) / „svešie” (ar cittautiešu darbību un klātbūtni Latvijā saistītie) pieminekļi.⁸⁵⁶ Saskaņā ar šo koncepciju, praktiski viss profesionālās arhitektūras vēsturiskais mantojums, kaut arī tas „Latvijas pilsētās un laukos pauž par vispasaules mākslas ieskaņām mūsu dzimtenē”⁸⁵⁷, it kā neviļus tika atzīts par mazvērtīgu, salīdzinājumā ar tautas celtniecības objektiem.⁸⁵⁸

Arhitektūras „latviskuma” pazīmes Pauls Kundziņš konstatēja arī atsevišķās muižu ēkās, lauku baznīcās un pat mazpilsētu plānojuma elementos, pamatojot to ar faktu, ka Latvijas laukos un mazpilsētās iedzīvotāju vairākumu veido latvieši, tādēļ arī šī lokālā arhitektūra ir pēc būtības latviskāka, nekā lielo pilsētu arhitektūra, ko skārušas un veidojušas dažādas internacionālas strāvas un ietekmes.⁸⁵⁹ Tā kā tautas celtniecības objektu vecums parasti nepārsniedza 100-200 gadus⁸⁶⁰, bet tieši aizsargājamā objekta senatnīgums tika atzīts par svarīgu argumentu tā vērtības noteikšanai, P. Kundziņš 1934. gadā attīstīja teoriju par Baltijas jūras reģiona zemēs vēlajā dzelzs laikmetā it kā eksistējušo koka arhitektūras stilu, kas attīstījies „no āriešu tautām kopīgās celtniecības sistēmas” un atspoguļojas arī latviešu zemnieku celtnu konstrukcijās un plānojumā. Šīs tēzes uzdevums bija pamatot latviešu tautas celtniecības pieminekļu ārkārtīgi seno izcelsmi un „pirmatnēji neaizskarto veidu”, ko

---

⁸⁵⁴ Skat.: Kundziņš 1934, 13-14.

⁸⁵⁵ LNVM. – VN 9665. – 16.lp.

⁸⁵⁶ Lancmanis 1994.

⁸⁵⁷ Kundziņš 1933, 16-17.

⁸⁵⁸ Sal.: Apsītis 2000, 85.

⁸⁵⁹ Kundziņš 1932, 458.

⁸⁶⁰ Indāns 1994, 76. Uz to norādīja arī Paula Kundziņa laikabiedri, piemēram, arhitekts Valdemārs Feizaks (1885-?), kurš 1933. gadā rakstīja: „Dzīves īpatnības dažādos Latvijas novados nav radījušas tik atšķirīgu celtniecību, ka varētu būt runa par tautas masā dziļi iesakņotām būves tradīcijām, kas nepārprotami prasītu ievēribu likumdošanā. To pierāda tas vieglums, ar kādu tiek uzņemti Kurzemē un Vidzemē iecienītie būves veidi Latgalē, un otrādi.” (Feizaks 1933, 44).

nav ietekmējusi arhitektūras stilu evolūcija.⁸⁶¹ Jāatzīmē, ka šo teoriju Pauls Kundziņš bija aizguvis no kāda vācu etnogrāfa 1918. gadā publicēta populārzinātniska raksta par Baltijas tautu koka celtniecības vēsturi.⁸⁶²

Paula Kundziņa formulētās Latvijas mākslas vēstures attīstības teorijas ietekme bija jūtama arī pieminekļu aizsardzības darbā, it īpaši Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma gados. Kā piemēru tam var minēt Pieminekļu valdes inspektora Pētera Ārenda 1939. gadā izteikto kuriozo priekšlikumu iekļaut arhitektūras pieminekļu kategorijā arī pilskalnus kā „vecākos celtniecības pieminekļus ar senlatviešu celtnieku veidotiem zemes nocietinājumiem”⁸⁶³, kas pēc būtības bija P. Kundziņa 1934. gadā izvirzītās tēzes par tautas celtniecības pirmsākumiem pilskalnu apbūvē⁸⁶⁴ pārveidojums. Autoritārā režīma pastāvēšanas laikā valsts līmenī deklarētā selektīvā un etnocentriskā attieksme pret Latvijas arhitektūras mantojumu sasniedza apogeju, kas izpaudās tādos secinājumos kā, piemēram, 1938. gadā arhitekta Aleksandra Birzenieka (1893-1980) izteiktajā spriedumā: „diemžēl jākonstatē, ka mantojums arhitektūras laukā no svešautiešu valdības gadu simtiem ar gaužām maz izņēmumiem ir bāls un mākslinieciski nenozīmīgs.”⁸⁶⁵ Par šādas pieejas likumsakarīgo saistību ar valsts politiku nacionālajā jautājumā un tās izraisīto konfrontāciju starp vācbaltiešu un latviešu kopienām šajā laikā liecina arī historiogrāfijā labi pazīstamais⁸⁶⁶ Vecrīgas rekonstrukcijas projekta realizācijas piemērs.

Atšķirībā no Vecrīgas „latviskošanas” kampaņas, līdz šim mazāk zināmi, taču kultūras mantojuma politizācijas tēmas kontekstā ne mazāk svarīgi notikumi bija saistīti ar ideju par latviešu tautas panteona celtniecību Rīgā. Nacionālā panteona idejas izcelsme ir saistīta ar romantisma kustības uzplaukuma laiku 19. gadsimta Eiropā. Šī ideja balstījās nosacītā antīkās kultūras tradīciju un ģermāņu tautu mitoloģijas rekonstrukcijā, ko nacionālās valsts propagandas vajadzībām adaptēja gan Francijas, gan Lielbritānijas un Vācijas politiķi un intelektuāļi.⁸⁶⁷ Latvijā ideja par nacionālā panteona izveidošanu pirmo reizi publiski izskanēja 1922. gadā, kad *Jaunākās Ziņas* publicēja plašu rakstu, kura autors A. Zembergs aicināja pārvērst Kristus Piedzimšanas pareizticīgo katedrāli Rīgā par Latvijas Atbrīvošanas cīņu

---

⁸⁶¹ Kundziņš 1934, 11-12.

⁸⁶² Kiekebusch 1918. Par šīs tēzes izcelsmi skat.: Kundziņš 1968, 89.

⁸⁶³ Pārskats 1938, 130.

⁸⁶⁴ Kundziņš 1934, 1-2.

⁸⁶⁵ Zinātne tēvzemei divdesmit gados 1938, 18.

⁸⁶⁶ Krastiņš 1992, 44-87; Lejnīeks 1999, 90-126; Fülberth 2005, 223-286.

⁸⁶⁷ Boockmann 2000, 364-365.

piemiņas svētnīcu, līdzīgu Parīzes Invalīdu Domam, jo „nekādā ziņā nav pielaižams, ka Rīgas centrā un skaistā vietā pāri mūsu Marsa laukumam [Esplanādei – *M.M.*], mūsu karaspēka parādes laukumam un tautas svētku laukumam dominē agrākās Krievijas pareizticības simbols.”⁸⁶⁸ Pēc raksta autora domām, katedrālē būtu jānovieto Brīvības cīņu varoņu bistes, portreti, apraksti u.tml., kā arī latviešu militāro vienību karogi un ieroči, pārveidojot kādreizējo dievnamu par valsts oficiālo ceremoniju norises vietu.

Priekšstats par pareizticīgo Baznīcu kā Krievijas impērijas politiskās varas simbolu latviešu sabiedrībā divdesmitajos gados bija pietiekami spēcīgs, lai laiku pa laikam tajā atskanētu balsis par Rīgas pareizticīgo katedrāles pārveidošanu „populāru, ētisku un reliģisku priekšlasījumu auditorijā”⁸⁶⁹ vai pat tās nojaukšanu.⁸⁷⁰ Šī noskaņojuma ietekmē arī Pieminekļu valde 1923. gadā sankcionēja cita pareizticīgo dievnama – Svētā Aleksandra Ņevska kapelas demontēšanu Rīgas Stacijas laukumā, atzīstot, ka tās mākslinieciskā kvalitāte nav tik augsta, lai būtu pamats šo celtni iekļaut arhitektūras pieminekļu sarakstā, kaut gan Latvijas iekšlietu ministrs Alfrēds Birznieks (1889-1942) tolaik ieteica, „ņemot vērā baznīciņas reliģisko nozīmi pareizticīgiem”, to pārvietot citur vai pārbūvēt.⁸⁷¹ Svētā Aleksandra Ņevska kapela tika nojaukta 1925. gadā,⁸⁷² taču pirms tam Pieminekļu valdes uzdevumā arhitekts Vladimirs Šervinskis (1894-1975) veica celtnes uzmērīšanu un fotofiksāciju.⁸⁷³

Raksturīgi, ka arī 1933.-1934. gadā, kad atkal tika aktualizēta nacionālā panteona izveidošana ideja, panteona ierīkošanai tika izvēlēta sakrāla celtnē, proti, Rīgas Doms. Pēc skandalozā konflikta starp Rīgas Doma latviešu un vācu draudzēm par tiesībām baznīcā noturēt dievalpojūmus, kas beidzās ar Ministru kabineta iejaukšanos un Latvijas evaņģēliski-luteriskās Baznīcas arhibīskapa Kārļa Irbes (1861-1934) atkāpšanos no amata, Doma baznīcas latviešu draudzes vadība ar izglītības ministra Ata Ķeniņa (1874-1961) atbalstu izveidoja komisiju, kuras uzdevums bija tehniski modernizēt un izdaļot Rīgas Doma baznīcu.⁸⁷⁴ 1933. gadā pēc draudzes pasūtījuma Latvijas Mākslas akadēmijas pasniedzējs Jānis Kuga (1878-1969) izstrādāja sešas

---

⁸⁶⁸ Zembergs 1922.

⁸⁶⁹ Jaunākās Ziņas. – 1919. – 30. decembris. – Nr.179.

⁸⁷⁰ Гаврилин 2006, 30. Savukārt Igaunijā 1928. gadā izraisījās polemika par ieceri nojaukt vai pārveidot Tallinas Domkalnā 19. gadsimtā uzcelto Svētā Aleksandra Ņevska pareizticīgo katedrāli, skat.: Fülberth 2005, 110-128.

⁸⁷¹ LNVM. – VN 9665. – 16.lp.

⁸⁷² Гаврилин 2006, 33-36.

⁸⁷³ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 76.l. – 106.lp.

⁸⁷⁴ Spārītis 1993, 52.

monumentālo sienu gleznojumu skices (*Darba dzīve Latvijas laukos; Svešzemju viesu pieņemšana virsaiša pils sētā; Pirmie latvju dziesmu svētki; Latvijas valsts proklamēšana; Bēgļu laiks; Latvju Golgāta – Nāves sala*) novietošanai dievnamā.⁸⁷⁵

Kā atzīmēja tā laika prese, šim fresku ciklam vajadzēja kļūt par mākslas darbu, „kas ne vien mūsu valstī, bet arī pāri robežām runās par latvju nacionālo kultūru”, turklāt Rīgas Doma rekonstrukcijas projekta otrā kārtā stipri atgādināja iepriekš minēto ieceri par pareizticīgo katedrāles pārveidošanu – tā paredzēja baznīcā ierīkot Nezināmā kareivja kapa vietu, izstādīt Brīvības cīņu vienību karogus un 75 izcilu latviešu kultūras darbinieku krūšutēlus.⁸⁷⁶

Rīgas Doma rekonstrukcijas projekts, neskatoties uz jau uzsāktajiem priekšdarbiem, kas izraisīja sašutumu vācbaltiešu sabiedrībā⁸⁷⁷, tomēr netika realizēts, jo Pieminekļu valdes pārstāvis Pauls Kundziņš 1933. gada 24. novembrī un 1934. gada 16. martā kategoriski atteicās piedalīties draudzes uzveidotās *Rīgas Doma izdaiļošanas komisijas* darbā.⁸⁷⁸ Nacionālā panteona ideja tomēr vēlreiz parādījās paša Paula Kundziņa 1936. gadā izstrādātajā Rīgas centrālās daļas rekonstrukcijas projektā, kur tas tika novietots Bastejkalnā, aptuveni divreiz paplašinātā Vienības laukuma galvenajā asī.⁸⁷⁹ Faktiski šajā gadījumā ir runa par P. Kundziņa izstrādāto Rīgas centra rekonstrukcijas projekta pirmo variantu⁸⁸⁰, lai gan historiogrāfijā tas minēts kā vienīgais šī arhitekta sagatavotais Rīgas centra rekonstrukcijas projekts.⁸⁸¹ Jau 1938. gadā Pauls Kundziņš to pārstrādāja, rezervējot Vienības laukuma paplašinājumu nevis administratīvo ēku, bet „kultūras foruma” resp. muzeju un bibliotēkas celtniecībai.⁸⁸² Atšķirībā no iepriekš minētajiem panteona izveidošanas projektiem, 1936. gadā izstrādātais variants vairs neparedzēja sakrālās celtnes pārveidošanu laicīgās varas reprezentācijas objektā.

Bez tam trīsdesmito gadu otrajā pusē valdība negaidīti izrādīja atbalstu Kristus Piedzimšanas pareizticīgo katedrāles atjaunošanai: 1936. gadā no valsts budžeta katedrāles remontam simboliski tika piešķirti 1000 lati (kopējā dievnama atjaunošanas

⁸⁷⁵ Jaunākās Ziņas. – 1933. – 26. oktobris. – Nr.242.

⁸⁷⁶ Brīvā Zeme. – 1934. – 1.augusts. – Nr.172.

⁸⁷⁷ Fülberth 2005, 348.

⁸⁷⁸ LNVM. – VN 9666:2. – 39., 47.lp. Minēto projektu P. Kundziņš vēlāk raksturoja šādi: „[Doma] baznīcas telpiskā veidojuma izkopšanā netika tālāk par projektiem, kas dažkārt bija stipri plaši, fantastiski un nesaskaņoti. Katrā ziņā nodoms vēl nebija pilnīgi nobriedis, un nav jānožēlo, ka pie tā realizācijas neķērās pārāk strauji.” (Kundziņš 1950, 170).

⁸⁷⁹ Latvijas Arhitektūra. – 1938. – Nr.6. – 226.lpp.

⁸⁸⁰ Kārklīņš 1937; Пенрепот 1936.

⁸⁸¹ Krastiņš 1992, 46; Latvijas arhitektūra 1998, 157; Lejnieks 1998, 99; Pētersons 2006, 103-104.

⁸⁸² Skat. interviju ar P. Kundziņu: Rīts. – 1939. – 1. janvāris. – Nr.1.

izmaksu tāme sasniedza Ls 50.000⁸⁸³), bet 1937. gadā K. Ulmanis no personiskajiem līdzekļiem ziedoja šim nolūkam vēl 2000 latus.⁸⁸⁴ Arhitekta Sergeja Antonova (1884-1956) vadībā 1938. gadā tika uzsākti katedrāles sienu gleznojumu nostiprināšanas un atjaunošanas darbi, ko plānoja turpināt arī nākamo triju līdz četru gadu laikā.⁸⁸⁵ Šādu labvēlības izpausmi varētu skaidrot ar K. Ulmaņa politiskajai darbībai raksturīgo paternālismu⁸⁸⁶, turklāt arī agrāk diktators bija ziedojis savus personiskos līdzekļus Kurzemes baznīcu izpētei un Valsts vēsturiskajam muzejam.⁸⁸⁷ Taču acīmredzamais kontrasts starp saspīlētajām attiecībām ar vācbaltiešiem un šo pēkšņo interesi par „krieviskāko” galvaspilsētas dievnamu liek domāt, ka K. Ulmaņa rīcības pamatā varētu būt bijis zināms politisks aprēķins. To netieši apstiprina fakts, ka ietekmīgajā krievu laikrakstā *Сегодня*, pretēji *Rigasche Rundschau* vairāk kritiskajai nostājai⁸⁸⁸, trīsdesmito gadu otrās puses Vecrīgas rekonstrukcijas darbi tika atspoguļoti komplementāri vai pat uzsvērti atbalstīti.⁸⁸⁹ Kopumā šī tendence demonstrēja atšķirības abu minēto avīžu viedokļos par autoritāro režīmu.⁸⁹⁰

Ar jaunā *Preses likuma* izdošanu 1938. gadā autoritārais režīms demonstrēja vēlēšanos padarīt presi par savas propagandas instrumentu, likvidējot laikrakstu savstarpējās polemikas iespējas.⁸⁹¹ Līdz ar preses brīvības ierobežošanu par būtisku sabiedriskās saziņas faktoru kļuva dažāda veida baumas, kas aptvēra visas dzīves nozares un galu galā izraisīja satraukumu arī valsts vadībā.⁸⁹² Pētījuma tēmas kontekstā to var raksturot ar piemēru, kā vācbaltiešu sabiedrībā tika interpretēta ideja par jaunceļamās Finanšu ministrijas ēkas novietošanu Vecrīgā. Latvijas diplomātiskā dienesta darbinieks Ernests Treigūts-Tāle 1937. gadā dienasgrāmatā fiksējis sarunu ar savu vācbaltiešu izcelsmes paziņu Verneru Zemmeru: „Sarunā viņš [V. Zemmers – M.M.] pieminēja, ka baltvācu aprindas esot neapmierinātas, jo Rīgas pilsēta spiežot vairākus Vecrīgas namīpašniekus pārdot namus. Šos namus gribot noplēst, lai paplašinātu Finanšu ministrijas jaunceltnes apbūves platību. [...] Tas „ožot” pēc jaunas „pretvācu akcijas”, un Ulmaņa pamatojumam, ka jaunajai ministrijai jābūt

---

⁸⁸³ Сегодня Вечером. – 1936. – 11.июня. - №132.

⁸⁸⁴ Pareizticīgo katedrāle Rīgā 1938, 16.

⁸⁸⁵ Antonovs 1939, 239.

⁸⁸⁶ Stranga 1998, 57.

⁸⁸⁷ Pētersons 2006, 103.

⁸⁸⁸ Fülberth 2005, 241-256.

⁸⁸⁹ Абызов 1999, 309-313; 381-398.

⁸⁹⁰ Latvijas Republikas prese 1918-1940, 427-434; 440-445.

⁸⁹¹ Turpat, 352-353.

⁸⁹² Aizsilnieks 1968, 602-603.

banku tuvumā, viņi neticot. [...] Tās vieta būtu Daugavmalā. [...] Pat baltvāciešu „nīdējs” Skujenieks⁸⁹³ esot ieteicis Daugavmalu! Kad jautāju Verneram, kad Skujenieks to teicis, uzzināju, ka to nesen teikuši daži žurnālisti un Klinklāva⁸⁹⁴ biroja darbinieks sarunā ar kādu namīpašnieku.”⁸⁹⁵

Par zināmu pretsvaru šādai „pretvācu akcijai” var uzskatīt ar Vācijas valsts finansiālo atbalstu 1935. gada beigās un 1936. gada sākumā veikto Rīgas arhitektūras pieminekļu fotofiksāciju, kuras mērķis bija savākt attēlus topošajam *Rīgas attēlu centram (Rigasche Bildstelle)* Vācijā.⁸⁹⁶ Par šī pasākuma politisko zemtekstu liecina ne tikai tas, ka to finansēja *Ārzemju vāciešu tautas apvienība (Verein für das Deutschtum im Ausland)*, bet arī fakts, ka Igaunijā, kur valdības attieksme pret viduslaiku arhitektūras mantojumu kopumā bija citāda, nekā Latvijā,⁸⁹⁷ tamlīdzīgas akcijas vispār nenotika, lai gan šajā laikā notika Tallinas vecpilsētas rekonstrukcija.⁸⁹⁸ Turklāt trīsdesmitajos gados arī Vācijas pilsētās, piemēram, Hamburgā, tika īstenota t.s. vēsturiskās apbūves sanācija, kas faktiski nozīmēja iekškvartālu apbūves nojaukšanu, nerēķinoties ar arhitektoniski un kultūrvēsturiski nozīmīgu celtnu bojāeju.⁸⁹⁹

Līdzās vācbaltiešu presē vairāk vai mazāk atklāti izteiktajiem protestiem pret Vecrīgas senatnes pieminekļu postīšanu,⁹⁰⁰ pret šādu pilsētbūvniecības politiku 1938. gadā iebilda arī arhitekts Artūrs Krūmiņš (1879-1969), norādot uz to, ka „mūsu pilsētu vecajās daļās atrodas daudz vēsturiski vai mākslinieciski vērtīgu objektu” un tādēļ radikāli pārveidojumi šeit būtu „ārkārtīgi apgrūtināti”.⁹⁰¹ Arhitektu organizācija *Arhitektu Vienība*, kas pastāvēja no 1934. līdz 1939. gadam, ar tās enerģisko vadītāju Pēteri Bērzkalnu priekšgalā vairākas reizes kritizēja plānoto Vecrīgas rekonstrukciju, tgan akcentējot tās ekonomisko neizdevīgumu, nevis ietekmi uz Rīgas vecpilsētas kultūrvēsturiskās vides saglabāšanu,⁹⁰² taču šie iebildumi vienkārši netika ņemti vērā.

---

⁸⁹³ Politikis Margērs Skujenieks (1881-1941), no 1934. līdz 1938. gadam K. Ulmaņa autoritārā režīma valdības loceklis un Nacionālās celtniecības komitejas priekšsēdētājs.

⁸⁹⁴ Arhitekts Aleksandrs Klinklāvs (1899-1982), Finanšu ministrijas kompleksa projekta autors.

⁸⁹⁵ Treigūts-Tāle 1996, 62.

⁸⁹⁶ Romanga 2001a, 146.

⁸⁹⁷ Kompus 1940, 115: „Die aus den Mittelalter stammenden Baudenkmäler Estlands tragen denn auch ehrlich den Stoff zur Schau, aus dem sie gemacht wurden. Das ist eine Tugend, die wir heute mit Recht wieder zu schätzen begonnen haben.”

⁸⁹⁸ Skat.: Fülberts 2000 un Fülberth 2005, 48-182.

⁸⁹⁹ Bartetzko 1985, 198-212.

⁹⁰⁰ Skat.: Fülberth 2005, 255-256.

⁹⁰¹ Krūmiņš 1938, 600.

⁹⁰² Lejnīeks 1998, 98-100.

Jāatzīmē, ka K. Ulmaņa atbalstītā Vecrīgas rekonstrukcijas projekta ideja neradās autoritārā režīma laikā, bet gan jau desmit gadus pirms tā izveidošanas. 1923. gadā nodibinātais Rīgas jaunizbūves birojs Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātes docenta Arnolda Lamzes (1889-1945) vadībā uzsāka Rīgas pilsētas kompleksā apbūves plāna izstrādi.⁹⁰³ Biroja darbs turpinājās līdz 1936. gadam, kad tika pabeigts Rīgas izbūves ģenerālplāns un Rīgas pilsētas centrālās daļas apbūves plāns,⁹⁰⁴ kas gan neieguva likuma spēku.⁹⁰⁵ Vienlaikus jau 1924. gada 23. janvārī Iekšlietu ministrija apstiprināja Vecrīgas regulācijas projektu, kurš paredzēja galveno ielu paplašināšanu un Rīgas Doma katedrālei, tāpat arī Svētā Pētera un Svētā Jāņa baznīcai piegulošās apbūves nojaukšanu. Pret šī projekta realizāciju 1925. gadā Latvijas Būvzinieņu biedrības vārdā protestēja Latvijas Universitātes profesors Eduards Veiss (1886-1966). Viņš uzsvēra, ka: „šis projekts ir sevišķi kļūmīgs, viņš vēl tagad spokojas pilsētas Būvvaldes rezolūcijās un mūsu uzskatam ir absolūti pretējs, kā attiecībā uz Rīgas vecpilsētas lomu, tā arī uz vecpilsētu regulēšanu vispār.”⁹⁰⁶

Divdesmito gadu beigās Arnolds Lamze un Eižens Laube iestājās par valsts administratīvā un darījumu centra pārcelšanu no Vecrīgas uz Ķīpsalu, kā vienu no argumentiem minot vecpilsētas arhitektūras mantojuma saglabāšanu un iespēju izvairīties no dārgās un sarežģītās ielu paplašināšanas.⁹⁰⁷ Tomēr pēc 1934. gada tika aktīvi propagandēta ideja par Vecrīgas ielu tīkla rekonstrukciju, formāli pamatojot to ar nepieciešamību uzlabot šī pilsētas rajona saimniecisko dzīvi, kaut arī šāda projekta realizācija prasītu ievērojamus kapitālieguldījumus.⁹⁰⁸ Šādu pilsētībūvnieciskās koncepcijas maiņu noteica autoritārā režīma ideoloģija: K. Ulmanis kā monumentālās celtniecības programmas idejas autors jau 1936. gadā izvirzīja uzdevumu „latviskot” valsts galvaspilsētu.⁹⁰⁹ Vienlaikus A. Lamze 1936. gadā publicēja rakstu, kurā izteica savus apsvērumus par plānoto Vecrīgas rekonstrukciju, paredzot saglabāt, viņaprāt, vērtīgāko vecpilsētas daļu rajonā starp Rīgas Domu un Pils laukumu, bet jaunceltņu būvniecību koncentrēt teritorijā no Doma baznīcas līdz dzelzceļa tiltam, kur izvietota mākslinieciskā ziņā mazvērtīgāka vēsturiskā apbūve.⁹¹⁰ Kā liecina E. Pučiņa,⁹¹¹ A.

---

⁹⁰³ Pļavinskis 1924, 358.

⁹⁰⁴ Liepiņš 1937, 4; Latvijas arhitektūras meistari 1995, 149-154.

⁹⁰⁵ Latvijas arhitektūra 1998, 154.

⁹⁰⁶ Veiss 1925, 174.

⁹⁰⁷ Lamze 1932, 784-788; Krastiņš 1992, 40-41.

⁹⁰⁸ Dauge 1936; Liepiņš 1937, 7-8.

⁹⁰⁹ Šilde 1976, 657. Par monumentālās celtniecības programmu skat. arī: Liepiņš 1939.

⁹¹⁰ Lamze 1936.

⁹¹¹ Пучин 1989, 25.

Holcmaņa⁹¹² un A. Fīlberta⁹¹³ pētījumi, šie A. Lamzes ieteikumi arī tika ievēroti, jo praktiski apjomīgākie ēku nojaukšanas un pārbūves darbi skāra Doma laukuma un Rātslaukuma, kā arī Smilšu, Audēju un 13. janvāra ielas rajonu.

1937. gadā arhitekta Artūra Krūmiņa vadītā Nacionālās celtniecības komitejas Pilsētu izbūves komisija, kurā darbojās arī Pauls Kundziņš, Arnolds Lamze un Ernests Štālbergs,⁹¹⁴ konceptuālā līmenī apstiprināja *Rīgas centrālās daļas pārveidošanas projektu*, kas paredzēja ievērojami pārveidot Vecrīgas un bulvāru joslas apbūves mērogu un plānojuma struktūru.⁹¹⁵ Ar jēdzienu „Rīgas centrālā daļa” šajā projektā apzīmēja rajonu no Uzvaras parka Pārdaugavā līdz Elizabetes un Turgeņeva ielas trasei Daugavas labajā krastā.⁹¹⁶ Attieksme pret 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā radīto Rīgas centra apbūvi starpkaru periodā bija visai negatīva: to uzskatīja par provinciālu⁹¹⁷ un „akadēmiski garlaicīgu”⁹¹⁸, turklāt tādu, kas bieži vien vairs neatbilst mūsdienu estētiskajām un tehniskajām prasībām.⁹¹⁹ Tādējādi gan Nacionālā celtniecības komiteja, gan Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvalde, 1937. gadā akceptējot Vecrīgas rekonstrukcijas projektu, kuru pamatā bija E. Štālberga un P. Kundziņa 1936. gadā izstrādātie satiksmes uzlabošanas priekšlikumi,⁹²⁰ faktiski aktualizēja jau divdesmito gadu sākumā izvirzīto pilsētībūvniecības koncepciju, kas tika kritizēta kā novecojusi gan no modernās pilsētplānošanas, gan pieminekļu aizsardzības viedokļa.⁹²¹

Šajā sakarībā var rasties jautājums, kādēļ izcilākie starpkaru perioda Latvijas arhitekti ar entuziasmu iesaistījās autoritārā režīma inspirētajos Vecrīgas rekonstrukcijas pasākumos, kas nebija ekonomiski pamatoti un kalpoja galvenokārt režīma reprezentācijas vajadzībām?⁹²² Pēc Otrā pasaules kara trimdā dzīvojošie latviešu arhitekti to tikpat kā nav komentējuši vai arī savu nostāju pauduši izvairīgi. Arhitekts Roberts Legzdīņš (1901-1990), atbildot uz paša uzdoto retorisko jautājumu: „Kāda vajadzība spieda lauzties vecā Hanzas pilsētā, ja jaunajai Rīgai bija paredzēti izbūves plānā citi īpaši rajoni?”, netieši norādīja uz tā laika ideoloģijas ietekmi: „Tas

---

⁹¹² Holcmanis 1992, 61-62.

⁹¹³ Fülberth 2005, Abb. 51.

⁹¹⁴ Rezevskis 1938, 41.

⁹¹⁵ Jaunākās Ziņas. – 1937. – 19. oktobris. – Nr.237.

⁹¹⁶ Liepiņš 1937, 7.

⁹¹⁷ Bērzkalns 1938, 857.

⁹¹⁸ Kampe 1927, 2.

⁹¹⁹ Liepiņš 1937, 7.

⁹²⁰ Fülberth 2005, 278-280; Lejnietis 1998, 98-102.

⁹²¹ Pirang 1935; Bockslaff 1937.

⁹²² Aizsilnieks 1968, 772-776; Dunsdorfs 1992, 302-303.

bija pārprasts, zināmā mērā pārdimensionēts [pārspīlēts – *M. M.*] laiks, bez mēroga izjūtas un bez pietātes pret veco Rīgu kā vēsturisku vienību. Toreiz nemēdza daudz kritizēt arhitektūru, kas šodien liekas kā apbrīnojama „drosme” no tā laika aktīviem arhitektiem, vai varbūt tikai sagatavošanās trūkums tik lielam uzdevumam.”⁹²³ Savukārt P. Kundziņš aprobežojās ar lakonisku secinājumu: „[...] Pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma mani iesaistīja vairākos arhitektūras veicināšanai paredzētos pasākumos [...]”⁹²⁴, kas deva viņam iespēju paralēli arhitekta, pasniedzēja un zinātnieka darbam ieņemt vadošos amatus apmēram desmit dažādās ar monumentālās celtniecības programmu saistītās institūcijās.⁹²⁵

Vēsturnieks A. Fīlberts uzskata, ka karjeras motīvu diktēto latviešu arhitektu atbalstu monumentālās celtniecības programmai nedrīkst identificēt ar viņu atbalstu autoritārajam režīmam kopumā.⁹²⁶ Viņš uzsver, ka monumentālās celtniecības programmas ietvaros piešķirtās valsts investīcijas likvidēja celtniecības nozares stagnāciju, bet piedalīšanās šīs programmas realizācijā savukārt glaimoja arhitektu pašapziņai.⁹²⁷ Vairākums Latvijas arhitektu pelnīja iztiku, būdami valsts ierēdņi, jo arhitekta privātprakse vien to viņiem nespēja nodrošināt,⁹²⁸ un līdz ar to cieta arhitektu profesionālā darba kvalitāte.⁹²⁹

3.3. Arhitektūras pieminekļu praktiskā saglabāšana.

Pieminekļu valdes darbības laikā Latvijas arhitektūras pieminekļu praktiskā saglabāšana tika realizēta trijos līmeņos: 1) piedaloties vēsturisko celtnu pārbūves un/vai atjaunošanas darbu projektu izskatīšanā; 2) nosakot konkrētajam objektam piemērotāko atjaunošanas darbu metodi; 3) kontrolējot arhitektūras pieminekļu pārbūves, atjaunošanas vai remonta darbu norisi.

Attiecībā uz pirmo darbības līmeni, Pieminekļu valdes kompetenci ierobežoja citu valsts institūciju līdzdalība būvniecības projektu izskatīšanas un apstiprināšanas procesā. Būvdarbus, kas bija saistīti ar privātajām ēkām, uzraudzīja vietējā (pilsētas

---

⁹²³ Arhitekts. – 1962. – Nr.5./6. – 30.lpp.

⁹²⁴ LVA. – 2280.f. – 1.apr. – 6.l. – 10.lp.

⁹²⁵ Laube 1939, 8-11.

⁹²⁶ Fülberth 2005, 337.

⁹²⁷ Turpat, 339. Salīdz. ar: Siliņš 1993, 245.

⁹²⁸ Bērzkalns 1939, 298; Ozoliņš 1973, 215.

⁹²⁹ Bērzkalns 1940a, 224-225: „Mūsu zemē arhitektu arodā ir pilnīgi iznīkusi saimnieciski neatkarīga brīvā profesija, un tās uzdevumus veic dažādi ierēdņi blakus nodarbības ceļā. [...] Lielais speciālistu vairums strādā iestādēs, un to darbam arhitektu profesijā bieži ir tikai gadījuma raksturs. [...] Patlaban privātā būvniecībā arhitekta darbu veic pavirši, un sakarā ar to arī profesijas ienākumi ir samērā mazi.”

vai aprīņķa) pašvaldība, bet sabiedrisko ēku projekti bija jāapstiprina Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvaldē. Šīs institūcijas pārziņā neietilpa vienīgi satiksmes, kara, izglītības, finansu un zemkopības resora bilancē esošās celtnes.⁹³⁰ Arī būvuzraudzības jomā valstī bija izjūtams attiecīgi sagatavotu speciālistu trūkums: 1940. gada sākumā Latvijā darbojās pavisam 38 būvinspektori, no tiem seši strādāja Rīgas pilsētas Būvvaldē, trīspadsmit – provinces pilsētās un pa vienam būvinspektoram katrā no deviņpadsmit valsts aprīņķiem. Pēc izglītības tie bija galvenokārt būvinženieri, Rīgas pilsētas būvvaldē arhitekta izglītība bija vienam cilvēkam, provinces pilsētās – četriem būvinspektoriem, bet aprīņķos – tikai vienam būvinspektoram.⁹³¹

Ar vēsturisko celtnu pārveidošanu saistītos projektus Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvalde, tāpat kā attiecīgo ministriju nodaļas izskatīja kopā ar Pieminekļu valdes pārstāvjiem, kam gan bija formālas tiesības projekta apstiprināšanas gaitā izvirzīt savus nosacījumus, taču nebija tādas ietekmes, lai vienmēr panāktu šo nosacījumu ievērošanu.⁹³² Pieminekļu valdes 1924. gada sēžu protokoli liecina, ka valde mēģināja panākt, lai Latvijas Republikas *Likumā par būvniecību* tiktu iekļauta norma, ka „būvju pieminekļu atjaunošanas restaurēšanas projekti nav padoti Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvaldes, bet Pieminekļu valdes apstiprināšanai”, kā arī to, lai vēsturisko celtnu praktiskās saglabāšanas darbi nebūtu jāsaskaņo ar minēto pārvaldi,⁹³³ taču nekādas izmaiņas likumā netika izdarītas. Lielākos draudus arhitektūras pieminekļu saglabāšanai Pieminekļu valde pamatoti saskatīja to neprofesionālā restaurācijā un patvaļīgā pielāgošanā ikdienas praktiskajām vajadzībām.⁹³⁴ Kā piemēru tam var atzīmēt apjomīgo Paula Kampes publikāciju par Latvijas evaņģēliski-luteriskās Baznīcas dievnamu stāvokli, kurā bija kritiski raksturotas sakrālo celtnu pārbūves, kā arī šajās celtnēs atrodamo mākslas pieminekļu aizsardzības pasākumu kvalitāte.⁹³⁵

Minētās valsts pārvaldes sistēmas institūcijas savukārt galveno uzmanību pievērsa izskatāmo projektu tehniskajiem un drošības aspektiem, bet to arhitektoniskā kvalitāte parasti tika atstāta būvdarbu pasūtītāju ziņā.⁹³⁶ Līdz ar to arhitektūras pieminekļu

---

⁹³⁰ Krauze 1938.

⁹³¹ Bērzkalns 1940a, 222.

⁹³² Kundziņš 1950, 163-164.

⁹³³ LNV. – VN 9665. – 79.-80.lp.

⁹³⁴ Štāls 1924, 21; 35.

⁹³⁵ Kampe 1934.

⁹³⁶ Kundziņš 1950, 163.

liktenis bija atkarīgs no tā īpašnieka un būvdarbu izpildītāja attieksmes. Tādēļ 1925. gadā, kad vēl nebija uzsākta valsts aizsargājamo arhitektūras pieminekļu saraksta sastādīšana, Pieminekļu valde atgādināja Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvaldei, ka tās pienākums ir vēsturisko celtnu pārbūves projektus pirms lēmuma pieņemšanas saskaņot ar Pieminekļu valdi.⁹³⁷ Taču Iekšlietu ministrijas amatpersonas, starp citu, atsaucoties uz Paula Kundziņa teikto, paskaidroja, ka ne vienmēr praksē esot iespējams pateikt, vai ir pietiekams pamats ieskaitīt attiecīgo celtni vēsturiski un arhitektoniski vērtīgo objektu kategorijā.⁹³⁸

To, kā šāda situācija ietekmēja pieminekļu aizsardzības praksi, apliecināja Lustes muižas lieta 1927. gadā. Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvalde gan nosūtīja Pieminekļu valdes atsauksmei muižas pārbūves projektu, taču pavadvēstulē taisnojās, ka aizsargājamo pieminekļu saraksta trūkuma dēļ tā „tikai caur nejaušību un pēc pārbūves projekta apstiprināšanas ir nākusi uz domām, ka šai ēkai varētu būt zināma vēsturiska vērtība” un brīdināja, ka arī nākotnē šādi gadījumi var atkārtoties.⁹³⁹ Pieminekļu valdei atlika tikai iepazīties ar jau notikušo celtnes pārbūves faktu un konstatēt Lustes muižas dzīvojamai ēkai nodarīto bojājumu apjomu.⁹⁴⁰ Tikai 1930. gadu sākumā Pieminekļu valde nosūtīja apriņķu būvinspektoriem pirmos, vēl nepilnīgos aizsargājamo celtnu sarakstus, uz kuru pamata varēja pieprasīt Pieminekļu valdes atļauju attiecīgās ēkas pārbūvei, remontam vai atjaunošanai.⁹⁴¹

1930. gadu otrajā pusē arhitektūras pieminekļu praktisko saglabāšanu Latvijā ietekmēja arī *Likums par sagrauvušu būvju savešanu kārtībā vai nojaukšanu*, par tā ievērošanu bija atbildīga vietējā pašvaldība un apriņķa būvinspektors.⁹⁴² Likums stājās spēkā 1935. gadā, un formāli tas neattiecās uz vēsturiskajām celtnēm, kas bija iekļautas Pieminekļu valdes inventāra sarakstos.⁹⁴³ Pieminekļu valde atzina, ka tai kopumā nav iebildumu pret minētā likuma izsludināšanu, taču vienlaikus lūdza Iekšlietu ministriju likt apriņķu būvinspektoriem pieprasīt Pieminekļu valdes atsauksmi arī pār tām vēsturiski nozīmīgajām ēkām, kas vēl nav iekļautas aizsargājamo pieminekļu sarakstos.⁹⁴⁴

⁹³⁷ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 92.l. – 83.lp.

⁹³⁸ Turpat. – 132.lp.

⁹³⁹ Turpat. – 102.l. – 21.lp.

⁹⁴⁰ Turpat. – 22.lp.

⁹⁴¹ Turpat. – 76.l. – 227.-231.lp.

⁹⁴² Pašvaldības Balss. – 1935. – Nr.10. – 352.-353.lpp.

⁹⁴³ Turpat. – 353.lpp.

⁹⁴⁴ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 102.l. – 319.-322.lp.

Rīgas galvenā arhitekta Osvalda Tīlmaņa (1900-1980) presē 1936. gadā publicētie likuma komentāri tomēr liecināja, ka Pieminekļu valdei ir zināmas bažas par daudzu vēl neinventarizētu, taču vērtīgu arhitektūras pieminekļu vai to atlieku iznīcināšanu, kas varētu izrietēt no šī likuma piemērošanas praksē. Kā eventuāli apdraudēto celtnu piemērus O. Tīlmanis minēja Pirmajā pasaules karā nopostītās Ikšķiles baznīcas un Elejas muižas pils drupas.⁹⁴⁵ Jāpiebilst, ka Elejas pils atliekas tieši 1936. gadā tika izslēgtas no inventarizēto arhitektūras pieminekļu skaita.⁹⁴⁶ Pamatojoties uz *Likumu par sagruvušu būvju savešanu kārtībā vai nojaukšanu*, Pieminekļu valde 1936. gadā akceptēja Stalbes muižas kungu mājas⁹⁴⁷ un 1937. gadā – Mazstraupes muižas pils ziemeļu korpusa nojaukšanu.⁹⁴⁸ Iespējams, ka attiecībā uz Mazstraupes pili Pieminekļu valdes lēmumu ietekmēja ne tikai nojauktā korpusa sliktais tehniskais stāvoklis un tā atjaunošanai nepieciešamo līdzekļu trūkums, par ko valdi rakstiski informēja Mazstarupes pagasta amatpersonas⁹⁴⁹, bet arī H. Pīranga atzinums, ka pils senāko daļu veido tās dienvidu un daļēji arī austrumu spārns, bet ziemeļu korpus ar vārtu torni ir vēlāka laika piebūves.⁹⁵⁰ Pieņēmums, ka Mazstraupes pils vārtu tornis tika nojaukts sakarā ar ceļa paplašināšanu,⁹⁵¹ ir uzskatāms par nepamatotu: ēkas daļēju nojaukšanu pēc pagasta valdes pasūtījuma 1937.-1938. gadā veica Satiksmes ministrijas Šoseju un zemesceļu departaments,⁹⁵² taču tā darbībai nebija sakara ar nojaukšanas darbu iemesliem.

Par to, ka O. Tīlmaņa paustajām bažām par *Likuma par sagruvušu būvju savešanu kārtībā vai nojaukšanu* piemērošanu praksē bija reāls pamats, liecināja arī pilsētbūvniecības prakse Jelgavā, kur 1936. gadā tika uzsākti plaši, valsts subsidēti vecās apbūves sanācības un nojaukšanas darbi.⁹⁵³ Par šo darbu apjomu bija satraukti Jelgavas namsaimnieki, kuri „ieteica lielāku saudzību, izlemjot rīkojumus par ēku nojaukšanu” un norādīja, ka šos jautājumus nedrīkstētu izlemt bez viņu piekrišanas – no valsts būtu jāsaņem palīdzība ēku uzturēšanai, nevis tās jānojauc.⁹⁵⁴ Kopumā Latvijas provinces pilsētās starpkaru periodā gan nenotika tik plaša apjoma

---

⁹⁴⁵ Tīlmanis 1936, 251.

⁹⁴⁶ Pētersons 2006, 99.

⁹⁴⁷ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 99.l. – 126.lp.

⁹⁴⁸ Turpat. – 111.-113.lp.

⁹⁴⁹ Turpat. – 114.lp.

⁹⁵⁰ Pirang 1930, 84.

⁹⁵¹ Ose 2001, 76.

⁹⁵² LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 99.l. – 112.lp.

⁹⁵³ Jaunākās Ziņas. – 1937. – 9. janvāris. – Nr.6.

⁹⁵⁴ Vienotiem spēkiem par valsti un tautu 1938, 317.

celtniecības darbi, lai tie būtiski ietekmētu pilsētu vēsturisko apbūvi un plānojumu,⁹⁵⁵ taču, tā kā vairums celtnu šeit bija bez noteiktām arhitektūras stila pazīmēm,⁹⁵⁶ to aizsardzībai netika pievērsta īpaša uzmanība. Līdz Pirmā pasaules kara sākumam latviešu autori bija pievērsušies galvenokārt arheoloģijas un etnogrāfijas tēmām,⁹⁵⁷ un arī starpkaru periodā, neraugoties uz atkārtotiem aicinājumiem uzsākt sistemātisku Latvijas pilsētu vēstures izpēti,⁹⁵⁸ stāvoklis šajā jomā būtiski nemainījās. Rīgas priekšpilsētu vēsturiskā koka apbūve, izņemot dažas sakrālās celtnes (luterāņu draudzei piederošo Jēzus baznīcu, pareizticīgo Svētā Nikolaja Brīnumdara baznīcu) un pēc Otrā pasaules kara nojaukto krievu tirgotāju sētas kompleksu Turgeņeva ielā,⁹⁵⁹ sabiedrībā nebija īpaši populāra.⁹⁶⁰ Formāli arī 1936. gadā pēc Kārļa Ulmaņa iniciatīvas⁹⁶¹ izveidotās Ministru kabineta Nacionālās celtniecības komitejas darba kārtībā ietilpa uzdevums „ierosināt vēsturisku un mākslinieciski vērtīgu celtnu aizsardzību”⁹⁶², taču praktiski šī institūcija nodarbojās galvenokārt ar Vecrīgas rekonstrukcijas projekta realizāciju.⁹⁶³

Pieminekļu valdei praktiskajā darbā bija jārēķinās ar ekonomisko un sociālpolitisko situāciju valstī. Sakarā ar Latvijas Republikas agrāro reformu radikāli mainījās muižu centru juridiskais statuss un līdz ar to – arī šo arhitektonisko kompleksu faktiskais stāvoklis un aizsardzības iespējas. Pamatojoties uz 1920. gada *Likumu par agrāro reformu*, valsts zemes fondā nonāca 1650 muižu saimniecības, ieskaitot 171 mācītājmuižu. Lielāko daļu no šo muižu zemes platībām piešķīra jaunsaimniekiem, nosakot arī neatsavināmo platību 50 ha (+/- 10%) apjomā, kas tika atstāta bijušajiem īpašniekiem. Agrārās reformas pamatā bija sociālpolitiski motīvi, kas saistījās ar t.s. vēsturiskā taisnīguma atjaunošanas principu un valsts mērķi nodrošināt ar zemi plašo latviešu bezzemnieku slāni.⁹⁶⁴ Likumā garantētā muižas centram piederošā zemes platība bija atbilstoša vidēja lieluma zemnieku saimniecībai, taču šie resursi, protams, bija par mazu, lai kādreizējie vai arī jaunie muižas centra

---

⁹⁵⁵ Apsītis 2000, 85.

⁹⁵⁶ Lejnietis 1990, 63-64.

⁹⁵⁷ Šimkuva 1998, 415.

⁹⁵⁸ Apinis 1931, 275-277; Gedrovics 1936.

⁹⁵⁹ Skat.: Birzenietis 1936, 154.

⁹⁶⁰ Koka Rīga 2001, 118-119; Fülberth 2005, 185.

⁹⁶¹ Šilde 1976, 657.

⁹⁶² Rezevskis 1938, 40.

⁹⁶³ Skat.: Latvijas arhitektūra 1998, 155-157.

⁹⁶⁴ Aizsilnieks 1968, 233-235; 242-243.

īpašnieki spētu to pilnībā uzturēt.⁹⁶⁵ Turklāt tieši muižu centrus parasti piešķīra lauku pašvaldībām vai sabiedriskajām organizācijām mācību iestāžu, administratīvo ēku, tautas namu, kā arī patversmju un atpūtas namu ierīkošanai.⁹⁶⁶ Divdesmitajos gados lauksaimniecības un mežsaimniecības skolu vajadzībām pielāgoja ievērojamus 18.-19. gadsimta muižu centru apbūves ansambļus – Kazdangu, Kaucmindi, Bornsmindi (Ziedoņus), Vecauci un daļēji arī Mežotni.⁹⁶⁷ Apjomīgus pārbūves darbus arhitekta Alfrēda Birkhāna (1897-1974) vadībā pēc Latvijas Preses biedrības pasūtījuma 1936.-1937. gadā veica Siguldas muižas pilī, izmainot tās plānojumu un interjeru.⁹⁶⁸

Pretēji historiogrāfijā sastopamajam apgalvojumam, ka dažādu iestāžu izvietošana paglāba muižu dzīvojamās ēkas no bojāejas,⁹⁶⁹ ir saprotams, ka šāda politika tiklab jaunsaimniecību, kā institūciju ierīkošanas gadījumā nozīmēja vēsturisko muižu centru pārveidošanu un pielāgošanu jaunām, šiem kompleksiem principā neraksturīgām funkcijām, kas faktiski bieži vien noveda pie arhitektūras ansambļu izpostīšanas.⁹⁷⁰ Piezīmes par to ir sastopamas arī trīsdesmito gadu periodiskajos izdevumos. Tā, piemēram, 1936. gadā Osvalds Tīlmanis šajā sakarībā atzīmēja, ka „jaunsaimnieku un amatnieku dzīvokļi agrākās muižu pilīs [...] atstāj vienmēr kroplās, nepareizas dzīves formas iespaidu, lai gan šis mazais saimnieciskais organisms par sevi ir mūsu apstākļos tas dabīgākais”.⁹⁷¹ Pagastu pašvaldībām parasti trūka līdzekļu bijušo muižu centru pienācīgai apsaimniekošanai, dažkārt – arī izpratnes par šo vēsturisko celtnu vērtību. Tas ievērojami apgrūtināja šo arhitektūras pieminekļu aizsardzību.

1934. gada 12. maijā Pieminekļu valde saņēma Ventspils apriņķa II policijas iecirkņa ierēdņa ziņojumu par to, ka Dundagas muižas pils kapelas atliekas ir avārijas stāvoklī un apdraud vietējo iedzīvotāju drošību.⁹⁷² Dundagas pils kapela celta laikā starp 1681. un 1689. gadu,⁹⁷³ un Pieminekļu valdes inspektors Pēteris Ārends tās stāvokli *in situ* bija pārbaudījis jau 1929. gadā.⁹⁷⁴ Tagad, pamatojoties uz 1924. gadā izdotajiem *Obligatoriskajiem noteikumiem par pieminekļu aizsardzību*, Pieminekļu

⁹⁶⁵ Indāns 1994, 83; salīdz. ar: Pirang 1930, 19.

⁹⁶⁶ Dunsdorfs 1983, 60.

⁹⁶⁷ Janele 1981, 85-86.

⁹⁶⁸ Birkhāns 1940.

⁹⁶⁹ Dunsdorfs 1983, 62.

⁹⁷⁰ Skat.: Janele 1981, 85-88 un salīdz. ar: Lancmanis 1994.

⁹⁷¹ Tīlmanis 1936, 250.

⁹⁷² LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 99.l. – 170.lp.

⁹⁷³ Erdmanis 1989, 110.

⁹⁷⁴ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 102.l. – 150.lp.

valde 1934. gada 25. maijā nosūtīja Dundagas pagasta valdei uzaicinājumu „steidzami veikt šādus pils bijušās baznīcas drupu nostiprināšanas un kopšanas darbus: 1) vecajam mūrim pieskaņotā veidā piemūrēt izbrukumus bijušās baznīcas sienās; 2) novākt no mūru augšas visus nedrošos akmeņus un javas gabalus; 3) mūru augšas akmeņus no jauna pieklāt un piemūrēt ar portlandcementu kaļķu-grants javā; 4) mūru virspusi nosegt ar 5-10 cm biezu betona kārtu un noklāt ar velēnām.” Pieminekļu valde arī īpaši atzīmēja, ka tā ir minimālā drupu saglabāšanas darbu programma gadījumam, ja pagasta valde „negribētu vai nespētu nopostīto pils daļu atjaunot, t.i., pārsegt ar jumtu un izbūvēt, lai to praktiski izmantotu”.⁹⁷⁵ Tomēr, kā liecina 1939. gada 14. augustā Dundagas pagasta valdei nosūtītā Pieminekļu valdes atgādinājuma vēstule,⁹⁷⁶ arī pēc pieciem gadiem pieminekļa stāvoklis nebija mainījies, bet 1940. gadā P. Ārends konstatēja, ka pagasta valde Dundagas pils kapelas drupās ir ierīkojusi malkas noliktavu.⁹⁷⁷

Dažkārt muižas centrs tika sadalīts starp vairākiem īpašniekiem, piemēram, A. Štāls Pieminekļu valdes sēdē 1928. gada 29. augustā ziņoja par situāciju Alsungas viduslaiku pilī: „Pils sadalīta trim īpašniekiem – Alšvangas pagasta sabiedrībai, Piensaimnieku sabiedrībai un Alšvangas kultūras biedrībai, pie kam pēdējā, neskatoties uz Pieminekļu valdes aizliegumu, uzbūvējusi savā daļā virs vecās pils pagrabiem jaunu ēku – tautas namu.”⁹⁷⁸ Arī sākotnēji nesadalīto muižu centru liktenis bija mainīgs. Saskaņā ar Zemkopības ministrijas Centrālās zemes ierīcības komisijas 1921. gada 10. marta lēmumu valstī nesadalītus atstāja 195 muižu centrus. Vēlāk, balstoties uz dažādiem noteikumiem par to apsaimniekošanu, šie muižu centri tika vispirms iznomāti fiziskām un juridiskām personām, pēc tam dažos no tiem ierīkoja valsts saimniecības un visbeidzot arī tās sadalīja bezzemniekiem, tādējādi pēc 1936. gada valsts īpašumā palika tikai 23 kādreizējo muižu centri.⁹⁷⁹

Bez minētajiem objektīvajiem apstākļiem, kas apgrūtināja bijušo muižu arhitektūras un mākslas vērtību aizsardzību Latvijā un Igaunijā,⁹⁸⁰ eksistēja vēl arī iracionāli, ideoloģiski faktori. Vēsturnieks Džozefs Rotčailds uzskata, ka visās Centrālās un Austrumeiropas valstīs starpkaru periodā realizētās agrārās reformas nebalstījās uz racionāliem, ekonomiski pamatotiem argumentiem, bet bija saistītas ar

⁹⁷⁵ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 99.l. – 168.lp.

⁹⁷⁶ Turpat. – 166.lp.

⁹⁷⁷ Turpat. – 102.l. – 164.-165.lp.

⁹⁷⁸ LNVM. – VN 9665. – 308.lp.

⁹⁷⁹ Dunsdorfs 1983, 112.

⁹⁸⁰ Störtkuhl 2006, 31.

jauno nacionālo valstu paštēla un zināmā mērā pat leģitimitātes problēmām, kas atspoguļojās šo valstu politiskās elites attiecībās ar tām pakļautajām etniskajām minoritātēm.⁹⁸¹ Uz racionālas pieejas trūkumu agrārās reformas principu īstenošanā 1935. gadā norādīja pazīstamais latviešu teologs un sabiedriskais darbinieks Kārlis Kundziņš, seniors (1850-1937), atzīmēdams, ka „[...] valsts iegrieza savā rokā, nolemdama privātmuižu saimniecības zemes lielumu tikai uz 50 hektāriem. Tā ir iznīcinājusi lielsaimniecības, kuras savā mērā valstij ir vajadzīgas un derīgas. Nosacīdama likumdevībā lielāku zemes platību saimniecībām, apmēram līdz 500 pūrvietām, valsts būtu izsargājusies no muižu centru lielo ēku sabrukuma. Tagad tas notiek un atnes lielus zaudējumus valsts saimniecībā.”⁹⁸²

Tomēr muižas un muižnieka jēdziens latviešu sabiedrības vairākumam nepārprotami asociējās ar „vēsturisko apspiestību” un ar mītu par septiņiem verdzības gadsimtiem, ko laiku pa laikam aktualizēja politiķu un inteliģences pārstāvju izteikumi, tādējādi identificējot muižu / muižniecību ar t.s. iekšējā ienaidnieka tēlu, ko it kā apstiprināja nesena 1905. un 1919. gada notikumu pieredze.⁹⁸³ Šāds priekšstats likumsakarīgi radīja ne tikai nevērību, bet dažkārt arī naidu pret muižu un tās materiālās kultūras liecībām.⁹⁸⁴ Šādi starpetniskās konfrontācijas motīvi izpalika, piemēram, Veimāras Republikā, kur arī pirmajos pēckara gados bija vērojams muižu saimnieciskais pagrimums, taču šeit pieminekļu aizsardzības iestādēm vienkārši trūka līdzekļu, ar ko atbalstīt kādreizējo lauku aristokrātiskās kultūras centru uzturēšanu.⁹⁸⁵

Latvijā divdesmitajos gados valdošo noskaņojumu attiecībā pret muižu uzskatāmi izteica rakstnieka Pāvila Rozīša (1889-1937) Siguldas pilī 1923. gadā teiktā runa sakarā ar šīs ēkas nonākšanu Rakstnieku un žurnālistu biedrības rīcībā. Svinīgo pasākumu, kuru papildināja „senlatviešu” karavīru tērpos ģērbta godasardze, P. Rozītis atklāja ar vārdiem: „Līdz šim pilis bija tautai kā biedēklis, kā ļauna viltus un varas simbols, bet nu tās pārvēršas par gara un gaismas mājokļiem. It kā ļauna gara vajāti, melnie bruņinieki nevaldīja viņās ilgi, un pilis gāja no rokas rokā, līdz tauta atdabūja viņas atpakaļ.”⁹⁸⁶ Mazāk poētisku, taču tikpat konsekventu nostāju vēl 1928. gadā puda arhitekts, Latvijas Universitātes mācību spēks Jānis Rutmanis (1894-1978), kurš muižu vēsturisko nozīmi vērtēja šādi: „[...] būtu vairāk labuma, ja

⁹⁸¹ Rotčailds 1999a, 191-192.

⁹⁸² Kundziņš 1935a, 254.

⁹⁸³ Lancmanis 1993, 46.

⁹⁸⁴ Indāns 1994, 78.

⁹⁸⁵ Magirius 1989, 175.

⁹⁸⁶ Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1923. – Nr.7. – 824.lpp.

jaunsaimnieki tās iebūvētu savu ēku pamatos, nekā tagad ar tiešiem vai netiešiem valsts līdzekļiem tās pārkārtojot sabiedrību ēkās.”⁹⁸⁷ Arī autoritārais režīms uzskatāmi demonstrēja savu attieksmi pret muižu, ar 1936. gada 15. oktobra *Likumu par lauku nekustamo īpašumu pārdēvēšanu* nosakot, ka neatsavinātajiem muižu centriem, kuru nosaukumos vēl lieto vārdu „muiža”, jādod nosaukumi bez šī vārda.⁹⁸⁸ Tāds pats rīkojums 1938. gadā tika izdots arī par Rīgas vietvārdiem resp. ielu un rajonu nosaukumiem, kuros bija pieminēta „muiža”.⁹⁸⁹

Tādēļ nav nekā pārsteidzoša tajā, ka Latvijas sabiedrības vairākums nepievērsa īpašu uzmanību bijušo muižu kultūrvēsturisko vērtību aizsardzībai. Arhitekta Heinriha Pīranga fundamentālais trīssējumu darbs par kādreizējo Baltijas provinču muižu arhitektūras vēsturi,⁹⁹⁰ kas bija iecerēts kā piemineklis izzūdošajai muižniecības kultūrai Latvijā un Igaunijā, latviešu vidē, neraugoties uz Kultūras fonda atbalstu šī darba publikācijai, tika uztverts kā vēl viens izdevums, kura patiesais mērķis ir aizstāvēt vācbaltiešu privilēģijas.⁹⁹¹ Viena no retajām latviešu sabiedrības iniciatīvām muižu centru kultūrvēsturiskās vides saglabāšanas jomā bija saistīta ar Latviešu Izglītības biedrības Augstskolas sekcijas 1921. gadā Izglītības un Zemkopības ministrijām nosūtīto rezolūciju ar aicinājumu agrārās reformas darbu gaitā pievērst uzmanību tam, lai tiktu saglabāti bijušo muižu parki un citas „apstādījumu veidā sakrājušās dabas vērtības.”⁹⁹² Par minētā aicinājuma praktiskajiem rezultātiem tomēr var šaubīties, jo parasti muižu parki, tāpat kā kādreizējās „kungu mājas”, tika pārveidoti saskaņā ar jaunā muižas īpašnieka(-u) praktiskajām vajadzībām un iecerēm.⁹⁹³

Pieminekļu valdes sēžu protokolos un lietvedības dokumentācijā ziņas par muižu apbūves kompleksu praktiskās saglabāšanas darbiem, to organizāciju un norisi tikpat kā nav sastopamas. Muižu stāvoklis gan tika apspriests Pieminekļu valdes sanāksmē 1924. gada 7. februārī, piedaloties arī Zemkopības ministrijas pārstāvim, Mērniecības daļas vadītājam J. Hartmanim. Viņš paskaidroja, ka agrārās reformas gaitā ir bijis iespējams pievērst uzmanību tikai ievērojamākiem senatnes pieminekļiem, tādēļ būtu nepieciešams izstrādāt īpašus aizsardzības noteikumus arī par tiem „mazāk

---

⁹⁸⁷ Rutmanis 1928, 325.

⁹⁸⁸ Dunsdorfs 1983, 64.

⁹⁸⁹ Žagars 1998, 93.

⁹⁹⁰ Pirang 1926-1930.

⁹⁹¹ Lancmanis 1994.

⁹⁹² Latviešu Izglītības biedrība 1917-1922, 59.

⁹⁹³ Janele 1981, 87-88.

spilgtajiem pieminekļiem”, kas tagad ir nodoti jaunsaimnieku īpašumā.⁹⁹⁴ Pauls Kundziņš aicināja turpmāk pievērst uzmanību vērtīgāko muižu dzīvojamo ēku pasargāšanai no patvaļīgām pārbūvēm, kā arī ieteica izveidot aizsardzības zonas ap viduslaiku pilsdrupām, taču vienlaikus uzsvēra, ka šajos gadījumos „jābūt ļoti uzmanīgiem, lai netraucētu jaunsaimniekus.”⁹⁹⁵ Šīs sanāksmes rezultātā 1924. gada 20. novembrī Ministru kabinets izdeva *Noteikumus par vēstures un dabas pieminekļu aizsardzību pie zemes korobonēšanas*, kas paredzēja, ka visas zemes īpašuma teritorijā esošās pagātnes kultūras liecības ir neaizskaramas un pakļautas Pieminekļu valdes izdotajiem aizsardzības noteikumiem, turklāt Pieminekļu valdei ir tiesības veikt šādu objektu izpēti.⁹⁹⁶

Tomēr parasti bija runa par dažādu muižu izmantošanas veidu saskaņošanu, piemēram, par atļaujas izsniegšanu Mežu departamentam 1931. gadā nojaukt tam piederošās Šlokenbekas muižas saimniecības ēkas to sliktā tehniskā stāvokļa dēļ⁹⁹⁷ vai atļaujas izsniegšanu Odzienes piensaimnieku biedrībai par sagraudās Odzienes muižas pils atlieku izmantošanu 1937. gadā⁹⁹⁸, kā arī par sarīkojumu telpu paplašināšanu Ēdoles pilī 1934. gadā⁹⁹⁹. Kā liecina 1940.g. februārī Pieminekļu valdei nosūtītā Liepājas un Aizputes apriņķa būvinspektora A. Vācieša vēstule,¹⁰⁰⁰ Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvalde, plānojot lauku pašvaldību administratīvo ēku pārbūves un remonta darbus, uzskatīja par nepieciešamu noskaidrot, cik no esošajiem pagastnamiem ir ierīkoti aizsargājamās muižu ēkās. Pieminekļu valdes nosūtītajā sarakstā Liepājas apriņķī bija minētas piecas bijušo muižu dzīvojamās ēkas (Vērgales, Kroles, Pormsātes, Ligutes un Priekules), bet Aizputes apriņķī – septiņas celtnes (Aizputes un Alsungas muižas pils, Kazdangas muižas pils un „Kavalieru māja”, Tāšu Padures muižas dzīvojamā ēka un klēts un Valtaiķu mācītāja muižas dzīvojamā ēka).¹⁰⁰¹ Līdz agrārās reformas uzsākšanai Liepājas apriņķī bija 53, bet Aizputes apriņķī – 98 muižas.¹⁰⁰²

Pieminekļu valdes un arī Latvijas sabiedrības kopumā pretrunīgo attieksmi pret muižu uzskatāmi raksturo Ādažu pagasta Baložu muižas saglabāšanas un

⁹⁹⁴ LVVA. – 1630.f. -1.apr. – 1l. – 218.lp.

⁹⁹⁵ Turpat. – 218a.lp.

⁹⁹⁶ Turpat. – 240.lp.

⁹⁹⁷ LNVN. – VN 9666:1. – 108.-109.lp.

⁹⁹⁸ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 100.l. – 62.lp.

⁹⁹⁹ Turpat. – 76.l. – 334.lp.

¹⁰⁰⁰ Turpat. – 92.l. – 116.lp.

¹⁰⁰¹ Turpat. – 115.lp.

¹⁰⁰² Skat.: Latviešu konversācijas vārdnīca. – 14. sējums. – Rīga, 1936. – 28071.-28081.sl.

izmantošanas pasākumi.¹⁰⁰³ 1936.-1937. gadā šo Zemkopības ministrijas Mežu departamenta īpašumā nodoto koka celtni demontēja un pārveda eksponēšanai netālajā Brīvdabas muzejā. Pēc tā laika speciālistu atzinuma, Baložu muižas dzīvojamā ēka bija celta 17. gadsimtā, guļbūves tehnikā veidoto būvķermeni novietojot uz mūrētiem laukakmeņu pamatiem.¹⁰⁰⁴ Acīmredzot, šāds ēkas datējums un tās konstruktīvā uzbūve uzskatāmi ilustrēja P. Kundziņa Latvijas mākslas vēsturē ieviesto postulātu par tautas celtniecības ietekmes izpausmēm jauno laiku muižu arhitektūrā.¹⁰⁰⁵ Turpretim H. Pīranga pētījumā identificētais „Baltijas kungu nama” specifisko arhitektonisko pazīmju kopums¹⁰⁰⁶ ne Latvijā, ne arī Igaunijā trīsdesmitajos gados netika atzīts par jaunās nacionālās arhitektūras pilntiesīgu vēsturiskās attīstības posmu, un tā reģionālā klasicisma formu valoda neparādījās arī t.s. monumentālajā celtniecībā.¹⁰⁰⁷

Baložu muižas dzīvojamās ēkas iekštelpu ekspozīcijas koncepcija savukārt atklāj divas Pieminekļu valdes darbībai raksturīgas tendences: no vienas puses, pieaugošo valsts nacionālisma ideoloģijas ietekmi un no otras puses – dažus metodoloģiskos principus, kas saistījās ar vēsturisko celtni un to interjeru atjaunošanu. Pēc Baložu muižas uzstādīšanas Brīvdabas muzejā tās telpās tika izveidota „latviešu inteliģences mītne 19. gadu simtenī” (*sic!*) ar viesistabu, guļamistabu un pseidovēsturisku „Krišjāņa Valdemāra piemiņas istabu”, kuras sienas rotāja mākslinieka Artūra Baumaņa (1866-1904) gleznojumi un jaunlatviešu kustības aktīvistu portretu reprodukcijas. Īpaši atzīmēts tika fakts, ka galdus telpās sedz kādas 1905. gada revolucionāres apcietinājumā darinātie galdauti. Nosacīto „vācu elementu” kādreizējās muižas interjerā pārstāvēja divi apgaismotāja Vecā Stendera (*Gotthardt Friedrich Stender, 1714-1796*) portreti un mācītājam Augustam Bīlenšteinam dāvinātā pūra lāde. Tādējādi Baložu muižas interjera rekonstrukcijā trūkstošās daļas aizstāja ar aizgūtiem aptuveni tā paša laika perioda elementiem: šeit atradās kandelabrs un viena krāsns no Skrundas muižas pils, kā arī divas pēc fragmentiem rekonstruētās Rundāles pils krāsns, bet guļamistabas sienu apdarei izmantoja rekonstruētas 18. gadsimta ādas tapetes, kas tika pārvestas no Mežotnes pils.¹⁰⁰⁸

---

¹⁰⁰³ Jaunzems 1938, 117-119.

¹⁰⁰⁴ Turpat, 117.

¹⁰⁰⁵ Skat.: Kundziņš 1923, 103; Kundziņš 1932, 458.

¹⁰⁰⁶ Pīrang 1926, 13-16.

¹⁰⁰⁷ Fülberth 2005, 319.

¹⁰⁰⁸ Jaunzems 1938, 118-119.

Kompilatīvās metodes pielietojums šajā gadījumā nebija pretrunā ar Paula Kundziņa izvirzīto Brīvdabas muzeja veidošanas principu: atturēties no hipotētiskām rekonstrukcijām, pieļaujot tikai daļēju oriģinālu atjaunošanu, izmantojot *in situ* atrodamās detaļas.¹⁰⁰⁹ Šo principu pamatā ievēroja, lietojot signatūru atjaunoto celtņu elementu vizuālai atdalīšanai no oriģināla,¹⁰¹⁰ taču trīsdesmito gadu otrajā pusē šajā ziņā tika pieļautas arī atkāpes.¹⁰¹¹ Kopumā Baložu muižas rekonstrukcija Brīvdabas muzejā kalpoja vairāk ideoloģiska, nekā zinātniska rakstura mērķim – piepildīt ēkas vēsturisko formu ar „latvisku” saturu.

Starptautiskajā līmenī arhitektūras pieminekļu restaurācijas darbu pamatprincipus starpkaru periodā fiksēja I Arhitektu un inženieru starptautiskajā konferencē Atēnās 1931. gadā pieņemtā *Atēnu harta*. 1932. gada 23. jūlijā šo dokumentu akceptēja Tautu Savienības Starptautiskā intelektuālās sadarbības padome (*International Committee of Intellectual Co-operation, 1922*), rekomendējot *Atēnu Hartas* izmantošanu visām Tautu savienības dalībvalstīm.¹⁰¹² *Atēnu Harta* būtībā akceptēja tikai daļēju vēsturisko celtņu atjaunošanu, par galveno saglabāšanas darbu metodi nosakot konservāciju – arhitektūras pieminekļa konstrukciju nostiprināšanu un objekta saglabāšanu pēc iespējas neizmainītā veidā. Līdz ar to vismaz teorētiski par restaurācijas darbu mērķi vairs netika uzskatīta pieminekļa atjaunošana tās sākotnējā veidā. Praksē tas nozīmēja uzdevumu atrast kompromisu starp nepieciešamību pielāgot arhitektūras pieminekli noteiktam izmantošanas veidam, vienlaikus saglabājot tā autentiskumu.¹⁰¹³ Tomēr jau kopš 20. gadsimta divdesmitajiem gadiem par noteicošo kļuva cita pieeja, kas orientējās uz tā dēvēto mākslinieciskās restaurācijas metodi: veicot arhitektūras pieminekļa izpēti, tāpat kā 19. gadsimta stilistiskās restaurācijas periodā, tika noteikts „optimālais stils” vai nosacīts laika periods, kuru atzina par atbilstošu celtnes sākotnējam veidam, ko tad arī ir nepieciešams atjaunot. Trūkstot precīzai restaurācijas darbu norises dokumentācijai, šāda pieminekļa „oriģināla” noteikšana jāatzīst par visai nosacītu.¹⁰¹⁴

Mūsu rīcībā ir maz ziņu par Pieminekļu valdes izvēlētajām arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas metodēm. Viens no šādas situācijas cēloņiem ir jau minētais divdesmitajos un trīsdesmitajos gados veikto arhitektūras pieminekļu

---

¹⁰⁰⁹ Kundziņš 1925, 292.

¹⁰¹⁰ Kundziņš 1966, 2.

¹⁰¹¹ Spārītis 1999, 40; 67.

¹⁰¹² Athens Charter 1931.

¹⁰¹³ Jokilehto 1999, 284-285.

¹⁰¹⁴ Hubel 2001, 21-33.

restaurācijas un remonta darbu dokumentācijas trūkums. Otrkārt, šī jautājuma izpēti apgrūtina tas, ka, atšķirībā no 19. gadsimta otrās puses un 20. gadsimta sākuma, Latvijas Republikā praktizējošie arhitekti un mākslas vēsturnieki, ieskaitot arī pirmskara periodā aktīvos vācbaltiešu speciālistus V. Bokslafu, H. Pīrangu un K. fon Lēvisu of Menāru, nav publicējuši nevienu apkopojoša rakstura darbu par arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas koncepcijām un metodiku. Izņēmums ir jau pieminētais F. Šveinfurta raksts par Vecrīgas arhitektūras pieminekļiem ar priekšlikumiem Dannenšterna nama atjaunošanai un pielāgošanai muzeja vajadzībām¹⁰¹⁵ un H. Pīranga monogrāfijas ievads, kurā autors atkārtoti jau agrāk izteikto domu par arhitektūras pieminekļu kā vēstures avotu nozīmi un vērtību.¹⁰¹⁶ Savukārt A. Švābes trīsdesmito gadu otrajā pusē publicētajā pārskatā par pieminekļu aizsardzību Latvijā kā galvenās pieminekļu praktiskās aizsardzības jeb pieminekļu kopšanas metodes minētas to „restaurēšana un konservēšana”.¹⁰¹⁷

Treškārt, pieejamie vēstures avoti liecina, ka Pieminekļu valdes kontakti ar ārzemju speciālistiem, kas varēja sniegt jaunāko informāciju par arhitektūras pieminekļu aizsardzības nozares attīstību ārpus Latvijas, bija diezgan epizodiski. Lai apgūtu kultūras pieminekļu aizsardzības darba pieredzi un papildinātu šajā nozarē nepieciešamās zināšanas, Pauls Kundziņš 1924. gada vasarā ar Kultūras fonda un Latvijas Universitātes Padomes atbalstu apmeklēja Igauniju, Somiju, Zviedriju, Norvēģiju un Dāniju.¹⁰¹⁸ Komandējuma laikā viņš iepazinās ar šo valstu likumdošanu pieminekļu aizsardzības jomā, kā arī nodibināja personiskus kontaktus ar Igaunijas un Zviedrijas kolēģiem.¹⁰¹⁹ Divdesmitajos un trīsdesmitajos gados P. Kundziņš piedalījās vairākos starptautiskos tautas mākslas vēstures¹⁰²⁰ un, tāpat kā Arnolds Lamze¹⁰²¹, arī pilsētībūvniecības jautājumiem¹⁰²² veltītos kongresos, kā arī devās zinātniskajos komandējumos uz Lietuvu, Igauniju, Somiju, Zviedriju, Poliju un Vāciju.¹⁰²³ Izmantojot sakarus ar Baltijas Institūtu Zviedrijā, arhitekts Pēteris Ārends 1938. gadā Stokholmā piedalījās starptautiskā mākslas vēstures seminārā, kurā tika apspriesti arī

---

¹⁰¹⁵ Šveinfurts 1920, 341.

¹⁰¹⁶ Pīrang 1926, 7-8.

¹⁰¹⁷ Švābe 1937-1938, 32057.

¹⁰¹⁸ LVVA. – 1632.f. – 2.apr. – 944.l. – 1.-26.lp.

¹⁰¹⁹ Turpat. – 7., 11.lp.

¹⁰²⁰ Turpat. – 7427.f. – 13.apr. – 922.l. – 41., 58.-62.lp.

¹⁰²¹ Latvijas arhitektūras meistari 1995, 150-153.

¹⁰²² LVVA. – 7427.f. – 13.apr. – 922.l. – 67.-70.lp.

¹⁰²³ Turpat. – 44., 54.-55., 72.-73.lp.

arhitektūras pieminekļu aizsardzības jautājumi.¹⁰²⁴ Tomēr neviens Latvijas arhitekts nepiedalījās starptautiskajā Modernās arhitektūras kongresā (*Congres internationaux d'Architecture moderne, CIAM*) 1933. gadā¹⁰²⁵, kas bija veltīts pilsētībūvniecības, plānošanas un vēsturiskās apbūves saglabāšanas problēmām.¹⁰²⁶

Latvijas Republikas kultūras pieminekļu aizsardzības sistēmai bija daudz kopīga ar Igaunijā starpkaru periodā pastāvējušo sistēmu, piemēram, abās valstīs bija līdzīgi arhitektūras pieminekļu tipoloģiskās klasifikācijas principi un vēsturisko celtnu pārbūves projektu apstiprināšanas noteikumi.¹⁰²⁷ Pieminekļu valdes speciālistu rīcībā bija detalizēta informācija par divdesmitajos gados veiktajiem viduslaiku arhitektūras pieminekļu izpētes un konservācijas darbiem Tartu vecpilsētā un Piritas klosterī pie Tallinas.¹⁰²⁸ Trīsdesmito gadu otrajā pusē Pieminekļu valde uzturēja kontaktus ar Igauniju Zinātņu biedrību un Tartu Universitāti.¹⁰²⁹ Pēc Paula Kundziņa ielūguma Latvijā 1938. gada vasarā viesojās igauņu arhitektu grupa Edgara Kūzika (*Edgar Kuusik*) vadībā, kas iepazinās ar Siguldas, Vecrīgas un Jelgavas arhitektūras pieminekļiem.¹⁰³⁰ Kontakti ar Lietuvas kultūras pieminekļu aizsardzības darbiniekiem tika nodibināti 1929. gadā, kad kaimiņvalstī ieradās Pieminekļu valdes priekšsēdētāja Paula Gailīša vadītā delegācija¹⁰³¹, un 1934. gadā Pieminekļu valde nosūtīja Lietuvas Izglītības ministrijai materiālus par pieminekļu aizsardzības darba organizāciju Latvijā.¹⁰³²

Tomēr plašāka sadarbība kultūras jomā starp Baltijas jūras reģiona valstīm starpkaru periodā neizveidojās. To noteica ģeopolitiskā situācija reģionā: Skandināvijas valstis sadarbības ideju uztvēra visai atturīgi,¹⁰³³ savukārt Latvijas zinātnieku sadarbība ar ārvalstu kolēģiem balstījās uz personiskajiem kontaktiem, kurus dažkārt atbalstīja augstskolas un sabiedriskās organizācijas.¹⁰³⁴ Kopš 1923. gada Ārlietu ministrijas, bet, sākot ar 1927. gadu – Latvijas Universitātes pakļautībā darbojās Latvijas Nacionālā intelektuālās kopdarbības komisija, kas Tautu Savienības

---

¹⁰²⁴ Ārends 1938.

¹⁰²⁵ Fülberth 2005, 320.

¹⁰²⁶ Jokilehto 1999, 285.

¹⁰²⁷ Skat.: Ney 1969, 218-221.

¹⁰²⁸ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 2.l. – 106.-107.lp.

¹⁰²⁹ Turpat. – 17.l. – 46.lp.

¹⁰³⁰ Kuusik 1938.

¹⁰³¹ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 43.l. – 17.lp.

¹⁰³² Turpat. – 94.-96.lp.

¹⁰³³ Parming 1987, 133; Jaanson 2001, 272-273.

¹⁰³⁴ Stradiņš 1998a, 321-327.

ietvaros koordinēja Latvijas zinātnieku profesionālos kontaktus ar ārzemēm.¹⁰³⁵ Tieši ar šīs organizācijas, kurā darbojās arī Pauls Kundziņš,¹⁰³⁶ starpniecību Latvijas Pieminekļu valde varēja saņemt informāciju par *Atēnu Hartu*, taču komisijas sēžu protokolos par laika posmu no 1932. gada 2. februāra līdz 1938. gada 1. novembrim¹⁰³⁷ ziņas par šādu faktu nav atrodamas. Arī *Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā* 1931.-1933. gadā publicētajā ārzemju zinātnes dzīves hronikā ar *Atēnu Hartu* saistītie notikumi nav pieminēti.

Izraksts no Pieminekļu valdes 1934. gada 12. maija sēdes protokola liecina, ka šajā sēdē „tika pieņemts lēmums par vēlamību iestāties starptautiskā pieminekļu komisijā”, kā pārstāvi pilnvarojot Pieminekļu valdes priekšsēdētāju Franci Balodi,¹⁰³⁸ taču trūkst ziņu par to, vai šim lēmumam bija kādas sekas. Iespējams, ka ar minēto „starptautisko pieminekļu komisiju” bija domāts Tautu Savienības Starptautiskās intelektuālās sadarbības komitejas paspārnē 1926. gadā Parīzē dibinātais Starptautiskais muzeju birojs (*International Museums Office*), kas cita starpā nodarbojās arī ar mākslas un vēstures pieminekļu saglabāšanas problēmu risināšanu.¹⁰³⁹ Tādējādi starpkaru periodā vienīgais starptautiskā līmeņa dokuments pieminekļu aizsardzības jomā, kam Latvijas Republika pievienojās 1931. gadā,¹⁰⁴⁰ bija 1929. gadā publicētais un 1930. gadā Starptautiskās intelektuālās komitejas akceptētais Rēriha pakts.¹⁰⁴¹

Pieminekļu valdes arhīva materiāli liecina, ka tieši Paulam Kundziņam ir bijuši noteicošā loma, pieņemot lēmumu un formulējot Pieminekļu valdes viedokli par konkrētā projekta apstiprināšanu un arhitektūras pieminekļa atjaunošanas vai remonta darbu metodes izvēli. Zināmu priekšstatu sniedz arī P. Kundziņa Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātē kopš 1920. gada septembra¹⁰⁴² docētā lekciju kursa *Pieminekļu uzturēšana* programma.¹⁰⁴³ Šī mācību priekšmeta uzdevums bija iepazīstināt topošos Latvijas arhitektus ar arhitektūras pieminekļu aizsardzības darba pamatprincipiem, attīstīt viņos izpratni par arhitektūras un mākslas pieminekļu kultūrvēsturisko nozīmi sniegt nepieciešamās priekšzināšanas par to saglabāšanas

¹⁰³⁵ LVVA. – 7427.f. – 9.apr. – 79.l. – 4.-5.lp.

¹⁰³⁶ Turpat. – 77.l. – 1.lp.

¹⁰³⁷ LVVA. – 7427.f. – 9.apr. – 78.l. – 1.-14.lp.

¹⁰³⁸ Turpat. – 1630.f. – 1.apr. – 43.l. – 100.lp.

¹⁰³⁹ Jokilehto 1999, 284.

¹⁰⁴⁰ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 43.l. – 63.lp.

¹⁰⁴¹ Par Rēriha paktu skat.: Apinis 1983, 7-12.

¹⁰⁴² LVVA. – 7427.f. – 6.apr. – 330.l. – 86.lp.

¹⁰⁴³ Skat. promocijas darba Pielikumu Nr.7.

metodēm.¹⁰⁴⁴ Kurša programmā līdzās pieminekļu aizsardzībai un kopšanai minēta arī to „restaurēšana, renovēšana, rekonstruēšana un uzglabāšana attēlos”, t.i., apdraudēto celtnu fiksācija gadījumos, kad objekta praktiskā saglabāšana nav iespējama,¹⁰⁴⁵ taču plašāku skaidrojumu šiem jēdzieniem P. Kundziņš lekciju kurša programmas izklāstā nesniedza.

Pieminekļu valdes apspriedē 1924. gadā Pauls Kundziņš definēja arhitektūras pieminekļu saglabāšanas pamatprincipus, norādot, ka „Uz vēsturiskās arhitektūras izcilus būvēm [...] nekādus vispārīgus aizsardzības noteikumus mēs nevaram izdot, bet katrā sevišķā gadījumā būtu jārikojas citādāk. [...] Vērtīgākās būvēs to arhitektūras raksturīgākās daļās būtu jānoliedz izdarīt kaut kādus pārgrozījumus bez Pieminekļu valdes piekrišanas.”¹⁰⁴⁶ Minētos principus Pieminekļu valde arī centās ievērot praksē. Kopumā P. Kundziņš atzīmēja trīs galvenos Pieminekļu valdes darbības laikā praktizētos arhitektūras pieminekļu atjaunošanas darbu veidus.¹⁰⁴⁷

Pirmais no tiem bija saistīts ar Pirmajā pasaules karā nopostīto vēsturisko celtni, un galvenokārt tieši luteriskās konfesijas lauku un mazpilsētu dievnamu atjaunošanu, izmantojot šo celtni oriģinālās struktūras atliekas. Šādos gadījumos tur, kur to pieļāva vēl saglabājušos konstrukciju tehniskais stāvoklis, tās tika iekļautas no jauna uzceltajā ēkā, tāpat kā oriģinālās celtnes arhitektoniskās detaļas: portāli, logu ailes u.tml.¹⁰⁴⁸ Visbiežāk Pieminekļu valde, apstiprinot minētos baznīcu atjaunošanas projektus, prasīja ievērot P. Kundziņa jau 1923. gadā definēto pieeju, kas paredzēja izmantot atjaunojamās celtnes stilistikai pieskaņotas arhitektūras formas.¹⁰⁴⁹ Atšķirīga pieeja tika īstenota baznīcu pārsegumu un torņu atjaunošanā, kas dažkārt ieguva laikmetīgāku atrisinājumu, kā, piemēram, pēc arhitekta Konstantīna Pēkšēna (1859-1928) projekta 1930. gadā uzceļot Siguldas luterāņu baznīcai jaunu dzelzsbetona konstrukcijas torni ar astoņstūra galeriju un piramidālu smaili.¹⁰⁵⁰ Tajā pašā laikā, Pieminekļu valdes sēdē 1925. gadā izskatot būvinženiera Teodora Hermanovska (1883-1964) *Art Deco* stilā veidoto Jumpravas (Rīgas apriņķī) luterāņu baznīcas atjaunošanas projektu, Pauls Kundziņš iebilda pret tā apstiprināšanu, jo viņaprāt

---

¹⁰⁴⁴ Laube 1939, 127.

¹⁰⁴⁵ LVVA. – 7427.f. – 6.apr. – 329.l. – 38.lp.

¹⁰⁴⁶ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 1.l. – 218a.lp.

¹⁰⁴⁷ Kundziņš 1950, 164-169.

¹⁰⁴⁸ Turpat, 167-168.

¹⁰⁴⁹ Kundziņš 1923, 108: „Formu izvēlē, ja materiāli tie paši vecie, labāk pieslieties vietējām, bijušām [formām], nekā par katru cenu meklēt jaunas. Galvenā vērība jāpievērš kopformai un viņas proporcijām.”

¹⁰⁵⁰ Jansons 1987, 54.

„jauno daļu formas [...] nav saskaņotas ar atjaunojamās lauku baznīcas raksturu.”¹⁰⁵¹ Ironiskā veidā tieši šis T. Hermanovska projekts jau pēc Jumpravas baznīcas atkārtotās nopostīšanas Otrajā pasaules karā tika atzīts par vienu no raksturīgākajiem un vērtīgākajiem *Art Deco* stila paraugiem Latvijas arhitektūrā.¹⁰⁵²

Tomēr iebildumus varētu izraisīt nevis atšķirības dažādu arhitektu uzskatos par stila jautājumiem¹⁰⁵³, bet gan tas, ka lielākoties šādi atjaunotās celtnēs no jauna izbūvētās daļas netika vizuāli atdalītas no sākotnējā ēkas būvapjoma. Kā atsevišķus izņēmumus var minēt vienu no Aleksandra Trofimova atjaunotajām 17. gadsimta dzīvojamām ēkām¹⁰⁵⁴ Rīgā, Klosters ielā Nr.9/11, kuras barokālajā zelminī lasāms gada skaitlis „1921”, un Krustpils pils vārtu torņa atjaunošanu 1927. gadā, kad Pieminekļu valde pieprasīja veikt bojātā torņa konservāciju vai, tā atjaunošanas gadījumā, no jauna uzcelto torņa daļu signēt ar atjaunošanas gada skaitli un burtiem „Ren.” = „Renovēts”.¹⁰⁵⁵ Taču tā diemžēl nebija Pieminekļu valdes obligāta prasība, bet gan atsevišķs gadījums: trīsdesmitajos gados, turpinot Krustpils pils pielāgošanu Latvijas Armijas vajadzībām, tika veiktas daudz apjomīgākas pārbūves, likvidējot autentiskās apdares detaļas un mainot pils plānojumu.¹⁰⁵⁶ Praktiski no jauna uzcelto arhitektūras pieminekļa elementu atdalīšana vai neatdalīšana no oriģināla bija atkarīga no katra arhitekta vai būvdarbu vadītāja nostājas.

Otrais P. Kundziņa klasifikācijas sistēmā iekļautais un realizēto darbu apjoma ziņā visizplatītākais vēsturisko celtnu atjaunošanas darbu veids bija rekonstrukcija – arhitektūras pieminekļa pārbūve un paplašināšana, izmainot tā sākotnējo apjomu un plānojumu. Rekonstrukcijas darbu projekti Pieminekļu valdē arī tika apstiprināti ar nosacījumu, ka no jauna izveidotās vēsturiskās celtnes daļas tiks saskaņotas ar tās arhitektonisko noformējumu. Tādējādi priekšroka, saskaņā ar tolaik valdošo tendenci arhitektūras pieminekļu atjaunošanā, tika dota nosacīta celtnes estētiskā koptēla saglabāšanai. Minētā pieeja tika pielietota Vecrīgas vēsturiskās apbūves pārveidojumu saskaņošanu, piemēram, attiecībā uz namu pārbūvi 1927. gadā Kaļķu ielā Nr.21¹⁰⁵⁷, 1933. gadā Vaļņu ielā Nr.23/25¹⁰⁵⁸ un 1934. gadā – Pēterbaznīcas laukumā Nr.15¹⁰⁵⁹,

¹⁰⁵¹ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 102.l. – 3.lp.; skat. arī: Kundziņš 1950, 168.

¹⁰⁵² Lejnietis 1985, 34.

¹⁰⁵³ Jāatzīmē, ka arī pats Pauls Kundziņš savos darbos izmantoja *Art Deco* stilistiku, piemēram, 1935.-1936. gadā uzceltās jaunās Usmas luterāņu baznīcas projektā, skat.: Spārītis 1999, 43.

¹⁰⁵⁴ Par A. Trofimova atjaunotajām Vecrīgas celtnēm skat.: Holcmanis 1992, 156.

¹⁰⁵⁵ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 102.l. – 24.-25.lp.

¹⁰⁵⁶ Lukšēvica 2006, 20.

¹⁰⁵⁷ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 102.l. – 16.lp.

¹⁰⁵⁸ Turpat. – 76.l. – 34.lp.

kā arī, saskaņojot jautājumu par Svētā Pētera baznīcas noliktavu pārbūvi 1925. gadā¹⁰⁶⁰ un ēkas Lielajā Svaru ielā fasādes rekonstrukciju 1927. gadā.¹⁰⁶¹ Dokumentālas liecības par Pieminekļu valdes akceptēto mākslinieciskās restaurācijas metodes pielietojumu provincē saglabājušās par Dundagas viduslaiku pils fasādes remontu 1935. gadā¹⁰⁶² un Rīgas būvmeistara Kristofa Hābelanda celtā Ulbrokas muižas kungu nama pārbūvi 1928. gadā,¹⁰⁶³ tāpat kā sakarā ar Vārkavas¹⁰⁶⁴ un Tērvetes¹⁰⁶⁵ muižas kungu nama pārbūvi 1939. gadā.

Arhitekta Paula Kundziņa parakstītajās īsajās rezolūcijās par minēto projektu saskaņošanu parasti nav minēts attiecīgā pārbūves projekta autors, nedz arī sniegti plašāki paskaidrojumi par argumentiem, kas pamatoja projekta apstiprināšanu. Jāpiebilst, ka, atsaucoties uz nepieciešamību saglabāt rekonstruējamo vēsturisko celtni stilistisko vienotību, Pieminekļu valde ne tikai apstiprināja, bet dažkārt arī noraidīja atsevišķu ēku pārbūves projektus. Piemēram, 1927. gadā Pieminekļu valde atteicās sankcionēt ēkas rekonstrukciju Rīgā, Lielajā Grēcinieku ielā Nr.9, norādot, ka līdz ar to „stipri tiek bojāta vēsturiskā, mākslinieciski noskaņotā Pētera baznīcas laukuma apbūve.”¹⁰⁶⁶ Savukārt 1929. gadā netika apstiprināts Miesnieku ielas astotā nama pārbūves projekts, jo tā realizācija iznīcinātu ēkas otrā stāva telpā esošo vērtīgo griestu gleznojumu.¹⁰⁶⁷

Turklāt Pieminekļu valdes speciālistu domas ne vienmēr sakrita, kā to apliecināja Daugavpils Svētā Pētera baznīcas pārbūves lieta 1925. gadā. Sākotnējo katoļu dievnama pārbūves projektu, kura apstiprināšanu draudzes priekšnieks pamatoja ar to, ka „senatnes pieminekļi mūsu baznīca nekāds nav, jo būvēts 1854. gadā un stila ziņā, kā tas redzams no plāna, atgādina šķūni”¹⁰⁶⁸, uzdeva izskatīt Pieminekļu valdes loceklim, arhitektūras akadēmiķim Pēterim Federam (1868-1936).¹⁰⁶⁹ Viņa sagatavotajā atzinumā Iekšlietu ministrijas Būvniecības pārvaldei bija teikts, ka draudzes piedāvātais baznīcas pārbūves projekts „galīgi sabojā šo interesanto un tipisko pagājušā gadu simteņa pirmās puses stila būvniecības pieminekli”, tādēļ

---

¹⁰⁵⁹ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 102.l. – 34.lp.

¹⁰⁶⁰ Turpat. – 76.l – 122.lp.

¹⁰⁶¹ Turpat. – 102.l. – 49.lp.

¹⁰⁶² Turpat. – 76.l. – 395.lp.

¹⁰⁶³ Turpat. – 99.l. – 6.lp.

¹⁰⁶⁴ Turpat. – 161.lp.

¹⁰⁶⁵ Turpat. – 100.l. – 17.lp.

¹⁰⁶⁶ Turpat. – 102.l. – 60.lp.

¹⁰⁶⁷ Turpat. – 139.lp.

¹⁰⁶⁸ Turpat. – 99.l. – 59.lp.

¹⁰⁶⁹ Turpat. – 55.lp.

Pieminekļu valde nolēma minēto projektu neapstiprināt.¹⁰⁷⁰ Tomēr, pēc Būvniecības pārvaldes neatlaidīgajiem lūgumiem vēlreiz izskatīt šo lietu,¹⁰⁷¹ divus mēnešus vēlāk sekoja projekta realizācijas atļauja ar šādu Paula Kundziņa sniegto pamatojumu: „Es personīgi neuzskatu šo būvi par tik nozīmīgu, lai nevarētu pieļaut pārgrozības, kuras projektā paredzētas, lai gan atrisinājums īsti izdevies nav.”¹⁰⁷² Tādējādi vēlreiz apstiprinājās, ka precīzi definētu arhitektūras pieminekļu kultūrvēsturiskās vērtības noteikšanas kritēriju trūkums padarīja lēmumu par tā aizsardzības veidu visnotaļ subjektīvu.

Trešais arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas veids, saskaņā ar Paula Kundziņa izstrādāto klasifikāciju, bija vēsturisko celtnu restaurācija.¹⁰⁷³ Ar restaurācijas jēdzienu arhitektūras nozarē Latvijā 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados saprata „reālo celtnes atjaunošanu agrākā veidā pēc uzglabātām avotu liecībām, plāniem, metiem, u.tml.”¹⁰⁷⁴ Vienlaikus tika norādīts, ka no pieminekļu uzturēšanas viedokļa nav pieļaujama 19. gadsimtā izplatītā plaša apjoma restaurācija ar mērķi atbrīvot celtnes „pirmatnējo kodolu” no visiem vēlāku laiku papildinājumiem.¹⁰⁷⁵ Tomēr, neraugoties uz šādu stilistiskās restaurācijas noliegumu, praktiskajā darbībā problēmas radīja jau iepriekš minētais konceptuālu darbu trūkums un no tā izrietošās terminoloģiskās un jēdzieniskās neskaidrības. Tā, piemēram, raksturojot 1932. gadā veiktos Rīgas Reformātu baznīcas iekštelpu pārbūves un daļējas atjaunošanas darbus, viens no tā laika vadošajiem Latvijas arhitektūras vēsturniekiem Pauls Kampe kā sinonīmus lietoja apzīmējumus „remonts”, „atjaunošana” un „restaurācija”.¹⁰⁷⁶

Restaurācijas procesa ietvaros tika pieļauta iespēja „atjaunot vēsturisko celtnes sastāvu tam atbilstošā veidā”¹⁰⁷⁷, t.i., izgatavot zudušo vai bojāto elementu kopijas. Šāds paņēmiens tika pielietots Eižena Laubes vadītajos Rīgas Svētā Jāņa baznīcas fasādes remonta darbos 1924.-1926. gadā. To gaitā tika pilnībā demontēts 14. gadsimta otrajā pusē no kaļķakmens darinātais baznīcas ziemeļrietumu sienas portāls, aizstājot to ar precīzu smilšakmens kopiju.¹⁰⁷⁸ Tāpat baznīcas altārdaļas fasādē

¹⁰⁷⁰ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 99.l. – 53.lp.

¹⁰⁷¹ Turpat. – 58.lp.

¹⁰⁷² Turpat. – 50.-51.lp.

¹⁰⁷³ Kundziņš 1950, 167.

¹⁰⁷⁴ Latviešu konversācijas vārdnīca. – 18. sējums. – Rīga, 1938-1939. – 35285.sl.

¹⁰⁷⁵ Turpat. – 35521.-35522.sl.

¹⁰⁷⁶ Campe 1933, 100-102.

¹⁰⁷⁷ Kundziņš 1950, 167.

¹⁰⁷⁸ Kampe 1936, 176-177.

novietotā Svētā Jāņa Kristītāja skulptūra tās sliktā tehniskā stāvokļa dēļ tika aizstāta ar tēlnieka Konstantīna Rončevska (1875-1935) veidoto kopiju.¹⁰⁷⁹ Fasādes remonta darbu laikā, piedaloties arī arhitektam Vilhelmam Bokslafam,¹⁰⁸⁰ dievnama ārsienas attīrīja no 19. gadsimtā uzliktā apmetuma un nomainīja bojātās gotiskā ķieģeļu zelmiņa būvdetaļas.¹⁰⁸¹

Izmantotie vēstures avoti nesniedz ziņas par sistemātisku arhitektonisko, vēsturisko vai arheoloģisko pētījumu izdarīšanu starpkaru periodā atjaunotajos arhitektūras pieminekļos. Iespējams konstatēt tikai dažus gadījumus, kad restaurācijas darbu metodiku noteica celtnes būvvēstures izpēte un tās rezultātu kritisks izvērtējums. Tā ir Jelgavas Pētera Akadēmijas (*Academia Petrina*) torņa augšdaļas atjaunošana 1927. gadā, kad Pieminekļu valdes izveidotā komisija Aleksandra Trofimova vadībā nolēma atteikties no sākotnējās idejas par torņa augšdaļas uzcelšanu no jauna tādā veidā, kāds tam bija līdz Pirmajam pasaules karam. Tāpat tika noraidīta iespēja atjaunot torni pēc 18. un 19. gadsimta izogrāfiskā materiāla datiem, „tā kā ar to nebūtu sasniegts iespaids, kādu bija paredzējis ēkas projekta autors Severīns Jensens 1775. gadā, jo ēkas jumts arī nav uzcelts pēc pirmā projekta.” Rezultātā tika nolemts Akadēmijas torņa otro stāvu neatjaunot vispār, bet pirmo stāvu noslēgt ar atikas veida balustrādi, „kura būtu projektējama, pamatojoties uz vēsturiskiem datiem” resp. stilizējama baroka arhitektūras formās.¹⁰⁸²

Savukārt Paula Kampes 1932. gadā Pieminekļu valdes uzdevumā izstrādātais Ikšķiles baznīcas atjaunošanas projekts, kas balstījās uz 1927. gadā organizētās viduslaiku celtnes atlieku arhitektoniskās un arheoloģiskās izpētes datiem,¹⁰⁸³ paredzēja saglabāt tikai hipotētisko viduslaiku sakrālās celtnes kodolu un likvidēt visas 1879.-1881. gadā uzcelto neogotisko piebūvju atliekas, atjaunotās baznīcas fasādi pieskaņojot tam izskatam, kādu rādīja J. K. Broces zīmējumi un citi baznīcas attēli no laika pirms tās rekonstrukcijas 19. gadsimta nogalē.¹⁰⁸⁴ Ikšķiles baznīcas restaurācijas priekšlikums, nenoliedzot zināmu tā risinājuma oriģinalitāti (zvanu torni bija paredzēts celt atsevišķi no atjaunotā dievnama ēkas), tomēr asociējas ar stilistikās restaurācijas piekritēju centieniem atjaunot arhitektūras pieminekli tā sākotnējā veidā. Tā kā baznīcas atlieku izpēte nedeva pietiekami daudz informācijas

---

¹⁰⁷⁹ Kampe 1936, 180.

¹⁰⁸⁰ Grosmane 2004, 56.

¹⁰⁸¹ Kampe 1936, 186.

¹⁰⁸² LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 102.l. – 38.lp.

¹⁰⁸³ Skat.: Tīlmanis 1927.

¹⁰⁸⁴ Kampe 1934a, 25.

par to pieminekļa būvvēstures hronoloģiju un celtnes sākotnējo izskatu, P. Kampes piedāvātā projekta īstenošanu Pieminekļu valde atlika uz tobrīd nezināmu laiku.¹⁰⁸⁵

Divdesmitā gadsimta trīsdesmitajos gados divos populārākajos Latvijas baroka arhitektūras pieminekļos – Jelgavas¹⁰⁸⁶ un Rundāles¹⁰⁸⁷ pilī – tika veikti samērā plaša apjoma iekštelpu dekoratīvā apmetuma un atsevišķu griestu gleznojumu remonts. Remonta darbu mērķis bija atjaunot pils interjeru māksliniecisko vērtību, taču darbu izpildītāji strādāja bez noteikta projekta, izmantojot vēsturisko analogiju un „piegleznošanas” metodi, tādēļ rezultātā tika izveidota aptuvena baroka interjera imitācija. Šeit jāatzīmē, ka Jelgavas pilī šajā laikā var konstatēt pat divu dažādu restaurācijas koncepciju izmantošanu. Atšķirībā no interjeru atjaunošanas, 1938. gadā pēc Eižena Laubes projekta uzbūvētā pils ceturtnā korpusa, kurā paredzēja izvietot Lauksaimniecības akadēmijas laboratorijas, neoklasicisma stilā ieturētā arhitektūra netiecās imitēt 18. gadsimta arhitekta vai mākslinieka rokrakstu, bet centās pieskaņoties pils ansambļa kontekstam, vienlaikus skaidri izceļot atšķirīgo. Kā Lauksaimniecības akadēmijas atklāšanas svētkos atzīmēja Pieminekļu valdes pārstāvis vēsturnieks Augusts Tentelis (1876-1942), ar šo objektu „mums jāparāda, ka tā ir mūsdienu un mūsu tautas celtnes, kurai jāliecina par savu laiku un jāatšķiras no XVIII gadsimta.”¹⁰⁸⁸ Jelgavas pils jaunā korpusa celtniecība ir viens no retajiem arhitektūras pieminekļu pārbūves piemēriem trīsdesmitajos gados, kad talantīgu arhitektonisko risinājumu nedeformēja autoritārā režīma propagandas patoss, un vienlaikus, nepārkāpjot pieminekļu aizsardzības ētikas normas, tika panākts optimāls kompromiss starp arhitektūras pieminekļa izmantošanas nepieciešamību un tā vēsturiskā autentiskuma saglabāšanu.

Restaurācijas darbu kategorijā P. Kundziņš iekļāvis arī tādu radikālu arhitektūras pieminekļu saglabāšanas paņēmieni kā apdraudēto objektu pārvietošanu.¹⁰⁸⁹ Par šīs metodes pielietošanu viņš iestājās jau 1928. gadā, Pieminekļu valdē apspriežot nepieciešamās izmaiņas pieminekļu aizsardzības likumā, taču pēc A. Tenteļa iebilduma, ka nevajadzētu pieminekļu īpašniekus apgrūtināt ar šādu papildus slogu, šis jautājums tika noņemts no dienas kārtības.¹⁰⁹⁰ Pazīstamākie šādas arhitektūras

---

¹⁰⁸⁵ Kundziņš 1950, 167.

¹⁰⁸⁶ Lancmanis 2006, 95-98.

¹⁰⁸⁷ Lancmanis 1994a, 86-88.

¹⁰⁸⁸ Citēts pēc: Šilde 1976, 665.

¹⁰⁸⁹ Kundziņš 1950, 167.

¹⁰⁹⁰ LNVM. – VN 9665. – 324.lp.

pieminekļu aizsardzības prakses piemēri, bez šaubām, ir Usmas¹⁰⁹¹ un Vecbornes¹⁰⁹² koka dievnamu pārceļšana uz Brīvdabas muzeju Rīgā, kas notika attiecīgi 1935. un 1936.-1937. gadā. Mazāk zināma ir Daugavpils apriņķa Višķu Svētā Jāņa Kristītāja katoļu baznīcas pārvietošanas pasākuma vēsture. Šo, pēc Artūra Krūmiņa atzinuma, Baltijas reģiona mērogā unikālo 18. gadsimta sākuma koka arhitektūras pieminekli¹⁰⁹³ trīsdesmitajos gados bija paredzēts pārvietot vispirms uz Gulbeni, bet vēlāk, sakarā ar katoļu garīdzniecības pārstāvju savstarpējām domstarpībām, uz Valmieru.¹⁰⁹⁴

Pieminekļu valdes sēdē 1935. gada 22. martā tika pieņemts lēmums Višķu baznīcu pārvietot uz Brīvdabas muzeju, lai nodrošinātu tās saglabāšanu.¹⁰⁹⁵ Tomēr jau tā paša gada 13. jūnijā šis lēmums tika mainīts, un Pieminekļu valde piekrita Romas-katoļu Baznīcas Rīgas arhidiacēzes kūrijas priekšlikumam pārvest Višķu dievnamu uz Ambeļu muižu pie Valmieras ar šādiem nosacījumiem: 1) celtnē pirms nojaukšanas jāizmēro (M1:50), izgatavojot tās plānu, četrus skatus un divus griezumus; 2) celtnes nojaukšana un uzstādīšana jāizdara Pieminekļu valdes pilnvarotās personas vadībā un par kūrijas līdzekļiem; 3) visas koka būvdetaļas pirms celtnes uzstādīšanas jākonservē Pieminekļu valdes norādītajā veidā.¹⁰⁹⁶ Višķu baznīcu nojauca 1937. gadā un tikai pēc diviem gadiem to no jauna uzstādīja iepriekš paredzētajā vietā.¹⁰⁹⁷ Taču Pieminekļu valdes izvirzītie nosacījumi netika ievēroti, un pēc pārvietošanas uz Valmieru senā celtnē zaudēja lielāko daļu no tai raksturīgajiem elementiem.¹⁰⁹⁸

Ar labākiem panākumiem divdesmitajos gados tika turpināta jau pirms Pirmā pasaules kara uzsāktā dekoratīvās tēlniecības objektu – Vecrīgas dzīvojamo namu portālu – saglabāšana, pārvietojot tos no sākotnējās atrašanās vietas gadījumā, ja bija paredzēts nojaukt vai būtiski pārveidot attiecīgo vēsturisko celtni. Spriežot pēc Paula Kampes 1932. gadā publicētajiem datiem, no 43 Vecrīgā apzinātajiem 17.-18. gadsimta portāliem trīs tika pārvietoti citur: 1926. gadā nama Mārstaļu ielā Nr.8 portālu pārcēla uz kādas ēkas pagalmu Reformātu ielā, bet jau 1921. un 1924. gadā Latvijas Universitātes centrālās ēkas gaitenī iemūrēja portālus no namiem Audēju ielā Nr.6 un Doma laukumā Nr.11.¹⁰⁹⁹ Par pēdējā portāla pārvietošanu no *Rigasche*

---

¹⁰⁹¹ Jaunzems 1938, 15-16.

¹⁰⁹² Turpat, 88.

¹⁰⁹³ Krūmiņš 2003, 160.

¹⁰⁹⁴ Svilāns 1995, 214.

¹⁰⁹⁵ LNVM. – VN 9666:2. – 63.lp.

¹⁰⁹⁶ Turpat. – 77-78.lp.

¹⁰⁹⁷ Kaminska & Bistere 2006, 127.

¹⁰⁹⁸ Svilāns 1995, 214.

¹⁰⁹⁹ Kampe 1932, 58.

Rundschau izdevējiem piederošā nama Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāte ar nama īpašniekiem noslēdza līgumu, kurā fiksēja portāla nodošanu fakultātei bez atlīdzības un garantēja, ka portāls „tiks pienācīgi uzglabāts un izmantots studiju nolūkā”.¹¹⁰⁰

Historiogrāfijā ir atrodamas norādes arī par atsevišķu Vecrīgas namu interjeru pārvietošanu to saglabāšanas nolūkā: tā 20. gadsimta 30. gados griestu gleznojums no dzīvojamās ēkas Miesnieku ielā Nr.12 it kā esot ticis pārvietots uz Rīgas pili.¹¹⁰¹ Pieminekļu valdes arhīvā ir saglabājusies tikai atzīme par šī objekta apsekošanu *in situ* 1929. gadā,¹¹⁰² taču konkrētas informācijas par gleznojuma tālāko likteni avotos trūkst, un to nesniedz arī ļoti detalizētais vēsturnieces Māras Caunes pētījums par Rīgas pils un tās interjera rekonstrukciju 20. gadsimtā.¹¹⁰³ Kopumā Rīgas vēsturisko interjeru apzināšanas līmenis starpkaru periodā vēl bija stipri pieticīgs, atsevišķi apzināšanas pasākumi 1928., 1933. un 1938.-1939. gadā atklāja tikai nepilnus desmit baroka un klasicisma perioda interjerus vai to fragmentus.¹¹⁰⁴

1940. gada jūlijā Pieminekļu valde saņēma Rīgas Pilsētas vēstures muzeja darbinieka Kārļa Apiņa ziņojumu par to, ka brāļu Jakšu tirdzniecības namā Svērtuves ielā Nr.11 atrodas 18. gadsimta sākumā darināts griestu gleznojums *Ķēniņš Zālamans sagaida Sābas ķēniņieni*. Ziņojumā K. Apinis uzsvēra, ka „minētā glezna ir ievērojams 18. gadu simteņa mākslas piemineklis un viena no trim Rīgā pazīstamām griestu gleznām, pie tam vēl pati labākā. Šī glezna tomēr nav uzņemta un inventarizēta valsts aizsargājamo pieminekļu sarakstā. Tā kā patreiz minētā nama iekšējo iekārtu izpārdod, [...] tad lūdzu Jūsu gādību minēto gleznu ņemt valsts aizsardzībā un inventarizēt.”¹¹⁰⁵ Pēc gleznojuma uzmērīšanas 1940. gada augustā Pieminekļu valde nosūtīja rakstisku lūgumu Rīgas tautas milicijas I iecirkņa priekšniekam izdot rīkojumu par šī saudzējamo pieminekļu sarakstā iekļautā objekta aizsardzību, uz ko 1940. gada decembrī tika saņemta iecirkņa priekšnieka atbilde: „minēto namu Svērtuves ielā Nr.11 tagad pārņēma Sarkanarmijas karaspēks, kamdēļ kontrolēt jeb organizēt pieeju pie minētās gleznas nav iespējams.”¹¹⁰⁶ Jakšu

¹¹⁰⁰ LVVA. – 7427.f. – 6.apr. – 324.l. – 169.-172.lp.

¹¹⁰¹ Holcmanis 1995a, 57.

¹¹⁰² LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 76.l. – 31.lp.

¹¹⁰³ Caune 2004, 123-132.

¹¹⁰⁴ Skat.: Kampe 1939.

¹¹⁰⁵ LVA. – 700.f. – 1.apr. – 316.l. – 58.-59.lp.

¹¹⁰⁶ Turpat. – 43.lp.

tirdzniecības nama ēka tika iznīcināta Otrā pasaules kara laikā, kopš 1958. gada šajā vietā atrodas Rīgas Tehniskās universitātes auditoriju korpuss.¹¹⁰⁷

Ārpus Paula Kundziņa izstrādātās arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas veidu klasifikācijas sistēmas ietvariem palika viduslaiku pilsdrupu konservācijas darbi. Pirmos pasākumus šajā jomā Pieminekļu valde, sadarbībā ar Karlu fon Lēvisu of Menāru un sekojot viņa izstrādātajiem metodiskajiem norādījumiem,¹¹⁰⁸ organizēja jau 1924. gada vasarā Rēzeknes un Ludzas pilsdrupās.¹¹⁰⁹ Nākamajā gadā Pieminekļu valde izdeva pilsdrupu aizsardzības un izmantošanas noteikumus, aizliedzot tajās bez īpašas atļaujas rīkot publiskus sarīkojumus.¹¹¹⁰ No Latvijas Republikas teritorijā apzinātajām 100 viduslaiku pilsdrupām valsts aizsargājamo arhitektūras pieminekļu sarakstā uz 1935. gadu bija iekļautas 35 pilsdrupas.¹¹¹¹ Divdesmito gadu beigās Artūrs Štāls sagatavoja Cēsu pilsdrupu aizsardzības plānu, kas paredzēja nodot tās pilsētas garnizona pārraudzībā,¹¹¹² taču kopumā sistemātiski viduslaiku pilsdrupu izpēti un aizsardzības pasākumi Latvijā starpkaru periodā netika organizēti.¹¹¹³

Izņēmums bija pie Aizkraukles pilskalna situētās viduslaiku baznīcas vietas izpēti, ko 1939. gadā Pieminekļu valdes uzdevumā veica arheologs Pēteris Stepiņš. Izrakumos baznīcā un tās tuvumā tika atsegti 14.-17. gadsimta apbedījumi, pēc mūru paliekām rekonstruēts tās plānojums un konstatēti divi nosacīti būvperiodi, tos tuvāk nedatējot.¹¹¹⁴ Turpmākie politiskie notikumi pārtrauca Pieminekļu valdes aktivitātes, taču 1942. gadā arhitekta P. Ārenda sastādītais *Aizkraukles baznīcas drupu konservēšanas, restaurēšanas un kopšanas darbu apraksts* un tāme¹¹¹⁵ liecina, ka Pieminekļu valde plānoja šī pieminekļa atlieku saglabāšanu. Aizsardzības pasākumu programma paredzēja rekonstruēt un nostiprināt Aizkraukles viduslaiku baznīcas grīdas segumu un mūrus, „rūpīgi izjaukt un pēc tam no jauna pēc zīmējumiem un norādījumiem samūrēt jauktu laukakmeņu un plienakmeņu mūri, liekot katru akmeni agrākā vietā”, un pēc tam konservēt mūra virsmu ar 10 cm biezu betona kārtu.¹¹¹⁶ Otrā pasaules kara apstākļos šī iecere tomēr netika īstenota.

---

¹¹⁰⁷ Lejnieks 1989, 61.

¹¹⁰⁸ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 2.l. – 46.-46a.lp.

¹¹⁰⁹ LNVN. – VN 9665. – 79.lp.

¹¹¹⁰ LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 4.l. – 52.lp.

¹¹¹¹ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 176.l. – 67.lp.

¹¹¹² LNVN. – VN 9665. – 256.-257.lp.

¹¹¹³ Mugurēvičs 1983, 3; salīdz. ar: Ose 2001, 75-76.

¹¹¹⁴ Stepiņš 1940.

¹¹¹⁵ LVA. – 700.f. – 1.apr. – 313.l. – 175.-177.lp.

¹¹¹⁶ Turpat. – 176.lp.

Jautājums par viduslaiku pilsdrupu vērtību un turpmāko likteni tika aktualizēts autoritārā režīma pastāvēšanas beigu posmā. 1938. gadā žurnālists Artūrs Kroders (1892-1973) publicēja vairākus rakstus, kuros pieprasīja „novākt šīs vecās akmens kaudzes no mūsu tēvzemes kalniem”. Kaut gan šiem aicinājumiem sekoja pretēja satura publikācijas,¹¹¹⁷ viduslaiku pilis tāpat kā muižas zināmā sabiedrības daļā tika uzskatītas par vācu varas simboliem, un politiskās retorikas līmenī tās nenācās grūti saistīt ar populāro vēstures mītu par „septiņiem verdzības gadsimtiem”. Mūsu rīcībā nav tieša dokumentāla apstiprinājuma tam, ka šī preses kampaņa būtu bijusi valdības inspirēta, tomēr ir skaidrs, ka tās ievirze labi saskanēja ar autoritārā režīma nacionālo politiku. To apliecina arī fakts, ka par pilsdrupu nojaukšanu 1939. gadā interesējās Kārļa Ulmaņa adjutants pulkvedis Miervaldis Lūkins (1894-1941), kurš par to kādā sarunā bija ieminējies Pieminekļu valdes priekšsēdētājam Francim Balodim.¹¹¹⁸ Jau 1939. gada 18. jūlijā Pieminekļu valdes sēdē tika nolemts izslēgt no aizsargājamo objektu saraksta Grobiņas un Rēzeknes pilsdrupas,¹¹¹⁹ kam sekoja oficiāla sarakste starp Pieminekļu valdi un Iekšlietu ministrijas Pašvaldību departamentu par iespējām uzsākt atsevišķu pilsdrupu (Grobiņas, Dobeles, Rēzeknes un Ludzas) nojaukšanu,¹¹²⁰ kas gan beidzās bez konkrētiem rezultātiem, jo Pieminekļu valde tikai 1940. gada martā nolēma izveidot ekspertu komisiju šī jautājuma izlemšanai, pieaicinot Iekšlietu ministrijas, Mākslas akadēmijas un Profesiju kameras pārstāvjus.¹¹²¹ Līdz 1940. gada jūnijam nekāda sēde šajā jautājumā netika sasaukta.

Pieminekļu valde acīmredzot nesteidzās iesaistīties 1938.-1940. gadā izvērstajā kampaņā par viduslaiku pilsdrupu nojaukšanu: šķiet, ka valdes mērķis pat bija novilcināt šī pasākuma realizāciju, labi apzinoties tā propagandas raksturu un atsevišķu nojaukamo objektu patieso vēsturisko vērtību. Turklāt tieši trīsdesmito gadu nogalē Pieminekļu valdes uzraudzībā par valsts un pašvaldības budžeta līdzekļiem tika izdarīti konservācijas un nostiprināšanas darbi Cēsu un Raunas pilsdrupās (1937.-1938. gadā)¹¹²² un arī Kokneses un Siguldas pilsdrupās (1938.-1939. gadā),¹¹²³ visticamāk, ņemot vērā šo pilsdrupu kā populāru tūrisma objektu un ievērojamu arhitektūras pieminekļu nozīmi. Pieminekļu valdes vecākais inspektors Pēteris Ārends

---

¹¹¹⁷ Par to tuvāk skat.: Šilde 1976, 641.

¹¹¹⁸ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 106.l. – 244.lp.

¹¹¹⁹ Pētersons 2006, 99.

¹¹²⁰ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 92.l. – 109.-110.lp.

¹¹²¹ LNVM. – VN 9681. – 36.lp.

¹¹²² LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 17.l. – 210.-211.lp.

¹¹²³ Turpat. – 106.l. – 50.-51., 147.lp.

1939. gadā rakstīja: „Protams, līdzekļu trūkuma dēļ nekad nebūs iespējams restaurēt visas ordeņa laika pilsdrupas, tas nav arī nepieciešams, bet vērtīgākās no tām, lielākos centros esošās, kā patiesus vēstures lieciniekus, kaut arī tie runā par drūmām mūsu zemes likteņa dienām, tiešām būtu vērts uzglabāt.”¹¹²⁴ Tomēr vienlaikus P. Ārends atzīmēja, ka, salīdzinot ar viduslaiku pilīm un baznīcām, „mākslinieciski interesantāks un vērtīgāks ir Kurzemes-Zemgales hercogvalsts arhitektūras mantojums – Ketleru laika košās, bagātās baznīcas un Bīronu pilis.”¹¹²⁵

Lai pārbaudītu arhitektūras pieminekļu aizsardzības stāvokli un kontrolētu to pārbūves, remonta vai atjaunošanas darbus, Pieminekļu valde uz konkrētajiem objektiem nosūtīja savus darbiniekus vai arī pilnvarotās personas, t.s. līdzdarbiniekus. Viņu uzdevums bija „spert soļus varbūtējo postījumu novēršanai, dot norādījumus nepieciešamo kopšanas un restaurēšanas darbu izpildīšanai, kā arī sekot, lai šie norādījumi tiešām tiktu izpildīti.”¹¹²⁶ Kā liecina publicētie Pieminekļu valdes darba pārskati, no 1924. līdz 1940. gadam valde kontrolēja jeb „pārraudzīja” remonta, rekonstrukcijas un restaurācijas darbu gaitu 280 valsts inventarizētajos arhitektūras pieminekļos.¹¹²⁷ Sākot ar 1933.-1934. gadu gan samazinājās Pieminekļu valdes sēžu skaits¹¹²⁸ un līdz ar to arī tajās apspriesto arhitektūras pieminekļu aizsardzības jautājumu loks kļuva šaurāks, taču vienlaikus ievērojami pieauga Pieminekļu valdes kontrolēto arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas darbu apjoms: no 1934. līdz 1938. gadam vien tika inspicēti 167 arhitektūras pieminekļu pārbūves vai remonta darbi.¹¹²⁹ Raksturīgas bija arī kontrolēto darbu lokalizācijas izmaiņas. Tā, piemēram, laika posmā no 1929. līdz 1933. gadam Pieminekļu valde inspicēja 83 arhitektūras pieminekļu pārbūves gadījumus, no tiem Rīgā 69, bet ārpus Rīgas – 14 objektos,¹¹³⁰ savukārt 1939. gadā proporcija starp galvaspilsētu un provinci bija pavisam atšķirīga: no divdesmit trim inspicētajiem objektiem pieci atradās Rīgā, bet astoņpadsmit – provincē.¹¹³¹

Pieminekļu valdes organizētās pārraudzības rezultāti tika fiksēti aktā, ko parakstīja valdes pārstāvis, kurš veica būvdarbu uzraudzību, kā arī būvdarbu pasūtītājs un

---

¹¹²⁴ Ārends 1939, 130.

¹¹²⁵ Turpat. Par Kurzemes hercogistes vietu K. Ulmaņa autoritārā režīma proponētajā Latvijas vēstures interpretācijā skat.: Butulis 2001, 61 un Lančmanis 2004, 8.

¹¹²⁶ LVA. – 700.f. – 1.apr. – 313.l. – 152.lp.

¹¹²⁷ Skat. promocijas darba Pielikumu Nr.8.

¹¹²⁸ Pētersons 2006, 102.

¹¹²⁹ Pārskats 1934-1938, 15.

¹¹³⁰ Pārskats 1929-1933, 405.

¹¹³¹ Ārends 1939a, 270.

izpildītājs. Aktā sīki atzīmēja visus arhitektūras pieminekļi veiktos pārveidojumus, tāpat materiālus un tehniku, ar kuriem tie bija izdarīti, un šis dokuments kalpoja par juridisku pamatu būvdarbu izpildītāju atalgošanai.¹¹³² Ja Pieminekļu valdes pārstāvis konstatēja kādas nepilnības vai pārkāpumus būvdarbu procesā, par to tika sastādīts atsevišķs ziņojums valdes vadībai.¹¹³³ Jāatzīmē, ka saskaņā ar 1932. gada *Noteikumiem par pieminekļu aizsardzību*, Pieminekļu valde varēja apturēt vienīgi nelikumīgus arheoloģiskos izrakumus,¹¹³⁴ taču attiecībā uz vēsturisko celtnu nelikumīgām pārbūvēm tai šādu tiesību nebija.

Būvdarbu atbildīgais vadītājs parasti bija arī celtnes pārbūves vai remonta darbu projekta autors,¹¹³⁵ taču, attiecībā uz izplatītāko arhitektūras pieminekļu tipoloģisko grupu Latvijas lauku novados – baznīcām – pēc Paula Kundziņa novērojumiem, bieži vien pietrūka ne tikai attiecīgi sagatavotu būvdarbu speciālistu, bet dažkārt pārbūves darbus veica vispār bez arhitekta izstrādāta projekta.¹¹³⁶ Arī citi trīsdesmito gadu autori ir atzīmējuši lielā nespeciālistu īpatsvara radītās negatīvās sekas Latvijas arhitektūras un celtniecības praksē.¹¹³⁷ Turklāt jāņem vērā, ka darbinieku trūkuma dēļ Pieminekļu valde dažkārt tikai ar novēlošanos uzzināja par notiekošajiem vai jau pabeigtajiem arhitektūras pieminekļu pārbūves darbiem, kā apliecināja jau minētais Lustes muižas piemērs un arī Tērvetes luterāņu baznīcas pārbūve 1934. gadā, par kuru Pieminekļu valde uzzināja no preses publikācijām.¹¹³⁸ Tomēr 1935. gadā Pieminekļu valdei izdevās iegūt formālas tiesības pieprasīt nekompetenta būvdarbu vadītāja atcelšanu, ja tiku pierādīts, ka viņa rīcība apdraud arhitektūras pieminekļa saglabāšanu.¹¹³⁹

Arhitektūras pieminekļu aizsardzības stāvokļa kontrole galvaspilsētā, atšķirībā no daudzajiem valsts provincē izkaisītajiem objektiem, bija šķietami vieglāk īstenojama. Tā jau 1924. gadā Rīgas pilsētas pašvaldība sadarbībā ar Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāti, Pieminekļu valdi un abām arhitektu biedrībām izveidoja Rīgas pilsētas izdaiļošanas komisiju, kura sākotnējais uzdevums bija „rūpēties sevišķi par fasāžu izveidošanu.”¹¹⁴⁰ Minētās komisijas locekļi – Ernests Štālbergs, Pauls Kampe,

¹¹³² LVA. – 700.f. – 1.apr. – 316.l. – 61.-63.lp.

¹¹³³ Turpat. – 57.lp.

¹¹³⁴ Noteikumi par pieminekļu aizsardzību 1923. – 24. pants.

¹¹³⁵ Kundziņš 1950, 163.

¹¹³⁶ Kundziņš 1935, 235-236.

¹¹³⁷ Bērzkalns 1939, 298.

¹¹³⁸ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 99.l. – 155.lp.

¹¹³⁹ LNVN. – VN 9666:2. – 69.lp.

¹¹⁴⁰ LVVA. – 2748.f. – 1.apr. – 94.l. – 152.lp.

Eižens Laube un Pauls Kundziņš – piedalījās arī atsevišķu Vecrīgas celtņu likteņa izlemšanā, piemēram, 1934. gadā komisija neapstiprināja Rīgas pilsētas valdes plānus par namu Skārņu ielā Nr.15 un Nr.17 nojaukšanu¹¹⁴¹, bet 1940. gadā apturēja pašvaldības nodomu sliktā tehniskā stāvokļa dēļ nojaukt t.s. *Trīs Brāļu* ēkas Mazajā Pils ielā Nr.17 un Nr.19, pamatojot savu nostāju ar to, ka „[...] šāda rakstura 17.-18. gadsimta senceltņu, kas tik maz skartas ar vēlāko laiku pārbūvēm, citur Rīgā nav.”¹¹⁴² Tomēr, kā liecina bijušā Pieminekļu valdes Rīgas un Vidzemes apgabala inspektora un Valsts vēsturiskā muzeja direktora, arheologa Valdemāra Ģintera (1899-1979) atmiņas,¹¹⁴³ Pieminekļu valdes lēmumi un ieteikumi ne vienmēr tika ievēroti. Tā 1935.-1936. gadā Rīgas pilsētas valde nojauca 1818. gadā celto t.s. Lielo skārņu kompleksu, kurā ietilpa arī nams Skārņu ielā Nr.17, aizbildinoties ar nepieciešamību uzlabot satiksmes apstākļus Skārņu ielā.¹¹⁴⁴

Trīsdesmito gadu otrajā pusē līdz ar Vecrīgas rekonstrukcijas projekta realizācijas uzsākšanu, situācija arhitektūras pieminekļu aizsardzībā Rīgā mainījās. 1935. gada martā Pieminekļu valde saņēma kāda pulkvežleitnanta Jurgensona lūgumu protestēt pret paredzēto Vecrīgas apbūves regulēšanu, un nolēma „spert soļus, kad kaut kas konkrēts kļūs zināms”.¹¹⁴⁵ Jāpiebilst, ka tā bija tikai formāla rakstura atruna, jo jau 1935. gada 1. februārī presē bija parādījusies informācija par *Rīgas jaunizbūves biroja* izstrādāto Vecrīgas rekonstrukcijas projektu, kas paredzēja veikt apjomīgus ielu paplašināšanas darbus tranzīta satiksmes apstākļu uzlabošanai vecpilsētā.¹¹⁴⁶ Tādēļ 1935. gada 20. aprīlī Pieminekļu valdes priekšsēdētājs Francis Balodis, atsaucoties uz Rīgas pilsētas Būvvaldes pieprasījumu sakarā ar Rīgas gruntsgabalu un ielu regulācijas projekta izstrādi, pieprasīja Paulam Kundziņam iespējami drīz iesniegt Pieminekļu valdei inventarizējamo Rīgas arhitektūras pieminekļu sarakstu.¹¹⁴⁷ 1935. gada 12. jūnijā minētais saraksts bija sagatavots, salīdzinājumā ar Rīgas Arhitektu biedrības agrāk sastādīto sarakstu, tas bija papildināts ar 14 objektiem un tagad ietvēra 230 potenciāli aizsargājamus arhitektūras pieminekļus.¹¹⁴⁸

¹¹⁴¹ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 102.l. – 312.-313.lp.

¹¹⁴² LVA. – 700.f. – 1.apr. – 313.l. – 10.-11.lp.

¹¹⁴³ Ģinters 1979, 8.

¹¹⁴⁴ Brīvā Zeme. – 1935. – 23. augusts. – Nr.190; Zirnis 1984, 132-134.

¹¹⁴⁵ LNVM. – VN 9666:2. – 67.lp.

¹¹⁴⁶ Brīvā Zeme. – 1935. – 1. februāris. – Nr.27.

¹¹⁴⁷ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 102.l. – 318.lp.

¹¹⁴⁸ Turpat. – 325.-332.lp.

Tajā pašā laikā, sākot ar 1935. gada nogali, latviešu presē parādījās pirmās publikācijas par „vāciskās Vecrīgas” apbūves zemo māksliniecisko un vēsturisko vērtību.¹¹⁴⁹ 1935. gada oktobrī, sakarā ar jau uzsākto Doma laukuma paplašināšanu, Pieminekļu valde paziņoja, ka tai nav iebildumu pret šeit esošo ēku nojaukšanu – ar noteikumu, ka tiek izdarīta to uzmērīšana un foto fiksācija, kā arī Pieminekļu valdei tiek nodotas nojaucamo ēku arhitektoniskās detaļas.¹¹⁵⁰ Tādas pašas prasības Pieminekļu valde izvirzīja attiecībā uz vēsturisko celtņu nojaukšanu Jaunielā 1937. gadā¹¹⁵¹ un Pasta krājokļa būvlaukumā Lielajā Kalēju ielā 1938. gadā.¹¹⁵²

Piekrītot mākslas vēsturnieka Riharda Pētersona viedoklim, ka trīsdesmito gadu otrajā pusē Vecrīgas vēsturisko celtņu nojaukšanas saskaņošana ar Pieminekļu valdi bieži vien bija tikai formalitāte,¹¹⁵³ tajā pašā laikā jāatzīmē, ka minētie saskaņojumi tika izsniegti atbilstoši tādiem pašiem nosacījumiem, kādus Pieminekļu valde izvirzīja jau agrāk, piemēram, apstiprinot inventarizēto arhitektūras pieminekļu, dzīvojamo ēku Kalēju ielā Nr.9 un Nr.11, nojaukšanu 1927. gadā.¹¹⁵⁴ Turklāt, Vecrīgas rekonstrukcijas darbu apjomam arvien paplašinoties, 1937. gadā Pieminekļu valde vienojās ar jaunizveidotā Rīgas Pilsētas vēstures muzeja direktoru Raulu Šnori (1901-1962) par to, ka muzejs vāks un eksponēs Vecrīgā nojaucamo namu arhitektūras detaļas un citus ar Rīgas vecpilsētas pārveidošanu saistītos materiālus.¹¹⁵⁵ 1939. gadā organizētajā izstādē par Rīgā veiktajiem arheoloģiskajiem pētījumiem¹¹⁵⁶ muzejs iekļāva dažu nojauktu ēku būvdetaļas. Nākotnē tika plānots tās pilnībā eksponēt Jāņa sētā,¹¹⁵⁷ kur pēc atsevišķu ēku nojaukšanas 1939. gadā R. Šnore ierosināja rekonstruēt šeit atsegto pilsētas nocietinājuma mūri,¹¹⁵⁸ un 1940. gadā viņa vadībā tika arī izstrādāts attiecīgais rekonstrukcijas darbu projekts.¹¹⁵⁹

No otras puses, nevar noliegt arī to, ka Rīgas Pilsētas vēstures muzeja organizētie arheoloģiskās uzraudzības un izpētes darbi Finanšu ministrijas, Armijas ekonomiskā veikala un Pasta krājokļa ēkas būvlaukumā,¹¹⁶⁰ neraugoties uz to gaitā iegūtajiem

---

¹¹⁴⁹ Fülberth 2005, 349.

¹¹⁵⁰ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 102.l. – 346., 425.lp.

¹¹⁵¹ Turpat. – 100.l. – 35.-36.lp.

¹¹⁵² Turpat. – 53.lp.

¹¹⁵³ Fülberth 2005, 230-232; Pētersons 2006, 102-103.

¹¹⁵⁴ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 102.l. – 26.lp.

¹¹⁵⁵ LNVM. – VN 9666:2. – 139.lp.

¹¹⁵⁶ Apinis 1939, 13-14.

¹¹⁵⁷ Brīvā Zeme. – 1938. – 31. marts. – Nr.74.

¹¹⁵⁸ Jaunākās Ziņas. – 1939. – 19. decembris. – Nr.288.

¹¹⁵⁹ LVA. – 700.f. – 1.apr. – 311.l. – 17.lp.

¹¹⁶⁰ Skat.: Caune 1988.

nozīmīgajiem materiāliem, bija visai simboliski.¹¹⁶¹ Arī Pieminekļu valdes darbību ietekmēja trīsdesmito gadu otrajā pusē valsts un pašvaldības amatpersonu bagātīgi lietotā nacionālistiskā retorika par mazvērtīgajiem Vecrīgas arhitektūras pieminekļiem, kas „pauž latvju tautai svešu garu.”¹¹⁶² Minēsim tikai vienu piemēru. 1938. gadā Rātslaukumā blakus Melngalvju namam nojauca vēsturisko biedrības *Ressource* ēku, lai atbrīvotu vietu jaunā Pilsētas valdes nama celtniecībai.¹¹⁶³ Sakarā ar to presē parādījās informācija par nepilnībām arhitektūras pieminekļu aizsardzībā, uz ko Pieminekļu valde atbildēja ar šāda satura oficiālu paskaidrojumu: „Nojauktā bij. *Ressource* nama telpās bijušo gleznojumu uz apmetuma *Pils laukums* pirms nojaukšanas vairākkārt pārbaudīja speciālisti, kas atzina, ka minētā gleznojuma vērtība ir kā noplēstajiem tumšajiem, maznozīmīgajiem pilsētas nameļiem, kas savu vietu atdevuši gaišām ielām, laukumiem un jaunceltnēm – mūsdienu kultūras pieminekļiem. Arhīva vajadzībām glezna pirms nojaukšanas uzmērota un fotografēta.”¹¹⁶⁴

Pavisam laikā no 1935. līdz 1938. gadam Vecrīgā nojauca 42 dzīvojamās un 28 saimniecības ēkas,¹¹⁶⁵ tātad kopā septiņdesmit vēsturiskās celtnes ar visai dažādu kultūrvēsturisko vērtību, taču vēstures avoti liecina, ka lielākoties to kultūrvēsturiskā vērtība vispār netika noteikta. Sakarā ar Pasta krājkases ēkas celtniecību un Vaļņu ielas paplašināšanu posmā no 13. janvāra ielas līdz Armijas ekonomiskajam veikalam Audēju ielā, tātad Vecrīgas senākajā daļā, paredzēja nojaukt vēl 96 ēkas.¹¹⁶⁶ Salīdzinājumam var minēt faktu, ka, ierīkojot tagadējo Pils laukumu, 1781. gadā šajā Rīgas pilsētas daļā nojauca 45 namus¹¹⁶⁷, bet 1941. gada jūnija beigās karadarbībā pilsētas vēsturiskajā centrā tika pilnībā iznīcinātas 66 ēkas.¹¹⁶⁸ Sākoties Otrajam pasaules karam, visi liela mēroga celtniecības darbi Rīgā praktiski apstājās, un līdz ar to tika iesaldēta arī jau uzsāktā Pasta krājkases būvniecība¹¹⁶⁹ un apturēta ar to saistītā vēsturiskās apbūves nojaukšana.

---

¹¹⁶¹ Apinis 1992, 23.

¹¹⁶² Viens no pirmajiem jau 1936. gadā šo principu oficiālā līmenī deklarēja Rīgas pilsētas Būvvaldes vadītājs un Nacionālās celtniecības komitejas loceklis arhitekts Pāvils Dreijmanis (1895-1953), skat.: Dreijmanis 1936.

¹¹⁶³ Lejnieks 1999, 92.

¹¹⁶⁴ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 108.l. – 147.lp.

¹¹⁶⁵ Šilde 1976, 660.

¹¹⁶⁶ Latvijas arhitektūra 1998, 155.

¹¹⁶⁷ Васильев 1971, 226.

¹¹⁶⁸ LVA. – 700.f. – 1.apr. – 311.l. – 3.lp.

¹¹⁶⁹ Dreijmanis 1940, 93.

Kopumā arhitektūras pieminekļu aizsardzībā Latvijas Republikā no 1918. līdz 1940. gadam var konstatēt gan pozitīvus, gan negatīvus aspektus. Izglītības ministrijas Pieminekļu valdes darbības laikā pirmo reizi Latvijas 20. gadsimta vēsturē tika uzsākta sistemātiska kultūras pieminekļu, tajā skaitā arī arhitektūras pieminekļu apzināšana, kas deva plašu informatīvo materiālu. Tomēr iesāktais darbs līdz 1940. gadam netika pabeigts: arhitektūras mantojuma apzināšanas ekspedīcijas neskāra Latgales apriņķu teritoriju, finansu līdzekļu un darbinieku trūkuma dēļ arī Kurzemē un Vidzemē Pieminekļu valde arhitektūras pieminekļus paspēja apzināt tikai daļēji.

Pieminekļu valde savu iespēju robežās kontrolēja arhitektūras pieminekļu pārbūves un atjaunošanas darbus, apsekoja pieminekļus, lai pārbaudītu to aizsardzības stāvokli un centās novērst postījumus, taču arī šim uzdevumam pietrūka nepieciešamo resursu. Tādēļ par galveno arhitektūras pieminekļu saglabāšanas līdzekli uzskatīja vēsturisko celtnu dokumentēšanu ar aprakstu, uzmērījumu un attēlu palīdzību.

Pozitīvi vērtējamo praksi, kad katrs arhitektūras pieminekļa pārbūves vai atjaunošanas projekts Pieminekļu valdē tika izskatīts atsevišķi, pie tam lēmumu par celtnes saglabāšanas veidu pieņēma vai nu viens arhitekts (visbiežāk tas bija Pauls Kundziņš), vai arī speciālistu komisija, reducēja skaidri definētu pieminekļu atlasē un to kultūrvēsturiskās vērtības noteikšanas kritēriju trūkums. Tas ietekmēja arī arhitektūras pieminekļu praktisko saglabāšanu, kad priekšroku vienai vai otrai restaurācijas darbu metodei būtiski ietekmēja subjektīvie faktori.

Pieminekļu valdes darbība arhitektūras pieminekļu aizsardzības jomā bija daļa no Latvijas valsts kultūras politikas, tādēļ to ietekmēja politiskā situācija valstī un arī ideoloģiskās nostādnes, ko lielākā vai mazākā mērā akceptēja Latvijas sabiedrības vairākums. 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados šīs nostādnes bija saistītas ar latviešu nacionālās pašapziņas apliecināšanu. Nacionālisma ideoloģijas ietekmi uz pieminekļu aizsardzības darba prioritātēm parāda Pieminekļu valdes budžeta izdevumu struktūra, kas liecina, ka laikā no 1923. līdz 1940. gadam lielākā daļa no tās rīcībā esošajiem finansu līdzekļiem konsekventi tika piešķirta arheoloģijas un etnogrāfijas pieminekļu izpētei un aizsardzībai.¹¹⁷⁰ Šādai izdevumu politikai nebija racionāla pamatojuma, jo paši Pieminekļu valdes speciālisti atzina, ka arhitektūras pieminekļi, kas veidoja tikai aptuveni vienu septīto daļu no visiem valsts aizsardzībai pakļautajiem Latvijas kultūras pieminekļiem, prasa relatīvi vislielākos

---

¹¹⁷⁰ Skat. promocijas darba Pielikumu Nr.9.

kapitālieguldījumus to uzturēšanai un atjaunošanai.¹¹⁷¹ Acīmredzot tieši arheoloģijas un etnogrāfijas pieminekļi tika saistīti ar latviešu nacionālo identitāti – pretstatā t.s. „stilu arhitektūrai”, ko identificēja ar svešautiešu, galvenokārt vācbaltiešu vēsturisko klātbūtni Latvijā. Tādējādi Pieminekļu valdes darbībai bija raksturīga iekšēja pretruna starp nepieciešamību aizsargāt visu Latvijas kultūras mantojumu un ideoloģiski motivēto vēlēšanos pievērsties galvenokārt ar latviešu etnisko kultūru saistītajiem objektiem.

---

¹¹⁷¹ Ārends 1939a, 270.

NOBEIGUMS

Kultūras mantojuma aizsardzība pieder pie tās sociālās darbības sfēras, kas līdz šim ir tikai fragmentāri atspoguļota Latvijas historiogrāfijā. Promocijas darba ietvaros mēģināts apzināt un izpētīt to jautājumu loku, kas saistīts ar arhitektūras pieminekļu formāli tiesiskās aizsardzības nodrošinājumu un to praktiskās saglabāšanas problēmām mūsdienu Latvijas teritorijā laikā no 19. gadsimta otrās puses līdz 1940. gadam. Ņemot vērā arhitektūras pieminekļu simbolisko nozīmi sabiedrības vēsturiskajā apziņā, to saglabāšanas pasākumu vēsture atspoguļo ne tikai šīs nozares attīstību, bet arī politiskās situācijas un nacionālo attiecību ietekmi uz kultūras politiku Latvijā šajā laika posmā.

Pieminekļu aizsardzības darba sociālpolitiskais konteksts ļauj promocijas darbā analizēto laika posmu iedalīt divos periodos, par nosacītu robežšķirtni starp tiem pieņemot Pirmo pasaules karu. Šādas pieejas pamatotību nosaka atšķirīgais pieminekļu aizsardzības institucionalizācijas līmenis abos minētajos laika periodos, kā arī politiskie apstākļi, kas ietekmēja arhitektūras pieminekļu aizsardzību Latvijas teritorijā pēc tam, kad kādreizējo Krievijas impērijas Baltijas un Vitebskas gubernu vietā izveidojās Latvijas Republika.

Sabiedrības interese par kultūrvēsturisko mantojumu un tajā skaitā arī par arhitektūras pieminekļiem Latvijas teritorijā, tāpat kā tas notika citās Eiropas zemēs, sāka attīstīties jau 18. gadsimta nogalē un 19. gadsimta sākumā. Romantisma kustības ietekmē ar vēsturisko celtnu apzināšanu, to būvvēstures datu vākšanu un aprakstu sastādīšanu sākotnēji nodarbojās atsevišķi izglītoto slāņu pārstāvji, kas pievērsās novadpētniecībai. Minēto aktivitāšu rezultātā jau 19. gadsimta pirmajā pusē tika nodibinātas vācbaltiešu zinātniskās biedrības – vispirms Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība Jelgavā, pēc dažiem gadiem arī Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība – kas uzsāka sistemātisku Baltijas kultūrvēsturiskā mantojuma apzināšanu un izpēti, ietverot visai plašu pieminekļu loku: arheoloģiskās senlietas, numismātikas un sfragistikas objektus, vietējās heraldikas tradīciju izpēti, kā arī arhitektūras pieminekļus, aplūkojot tos kā mākslas vēstures „faktus” un vienlaikus kā šo faktu ilustratīvo materiālu, kam piemīt zināma mākslinieciskā un vēsturiskā vērtība.

To sabiedrisko un profesionālo organizāciju, kas nodarbojās ar pieminekļu aizsardzības jautājumiem, darbība aktivizējās tieši 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā pirms Pirmā pasaules kara. Šajā laikā Eiropas arhitektu, mākslas

vēsturnieku un jurisprudences speciālistu vidē notika intensīvas diskusijas, kuru rezultātā tika izstrādātas jaunas arhitektūras pieminekļu restaurācijas koncepcijas un aprobēti to īstenošanas pamatprincipi, tika izstrādāta arī arhitektūras pieminekļu apzināšanas, fiksācijas un inventarizācijas metodika. Kā teorētisko koncepciju, tā arī praktiskās darbības principu pamatā bija ideja par arhitektūras pieminekli kā sava laika vēstures avotu, kura kultūrvēsturisko vērtību vispirms nosaka tā autentiskuma pakāpe, tādēļ galvenā uzmanība – vismaz teorētiski – būtu jāpievērš tā oriģinālās substances saglabāšanai iespējami neizmainītā veidā.

Minēto principu ieviešana praksē tomēr bija saistīta ar grūtībām, kas izrietēja no nepieciešamības pielāgot vēsturiskās celtnes to izmantošanai saskaņā ar aktuālajām ekonomiskajām un sociālajām vajadzībām. Vienlaikus jāuzsver, ka tieši 19. un 20. gadsimta mijā formulētie teorētiskie pamatprincipi veido mūsdienu arhitektūras pieminekļu restaurācijas metodikas vēsturisko kodolu. Turklāt arī šajā laikā izstrādātās teorijas par arhitektūras pieminekļiem kā nācijas garīgās kultūras iemiesojumu un tās politisko tiesību apstiprinājumu (Georgs Dēhio) no vienas puses, un zināmā mērā abstrakto pieminekļa kultūrvēsturisko vērtību, ko nosaka objekta vecums, autentiskums, mākslinieciskā kvalitāte u.c. kritēriji (Aloīzs Rīgls) no otras puses, divdesmitajā gadsimtā atstāja fundamentālu ietekmi uz pieminekļu saglabāšanas praksi dažādās Eiropas valstīs.

Arhitektūras pieminekļu restaurācijas moderno pamatprincipu adaptācija teorētiskajā līmenī Baltijā, respektīvi, Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņās notika faktiski vienlaikus ar citām Eiropas zemēm un turklāt ātrāk un noteiktāk, nekā pārējā Krievijas impērijas teritorijā. Tas lielā mērā bija saistīts ar apstākli, ka vācbaltiešu izcelsmes humanitāro un tehnisko zinātņu pārstāvji (vēsturnieki, tiesību speciālisti, arhitekti, inženieri), kas lokālo zinātnisko biedrību ietvaros nodarbojās ar pieminekļu aizsardzības jautājumiem, bija labi informēti par jaunākajām nozares attīstības tendencēm, kā arī uzturēja regulārus kontaktus ar Vācijas pieminekļu aizsardzības kustības aktīvistiem. Tomēr Baltijas guberņu pieminekļu aizsardzības organizāciju korporatīvais raksturs un pretrunas starp ietekmīgāko etnisko kopienu – vācbaltiešu, krievu un latviešu – sociālpolitiskās darbības mērķiem 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā notiekošās pieminekļu aizsardzības politizācijas apstākļos kļuva par šķērsli un ierobežojumu šo organizāciju darbībai.

Kopš 19. gadsimta astoņdesmito gadu otrās puses, kad pastiprinājās Krievijas impērijas administrācijas īstenošana centralizācijas politika Baltijā, vācbaltiešu vēstures

izpētes biedrībām nācās rēķināties ar vietējās krievu preses opozīciju, kuru gan zināmā mērā līdzsvaroja koleģiālās attiecības ar Maskavas Arheoloģisko biedrību un Ķeizarisko Arheoloģisko komisiju Sanktpēterburgā. Arī latviešu nacionālās kustības aktivizēšanās un ar to saistītā kultūrautonomijas prasību izvirzīšana vācbaltiešu sabiedrībā tika uztverta kā drauds „pastāvošajai lietu kārtībai”, t.i., faktiskajam vācbaltiešu kopienas varas monopolam vietējā pārvaldes sistēmā. Līdz ar to vācbaltiešu aktivitātes kultūras dzīves jomā, un to skaitā arī tās, kas attiecās uz pieminekļu aizsardzības pasākumiem, pakāpeniski arvien vairāk ietekmēja norobežošanās tendences, kas sakrita ar kopienas vispārējo mērķi nezaudēt kontroli pār sociālpolitisko situāciju Baltijā.

Vietējā mērogā latviešu un krievu kopienas sabiedriski aktīvās daļas attieksmi pret kultūrvēsturisko mantojumu noteica vispirms ideoloģiska rakstura apsvērumi, kas izrietēja no atšķirīgas lokālās vēstures interpretācijas un iespējām izmantot šo mantojumu politisko mērķu sasniegšanai un ietekmes palielināšanai. Turklāt abu minēto kopienu attieksme pret šādu arhitektūras mantojuma ideoloģisko potenciālu līdz Pirmajam pasaules karam kopumā vēl bija diezgan pasīva. Krievu kopienas pārstāvju publikācijās Rīgas krievu presē politiskā kontekstā minēti tikai atsevišķi objekti, galvenokārt tie, kas nomināli saistījās ar cara Pētera I vai citu tolaik populāru Krievijas vēsturisko personu epizodisko klātbūtni Baltijā. Savukārt topošo latviešu inteliģenci vairāk nodarbināja aizvēstures perioda un latviešu tautas etnogrāfijas, tajā skaitā tautas celtniecības tradīciju izpētes un saglabāšanas jautājumi. Tajā pašā laikā vācbaltiešu biedrību veikto pasākumu „ekskluzivitāti” zināmā mērā attaisnoja pieminekļu aizsardzības darbam piemērotu speciālistu trūkums abās iepriekš minētajās konkurējošajās kopienās. Jāņem vērā, ka vietējais arhitektūras mantojums, izņemot atsevišķus objektus, piemēram, Rīgas Domu, kopumā netika saistīts ar šo kopienu centieniem atrast kultūrvēsturisko pamatojumu savām politiskajām pretenzijām. Līdz ar to vācbaltiešu kopienas pārstāvji objektīvi ieguva noteicošo lomu topošās pieminekļu aizsardzības sistēmas veidošanā mūsdienu Latvijas teritorijā.

Apstākļos, kad pieminekļu aizsardzība bija pilnībā atkarīga no sabiedrības iniciatīvas, tostarp arī finansu līdzekļu pieejamības ziņā, šāda ideoloģiskā nostādne neizbēgami nozīmēja apzinātu potenciālā darbības resursu apjoma samazināšanu. Problēmas radīja arī pieminekļu aizsardzības tiesiskā nodrošinājuma trūkums, jo pieminekļu aizsardzības kustības aktīvistu varēja paļauties tikai uz sabiedrības labo gribu. Savukārt sabiedrības vairākuma interesi par kultūras pieminekļu aizsardzību

uzskatāmi raksturoja fakts, ka apmēram četrdesmit gadu laikā līdz Pirmā pasaules kara sākumam Krievijas impērijā tā arī netika pieņemts likums par pieminekļu aizsardzību.

Minēto iemeslu dēļ vācbaltiešu sabiedrisko organizāciju veiktie arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas pasākumi bija apjoma ziņā stipri ierobežoti, jo trūka gan juridiskās bāzes to formālajai pamatošanai, gan pastāvīgu un pietiekamu finansu līdzekļu vēsturisko celtņu remonta un restaurācijas darbu īstenošanai. Tāpat kā Eiropā kopumā, arī Baltijas provincēs arhitektūras pieminekļu praktiskās saglabāšanas rezultāts bija kompromiss starp teorētisko koncepciju deklarētajiem principiem un ikdienas dzīves vajadzību izvirzītajām prasībām un ierobežojumiem. Apstiprinājumu tam sniedza 1885.-1910. gadā īstenotā Rīgas Doma baznīcas un bijušā klostera apbūves kompleksa atjaunošana un pielāgošana Rīgas Doma muzeja vajadzībām, kurā apvienojās jaunāko arhitektūras pieminekļu izpētes metožu pielietojums ar pretrunām un nekonsekvenci pašā restaurācijas darbu koncepcijā. Tas ļāva restaurācijas darbu vadītājiem, proti, Rīgas Doma būves apvienībai un arhitektam Vilhelmam Neimanim „kombinēt” analītiskās un sākotnēji strikti noraidītās mākslinieciskās jeb stilistiskās restaurācijas metodes elementus. Sekojot Vācijā akceptēto arhitektūras pieminekļu inventarizācijas pasākumu paraugam, pēc Rīgas Doma restaurācijas pabeigšanas tika veikts mēģinājums uzsākt sistemātisku Baltijas sakrālās arhitektūras un mākslas pieminekļu apzināšanu, kas 1912.-1913. gadā deva konkrētus rezultātus, lai gan apzināmo objektu loks tika ierobežots ar evaņģēliski-luteriskās Baznīcas dievnamiem un to inventāru.

Par būtisku trūkumu tā laika pieminekļu aizsardzības praksē var uzskatīt faktu, ka arī pēc īpašas Pieminekļu aizsardzības komisijas nodibināšanas 1910. gadā, to veidojošo sabiedrisko organizāciju – Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības un Rīgas Arhitektu biedrības – aktivitātes arhitektūras pieminekļu apzināšanas un aizsardzības jomā noritēja paralēli viena otrai. Pastāvēja divi atsevišķi arhitektūras pieminekļu arhīvi, abas minētās organizācijas vienlaicīgi vai ar nelielu laika atstarpi iesaistījās vēsturisko celtņu saglabāšanas pasākumos Rīgā un provincē. Krievijas valsts pārvaldes birokrātiskā aparāta darbības nepilnību un dažādu interešu nesaskaņotības dēļ līdz Pirmā pasaules kara sākumam ar rezultātiem nevainagojās arī vācbaltiešu sabiedrisko organizāciju iniciatīvas pieminekļu aizsardzības likumdošanas jomā, kaut arī tās balstījās rūpīgā jaunākās ārvalstu pieredzes analīzē un tika atzītas par visnotaļ lietderīgām.

Jauns posms kultūras mantojuma aizsardzības attīstībā sākās 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados, kad pirmo reizi Latvijas vēsturē tika izveidota nacionāla mēroga pieminekļu aizsardzības sistēma. Sociālpolitiskās situācijas izmaiņas pēc Pirmā pasaules kara, kas saistītas ar Latvijas Republikas dibināšanu un valsts mēroga pieminekļu aizsardzības sistēmas izveidošanu izmainīja pieminekļu aizsardzības darba apstākļus, tiesiskos un ideoloģiskos nosacījumus, taču atklāts paliek jautājums par to, vai šīs izmaiņas nozīmēja kontinuitāti vai pārrāvuma lomu pieminekļu aizsardzības nozares attīstībā Latvijā.

No sociālpolitiskā konteksta viedokļa starpkaru periodu pieminekļu aizsardzības nozarē iespējams iedalīt trijās daļās. Pirmajos piecos gados pēc Latvijas Republikas proklamēšanas (1918.-1923. gadā) topošās valsts pārvaldes iestādes veica vairākus sagatavošanas pasākumus valsts pieminekļu aizsardzības sistēmas izveidei: Izglītības ministrija sadarbībā ar militāro resoru organizēja pieminekļu stāvokļa apzināšanu pēc Pirmā pasaules kara un Brīvības cīņu laikā nodarītajiem zaudējumiem, savukārt likumdošanas institūcijas – Latvijas Tautas Padome un Satversmes sapulce – uzsāka darbu pie pieminekļu formāli tiesiskās aizsardzības mehānisma izstrādes, kas noslēdzās ar *Likuma par pieminekļu aizsardzību* pieņemšanu I Saeimas darbības laikā 1923. gadā. Vienlaikus ar šī likuma stāšanos spēkā tika izveidota valsts pieminekļu aizsardzības institūcija – Izglītības ministrijas Pieminekļu valde.

Pieminekļu valdes darbības laiks aptver divus nākamos posmus Latvijas pieminekļu aizsardzības vēsturē līdz 1940. gadam, proti, parlamentārās republikas periodu līdz 1934. gada otrajai pusei un tam sekojošu autoritārā režīma laiku valsts pastāvēšanas pēdējos piecos gados. Viens no pirmajiem Pieminekļu valdes uzdevumiem, kura izpilde turpinājās visu tās darbības laiku, bija potenciāli aizsargājamo objektu apzināšana. Līdz 1940. gadam sistemātiskās arhitektūras pieminekļu apzināšanas ekspedīcijas vēl neaptvēra visu valsts teritoriju (vislabāk apzināti bija Vidzemes un Zemgales apriņķi), taču minēto ekspedīciju organizēšana, ko jau bija uzsākusi un vēlāk turpināja arī Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāte, bija nozīmīgs panākums, salīdzinot ar iepriekšējo periodu pirms Pirmā pasaules kara. Ar pieminekļu formāli tiesiskās aizsardzības nākamo pakāpi, kas sekoja apzināšanai, proti, aizsargājamo objektu atlasīšanu un inventarizāciju, bija saistīts jautājums par pieminekļu kultūrvēsturiskās vērtības noteikšanas kritērijiem. Tā kā likumdošanas aktos šie kritēriji nebija skaidri formulēti un, kā liecina pieejamie vēstures avoti, arī Pieminekļu valde šajā sakarībā neizstrādāja nekādus speciālus

norādījumus vai instrukcijas, praksē par galvenajiem atlases kritērijiem kļuva objekta vēsturiskā nozīme un tā mākslinieciskā kvalitāte, kas bija vienlīdz plaši un subjektīvi interpretējami jēdzieni.

Uz vēsturisko celtnu mākslinieciskās vērtības noteikšanas problemātiskumu, kas izriet no estētisko priekšstatu mainīguma, jau 20. gadsimta sākumā norādīja vācbaltiešu arhitekti Heinrihs Pīrangs un Vilhelms fon Štriks, turklāt laikmeta modes tendences arhitektūrā var visai dažādi ietekmēt pieminekļu aizsardzību. To apliecina fakts, ka viens no 19. un 20. gadsimta mijā notikušās restaurācijas metodikas paradigmu maiņas iemesliem bija vairāku ievērojamu tā laika arhitektu protests pret eklektisma mākslinieciskās sistēmas principu ilgstošo pielietojumu arhitektūrā, taču vienlaikus arī pati vēsturiskās apbūves saglabāšanas prakse veicināja retrospektīvisma tendences, kas izpaudās gan tolaik Eiropā populārajā Kamillo Zites pilsētībūvniecības teorijā, gan Latvijas muižu celtniecības un atjaunošanas darbu stilistikā pēc 1905. gada revolūcijas izraisītajiem postījumiem.

Savukārt arhitektūras pieminekļu vēsturiskās nozīmes izpratne bija tiešā veidā atkarīga no attiecīgā laikmeta politiskās ideoloģijas – ja laikā no 19. gadsimta otrās puses līdz Pirmā pasaules kara sākumam vācbaltiešu arhitekti un vēsturnieki neapšaubāmi deva priekšroku „vāciskajiem” Baltijas viduslaiku būvmākslas pieminekļiem, tad Latvijas Republikā dominēja tautas celtniecības objektu izcelšana, tādējādi pretstatot „latviskās” būvniecības tradīcijas, kuru atspoguļojumu bija pieņemts saskatīt arī atsevišķos profesionālās būvmākslas paraugos, izcelsmes ziņā etniski svešajai „stilu arhitektūrai” kopumā. Šādu pieeju teorētiski pamatoja un arī savā praktiskajā darbībā atbalstīja arhitekts Pauls Kundziņš, kas bija Pieminekļu valdes galvenais arhitektūras un tautas celtniecības objektu aizsardzības jautājumu speciālists.

Saskaņā ar 1923. gada *Likumu par pieminekļu aizsardzību* un 1932. gada *Noteikumiem par pieminekļu aizsardzību*, Pieminekļu valdei tika uzticēta kontroles funkcija attiecībā uz visa veida inventarizēto, t.i. valsts aizsargājamo pieminekļu sarakstā iekļauto kultūrvēsturisko objektu stāvokli un šo objektu saglabāšanu, neatkarīgi no to īpašumtiesiskās piederības. Likumdošanā bija noteikta kriminālā atbildība par aizsargājamo kultūras pieminekļu postīšanu un iznīcināšanu, taču Pieminekļu valdes rīcībā nebija nekādu ekonomisko sviru, piemēram, nodokļu atvieglojumu pieminekļu īpašniekiem, kas ļautu stimulēt privātpersonu un uzņēmumu

ieinteresētību pieminekļu aizsardzības darbā, un šis apstāklis īpaši negatīvi ietekmēja arhitektūras pieminekļu kā nekustamā īpašuma sastāvdaļas praktisko saglabāšanu.

Praktiski Pieminekļu valde savu iespēju robežās varēja veikt vēsturisko celtnu pārbūves un/vai atjaunošanas projektu saskaņošanu (kopā ar Iekšlietu ministrijas pārstāvjiem) un šo projektu realizācijas darbu kontroli *in situ*. Arhīvu materiāli par Pieminekļu valdes akceptēto arhitektūras pieminekļu remonta, rekonstrukcijas un restaurācijas darbu metodiku ļauj izdarīt secinājumu, ka kopumā šajā jomā dominēja mākslinieciskās restaurācijas metodes principi, kas deva konkrēto darbu vadītājam un projekta autoram diezgan plašas iespējas rīkoties pēc saviem ieskatiem, saglabājot un pārveidojot oriģinālās arhitektūras pieminekļa daļas vai, lielāka apjoma bojājumu gadījumā, atjaunojot zudušos vēsturiskās celtnes elementus. Atšķirībā no iepriekšējā perioda, Pieminekļu valdes pārstāvji maz interesējās par arhitektūras pieminekļu restaurācijas problēmu risinājumu ārzemēs un starptautiskajā līmenī kopumā.

Kopš 20. gadsimta divdesmito gadu otrās puses samazinājās sabiedrisko organizāciju līdzdalība Latvijas pieminekļu aizsardzības darbā un tas, ņemot vērā pastāvīgi izjūtamā speciālistu un materiālo resursu trūkumu, sašaurināja Pieminekļu valdes praktiskās darbības iespējas. Arī šeit nozīmīgu lomu spēlēja nacionālo attiecību problēmas, kas iemiesojās vācbaltiešu kopienas attiecībās ar jaunās Latvijas Republikas administrāciju un konfliktā ar latviešu intelektuāļu un politiķu izpratni par Latvijas kultūrpolitikas galveno uzdevumu: veidot nacionālu, t.i., latvisku valsti. Tā rezultātā iepriekšējā laika posmā arhitektūras pieminekļu aizsardzības jomā aktīvi strādājošie vācbaltiešu speciālisti starpkaru periodā tika pakāpeniski atbīdīti no līdzdalības nozares attīstībā. Jāatzīmē, ka Pieminekļu valde, neraugoties uz tās faktisko atbalstu autoritārā režīma 1936.-1938. gadā īstenotajam Vecrīgas rekonstrukcijas projektam, tomēr izvairījās piedalīties latviešu politiskā nacionālisma iniciētajos pasākumos, kas saistījās ar idejām par t.s. nacionālā panteona izbūvi Rīgas Domā 1932.-1934. gadā un viduslaiku pilsdrupu nojaukšanas kampaņu trīsdesmito gadu beigās.

Zināmu pēctecību Latvijas arhitektūras pieminekļu aizsardzības darbā nodrošināja ne tikai tas, ka 20. gadsimta divdesmito gadu sākumā Pieminekļu valde griezās pie Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības un Rīgas Arhitektu biedrības ar oficiālu lūgumu iesaistīties pieminekļu aizsardzības darbā Latvijā, bet arī tas, ka Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātes mācību programmā pēc kādreizējā Rīgas Politehniskā institūta parauga tika ieviests pieminekļu aizsardzībai veltīts

lekciju kurss. Otrkārt, uzsākot arhitektūras pieminekļu apzināšanu, Pieminekļu valde izmantoja minēto biedrību pirms Pirmā pasaules kara veiktās iestrādes. Treškārt, vācbaltiešu sabiedrisko organizāciju darbība pieminekļu aizsardzības jomā 19. gadsimta otrajā pusē un 20. gadsimta sākumā, neskatoties uz savu korporatīvo noslēgtību, kopumā tomēr iepazīstināja plašāku sabiedrību ar pieminekļu aizsardzības ideju un zināmā mērā „pieradināja” to pie domas par nepieciešamību rūpēties arī konkrēti par arhitektūras mantojuma saglabāšanu, kaut arī šo ideju interpretācija starpkaru periodā atšķīrās no minēto organizāciju sākotnējiem mērķiem un iecerēm.

Tajā pašā laikā ir vairāki aspekti, kas liecina par būtiskām atšķirībām arhitektūras pieminekļu saglabāšanā Latvijā pirms un pēc Pirmā pasaules kara. Vispirms jāatzīmē tas, ka Latvijas Republikā kultūras mantojuma aizsardzība pirmo reizi kļuva par valsts kultūrpolitikas sastāvdaļu ar attiecīgo tiesisko bāzi un izpildvaras mehānismu. Šī procesa pozitīvais iznākums bija salīdzinoši ievērojami augstāks pieminekļu aizsardzības pasākumu koordinācijas līmenis un zināms materiālais nodrošinājums, kas deva iespēju plānot un realizēt secīgu kultūras pieminekļu, tajā skaitā arī vēsturisko celtnu praktiskās saglabāšanas darbu.

Kā pieminekļu aizsardzības nozares institucionalizācijas blakus efektu, kam bija arī negatīva nozīme, var minēt sabiedrisko organizāciju lomas samazināšanos un salīdzinoši lielāku valsts ideoloģijas ietekmi uz arhitektūras pieminekļu saglabāšanu, ko noteica Latvijas kā jaunas nacionālās valsts identitātes meklējumi. Promocijas darbā izmantotie vēstures materiāli ļauj izdarīt secinājumu, ka, salīdzinot ar situāciju Latvijas Republikā starpkaru periodā, politiskās konjunktūras ietekme uz kultūras mantojuma, un tajā skaitā arī arhitektūras pieminekļu aizsardzību mūsdienu Latvijas teritorijā 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā bija vairāk pastarpināta, ņemot vērā pieminekļu aizsardzības kustības neoficiālo statusu. Tādēļ Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība 1911. gadā kā formāli vienlīdz nozīmīgus kultūrvēsturiskos objektus izvirzīja gan arhitektūras pieminekļus, gan pilskalnus un tautas celtniecības paraugus, kamēr Pieminekļu valde deklarēja aksioloģiska rakstura atšķirības starp minētajām trim kultūras pieminekļu tipoloģiskajām grupām, ievērojot tās arī savā praktiskajā darbībā.

Tādējādi kopumā arhitektūras pieminekļu saglabāšana Latvijas teritorijā laikā no 19. gadsimta otrās puses līdz 1940. gadam noritēja tā laika sociālpolitisko notikumu kontekstā, sekojot nozares vispārējās attīstības tendencēm Eiropā gan attiecībā uz vēsturisko celtnu atjaunošanas darbu konceptuālajiem un metodoloģiskajiem

aspektiem, gan attiecībā uz vēsturiskās situācijas ietekmi pieminekļu aizsardzības sfērā. Tāpat kā citus Eiropas reģionus apskatāmajā laika posmā līdz Otrajam pasaules karam, arī Baltiju skāra kultūras mantojuma izpratnes politizācija un pielāgošana politiskā nacionālisma ideoloģijai. Sākotnēji – 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā – situācija šeit līdzinājās stāvoklim Austroungārijas impērijā, kur dažādas etniskās kopienas sacentās par ietekmi politiskajā un kultūras dzīvē. Savukārt starpkaru periodā Latvijas Republikā vispirms bija jāizveido valsts kultūras pieminekļu aizsardzības sistēma. Iepriekšējā perioda sniegto pieredzi šeit bija iespējams izmantot tikai daļēji, jo vācbaltiešu pieminekļu aizsardzības kustības aktīvistu darbība kā tematiski, tā arī materiāli tehniskajā ziņā bija ievērojami šaurāka, nekā tas bija nepieciešams, veidojot tādu nacionāla mēroga kultūras mantojuma aizsardzības institūciju, kāda bija Izglītības ministrijas Pieminekļu valde. Minētā īpatnība bija raksturīga visām pēc Pirmā pasaules kara Baltijas jūras reģionā dibinātajām jaunajām valstīm. Starpkaru periodā Latvijā tomēr netika izmantota iespēja turpināt laika posmā pirms Pirmā pasaules kara konstatējamo pieminekļu aizsardzības darba tradīciju – veicināt vēsturisko celtnu saglabāšanas prakses atbilstību starptautiskajiem standartiem.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

1. NEPUBLICĒTIE AVOTI.

1.1. LATVIJAS VALSTS VĒSTURES ARHĪVS.

LVVA. – 10. fonds (Vidzemes guberņas pārvaldes Celtniecības nodaļa, 1746.-1915.g.). – 2. apraksts. – 243. lieta (Būvdarbu projekti, 1850.-1904.g.). – 123 lp.

LVVA. – 1630.f. (Latvijas Izglītības ministrijas Pieminekļu valde 1919.-1940.g.). – 1.apr. – 1.l. (Pieminekļu aizsardzības projekti un noteikumi 1924.-1930.g.). – 241 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 2.l. (Pieminekļu aizsardzības projekti un noteikumi 1923.-1930.g.). – 188 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 17.l. (Norēķini par izpildītiem darbiem un nomas līgumi 1936.-1940.g.). – 113 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 24.l. (Pieminekļu valdes budžeta projekti un pārskati 1924.-1933.g.). – 211 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 27.l. (Pieminekļu valdes budžeti 1925./26.-1936./37.g.). – 310 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 31.l. (Pieminekļu valdes budžets 1933./34.-1937./38.g.). – 254 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 33.l. (Pieminekļu valdes budžeti 1935./36.-1939./40.g.). – 244 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 43.l. (Sarakste ar Ārlietu ministriju par ārzemju zinātnieku piedalīšanos Latvijas senatnes pētīšanā 1925.-1935.g.). – 163 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 46.l. (Sarakste ar Ārlietu ministriju un Zemkopības ministriju par pieminekļu aizsardzību 1927.-1940.g.). – 328 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 76.l. (Ziņojumi par arhitektūras pieminekļu ekspedīciju darbību. Atsauksmes par būvēm un projektiem 1924.-1935.g.). – 354. lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 92.l. (Sarakste ar iekšlietu ministriju par senatnes pieminekļu aizsardzību, 1924.-1936.g.). – 366 lp.

LVVA. – 1630.f. - 1.apr. – 99.l. (Līdzdarbinieku ziņojumi par vēsturiskām celtnēm 1924.-1939.g.). – 144 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 100.l. (Līdzdarbinieku ziņojumi par vēsturiskām celtnēm 1924.-1939.g.). – 105 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. - 102.l. (Pieminekļu valdes atsauksmes par būvēm, projektiem, vēsturiskām celtnēm 1925.-1938.g.). – 229 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 103.l. (Līdzdarbinieku ziņojumi par vēsturiskiem arhitektūras pieminekļiem 1926.-1934.g.). – 204 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 106.l. (Iestāžu un līdzdarbinieku ziņojumi par aizsargājamiem pieminekļiem 1935.-1939.g.). – 65 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 108.l. (Sarakste ar izglītības ministriju par senatnes pieminekļu aizsardzību, 1937.-1940.g.). – 298 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 142.l. (Sarakste Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrību par vēsturisko materiālu izmantošanu 1923.-1930.g.). – 173 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 174.l. (Pārskati un ziņojumi par līdzdarbinieku konferenci 1925.g. 16.-17. aprīlī). – 83 lp.

LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 176.l. (Arhitektūras pieminekļu saraksti, b. g.). – 151 lp.

LVVA. – 1632.f. (Latvijas Izglītības ministrija, 1919.-1944.g.). – 2.apr. – 944.l. (Docenta P.Kundziņa pārskats par Universitātes Padomes piešķirto komandējumu uz Igauniju, Somiju, Zviedriju, Norvēģiju un Dāniju 1924.g. vasarā). – 26 lp.

LVVA. – 2748.f. (Rīgas Arhitektu biedrība, 1870.-1932.g.). – 1.apr. – 86.l. (Sarakste ar Pēterburgas un Maskavas arhitektu biedrībām par arhitektu kongresu sasaukšanu un to darba kārtību, 1892.g.). – 100 lp.

LVVA. – 2748.f. – 1.apr. – 94.l. (Sarakste ar Iekšlietu ministrijas Būvvaldi, 1922.-1924.g.). – 180 lp.

LVVA. – 4038.f. (Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība). – 1.apr. – 2.l. (Materiāli par senatnes pieminekļu aizsardzības likuma izstrādāšanu, 1896.-1925.g.). – 108 lp.

LVVA. – 4038.f. (Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība). – 1.apr. – 4.l. (Likumi, noteikumi un sarakste ar Pieminekļu valdi par pieminekļu pārzināšanu un aizsardzību 1919.-1930.g.). – 63 lp.

LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 86.l. (Sarakste par Cēsu ordeņa pils drupu saglabāšanu un restaurāciju, 1903.-1914.g.). – 39 lp.

LVVA. – 4038.f. – 1.apr. – 87.l. (Sarakste ar Iekšlietu ministriju u.c. par vēstures pieminekļu aizsardzību, 1901.-1914.g.). – 158 lp.

LVVA. – 5759.f. (Kurzemes Literatūras un mākslas biedrība, 1815.-1939.g.). – 2.apr. – 1268.l. (O. E. Šmita sarakste un Bauskas pilsētas apraksts, 1888.g.). – 25 lp.

LVVA. – 7427.f. (Latvijas Universitāte, 1919.-1940.g.). – 6.apr. – 323.l. (LU Arhitektūras fakultātes pārskats par zinātnisko darbību, 1919.-1939.g.). – 175 lp.

LVVA. – 7427.f. – 6.apr. – 324.l. (Materiāli par Latvijas būvniecību, 1921.g. 6. oktobris – 1938.g. 13. maijs). – 187 lp.

LVVA. – 7427.f. – 6.apr. – 329.l. (LU Arhitektūras fakultātes mācību programmas, 1920.-1939.g.). – 219 lp.

LVVA. – 7427.f. – 6.apr. – 330.l. (LU Arhitektūras fakultātes mācību plāni, programmas, lekciju un praktisko darbu saraksti, 1919.-1927.g.). – 308 lp.

LVVA. – 7427.f. – 9.apr. – 77.l. (Latvijas Nacionālās intelektuālās kopdarbības komisijas statūti un locekļu saraksts, 1925.g. 24. aprīlis – 1927.g. 4. maijs.). – 7 lp.

LVVA. – 7427.f. – 9.apr. – 78.l. (Latvijas Nacionālās intelektuālās kopdarbības komisijas sēžu protokoli, 1932.g. 2. februāris – 1938.g. 1. novembris.). – 14 lp.

LVVA. – 7427.f. – 9.apr. – 79.l. (Latvijas Nacionālās intelektuālās kopdarbības komisijas darbības pārskats par 1937.-1938.g.). – 15 lp.

LVVA. – 7427.f. – 13.apr. – 922.l. (LU profesora Paula Kundziņa personīgā lieta). – 87 lp.

1.2. LATVIJAS VALSTS ARHĪVS.

LVA. – 700.f. (Latvijas PSR Izglītības tautas komisariāts, 1940.-1941.g.). – 1.apr. – 311.l. (Atskaites par Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļas darbu, 1940.-1941.g.). – 23 lp.

LVA. – 700.f. – 1.apr. – 313.l. (Materiāli par Muzeju un pieminekļu aizsardzības daļas darbu, 1941.g. janvāris-novembris.). – 182 lp.

LVA. – 700.f. – 1.apr. – 316.l. (Ziņojumi un akti par vēstures pieminekļu stāvokli, 1940.g. maijs – 1941. janvāris.). – 63 lp.

LVA. – 700.f. – 2.apr. – 105.l. (Franča Baloža personīgā lieta, 1940.g. jūlijs – 1941.g. maijs.). – 54 lp.

LVA. – 2280.f. (Arhitekts Pauls Kundziņš, 1888.-1983.g.). – 1.apr. – 2.l. (Dažādi materiāli par Paulu Kundziņu, 1938.-1983.g.). – 43 lp.

LVA. – 2280.f. – 1.apr. – 6.l. (Paula Kundziņa atmiņas u.c., 1946.-1953.g.). – 21 lp.

1.3. LATVIJAS NACIONĀLĀ VĒSTURES MUZEJA VĒSTURES NODAĻAS ARHĪVS.

LNVM. - VN 9665 (Pieminekļu valde sēžu protokolu grāmata, 1923.g. 18.septembris - 1930.g. 19.februāris). – 455 lp.

LNVM. - VN 9666:1 (Pieminekļu valdes sēžu protokolu grāmata, 1930.g. 5.marts - 1932.g. 13.decembris). – 230 lp.

LNVM. - VN 9666:2 (Pieminekļu valdes sēžu protokolu grāmata, 1932.g. 20.decembris – 1938.g. 21.jūnijs). – 210 lp.

LNVM. - VN 9681 (Pieminekļu valdes sēžu protokolu grāmata, 1938.g. 21.septembris – 1940.g. 5.jūnijs). – 54 lp.

1.4. РУКОПИСНЫЙ ОТДЕЛ НАУЧНОГО АРХИВА ИНСТИТУТА ИСТОРИИ МАТЕРИАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК (Санкт-Петербург).

Архив ИИМК РАН. – Фонд № 1. (Императорская Археологическая Комиссия, 1859-1918 гг.). – Опись № 1. – Дело № 23 (Переписка о развалинах в местечке Кандау Тальсенского уезда Курляндской губернии, 1872-1885 гг.). – 20 л.

Архив ИИМК РАН. – Ф. № 1. – Оп. № 1. – Д. № 58 (Дело об археологическом исследовании древнего городища города Бауска Курляндской губернии, 1887-1893 гг.). – 83 л.

Архив ИИМК РАН. – Ф. № 4 (Императорская Археологическая Комиссия, 1859-1918 гг.). – Оп. № 1. – Д. №№ 155; 944 – 983; 1002; 1006 (Обстоятельное описание [...] прихода, церкви, школы и кладбища, местности прихода и всего замечательного в церковно-историческом, археологическом, топографическом, бытовом, военном и вообще историческом отношениях. Лифляндская и Курляндская губернии, 1895-1896 гг.).

2. PUBLICĒTIE AVOTI.

2.1. DOKUMENTU KRĀJUMI.

Bruiningk 1906: Bruiningk H. von. Verhandlungen der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde, betreffend die Organisation der Denkmalpflege. – Riga, 1906.

Dehio & Riegl 1988: Dehio G., Riegl A. Konservieren, nicht restaurieren. Streitschriften zur Denkmalpflege um 1900 / Hrsg. von U. Conrads und P. Nietzke. – Braunschweig (Wiesbaden), 1988.

Huse 1996: Denkmalpflege: Deutsche Texte aus drei Jahrhunderten / Hrsg. von N. Huse. – München, 1996.

Охрана памятников истории и культуры 1978: Охрана памятников истории и культуры в России (XVIII – начало XX вв.): Сборник документов / Отв. редактор Л. Г. Бескровный. – Москва, 1978.

Отзыв Общества Истории и Древностей 1909: Отзыв Общества Истории и Древностей Прибалтийских губерний по вопросу об охране памятников старины в России. – Рига, 1909.

2.2. PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBAS INSTITŪCIJU DARBĪBAS PĀRSKATI.

Feuereisen 1923: Feuereisen A. Die Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga vor und nach dem Weltkriege // Kalender des deutschen Elternverbandes in Lettland, 1924. – Riga, 1923. – S.66.-70.

Feuereisen 1929: Feuereisen A. Die Gesellschaft der Geschichte und Altertumskunde in Riga in ihrem Wiederaufbau, 1923-1928. – Riga, 1929.

Neumann 1914: Neumann W. Denkmalschutz und Denkmalpflege in den baltischen Provinzen Liv-, Est- und Kurland // Baltische Studien zur Archäologie und Geschichte / Hrsg. von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. – Berlin, 1914. – S.285.-295.

Pārskats 1923: Pārskats par Pieminekļu valdes darbību (No 1. oktobra līdz 31. decembrim 1923. g.) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1924. – Nr.1. – 82.-85. lpp.

Pārskats 1923-1928: Īss Pieminekļu valdes darbības pārskats (1923-1928) // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1928. – Nr.11. – 419.-422. lpp.

Pārskats 1923-1938: Pārskats par Pieminekļu valdes darbību no 1923.-1938. gadam // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1938. – Nr.11. – 579.-587. lpp.

Pārskats 1929-1933: Pārskats par Pieminekļu valdes darbu // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1933. – Nr.11. – 341.-417. lpp.

Pārskats 1934-1939: Celtniecības un etnogrāfijas pieminekļu aizsardzība un kopšana 1934. – 1939. gadā // Senatne un Māksla. – 1939. – Nr.2. – 15-21. lpp.

Pārskats 1935: Pieminekļu valdes senatnes pieminekļu aizsardzības darbs 1935. gadā // Senatne un Māksla. – 1936. – Nr.1. – 148.-150.lpp.

Rechenschaftsberichte der Dombauabtheilung 1885-1910: Rechenschaftsberichte der Abtheilung der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde für den Rigaschen Dombau für das Jahr 1885-1910. – Riga, 1886-1911.

Sitzungsberichte Kurland: Sitzungsberichte der Kurländischer Gesellschaft für Literatur und Kunst aus dem Jahre 1864-1935. – Mitau, 1864-1936.

Sitzungsberichte Riga: Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1874-1934. – Riga, 1875-1936.

Бруйнингк 1896: Бруйнингк Г. Обзор возникновения, развития и деятельности исторических обществ в Прибалтийском крае // Труды X. Археологического Съезда в Риге, 1896 / Под редакцией графини П. С. Уваровой. – Том I. – Москва, 1896. – С.25.-27.

2.3. PUBLIKĀCIJAS PAR LATVIJAS ARHITEKTŪRAS PIEMINEKĻU SAGLABĀŠANU NO 19. GADSIMTA OTRĀS PUSES LĪDZ 1940. GADAM.

Antonovs 1939: Antonovs S. Rīgas Pareizticīgo katedrāles sienu gleznojumu restaurācija // Latvijas Arhitektūra. – 1939. – Nr.8. – 239.-243. lpp.

Apinis 1931: Apinis K. Latvijas pilsētu vēsture. – Rīga, 1931.

Apinis 1939: Apinis K. Arheoloģiskie pētījumi un izrakumi Rīgā 1938. gadā // Galvaspilsētas Rīgas Vēsturiskā muzeja pētījumos 1938. gadā iegūto senlietu izstāde / Sastādījis R. Šnore. – Rīga, 1939. – 5.-14.lpp.

Arnīs 1920: Arnīs E. Mūsu kultūras vērtības un vēsturiskie pieminekļi // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1920. – Nr.7. – 62.-64.lpp.

Asars 1910: Asars J. Mākslas un kultūras sakars XIX gadu simtenī // Asars J. Kopoti raksti. – I sējums. – 1. burtnīca. – Rīga, 1910.

Asmuss 1871: Asmuss N. Album von Riga. – Riga, 1871.

Ārends 1938: Ārends P. Arhitektūras un mākslas vēstures kursi Stokholmā // Latvijas Arhitektūra. – 1938. – Nr.2. – 78.-79. lpp.

Ārends 1939: Ārends P. Celtniecības pieminekļu aizsardzības un kopšanas darbi 1938. gadā // Latvijas Arhitektūra. – 1939. – Nr.3. – 129.-130.lpp.

Ārends 1939a: Ārends P. Celtniecības pieminekļu aizsardzības darbi 1939. gadā // Latvijas Arhitektūra. – 1939. – Nr.9. – 270. lpp.

Balodis 1939: Balodis F. Senatnes pieminekļu aizsardzības, vākšanas un pētīšanas darbi 1934.-1939.g. // Pieci gadi (1934.15.V – 1939.15.V) / Satādījuši R. Bērziņš-Valdēss un S. Vidbergs. – Rīga, 1939. – 58.-60.lpp.

Becker 1867: Becker B. Die alten Kirchen in Riga // Notizblatt des Technischen Vereins zu Riga. – 1867. – Nr.6. – S.81.-92.; Nr.7. – S.97.-105.

Becker 1898: Becker B. Aus der Bautätigkeit Riga's und dessen Umgebung in der zweiten Hälfte des XIX Jahrhunderts. – Riga, 1898.

Bērzkalns 1938: Bērzkalns P. Nacionālais stils celtniecībā // Daugava. – 1938. – Nr.9. – 845.-860.lpp.

Bērzkalns 1939: Bērzkalns P. Arhitekta arods un aroda tiesības // Latvijas Arhitektūra. – 1939. – Nr.9. – 297.-300.lpp.

Bērzkalns 1940: Bērzkalns P. Arhitektu organizāciju attīstības gaita Rīgā // Latvijas Arhitektūra. – 1940. – Nr. 2./3. – 84.-87.lpp.

Bērzkalns 1940a: Bērzkalns P. Latvijas arhitektu profesija un tās aizsardzība // Latvijas Arhitektūra. – 1940. – Nr.6. – 219.-226.lpp.

Bielenstein 1896: Bielenstein A. Der X. archäologische Kongreß zu Riga im August 1896 // Baltische Monatsschrift. – 1896. – Band XLIII. – S.625.-650.

Bielenstein 1907-1918: Bielenstein A. Die Holzbauten und Holzgeräte der alten Letten. – Teil I. – Sankt-Petersburg, 1907; Teil II. – Petrograd, 1918.

Bīlenšteins 1995: Bīlenšteins A. Kāda laimīga dzīve: Dobeles mācītāja Dr. A. Bīlenšteina autobiogrāfija. – Rīga, 1995.

Bienemann 1883: Bienemann F. Aus der Ferne // Baltische Monatsschrift. – 1883. – Band XXX. – S.578.-599.

Birkhāns 1940: Birkhāns A. Latvijas Preses biedrības rakstnieku pils Siguldā // Latvijas Arhitektūra. – 1940. – Nr.2./3. – 39.-54.lpp.

Birzenieks 1927: Birzenieks A. Rīgas „Zviedru vārti” // Ilustrēts Žurnāls. – 1927. – Nr.12. – 380.-382. lpp.

Birzenieks 1936: Birzenieks A. Rīgas Jēzus baznīca // Senatne un Māksla. – 1936. – Nr.3. – 149.-157.lpp.

Bīlmanis 1925: Bīlmanis A. Kādai jābūt Latvijas vēstures zinātnei // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1925. – Nr.4. – 369.-374.lpp.

Bock & Seuberlich 1914: Bock B. von, Seuberlich H. Gedenkschrift zum 25-jährigen Jubileum des Architekten-Vereins zu Riga, 1889-1914. – Riga, 1914.

Bockslaff 1909: Bockslaff W. Schloss Gross-Roop in Livland // Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen / Hrsg. von Rigaschen Architekten-Verein. – III. Jahrgang. – Riga, 1909. – S.133.-139.

Bockslaff 1937: Bockslaff W. Verlorene Baudenkmäler: Zur Frage der Veränderung des Stadtbildes von Alt-Riga // Rigasche Rundschau. – 1937. – 11. März. – Nr.57.

Bruiningk 1882: Bruiningk H. von. Kunst und Gewerbe in Livland // Rigascher Almanach für 1883. – Riga, 1882. – S.1.-27.

Bruiningk 1892: Bruiningk H. von. Sendschreiben an die Herren Gutsbesitzer Livlands / Hrsg. von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. – Riga, 1892.

Bruiningk 1920: Bruiningk H. von. Denkmalschutz // Rigasche Rundschau. – 1920. – 26.Juli. – Nr.166.

Buchholtz 1905: Buchholtz A. Über die Burg Holme und die Kirche in Holme // Sitzungsberichte Riga 1904. – Riga, 1905. – S.206.-222.

Busch 1908: Busch N. Burg Holme. – Riga, 1908.

Campe 1929: Campe P. Der St. Marien-Dom zu Riga. – Riga, 1929.

Campe 1933: Campe P. Die Baugeschichte und das Kircheninventar der reformierten Kirche zu Riga // Chronik der deutsch-reformierten Gemeinde in Riga. – Göttingen, 1933. – S. 88.-112.

Dauge 1936: Dauge G. Mūsu jaunā celtniecība // Sējējs. – 1936. – Nr.8. – 874.-875.lpp.

Dreijmanis 1936: Dreijmanis P. Monumentālu celtņu loks ap Vecrīgu // Rīts. – 1936. – 26. janvārī. – Nr.26.

Dreijmanis 1940: Dreijmanis P. Rīgas būvniecības stāvoklis 1940. gadā // Latvijas Arhitektūra. – 1940. – Nr.2./3. – 92.-93.lpp.

Feizaks 1933: Feizaks V. Būvlikums un būvuzraudzība // Tehnikas dienas 12.-13. aprīlī 1933. gadā. Referāti būvniecības jautājumos / Latvijas Tehnisko biedrību savienība. – Rīga, 1933. – 43.-58.lpp.

Gahlnbäck 1912: Gahlnbäck J. Baltische Volkskunst // Arbeiten des Zweiten Baltischen Historikertages zu Reval, 1912 / Hrsg. von der Estländische Literarische Gesellschaft zu Reval und der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. – Reval, 1912. – S.217.-224.

Gedrovics 1936: Gedrovics V. Pilsētu vēstures // Pašvaldības Balss. – 1936. – Nr.6./7. – 187.-190.lpp.

Grosmane 2004: No Baltijas arhitekta Vilhelma Bokslafa darba „Ieguldījums pieminekļu kopšanā” par senajām Rīgas un Tērbatas baznīcām // Mākslas Vēsture un Teorija. – Nr.3. – Rīga, 2004. – 47.-57.lpp.

Guleke 1884: Guleke R. Der Dom zu Riga // Baltische Monatsschrift. – Band XXXI. – Reval, 1884. – S. 553.-600.

Guleke 1896: Guleke R. Alt-Livland: Mittelalterliche Baudenkmale Liv-, Est-, Kurlands und Oesels. – Leipzig, 1896.

Ģinters 1979: Ģinters V. Vecrīgas aizsardzības un pētīšanas darbs // Universitas. – Nr.43. – Ņujorka, 1979. – 8.-12.lpp.

Hardenack 1863: Hardenack P. von. Die Neugestaltung Riga's und Pietät für historischen Boden // Rigasche Stadtblätter. – 1863. – No.20. – S. 183.-185.; No.21. – S. 191.-193.

Heimatkunde 1913: Jahrbuch der Vereinigung für Heimatkunde in Livland, 1911-1912. – Riga, 1913.

Hollander 1923: Hollander B. von. Zur Geschichte der deutschen wissenschaftlichen Vereine in Lettland. – Stuttgart, 1923.

Hollander 1924: Hollander B. von. Bibliographie der baltischen Heimatkunde: Ein Wegweiser für den Heimatkundlichen Unterricht in Lettland und Estland. – Riga, 1924.

Hunnius 1904: Hunnius C. Im Dom zu Köln. Eindrücke eines baltischen Protestanten aus dem Jahre 1886 // Heimatstimmen: Ein baltisches Hausbuch / Hrsg. von C. Hunnius und R. Wittrock. – IV. Jahrgang. – Reval, 1904. – S.310.-312.

Jaunzems 1938: Jaunzems J. Pieminekļu valdes Brīvdabas muzejs. – Rīga, 1938.

Kampe 1927: Kampe P. Arhitekts Jānis Frīdrihs Baumanis (1834-1891). Viņa dzīve un viņa mūža darbs. – Rīga, 1927.

Kampe 1932: Kampe P. Vecrīgas portāli // Rīga kā Latvijas galvas pilsēta: Rakstu krājums Latvijas Republikas 10 gadu pastāvēšanas atcerei / T. Līventāla un V. Sadovska redakcijā. – Rīga, 1932. – 57.-66. lpp.

Kampe 1934: Kampe P. Latvijas evaņģēliski luterisko baznīcu iznīcinātās mākslas vērtības // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1934. – Nr.3. – 193.-202. lpp.; Nr.4. – 308.-317. lpp.

Kampe 1934a: Kampe P. Salaspils un Ikšķiles senie celtniecības pieminekļi // Rokas grāmata ekskursiju vadītājiem: Rīgas apkārtnē. – 1. daļa (Rīga – Ikšķile). – Rīga, 1934. – 48.-59. lpp.

Kampe 1936: Kampe P. Rīgas Svētā Jāņa baznīcas būvēsture // Senatne un Māksla. – 1936. – Nr.4. – 175.-187. lpp.

Kampe 1939: Kampe P. Rīgas dzīvojamo ēku iekštelpu arhitektoniskais veidojums baroka un klasicisma laikmetos // Latvijas Arhitektūra. – 1939. – Nr.3. – 77.-88.lpp.; Nr.8. – 243.-256.lpp.

Katalogs 1924: Katalogs pilsētu izbūves izstādei Rīgas pilsētas Mākslas muzejā no 17. līdz 30. aprīlim 1924.g. – Rīga, 1924.

Kārkliņš 1937: Kārkliņš E. Rīgas vecpilsētas pārveidošanas iespējas (Ikdienišķa vērotāja piezīmes) // Daugavas gada grāmata 1937. gadam. – Rīga, 1937. – 126.-129. lpp.

Kiekebusch 1918: Kiekebusch A. Die Bedeutung altlivländischer Holzbauten für die Entwicklungsgeschichte des europäischen Hauses und des griechischen Tempels // Livland-Estland Ausstellung. Zur Einführung in die Arbeitsgebiete der Ausstellung / Redaktion von E. Stieda. – Berlin, 1918. – S.37.-40.

Kompus 1940: Kompus H. Bauen in Estland // Revue Baltique. – Volume 1. – Tallinn, 1940. – S.114.-125.

Krauze 1938: Krauze O. Būvuzraudzības iekārta // Latvijas Arhitektūra. – 1938. – Nr.1. – 42.-43.lpp.

Krūmiņš 1938: Krūmiņš A. Mūsu pilsētu izbūve // Pašvaldības Balss. – 1938. – Nr.11. – 595.-603. lpp.

Krūmiņš 2003: Krūmiņš A. Latgales koka baznīcas Romas katoļu draudzēs 18. gadsimtā. – Rīga, 2003.

Kundziņš 1918: Kundziņš P. Mūsu sirmā lauku būvniecība // Jaunā Latvija. – 1918. – Nr.7. – 478.-491.lpp.; Nr.8. – 553.-556.lpp.

Kundziņš 1923: Kundziņš P. Mūsu lauku būvniecības tradīcijas // II Latviešu inženieru un tehniķu kongresa darbi / Sakārtojuši un rediģējuši G. Klaustiņš, J. Lezdiņš, J. Lamsters. – Rīga, 1923. – 91.-108.lpp.

Kundziņš 1925: Kundziņš P. Brīvdabas muzejs // Latvijas Saule. – 1925. – Nr.27. – 287.-294.lpp.

Kundziņš 1933: Kundziņš P. Celtnu pieminekļi // II Tautas izglītības nedēļa (no 19. III līdz 1. IV 1933.g.) / Izglītības ministrijas izdevums. – Rīga, 1933. – 16.-17.lpp.

Kundziņš 1934: Kundziņš P. Latvijas arhitektūra. – Rīga, 1934.

Kundziņš 1935: Kundziņš P. Mūsu baznīcu arhitektūra // Ceļš. – 1935. – Nr.4. – 231.-237. lpp.

Kundziņš 1935a: Kundziņš K. Mana mūža gājiens. Atmiņas un apceres. – Rīga, 1935.

Kundziņš 1950: Kundziņš P. Evaņģēliski luterisko baznīcu celtniecība Latvijas valsts patstāvības laikā // Reliģija un dzīve. Reliģiski un filozofiski raksti. – I laidniens. – Stokholma, 1950. – 158.-170. lpp.

Kuusik 1938: Kuusik E. Vērojumi Latvijā // Latvijas Arhitektūra. – 1938. – Nr.6. – 227.-228. lpp.

Lamze 1932: Lamze A. Teritorijas problēma Lielrīgas izbūvē // Rīga kā Latvijas galvas pilsēta: Rakstu krājums Latvijas Republikas 10 gadu pastāvēšanas atcerei / T. Līventāla un V. Sadovska redakcijā – Rīga, 1932. – 769.-808.lpp.

Lamze 1936: Lamze A. Latviešu nacionālās celtniecības darbs zinātnes aspektā // Brīvā Zeme. – 1936. – 18. jūlijā. – Nr.159.

Lancmanis 1920: Lancmanis Z. Senatnes liecinieku kopšana // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1920. – Nr.2. – 131.-134.lpp.

Lancmanis 1924: Lancmanis Z. Sabiedrības loma Latvijas dabas un kultūras retumu (pieminekļu) apsardzībā // Domas. – 1924. – Nr.9. – 380.-381.lpp.

Latviešu Izglītības biedrība 1917-1922: Latviešu Izglītības biedrības Augstskolas sekcijas darbība no 1917. gada līdz 1922. gadam (Materiāli, sakopoti pēc protokoliem) / Sastādījusi M. Ziemele. – Rīga, 1924.

Laube 1930: Laube E. Arhitektūras izpratne // Latvijas Universitātes Raksti. Arhitektūras fakultātes sērija. – I sējums. – Rīga, 1930. – IV-XII lpp.

Laube 1939: Laube E. Arhitektūras fakultāte // Latvijas Universitāte divdesmit gados (1919 – 1939). – I daļa: Vēsturiskas un statistiskas ziņas par universitāti un tās fakultātēm. – Rīga, 1939. – 108.-142.lpp.

Liepiņš 1937: Liepiņš R. Galvas pilsētas Rīgas izbūve un saimniecība. – Rīga, 1937.

Liepiņš 1939: Liepiņš R. Celtniecība atjaunotā Latvijā // Valsts kultūras padomes I sesija 1939. gada 1. februārī / Sastādītājs P. Strautiņš. – Rīga, 1939. – 59.-76.lpp.

Likums 1923: Likums par pieminekļu aizsardzību // Valdības Vēstnesis. – 1923. – 26. jūnijā. – Nr.133.

Löwis of Menar 1887: Löwis of Menar K. von. Deckenmalerei im Altarhause der St. Jakobikirche in Riga // Sitzungsberichte Riga 1886. – Riga, 1887. – S.74.-77.

Löwis of Menar 1892: Löwis of Menar K. Die städtische Profanarchitektur der Gothik, der Renaissance und des Barocco in Riga, Reval und Narva. – Lübeck, 1892.

Löwis of Menar 1922: Löwis of Menar K. von. Burgenlexicon für Alt-Livland. – Riga, 1922.

Manteuffel 1869: Manteuffel G. Polnisch-Livland. – Riga, 1869.

Mehlbart 1908: Mehlbart H. Der Pulverturm in Riga // Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen / Hrsg. von Rigaschen Architekten-Verein. – II. Jahrgang. – Riga, 1908. – S.151.-154.

Mengden 1906: Mengden W. von. Bericht über den Ersten Internationalen Archäologischen Kongress in Athen im April 1905 // Sitzungsberichte Riga 1905. – Riga, 1906. – S.101.-112.

Mettig 1890: Mettig C. Die Kapelle der Schwarzen Häupter in der ehemaligen, den Franziskaner gehörigen St. Katharinen-Kirche in Riga // Sitzungsberichte Riga 1889. – Riga, 1890. – S.99.-105.

Mettig 1905: Mettig C. Baltische Städte: Skizzen aus der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. – Riga, 1905.

Neumann 1885: Neumann W. Der Dom und seine Wiederherstellung // Baltische Monatsschrift. – Band XXXII. – Reval, 1885. – S.417.-426.

Neumann 1888: Neumann W. Die Erhaltung unserer Denkmäler // Baltische Monatsschrift. – Band XXXV. – Reval, 1888. – S.351.-359.

Neumann 1892: Neumann W. Das mittelalterliche Riga. Ein Beitrag zur Geschichte der norddeutschen Baukunst / Hrsg. von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. – Riga, 1892.

Neumann 1910: Neumann W. Der Stadtplan als geschichtliche Urkunde: Vortrag, gehalten auf der öffentlichen Jahressitzung am 6. Dezember 1910 // Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. – Band XXI. – Riga, 1928. – S.84.-103.

Neumann 1911: Neumann W. Merkbüchlein zur Denkmalpflege auf dem Lande / Hrsg. von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands und dem Rigaschen Architekten-Verein. – Riga, 1911.

Neumann 1912: Neumann W. Über die Ergebnisse der in Liv- und Estland veranstalteten Enquête über kirchliche Denkmäler // Arbeiten des Zweiten Baltischen Historikertages zu Reval, 1912 / Hrsg. von der Estländische Literärische Gesellschaft zu Reval und der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. – Reval, 1912. – S. 163.-172.

Neumann 1912a: Neumann W. Der Dom zu St. Marien in Riga. Baugeschichte und Baubeschreibung. – Riga, 1912.

Neumann 1913: Neumann W. Bericht über das Ergebnis der Enquête der kirchlichen Altertümer in Liv-, Est- und Kurland // Sitzungsberichte Riga 1912. – Riga, 1913. – S.394.-403.

Noteikumi 1932: Noteikumi par pieminekļu aizsardzību // Valdības Vēstnesis. – 1932. – 3. oktobrī. – Nr.175.

Nottbeck 1896: Nottbeck E. Ueber Massnahmen zur Erhaltung der alten Baudekmaelern in den baltischen Provinzen // Труды Десятого Археологического съезда в Риге, 1896 / Под редакцией графини П. С. Уваровой. – Том II. – Москва, 1899. – С. 52.-54.

Pareizticīgo katedrāle Rīgā 1938: Pareizticīgo metropolīta Katedrāle Rīgā / Rīgas Pareizticīgo katedrāles latviešu draudzes padome. – Rīga, 1938.

Pieminekļu tipu saraksts 1923: Latvijas dabas un kultūras pieminekļu tipu saraksts / Latviešu Izglītības biedrības augstskolas sekcija. – Rīga, 1923.

Pirang 1908: Pirang H. Über das Stadtbild Mitau // Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen / Hrsg. von Architektenverein zu Riga. – II. Jahrgang. – Riga, 1908. – S. 21.-30.

Pirang 1909: Pirang H. Denkmalpflege // Arbeiten des Ersten Baltischen Historikertages zu Riga, 1908 / Gedruckt auf Verfügen des Direktoriums der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. – Riga, 1909. – S. 219.-228.

Pirang 1910: Pirang H. Die Aufgaben des modernen Städtebaus // Hefte der Gesellschaft für Kommunale Sozialpolitik in Riga. – III. Jahrgang. – Heft 17. – Riga, 1910. – S.1.-17.

Pirang 1912: Pirang H. Die gesetzliche Regelung der Denkmalpflege // Arbeiten des Zweiten Baltischen Historikertages zu Reval, 1912 / Hrsg. von der Estländische Literarische Gesellschaft zu Reval und der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga. – Reval, 1912. – S. 173.-182.

Pirang 1912a: Pirang H. Alt-Rigasche Höfchen // Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen / Hrsg. von Rigaschen Architektenverein. – VI. Jahrgang. – Riga, 1912. – S. 3.-44.

Pirang 1914: Pirang H. Das Lehrprogramm der Denkmalpflege an Hochschulen // Sitzungsberichte Riga 1913. – Riga, 1914. – S.277.-278.

Pirang 1926-1930: Pirang H. Das baltische Herrenhaus. – Teil 1: Die älteste Zeit bis um 1750. – Riga, 1926.; Teil 2: Die Blühtzeit um 1850. – Riga, 1928.; Teil 3: Die neuere Zeit seit 1850. – Riga, 1930.

Pirang 1928a: Pirang H. Reinhold Guleke // Rigasche Rundschau. – 1928. – 5. Januar. – Nr.4.

Plavinskis 1924: Plavinskis A. Rīgas pilsētas jaunais apbūves plāns // Pašvaldības Balss. – 1924. – Nr.5./6. – 358.-359.lpp.

Protokolle des I Baltischen Historikertages 1909: Protokolle des I Baltischen Historikertages zu Riga, 1908 // Arbeiten des I Baltischen Historikertages zu Riga, 1908 / Gedruckt auf Verfügen des Direktoriums der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. – Riga, 1909. – S.I.-XLVI.

Rechenschaftsberichte der Dombauabtheilung 1885-1910: Rechenschaftsberichte der Abtheilung der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde für den Rigaschen Dombau für das Jahr 1885-1910. – Riga, 1886-1911.

Rennenkampfs 1924: Rennenkampfs D. Par Rīgas pilsētas apbūves plānu // Rīgas pilsēta un agrārreforma. Rakstu krājums T. Līventāla sakopojumā. – Rīga, 1924. – 104.-115.lpp.

Rezevskis 1938: Rezevskis T. Nacionālā celtniecības komiteja // Latvijas Arhitektūra. – 1938. – Nr.1. – 40.-41.lpp.

Riekstiņš 1939: Riekstiņš H. Daži viduslaiku celtniecības pieminekļi Rīgā. – Rīga, 1939.

Riga und seine Bauten 1903: Riga und seine Bauten / Hrsg. vom Rigaschen Technischen Verein und vom Rigaschen Architekten-Verein. – Riga, 1903.

Rigasche Ausstellung 1883: Katalog der Rigaschen culturhistorischen Ausstellung / Veranstaltet von der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. – Riga, 1883.

Rutmanis 1928: Rutmanis J. Arhitektūra Latvijas valsts pastāvēšanas pirmajos desmit gados // Ilustrēts Žurnāls. – 1928. – Nr.11. – 321.-326.lpp.

Schmidt 1890: Schmidt O. E. Schloss Bauske und Mesotheren. – Mitau, 1890.

Sehrwald 1913: Sehrwald G. von. Wenden: Eine Studie zur baltischen Architektur und Denkmalpflege // Jahrbuch für bildende Kunst in den Ostseeprovinzen / Hrsg. von Architektenverein zu Riga. – VII. Jahrgang. – Riga, 1913. – S. 7.-54.

Seuberlich 1912: Seuberlich E. Streifzüge durch die Archive der kleinen livländischen und estländischen Städte // Sitzungsberichte Riga 1911. – Riga, 1912. – S.359.-381.

Stepiņš 1940: Stepiņš P. Senā Aizkraukles baznīca // Senatne un Māksla. – 1940. – Nr.2. – 30.-40. lpp.

Stryk 1909: Stryk W. von. Zum Denkmalschutz // Arbeiten des Ersten Baltischen Historikertages zu Riga, 1908 / Gedruckt auf Verfüegen des Direktoriums der Gesellschaft fuer Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. – Riga, 1909. – S. 214.-218.

Štāls 1920: Štāls A. Pārskats par kulturēlo vērtību aizsardzības darbiem // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1920. – Nr.7. – 58.-62.lpp.

Štāls 1922: Štāls A. Pieminekļu aizsardzība // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1922. – Nr.6. – 618.-629. lpp.

Štāls 1924: Štāls A. Sargāsim savas tautas senatni! – Rīga, 1924.

Štāls 1926: Štāls A. J. K. Broces „Dažādu Vidzemes pieminekļu skatu krājums”. Zīmējumu un aprakstu izlase ar paskaidrojumiem. – Rīga, 1926.

Švābe 1937-1938: Švābe A. Pieminekļu aizsardzība. Pieminekļu valde // Latviešu konversācijas vārdnīca. – XVI sējums. – Rīga, 1937-1938. – 32055.-32057. sl.

Šveinfurts 1920: Šveinfurts F. Vērtīgākā dzīvojamo ēku arhitektūra Rīgā glābjama no bojā iešanas // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1920. – Nr.4. – 339.-345.lpp.

Tilmanis 1927: Tilmanis O. Ikšķiles baznīca sakarā ar izrakumiem 1927. gada vasarā // Ilustrēts Žurnāls. – 1927. – Nr.10. – 315.-320. lpp.

Tilmanis 1936: Tilmanis O. Likums par sagruvušu būvju savešanu kārtībā vai nojaukšanu: Referāts, nolasīts Nacionālās celtniecības komitejas Arhitektonisko jautājumu komisijā // Pašvaldības Balss. – 1936. – Nr.9. – 249.-253.lpp.

Treigūts-Tāle 1996: Treigūts-Tāle E. Latvieši, karš ir sācies! Atmiņas par liktenīgajiem gadiem. – Rīga, 1996.

Ulrichen 1934: Ulrichen B. von. Das Baltische Baudenkmäler-Archiv // Baltische Monatshefte. – 1934. – Heft 10. – S. 494.-497.

Veiss 1925: Veiss E. Praktiskā pilsētu būvniecība Latvijā // Tehniskais Žurnāls. – 1925. – Nr.10./12. – 173.-178.lpp.

Vienotiem spēkiem par valsti un tautu 1938: Vienotiem spēkiem par valsti un tautu: Atjaunotās valsts tirgotāju, rūpnieku un namsaimnieku 1. kongresa materiāli (Rīgā, 1937. gada 26. un 27. novembrī). – Rīga, 1938. – 342 lpp.

Vipers 1940: Vipers B. Mākslas likteņi un vērtības. Esejas. – Rīga, 1940.

Zembergs 1922: Zembergs A. Latvijas atbrīvošanas svētnīca // Jaunākās Ziņas. – 1922. – 20. jūnijs. – Nr.135.

Zinātne tēvzemei divdesmit gados 1938: Zinātne tēvzemei divdesmit gados, 1918 – 1938 / Redaktors L. Adamovičs. – Rīga, 1938.

Абызов 1993-1999: От Лифляндии – к Латвии. Прибалтика русскими глазами: Антология / Составил Ю. Абызов. – Том 1. – Москва, 1993.; Том 2. – Рига, 1999.

Известия ИАК 1912: Известия Императорской Археологической Комиссии. – Выпуск 44. – Санкт-Петербург, 1912.

Историко-статистическое описание 1893: Историко-статистическое описание церквей и приходов Рижской Епархии. – Выпуск 1.-3. – Рига, 1893.-1902.

Материалы 1911: Материалы по вопросу обь сохранении древних памятников, собранные Императорским Московским Археологическим Обществом. – Москва, 1911.

Никитин 1887: Никитин Н. В. Реставрация древних архитектурных памятников (по Виоле-ле-Дюку) // Древности: Труды Императорского Московского Археологического Общества. – Том XI. – Выпуск 3. – Москва, 1887. – С.32.-52.

Ницше 1990: Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни // Ницше Ф. Сочинения в двух томах. – Том 1. – Москва, 1990. – С.158.-230.

Пенгерот 1936: Пенгерот В. Рига недалекого будущего. О планах перестройки столицы // Сегодня Вечером. – 1936. – 1. июля. - № 147.

Покрышкин 1915: Покрышкин П. П. Краткие советы по вопросам ремонта памятников старины и искусства. – Петроград, 1915.

Смолин 1917: Смолин В. Краткий очерк истории законодательных мер по охране памятников старины в России // Известия Археологической Комиссии. – Выпуск 63. – Петроград, 1917. – С.121.-148.

Труды X. Археологического Съезда 1896-1900: Труды X. Археологического Съезда в Риге, 1896 / Под редакцией графини П. С. Уваровой. – Том I.-III – Москва, 1896-1900.

Успенский 1900: Успенский М. В. Очерк церковных древностей города Риги. – Москва, 1900.

3. LITERATŪRA.

Aizsilnieks 1968: Aizsilnieks A. Latvijas saimniecības vēsture, 1914-1945. – Stokholma, 1968.

Andersons 1984: Andersons E. Latvijas vēsture. Ārpolitika, 1920-1940. – 2. sējums. – Stokholma, 1984.

Apinis 1983: Apinis M. Kultūras vērtību starptautiskās aizsardzības sistēma. – Rīga, 1983.

Apinis 1984: Apinis M. Latvijas PSR kultūras vērtību aizsardzības sistēma. – Rīga, 1984.

Apinis 1989: Apinis M. Latvijas PSR vēstures un kultūras pieminekļi. – Rīga, 1989.

Apinis 1992: Apinis M. No pieminekļu aizsardzības vēstures. – Bauska, 1992.

Apsītis 2000: Apsītis V. Latvijas arhitektūra astoņdesmit gados (1920-2000) // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 2000. – Nr.1./2. – 82.-89.lpp.

Asaris 1998: Asaris J. Pieminekļu valde un tās darbības pirmsākumi // Doma / Sastādījis Z. Konstants. – 4. laidziens. – Rīga, 1998. – 41.-45.lpp.

Athens Charter 1931: The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments, adopted at the First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Athens 1931. http://www.icomos.org/docs/athens_charter.html (skatīts 25.03.2007).

Āboltiņš 1997: Āboltiņš A. Vēstures pieminekļu aizsardzība Latvijā (1918-1945) // Latvijas Arhīvi. – 1997. – Nr.1. – 26.-32.lpp.

- Bacher 1994:** Bacher E. Denkmalpflege und Denkmalpolitik // Vom modernen zum postmodernen Denkmalkultus? Denkmalpflege am Ende des 20. Jahrhunderts / Hrsg. von W. Lipp und M. Petzet. – Muenchen, 1994. – S.35.-37.
- Bartzko 1985:** Bartzko D. Zwischen Zucht und Extase: Zur Theatralisierung von NS-Architektur. – Berlin (West), 1985.
- Baumane 2005:** Baumane G. Oskara Emīla Šmita Latvijas viduslaiku piļu fotokolekcija // Latvijas viduslaiku pilis. – V laidniens: Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pilīm / Sastādījusi I. Ose. – Rīga, 2005. – 301.-337.lpp.
- Berger 1990:** Baudenkmalfpflege. Beiträge zur Methodik und Technologie / Redaktion H. Berger. – Berlin, 1990.
- Bēms 1984:** Bēms R. Apceres par Latvijas mākslu simt gados, 18. gadsimta beigās – 19. gadsimta beigās. – Rīga, 1984.
- Bērks 1998:** Bērks P. Vēsture kā sociālā atmiņa // Atmiņa un vēsture no antropoloģijas līdz psiholoģijai / Sastādītājs R. Ķīlis. – Rīga, 1998. – 30.-44.lpp.
- Boockmann 2000:** Boockmann H. Denkmäler. Eine Utopie des 19. Jahrhunderts // Boockmann H. Wege ins Mittelalter. Historische Aufsätze / Hrsg. von D. Neitzert, U. Israel und E. Schubert. – München, 2000. – S.359.-373.
- Breuer 1980:** Breuer T. Die Baudenkmäler und ihre Erfassung. Ausführliche Darstellung aus der Sicht des Kunsthistorikers // Schütz und Pflege von Baudenkmäler in der Bundesrepublik Deutschland: Ein Handbuch / Hrsg. von Dr. A. Gebessler und Dr. W. Ebel. – Köln, 1980. – S.22.-57.
- Brežgo 1931:** Brežgo B. Senatnes pieminekļu aizsardzība Latgalē laikmetā no 18. – 20. gadu simtenim // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1931. – Nr. 5./6. – 511.-522.lpp.
- Brown 1905:** Brown G. B. Care of the Ancient Monuments. – Cambridge, 1905.
- Bruģis 1996:** Bruģis D. Historisma pilis Latvijā. – Rīga, 1996.
- Bunkše 1998:** Bunkše E. V. Sirēnu balsis: Ģeogrāfija kā cilvēcīga erudīcija. Bērklījas ainavu skola. – Rīga, 1998.
- Butulis 2001:** Butulis I. Kārļa Ulmaņa autoritārās ideoloģijas ietekme uz Latvijas vēstures pētīšanu // Latvijas Vēsture. – 2001. – Nr.2. – 59.-63.lpp.
- Caune 1988:** Caune A. Rīgas arheoloģiskās izpētes galvenie rezultāti piecdesmit gados (1938-1987) // Rīgas arheoloģija – 50: Izstādes katalogs / Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs. – Rīga, 1988.
- Caune 2004:** Caune M. Rīgas pils – senā un mainīgā. – Rīga, 2004.

Caune & Ose 2005: Caune A., Ose I. Latvijas 12. gadsimta beigu-17. gadsimta vācu piļu leksikons. – Rīga, 2005.

Cerūzis 2004: Cerūzis R. Vācu faktors Latvijā (1918-1939). Politiskie un starpnacionālie aspekti. – Rīga, 2004.

Cerūzis 2005: Cerūzis R. Vācbaltieši un Herdera institūts Rīgā // Herders Rīgā / Sastādītāja I. Ščegoļihina. – Rīga, 2005. – 60.-67.lpp.

Cielava 1982: Cielava S. Simpozijs par Latvijas feodālisma posma mākslas vēstures problēmām // Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1982. – Nr.10. – 136.-139.lpp.

Clemen 1933: Clemen P. Der Denkmalbegriff und seine Symbolik. – Bonn, 1933.

Cuthbert 2006: Cuthbert A. R. The Form of Cities: Political Economy and Urban Design. – Oxford, 2006.

Davies 1997: Davies N. Europe. A History. – London, 1997.

20. gadsimta Latvijas vēsture I-II: 20. gadsimta Latvijas vēsture / Atbildīgais redaktors V. Bērziņš. – I sējums: Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai, 1900-1918. – Rīga, 2000.; II sējums: Neatkarīgā valsts, 1918-1940. – Rīga, 2003.

Donath 2003: Donath M. Mensch, Heimat und Denkmal. Vortrag anlässlich des Symposiums „Nachdenken über Denkmalpflege“ (Teil 2): „Das Denkmal zwischen Originalsubstanz und immateriellen Werten. Auf der Suche nach einer neuen Denkmalpflege“, Hundisburg, 16. November 2002 // kunsttexte.de. – 2003. – Nr.1. – 4 Seiten. <http://www.kunsttexte.de> (skatīts 10.05.2007)

Dripe 1985: Dripe J. Ceļā // Arhitektūra un dizains / Atbildīgais redaktors U. Pīlēns. – Rīga, 1985. – 84.-91.lpp.

Duhanovs 1986: Duhanovs M. Baltijas muižniecība laikmetu maiņā. – Rīga, 1986.

Dunsdorfs 1983: Dunsdorfs E. Muižas. – Melburna, 1983.

Dunsdorfs 1992: Dunsdorfs E. Kārļa Ulmaņa dzīve. Ceļinieks. Politikis. Diktators. Moeklis. – Rīga, 1992.

Dülmen 2003: Fischer Lexikon Geschichte / Hrsg. von R. van Dülmen. – Frankfurt am Main, 2003.

Erdmanis 1989: Erdmanis G. Kurzemes viduslaiku pilis. – Rīga, 1989.

Falser 2006: Falser M. S. Zum 100. Todesjahr von Alois Riegl 2005. – kunsttexte.de. – Nr1. – 2006. – <http://www.kunsttexte.de> (skatīts 10.05.2007)

Feldmanis 1995: Feldmanis I. Die lettische Historiographie // Zwischen Konfrontation und Kompromiß: Oldenburger Symposium „Interethnische Beziehungen in Ostmitteleuropa als historiographisches Problem der 1930/1940er Jahre“ / Hrsg. von M. Garleff. – München, 1995. – S.133.-138.

Feuereisen 1909: Feuereisen A. Die Anfänge des Denkmalschutzes in Schweden und Livland // Arbeiten des Ersten Baltischen Historikertages zu Riga, 1908 / Gedruckt auf Verfügen des Direktoriums der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. – Riga, 1909. – S. 229.-248.

Fischer 1988: Fischer H. Architekt Wilhelm Bockslaff // Jahrbuch des baltischen Deutschtums, 1989. – Band. XXXVI. – Lüneburg; München, 1988. – S.160.-168.

Fülberth 2005: Fülberth A. Tallinn-Riga-Kaunas. Ihr Ausbau zu modernen Hauptstädten 1920-1940. – Köln; Weimar; Wien, 2005.

Gadamers 1999: Gadamer H. G. Patiesība un metode. Filosofiskas hermeneitikas pamatiezīmes. – Rīga, 1999.

Gans 1993: Gans R. Regionalbewußtsein und regionale Identität. Ein Konzept der Moderne als Forschungsfeld der Geschichtswissenschaft // Informationen zur Raumentwicklung. – 1993. – Heft. 11. – S.781.-790.

Garleff 1978: Garleff M. Aspekte der deutschbaltischen Geschichtsschreibung in der 2. Hälfte des XIX. Jahrhunderts // Journal of Baltic Studies. – 1978. – Volume IX. – No. 4. – pp. 339-353.

Gazzola 1969: Gazzola P. The Training of Architect-Restorers // Monumentum. – 1969. – Volume III. – pp. 5-26.

Gidenss 1999: Gidenss E. Sabiedrības veidošanās. – Rīga, 1999.

Gīrcs 1999: Gīrcs K. Kultūru interpretācija. – Rīga, 1999.

Goldmanis 2002: Goldmanis J. Etnisko minoritāšu kultūras autonomija // Man jau un tev tikai [piecdesmit]: Latvijas Kultūras akadēmijas mācībspēku kopkrājums / Sastādījis J. Urtāns. – Rīga, 2002. – 29.-42.lpp.

Grosmāne 1991: Grosmāne E. Vilhelms Neimanis Latvijas mākslas vēsturē // Doma / Sastādītājs Z. Konstants. – 1.laidiens.– Rīga, 1991. – 7.-21.lpp.

Grosmāne 1999: Grosmāne E. Der Paradigmenwechsel in der Rekonstruktion des Rigaer Domes um die Jahrhundertwende 1900 // Architektur und bildende Kunst im Baltikum um 1900 / Hrsg. von E. Grosmāne, B. Hartel, J. Keevallik, B. Lichtnau. – Frankfurt am Main, 1999. – S.39.-49.

Grosmāne 2001: Grosmāne E. Kur meklējami mākslas vēstures pirmsākumi Latvijā // Latvijas mākslas un mākslas vēstures likteņgaitas / Sastādītāja R. Kaminska. – Rīga, 2001. – 7.-15.lpp.

Hackmann 2002: Hackmann J. Voluntary associations and region building. A post-national perspective on Baltic history. – Center for European Studies. Working Paper Series 105 (2002) <http://www.ces.fas.harward.edu/publications/Hackmann.pdf> (skatīts 25.03.2007)

Hellbrügge 2002: Hellbrügge Ch. „Konservieren, nicht Restaurieren“ – ein Mythos der Denkmalpflege? Vortrag anlässlich des Symposiums „Nachdenken über Denkmalpflege“ im Haus Stichweh, Hannover am 3. November 2001 // [kunsttexte.de](http://www.kunsttexte.de). – 2002. – Nr.2. – 5 Seiten. <http://www.kunsttexte.de> (skatīts 10.05.2007)

Hirschhausen 2006: Hirschhausen U. von. Die Grenzen der Gemeinsamkeit: Deutsche, Letten, Russen und Juden in Riga, 1860-1914. – Göttingen, 2006.

Holcmanis 1992: Holcmanis A. Vecrīga – pilsētībūvnieciskais ansamblis. – Rīga, 1992.

Holcmanis 1995: Holcmanis A. Rīgas Melngalvju nama būvvēsture // Melngalvju nams Rīgā / Sastādītāja un zinātniskā redaktore M. Siliņa. – Rīga, 1995. – 57.-86.lpp.

Holcmanis 1995a: Holcmanis A. Vecrīga laikmetu maiņās // Jaunā Gaita. – 1995. – Nr.200. – 55.-60.lpp.

Hubel 2001: Hubel A. Das Berufsbild des Denkmalpflegers – ein Rückblick und Ausblick // Ausbildung und Lehre in der Denkmalpflege: Ein Handbuch / Hrsg. von A. Hubel. – Petersberg, 2001. – S.20.-32.

Hubel 2004: Hubel A. Moderne Architektur und Denkmalpflege. Gemeinsame und getrennte Wege zwischen 1900 un 1945 // Denkmale als Zeitgenossen / Hrsg. von V. Hammerschmidt. – Dresden, 2004. – S.17.-34.

Iggers 1999: Iggers G. G. The role of professional historical scholarship in the creation and distortion of memory // Historical Perspectives on Memory / Edited by A. Ollila. – Helsinki, 1999. – P.49.-67.

Indāns 1994: Indāns J. Par likumsakarībām, personībām un dažiem blakus apstākļiem Brīvdabas muzeja vēsturē // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1994. – Nr.3. – 74.-85.lpp.

Ipsen 2001: Ipsen D. Die Modernisierung der Gesellschaft und die Rolle des Denkmalschutzes // Ausbildung und Lehre in der Denkmalpflege: Ein Handbuch / Hrsg. von A. Hubel. – Petersberg, 2001. – S.12.-20.

Ivanovs 2003: Ivanovs A. Latvijas PSR historiogrāfija (konceptuāls pārskats) // Latvijas Vēsture. – 2003. – Nr.2. – 75.-83.lpp.; Nr.3. – 69.-77.lpp.

Jaanson 2001: Jaanson K. The Baltic Sea Region in International relations of the 20th Century. The Seminal Nature of the Interwar Period // Journal of Baltic studies. – 2001. – Volume 32. – No 2. – pp. 267-288.

Janele 1981: Janele I. Vecie lauku parki. – Rīga, 1981.

- Jansons 1974:** Jansons G. Pilsētu senās koka apbūves saglabāšana // Pilsētu attīstība un arhitektūra Latvijas PSR / Atbildīgais redaktors O. Buka. – Rīga, 1974. – 114.-150.lpp.
- Jansons 1987:** Jansons G. Arhitektūras pieminekļi Gaujas Nacionālajā parkā. – Rīga, 1987.
- Jansons 1988:** Jansons A. Brīvdabas muzeja pirmās skices // Dabas un vēstures kalendārs 1989. gadam / Sastādītājs O. Gerts. – Rīga, 1988. – 243.lpp.
- Jerije 2002:** Jerije P. Cietokšņu drupu konservācijas vēsturiskā pieredze Čehijā // Vēsturisko drupu konservācijas problēmas: Starptautiskā simpozija un konferences materiāli / Redaktori D. Bruģis, I. Līne. – Bauska, 2002. – 107.-116.lpp.
- Jokilehto 1999:** Jokilehto J. A History of Architectural Conservation. – Oxford, 1999.
- Kaminska 2001:** Kaminska R. Latgales arhitektūras vēstures pētniecības likteņi // Latvijas mākslas un mākslas vēstures likteņgaitas / Sastādītāja R. Kaminska. – Rīga, 2001. – 69.-79.lpp.
- Kaminska & Bistere 2006:** Kaminska R., Bistere A. Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums Daugavpils rajonā. – Rīga, 2006.
- Kappeler 2001:** Kappeler A. Rußland als Vielvölkerreich: Entstehung. Geschichte. Zerfall. – München, 2001.
- Karling 1988:** Karling S. Kunsthistorische Forschung in Estland // Beiträge zur Geschichte der baltischen Kunst / Hrsg. von E. Böckler. – Giessen, 1988. – S.13.-28.
- Karlsons 2002:** Karlsons K. J. Modernās vēstures iezīmēšana kartē: politikas dinamika // Baltija – jauns skatījums. Konferences materiāli / Redaktors L. Ternkvists. – Rīga, 2002. – 177.-192.lpp.
- Klīve 1966:** Klīve V. V. Kultūras filozofija un kultūras politika // Latviešu kultūra laikmetu maiņā. – Stokholma, 1966. – 25.-43.lpp.
- Koka Rīga 2001:** Koka Rīga / Redaktore L. Slava. – Rīga, 2001.
- Konvencija 2003:** Konvencija par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību / UNESCO Latvijas Nacionālais centrs. – Rīga, 2003.
- Krastiņš 1988:** Krastiņš J. Eklektisms Rīgas arhitektūrā. – Rīga, 1988.
- Krastiņš 1992:** Krastiņš J. Latvijas Republikas būvmāksla. – Rīga, 1992.
- Kundziņš 1966:** Kundziņš P. Latviešu tautas celtniecības pētniecība // Tehnikas Apskats. – Nr.49./50. – Monreāla, 1966. – 1.-4.lpp.
- Kundziņš 1968:** Kundziņš P. Latviešu tautas celtniecība starptautiskā jomā // Arhīvs. – VII sējums: Raksti par zinātni un teātri. – Melburna, 1968. – 83.-94.lpp.

Ķīlis 1998: Ķīlis R. Sociālās atmiņas jēdziens // Atmiņa un vēsture no antropoloģijas līdz psiholoģijai / Sastādījis R. Ķīlis. – Rīga, 1998. – 16.-29.lpp.

Lancmanis 1993: Lancmanis I. Lettlands Identität im Spiegel der Architektur // Mare Balticum. Regionale Identitäten in der Ostseeraum. – Lübeck, 1993. – S.46-51.

Lancmanis 1994: Lancmanis I. Latvijas kultūrainava – vācbaltiskais, baltiskais, latviskais // Literatūra un Māksla. – 1994. – 4.XI. – Nr.41.

Lancmanis 1994a: Lancmanis I. Rundāles pils. – Rīga, 1994.

Lancmanis 2004 : Lancmanis I. Kurzemes hercogiste – mūžīgais un efemērais // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 2004. – Nr.6. – 5.-21.lpp.

Lancmanis 2006: Lancmanis I. Jelgavas pils. – Rīga, 2006.

Lang 1996: Lang A. Das Denkmal als Stein des Anstosses – zur Entwicklung sozio-kultureller Systeme // Denkmalpflege heute. Akten des Berner Denkmalpflegekongresses, Oktober 1993 / Hrsg. von V. Hoffmann und P. Authenrieth. – Bern, 1996. – S.61-81.

Larsons 2002: Larsons O. L. Mākslinieciskā attīstība: vizuālā māksla Baltijas vēsturē // Baltija – jauns skatījums. Konferences materiāli / Red. L. Ternkvists. – Rīga, 2002. – 241.-260.lpp.

Latvija 19. gadsimtā: Latvija 19. gadsimtā: Vēstures apceres / Atbildīgais redaktors J. Bērziņš. – Rīga, 2000.

Latvijas arhitektūra 1998: Krastiņš J., Strautmanis I., Dripe J. Latvijas arhitektūra no senatnes līdz mūsdienām. – Rīga, 1998.

Latvijas arhitektūras meistari 1995: Latvijas arhitektūras meistari / Redaktors J. Lejnieks. – Rīga, 1995.

Latvijas Republikas prese 1918-1940: Latvijas Republikas prese, 1918 -1940 / R. Treija redakcijā – Rīga, 1996.

Lazdiņš 2001: Lazdiņš I. Arhitektūras rekonstrukcijas stilistiski metodoloģiskais aspekts // Latvijas Arhitektūra. – 2001. – Nr.1. – 98.-101.lpp.

Lejnieks 1985: Lejnieks J. Art Deco Latvijā // Māksla. – 1985. – Nr.4. – 32.-35.lpp.

Lejnieks 1989: Lejnieks J. Rīgas arhitektūra. – Rīga, 1989.

Lejnieks 1990: Lejnieks J. Trešais ceļš. Vai uz integrāciju? // Māksla. – 1990. – Nr.7. – 60.-65.lpp.

Lejnieks 1998: Lejnieks J. Rīga, kuras nav. – Rīga, 1998.

Lejnieks 2002: Lejnieks J. Nacionālā kategorija arhitekta Eižena Laubes darbos // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 2002. – Nr.2./3. – 69.-78.lpp.

Lenz 1970: Deutschbaltisches biographisches Lexicon, 1710-1960 / Hrsg. von W. Lenz. – Köln; Wien; Böhlau, 1970.

Lukss 2004: Lukss M. Vāciešu Rīga // Katram bija sava Rīga. Daudznacionālas pilsētas portrets no 1857. līdz 1914. gadam / Sastādītāji K. Volfarte un E. Oberlenders. – Rīga, 2004. – 71.-112.lpp.

Lukšēvica 2006: Lukšēvica D. Krustpils pils. – Jēkabpils, 2006.

Mačiulis 2005: Mačiulis D. Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927-1940 metais. – Vilnius, 2005.

Magirius 1989: Magirius H. Geschichte der Denkmalpflege Sachsen von den Anfängen bis zum Neubeginn 1945. – Berlin, 1989.

Mansbahs 2002: Mansbahs S. Nacionalitātes vīzija. Modernā māksla un Baltijas identitātes // Baltija – jauns skatījums. Konferences materiāli / Redaktors L. Ternkvists. – Rīga, 2002. – 301.-330.lpp.

Māksla un arhitektūra 1995-2003: Māksla un arhitektūra biogrāfijās. Enciklopēdija. – 1.-4. sējums. – Rīga, 1995.-2003.

Mednis 2005: Mednis I. Savu vēsturi mēs rakstījām visi kopā. – Rīga, 2005.

Meier 2001: Meier H. R. Vom Siegeszeichen zum Lüftungsschacht. Spolien als Erinnerungsträger in der Architektur // Bauten und Orte als Träger von Erinnerung. Die Erinnerungsdebatte und die Denkmalpflege / Hrsg. von H. R. Meier und M. Wohlleben. – Zürich, 2001. – S.87-98.

Meinarte 1994: Meinarte A. Latvijas Vēstures muzeja materiāli par Rīgas Doma baznīcas restaurāciju 1885. – 1910. gadā // Māksla. – 1994. – Nr.9./10. – 27.-31.lpp.

Meinarte 2001: Meinarte A. Die Auffassung von historischen Landschaftsbildern Lettlands im isographischen Material Ende des 18. Jahrhunderts – Mitte des 19. Jahrhunderts // Hansa Yesterday – Hansa Tomorrow: International Conference (Riga, June 8-13, 1998) / Edited by O. Spārītis. – Riga, 2001. – pp. 82-97.

Mugurēvičs 1983: Mugurēvičs Ē. Latvijas viduslaiku piļu klasifikācijas un arheoloģiskās izpētes jautājumi // Arheoloģija un etnogrāfija. – XIV laidiens. – Rīga, 1983. – 3.-13.lpp.

Ney 1969: Ney G. Die Kulturpolitik Estlands während der Eigenstaatlichkeit // Acta Baltica, 1968. – Band VIII. – Königstein im Taunus, 1969. – S.195.-234.

Nickel 1959: Nickel H. L. Photographie im Dienste der Kunst: Die Anwendung der Photographie in der Kunstwissenschaft, Archäologie und Vorgeschichte. – Halle (Saale), 1959.

- Ose 2001:** Ose I. Latvijas viduslaiku piļu pētniecība 18.-20. gadsimtā. – Rīga, 2001.
- Ose 2005:** Ose I. Karla fon Lēvisa of Menāra ieguldījums Latvijas viduslaiku baznīcu izpētē // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2005. – Nr.4. – 106.-112.lpp.
- Ose 2005a:** Ose I. Novadpētnieks Valfrīds Fromholds Treijs un viņa ieguldījums Kurzemes senatnes pieminekļu izpētē // Latvijas viduslaiku pilis. – V laidniens: Pētījumi par Kurzemes un Zemgales pilīm / Sastādījusi I. Ose. – Rīga, 2005. – 269.-284.lpp.
- Overijs 2006:** Overijs Dž. Diktatori. Hitlera Vācija, Staļina Krievija. – Rīga, 2006.
- Ozoliņa 1994:** Ozoliņa Dz. Liepājas pašvaldība un pilsētībūvniecība 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1994. – Nr.2. – 53.-67.lpp.
- Ozoliņš 1973:** Ozoliņš K. Latvijas Arhitektu biedrība ārzemēs // Arhīvs. – XII sējums: Celtniecība un celtnieki. – Melburna, 1973. – 215.-217.lpp.
- Parming 1987:** Parming T. “Baltic Studies”. The Emergence, Development and Problematics of an Area Studies Specialization // Journal of Baltic Studies. – 1987. – Volume XVIII. – No 2. – pp. 133-166.
- Pārpuce 2003:** Pārpuce R. Muzeju ekspozīcijas un izstādes kā kultūras daļa: Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs (18.gs. beigas – 20.gs. sākums) // Augusts Mencendorfs (1821-1901) un viņa laiks. Konferences materiāli. – Rīga, 2003. – 94.-111.lpp.
- Pelše 2007:** Pelše S. Latviešu mākslas teorijas vēsture. Mākslas definīcijas valdošo laikmeta ideju kontekstā (1900-1940). – Rīga, 2007.
- Petzet & Mader 1993:** Petzet M., Mader G. Praktische Denkmalpflege. – Berlin-Stuttgart-Köln, 1993.
- Pētersons 2001:** Pētersons R. Kultūras mantojuma aizsardzība Latvijas Republikā (1919 -1923) // Latvijas mākslas un mākslas vēstures likteņgaitas / Sastādītāja R. Kaminska. – Rīga, 2001. – 23.-33.lpp.
- Pētersons 2006:** Pētersons R. Politiskie konteksti Pieminekļu valdes darbībā (1923-1940) // Māksla un politiskie konteksti / Sastādītāja D. Lāce. – Rīga, 2006. – 93.-104.lpp.
- Pistohlkors 1994:** Pistohlkors G. von. Das „Baltische Gebiet“ des Russischen Reiches (1860-1914) // Deutsche Geschichte im Osten Europas: Baltische Länder / Hrsg. von G. von Pistohlkors. – Berlin, 1994. – S.363.-450.

Pistohlkors 1995: Pistohlkors G. von. Deutsche, Esten, Letten, Russen: interethnische Beziehungen unter ständischem Vorzeichen 1710 bis 1918 // Tausend Jahre Nachbarschaft. Die Völker des baltischen Raumes und die Deutschen / Hrsg. von W. Schlau. – München, 1995. – S.80.-95.

Plakans 1996-1997: Plakans A. Rusifikācijas politika: Latvieši. 1855.-1914. gads // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1996. – Nr.2. – 107.-132.lpp.; Nr.4. – 61.-81.lpp; 1997. – Nr.1. – 70.-89.lpp.

Priedīte 1999: Priedīte A. Establishment of a Discourse About National Identity in Latvia in the Late 19th Century and the Early 20th Century // Humanities and Social Sciences. – 1999. – Volume 4. – pp.4.-17.

Rauch 1986: Geschichte der deutschbaltischen Geschichtsschreibung / Hrsg. von G. von Rauch. – Köln; Wien; Böhlau, 1986.

Redlich 1960: Redlich C. Das Rigasche Dommuseum (1834-1936) // Baltische Hefte. – Heft VI. – Hannover-Döhren, 1960. – S.159.-175.

Redlich 1981: Redlich C. 30 Jahre Denkmalpflege der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde in Riga, 1884-1914 // Jahrbuch des baltischen Deutschtums, 1982. – Band XXIX. – Lüneburg; München, 1981. – S.40.-54.

Romanga 2001: Romanga M. Doma muzejs Rīgā. Muzeja dibināšanas vēsture // Doma Muzejs Rīgā. Templis Zinātnei un Mākslai / Herder-Institut Marburg; Rīgas Vēstures un Kuģniecības Muzejs. – Mārburga; Rīga, 2001. – 93.-106.lpp.

Romanga 2001a: Romanga M. Doma muzeja fotoattēlu kolekcija Herdera institūta Attēlu arhīvā // Doma Muzejs Rīgā. Templis Zinātnei un Mākslai / Herder-Institut Marburg; Rīgas Vēstures un Kuģniecības Muzejs. – Mārburga; Rīga, 2001. – 146.-147.lpp.

Rotčailds 1999: Rotčailds Dž. Valstis Viduseiropas austrumos starp diviem pasaules kariem. – Rīga, 1999.

Rotčailds 1999a: Rotčailds Dž. Etnopolitika. Konceptuālās aprises. – Rīga, 1999.

Rüsch 2003: Rüsch E. Das Denkmal zwischen Originalsubstanz und immateriellen Werten. Ein Vorschlag für die praktische Denkmalpflege : Vortrag anlässlich des Symposiums „Nachdenken über Denkmalpflege“, Hundisburg, 16.11.2002. – kunsttexte.de. – Nr.1. – 2003. – <http://www.kunsttexte.de> (skatīts 25.03.2007)

Scheck 1995: Scheck T. Denkmalpflege und Diktatur. Die Erhaltung von Bau- und Kunstdenkmalern in Schleswig-Holstein und im Deutschen Reich zur Zeit des National-sozialismus. – Berlin, 1995.

Schlau 1968: Schlau W. Die Kurländische Gesellschaft für Literatur und Kunst und das Kurländische Provinzialmuseum // Baltische Hefte. – Heft XIV. – Hannover-Döhren, 1968. – S.5.-108.

Siliņš 1979-1993: Siliņš J. Latvijas māksla, 1800-1940. – Stokholma, 1979-1993.

Skane 2002: Skane T. Dekoratīvais apmetums sgrafīto Bauskas pils 16.gs. beigu fasāžu apdarē // Latvijas viduslaiku pils. – III laidniens: Pētījumi par ordeņpilīm Latvijā / Sastādītāji I. Ose. – Rīga, 2002. – 91.-116.lpp.

Smits 1997: Smits E. D. Nacionālā identitāte. – Rīga, 1997.

Spārītis 1993: Spārītis O. Rīgas Doma vitrāžu ikonogrāfija un stilistika // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1993. – Nr.3. – 50.-66.lpp.

Spārītis 1998: Spārītis O. Politisko pretenziju un nacionālās pašapziņas izpausmes Rīgas 19. gadsimta un 20. gadsimta sākuma pieminekļos // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1998. – Nr.1./2. – 53.-68.lpp.

Spārītis 1999: Spārītis O. Usmas baznīca: Rīgā. Latvijā. Pasaulē. – Rīga, 1999.

Spārītis 2000: Spārītis O. Dažas pārdomas Melngalvju nama atdzimšanas, funkcionēšanas un kultūrpolitikas sakarā // Dabas un vēstures kalendārs 2001. gadam / Atbildīgā redaktore un sastādītāja Z. Kipere. – Rīga, 2000. – 186.-191.lpp.

Spārītis 2003: Spārītis O. Daži vārdi par profesoru Arturu Krūmiņu un viņa disertāciju „Latgales koka baznīcu celtniecība Romas katoļu draudzēs 18. gadsimtenī“ // Krūmiņš A. Latgales koka baznīcas Romas katoļu draudzēs 18. gadsimtā. – Rīga, 2003. – 186.-190.lpp.

Speitkamp 1996: Speitkamp W. Die Verwaltung der Geschichte: Denkmalpflege und Staat in Deutschland, 1871-1933. – Göttingen, 1996.

Störtkuhl 2006: Störtkuhl B. Geschichte der Baudenkmalpflege: zwischen Wissenschaft und Ideologie // Architekturgeschichte un kulturelles Erbe – Aspekte der Baudenkmalpflege in Osteuropa / Hrsg. von B. Störtkuhl. – Frankfurt am Main, 2006. – S.9.-56.

Stradiņš 1998: Stradiņš J. Latvijas kultūrsituācija XX gadsimtā // Kultūrpolitika Latvijā. Nacionālais ziņojums / Eiropas Padomes Kultūras sadarbības padome; Latvijas Republikas Kultūras ministrija. – Rīga, 1998. – 29.-38.lpp.

Stradiņš 1998a: Stradiņš J. Baltijas intelektuālās Antantes veidošanās // Baltijas valstis likteņgriežos. Politiskas, ekonomiskas un tiesiskas starptautiskās sadarbības problēmas uz XXI gadu simteņa sliekšņa / Dr. T. Jundža redakcijā – Rīga, 1998. – 317.-334.lpp.

Stranga 1998: Stranga A. Liberālisms, demokrātija un autoritārisms Eiropā un Latvijā (20. – 30. gadi) // Kārlim Ulmanim 120 / Galvenais redaktors A. Caune. – Rīga, 1998. – 49.-64.lpp.

Strods 1964: Strods H. Daži etnogrāfisko materiālu vākšanas jautājumi buržuāziskajā Latvijā (1920-1940) // Arheoloģija un etnogrāfija. – VI laidniens. – Rīga, 1964. – 141.-160.lpp.

Strods 1990: Strods H. Die Erforschung der traditionellen Kultur des lettischen Volkes in der zweiten Hälfte des XIX. und den Beginn des XX. Jahrhunderts // The Baltic Countries, 1900-1914 / Edited by A. Loit. – Volume 1. – Stockholm, 1990. – pp. 327-340.

Svilāns 1995: Svilāns J. Latvijas Romas-katoļu baznīcas un kapelas. – Rīga, 1995.

Šilde 1976: Šilde Ā. Latvijas vēsture, 1914 – 1940: Valsts tapšana un suverēnā valsts. – Stokholma, 1976.

Šimkuva 1998: Šimkuva H. Vācbaltiešu kultūrvēsturiskā mantojuma izpētes rezultāti un perspektīvas // Baltijas valstis likteņgriežos. Politiskas, ekonomiskas un tiesiskas starptautiskās sadarbības problēmas uz XXI gadsimta sliekšņa / Dr. T. Jundža redakcijā – Rīga, 1998. – 414.-429.lpp.

Švābe 1962: Švābe A. Latvijas vēsture, 1800-1914. – Stokholma, 1962.

Šveicers 2002: Šveicers R. Kustība un migrācija: vācu tīkli // Baltija – jauns skatījums. Konferences materiāli / Red. L. Ternkvists. – Rīga, 2002. – 139.-152.lpp.

Teilors 1999: Teilors A. Dž. P. Habsburgu monarhija, 1809-1918. Austrijas impērijas un Austroungārijas vēsture. – Rīga, 1999.

Ungern-Sternberg 2002: Ungern-Sternberg J. von. Die „russische Ära“ (1710-1917): eine neue Blütezeit? // Die baltischen Staaten im Schnittpunkt der Entwicklungen. Vergangenheit und Gegenwart / Hrsg. von C. Goehrke und J. von Ungern-Sternberg. – Basel, 2002. – S.91.-104.

Valeskalne 1980: Valeskalne V. Rīgas izbūve // Rīga sociālisma laikmetā, 1917-1975 / Atbildīgais redaktors A. Drīzulis. – Rīga, 1980. – 83.-88.lpp.

Vasiļjevs 1987: Vasiļjevs J. Latvijas arhitektūras studiju pamattendences un koncepcijas pirmspadomju laikā // Latvijas PSR arhitektūra un pilsēt būvniecība / Atbildīgais redaktors O. Buka. – Rīga, 1987. – 30.-58.lpp.

Versters 2001: Versters P. Dažas piezīmes par Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrības darbu // Doma Muzejs Rīgā. Templis Zinātnei un Mākslai / Herder-Institut Marburg; Rīgas Vēstures un Kuģniecības Muzejs. – Mārburga; Rīga 2001. – 37.-42.lpp.

Wieland 1905: Wieland C. A. Der Denkmal- und Heimatschutz in der Gesetzgebung der Gegenwart. – Basel, 1905.

Wohlfart 2006: Wohlfart K. Der Rigaer Letten Verein und die lettische Nationalbewegung von 1868 bis 1905. – Marburg, 2006.

Wohlleben 1989: Wohlleben M. Konservieren oder restaurieren? Zur Diskussion über Aufgaben, Ziele und Probleme der Denkmalpflege um die Jahrhundertwende. – Zürich, 1989.

Wolff 1983: Wolff A. The Completion of Cologne Cathedral in the Nineteenth Century // Monumentum. – 1983. – Volume XXVI/1. – pp. 23-44.

Volkovs 2004: Volkovs V. Krievu Rīga // Katram bija sava Rīga. Daudznacionālas pilsētas portrets no 1857. līdz 1914. gadam / Sastādītāji K. Volfarte un E. Oberlenders. – Rīga, 2004. – 113.-115.lpp.

Weeks 2001: Weeks T. R. Official and Popular Nationalisms: Imperial Russia, 1863-1914 // Nationalismen in Europa. West- und Osteuropa im Vergleich / Hrsg. von U. von Hirschhausen und J. Leonhard. – Göttingen, 2001. – S.411.-432.

Zeids 1992: Zeids T. Johans Kristofs Broce un viņa darbs // Johans Kristofs Broce. Zīmējumi un apraksti piecos sējumos. – 1. sējums. – Rīga, 1992. – 8.-27.lpp.

Zeile 2006: Zeile P. Latgales kultūras vēsture no akmens laikmeta līdz mūsdienām. – Rēzekne, 2006.

Zelmenis 2007: Zelmenis G. Latvijas kultūras politika neatkarīgas valsts pastāvēšanas sākumā // Latvijas Vēsture. – 2007. – Nr.2. – 29.-40.lpp.

Zigmunde 2001: Zigmunde A. Šveinfurti Rīgā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 2001. – Nr.3./4. – 73.-77.lpp.

Zilgalvis 1997: Zilgalvis J. Viduslaiku piļu rekonstrukcija un atjaunošana eklektisma periodā un pēc 1905. gada // Materiāli par literatūru un arhitektūru laikmetu kopsakarībās / Sastādītāja A. Rožkalne. – Rīga, 1997. – 5.-22.lpp.

Zilgalvis 1999: Pastorāts Latvijā. Arhitektūra un kultūrvēsturiskās norises // Materiāli par literatūru, folkloru, mākslu un arhitektūru / Sastādītāja A. Rožkalne. – Rīga, 1999. – 7.-52.lpp.

Zilgalvis 2005: Zilgalvis J. Neogotika Latvijas arhitektūrā. – Rīga, 2005.

Zirnis 1984: Zirnis G. Pētera baznīca. – Rīga, 1984.

Žagars 1998: Žagars Ē. Rīgas izaugsme 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1998. – Nr.4. – 88.-100.lpp.

Борисова 1979: Борисова Е. А. Русская архитектура второй половины XIX века. – Москва, 1979.

Васильев 1971: Васильев Ю. М. Рига. Памятники зодчества. – Рига, 1971.

Гаврилин 1999: Гаврилин А. В. Очерки истории Рижской епархии. 19 век. – Рига, 1999.

Гаврилин 2006: Гаврилин А. В. Утраченные в XX веке храмы Риги // Православие в Латвии: Исторические очерки. – Сборник 5. – Рига, 2006. – С.25.-50.

Гаццола 1978: Гаццола П. Реставрация памятников. Исторический обзор // Консервация и реставрация памятников и исторических зданий: Сборник. – Москва, 1978. – С.9.-33.

История градостроительного искусства 1989: Саваренская Т. Ф., Швидковский Д. О., Петров Ф. А. История градостроительного искусства. – Москва, 1989.

Кириченко 1982: Кириченко Е. И. Русская архитектура 1830-1910х годов. – Москва, 1982.

Лоуэнталь 2004: Лоуэнталь Д. Прошлое – чужая страна. – Санкт-Петербург, 2004.

Михайловский 1971: Михайловский Е. В. Реставрация памятников архитектуры (Развитие теоретических концепций). – Москва, 1971.

Подъяпольский 1988: Реставрация памятников архитектуры / Под общей редакции С. С. Подъяпольского. – Москва, 1988.

Пуллат 1972: История Таллина, 1860-1970 / Составитель Р. Пуллат. – Таллин, 1972.

Пучин 1989: Пучин Э. Историко-градостроительные основы регенерации Старой Риги. – Рига, 1989.

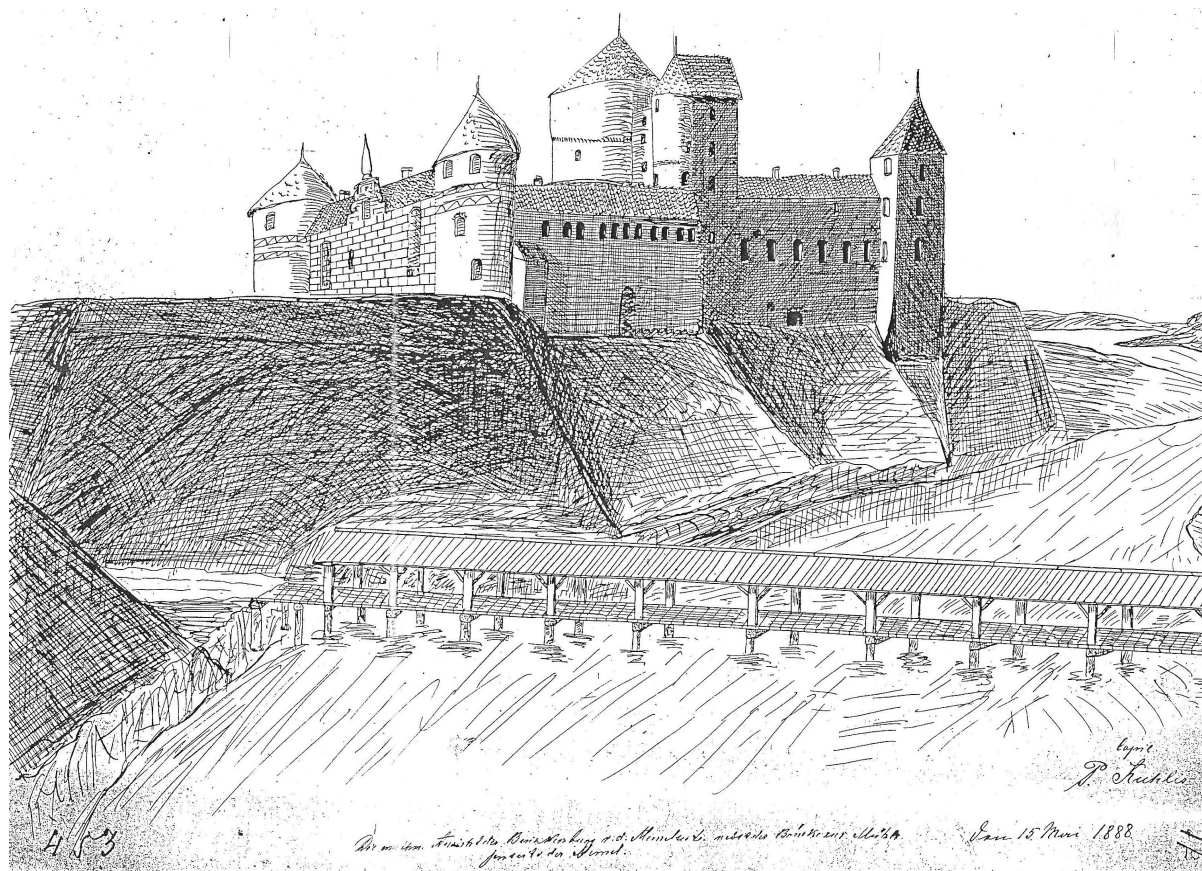
Русский биографический словарь 1900: Русский биографический словарь / Издан под наблюдением А. А. Половцова. – Том II. – Санкт-Петербург, 1900.

Щенков 2002: Памятники архитектуры в дореволюционной России: Очерки истории архитектурной реставрации / Под общей редакции А. С. Щенкова. – Москва, 2002.

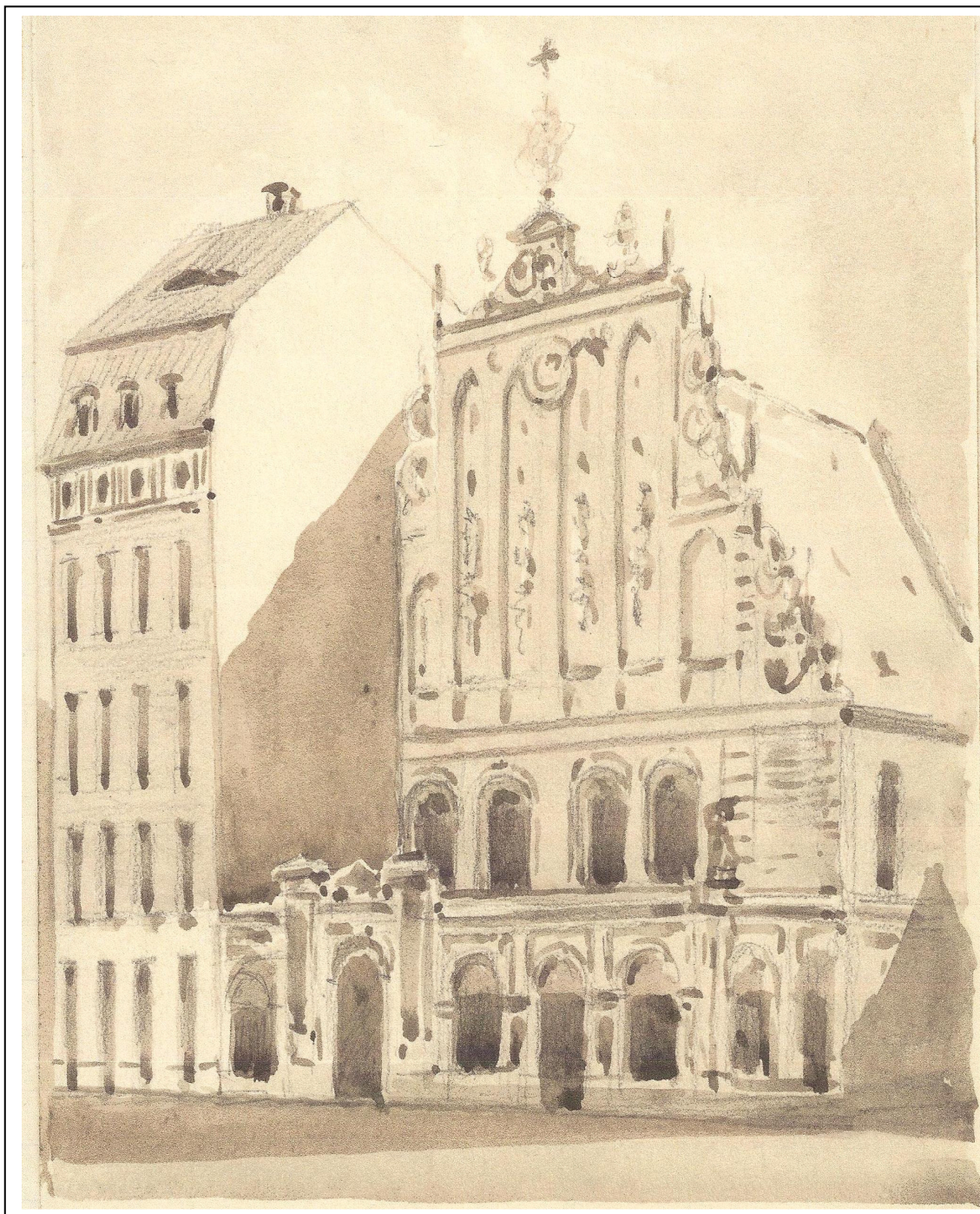
Щенков 2004: Памятники архитектуры в Советском Союзе. Очерки истории архитектурной реставрации / Под общей редакции А. С. Щенкова. – Москва, 2004.

PIELIKUMI

PIELIKUMS Nr.1.

**Bauskas pils kompleksa apbūves rekonstrukcija. 1888. gads. Autors: O. E. Šmits.
Avots: Архив ИИМК РАН. – Ф.1. – Оп.1. – Д.58. – Л.77.**

**Švāba nama Rīgā pārbūves projekta skice. 1908. gads. Nezināms autors.
Projekts nav realizēts.
Avots: LVVA. – 4038.f.. – 1.apr. – 87.l. – 91.op.lp.**

Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāte.
Latvijas tēlotāja māksla.
(Programma 1927./28. mācību gada I un II pusgadā, 4 stundas nedēļā)¹¹⁷²

- A. Latviešu tautas māksla.
- I. Aizvēstures mākslas pieminekļi.
1. Akmens laikmets: attēli un ornamentāli veidojumi.
  2. Bronzas laikmets.
  3. Agrais, vidējais un vēlais dzelzs laikmets: rotas lietas, apģērbs, keramika, rotājumi kokā; celtnes: formu analīze, etniskā atšķirība.
- II. Vēsturisko laiku tautas celtniecība.
1. Apbūve: sētu tipi, ciems, sādža.
  2. Būvju tehniskais izpildījums: vielas, konstrukcijas, elementu uzbūve.
  3. Ēku tipi un to attīstība.
  4. Arhitektoniskās formas, izveidojumi un rotājumi.
- III. Pielietotā māksla.
1. Koka tvertnes, trauki.
  2. Citi saimniecības darbu piederumi: zirgu lietas, kamanas, vērptie rīki, mūzikas daikti.
  3. Istablietas un iekštelpu rotājumi.
  4. Kapu zīmes.
  5. Podniecība.
  6. Kalēju darbi.
  7. Apģērbs un tekstīlie izstrādājumi vispār. Tehnikas attīstība. Ornamentālas formas un tērpu tipi atsevišķos novados. Rotas lietas.
- B. Vēsturisko stilu māksla.
- I. Romānika un pārejas stils.
1. Pirmās lauku baznīcas (Ikšķilē, Salaspilī, Krimuldā); baznīcas Rīgā (Māras Doms, Jēkaba, Jura); baznīcas provinču pilsētās (Cēsīs, Valmierā, Rūjienā).
  2. Pilis, to tipi un piemēri.
- II. Gotika.
1. Arhitektūra:
    - a) Sakrālā: Pētera un Jāņa baznīcas Rīgā, turpat Māras Doma un Jēkaba baznīcas izbūve; dažu citu baznīču atliekas Rīgā. Lauku baznīcas.
    - b) Profānā: Melngalvju un Lielās Ģildes nami Rīgā, pilis Rīgā, Cēsīs u.c. pilsētās, kā arī uz laukiem.
  2. Glezniecība (Māras Domā).
  3. Skulptūra: kapu akmeņi Rīgā un provincē, portāli (Rīgas pilī, Melngalvju namā). Tēli; zeltkaļu darbi.

---

¹¹⁷² LVVA. – 7427.f. – 6.apr. – 329.l. – 53.-54.lp.

III. Renesanse.

1. Arhitektūra: Jāņa baznīcas paplašinājums Rīgā, Trīsvienības un Annas baznīca Jelgavā, Kurzemes lauku baznīcas. Melngalvju nama fasādes izveidojums.
2. Mākslas amatniecība: kapu akmeņi, baznīcu iekārta.

IV. Baroks.

1. Arhitektūra: Pētera, Doma u.c. baznīču torņi Rīgā un uz laukiem. Dannenšterna, Reitera u.c. privātnami. Rīgas rātsnams. Rastrelli, Jansens Kurzemē. Pilis Vidzemē. Latgales baznīcas un pilis. Hāberlands.
2. Pielietotā māksla un glezniecība: Portāli. Iekštelpu dekorācija. Grupu portrejas.

V. Māksla ap 1800. gadu:

Jēzus un Aleksandra Ņevska baznīca Rīgā. Gottfrīds. Citas Rīgas celtnes. Jelgavas u.c. provinces pilsētu būvniecība. Rīgas patriciešu muižiņas. Lauku baznīcas un muižu pilis. Iekšarhitektūra.

VI. Māksla 19. gadu simteņa otrā pusē.

1. Rīgas zīmīgākās celtnes un to autori. Jānis Frīdrihs Baumanis.
2. Vācu gleznotāji un skulptori.
3. Latviešu gleznotāji un skulptori.

Piezīme: Pārbaudījumā studentiem jāuzrāda ap 30 skices no raksturīgiem celtniecības un pielietotās mākslas pieminekļiem.

20.4.28.

Docents P.Kundziņš

PIELIKUMS Nr.4.

**Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultātes studentu mācību ekskursijas
celtņu, iestāžu un uzņēmumu apskatei, 1920. – 1939. gads.¹¹⁷³**

Mācību gads	Ekskursiju skaits	Arhitektūras pieminekļu apmeklējumi	Ekskursijas mērķis / apmeklētie objekti
1920./1921.	4	1	➤ Rīgas Sv. Pētera baznīca
1921./1922.	5	3	➤ Rīgas Sv. Pētera baznīca; ➤ Vecrīgas portāli; ➤ Baltā muiža pie Rīgas
1922./1923.	4	1	➤ Rīgas vēsturiskās celtnes
1923./1924.	4	2	➤ Dažādu celtņu uzmērošana Rīgā un provincē ¹¹⁷⁴
1924./1925.	6	2	➤ Dažādu celtņu uzmērošana Rīgā un provincē
1925./1926.	9	3	➤ Dažādu celtņu uzmērošana Rīgā un provincē; ➤ Rīgas Jaunā Sv. Ģertrūdes baznīca
1926./1927.	9	3	➤ Dažādu celtņu uzmērošana Rīgā un provincē; ➤ Rīgas vēsturiskās celtnes
1927./1928.	9	3	➤ Dažādu celtņu uzmērošana Rīgā un provincē; ➤ Jelgava
1928./1929.	11	3	➤ Rīgas vecpilsēta; ➤ Rīgas vēsturiskās celtnes; ➤ Celtņu uzmērošana Rīgā
1929./1930.	10	6	➤ Rīgas Sv. Jāņa baznīca; ➤ Vāgnera muiža Rīgā; ➤ Rīgas arhitektūras pieminekļi; ➤ Jelgava; ➤ Cēsis un Sigulda

¹¹⁷³ Sastādīts pēc: Laube 1939, 165-167.

¹¹⁷⁴ Minētais formulējums avotā nedod iespēju noteikt precīzu mācību ekskursiju skaitu, tādēļ tabulā norādīts minimums – divas ekskursijas.

Mācību gads	Ekskursiju skaits	Arhitektūras pieminekļu apmeklējumi	Ekskursijas mērķis / apmeklētie objekti
1930./1931.	12	2	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rīgas arhitektūras pieminekļi; ➤ Tukums
1931./1932.	17	3	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rīgas vecpilsēta; ➤ Brīvdabas muzejs; ➤ Rundāle, Eleja, Bauska;
1932./1933.	28	2	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rīgas vecpilsēta; ➤ Jelgava
1933./1934.	17	3	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Vecrīgas baznīca; ➤ Brīvdabas muzejs; ➤ Jelgava
1934./1935.	24	3	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rīgas Sv. Pētera baznīca; ➤ Brīvdabas muzejs; ➤ Jelgava
1935./1936.	5	2	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Jelgava; ➤ Rundāle, Zaļenieki, Svēte, Eleja, Bauska, Kaucminde
1936./1937.	14	4	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rīgas Sv. Pētera baznīca; ➤ Brīvdabas muzejs; ➤ Jelgava; ➤ Cēsis, Sigulda, Umurga; Limbaži, Straupe, Ungurmuiža
1937./1938.	11	3	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Brīvdabas muzejs; ➤ Jelgava; ➤ Latgale
1938./1939.	7	5	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Rīgas Sv. Pētera baznīca; ➤ Brīvdabas muzejs; ➤ Jelgava; ➤ Jelgavas pils; ➤ Kurzeme
KOPĀ	206	56	<ul style="list-style-type: none"> ➤ 25 mācību ekskursijas Rīgā ➤ 7 mācību ekskursijas uz Brīvdabas muzeju ➤ 24 mācību ekskursijas ārpus Rīgas

Izglītības ministrijas Pieminekļu valde.
Arhitektūra. Pieminekļa apraksta lapa.¹¹⁷⁵

- I. 1. Nosaukums / nosaukums tautas mutē.....
2. Apriņķis, ciems, māja.....
3. Novietne (situācijas skice 1:500).....
4. Tagadējais īpašnieks un lietotājs.....
5. Pielietošana.....
- II. 1. Kad darināts?.....
2. Īpašnieks celšanas laikā.....
3. Kas būvējis, pēc kāda projekta? Ar kādiem līdzekļiem?.....
.....
4. Cik ilgi ilgušies būve?.....
5. Vai ir pārbūvēts un kad? Kādas daļas no jauna piebūvētas? Kādas daļas tikai izlabotas?.....
.....
6. Literatūra, dokumenti un citas ziņas par celtni.....
.....
- III. Objekta un viņa sīkdaļu materiālu un konstrukciju apraksts (plāna un griezuma skice 1:100 ar samēriem). Apraksta kārtība: 1) pamati, pagrabi; 2) sienas (logu un durvju aillas); 3) grīdas; 4) griesti; 5) jumts (krēsls, spāres, latojums, segums); 6) tornis (augstums, konstrukcija, segums, torņa nobeigums); 7) sīkdaļas (lieveņi, portāli, durvis, logi, trepes, krāsnis; baznīcās: kancele, altāris, ērģeles u.c.).....
.....
.....
- IV. Iekārta pilīs: 1) mēbeles (galdi, krēsli, gultas, kumodes, spoguļi u.c.); 2) mākslas priekšmeti (skulptūras, gleznas); 3) trauki. Baznīcās: 1) soli, griestu un sienu lukturi; 2) kapu un piemiņas akmeņi; 3) piemiņas ģerboņi; 4) segas; 5) upuru trauki un maki; 6) Svētā Vakarēdiena trauki; 7) krustāmās bļodas; 8) zvani.....
.....
.....
- V. 1. Kā piemineklis uzglabājies, vai tiek nodarīti vai redzami bojājumi? Kādi? Kas darāms to novēršanai?.....
.....
.....
2. Uzturēšanas jautājums. Īpašnieka materiālie apstākļi un ieskati.....
.....
.....

Pārraudzībai noderīgas personas.....

Ziņas sniedza.....Reģistrējis.....

Dok. Nr.....Fotogrāfijas Nr.....Datums.....

¹¹⁷⁵ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 106.l. – 5.lp.

Izglītības ministrijas Pieminēkļu valde. Arhitektūras nodaļa.
Pieminēkļu apzināšana. 1935. gads.¹¹⁷⁶

- I. Pilnīgi apzināti aprīņķi: Rīgas, Cēsu, Valkas, Madonas, Valmieras.
II. Pa daļai apzināti aprīņķi: Ludzas, Rēzeknes, Daugavpils, Ilūkstes, Liepājas.
III. Gadījuma rakstura materiāli no: Aizputes, Ventspils, Kuldīgas, Talsu, Tukuma, Bauskas, Jēkabpils, Jelgavas, Jaunlatgales aprīņķiem.

A. Province.

Celtņu raksturs	Apzināto celtņu skaits	Valsts aizsardzībā ņemtas
1. Evaņģēliski-luteriskās baznīcas	161	37
2. Katoļu baznīcas	80	6
3. Pareizticīgo baznīcas	42	1
4. Vecticībnieku baznīcas	14	---
5. Uniātu baznīcas	1	---
6. Ebreju sinagogas	1	---
7. Klosteri	2	---
8. Kapličas	97	6
9. Pieminēkļi 10. Kapu vārti, zvanu torņi 11. Kapu krusti	322	7
12. Saiešanas nami	90	36
13. Pagasta nami	39	---
14. Biedrību nami	3	---
15. Nespējnieku patversmes	5	---
16. Skolas	80	---
17. Greznuma celtnes	22	14

¹¹⁷⁶ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 176.l. – 67.-68.lp.

Celtņu raksturs	Apzināto celtņu skaits	Valsts aizsardzībā ņemtas
18.Muižu dzīvojamās ēkas	370	6
19.Muižu saimniecības ēkas	189	3
20.Zirgu pasta ēkas	6	---
21.Tilti	3	---
22.Pilsdrupas un ordeņa pils	100	35
23.Cietokšņi	1	---
24.Krogi	75	---
25.Alus darītavas	3	---
26.Spirta dedzinātavas	2	---
27.Dzirnavas	63	---
28.Ķieģeļu ceplī	12	---
29.Kaļķu ceplī	6	---
30.Moderniecības	3	---
31.Būvju sīkdaļas	2	2
KOPĀ	1780	153

PIELIKUMA Nr.6. TURPINĀJUMS

**Izglītības ministrijas Pieminekļu valde. Arhitektūras nodaļa.
Pieminekļu apzināšana. 1935. gads.**

B. Rīga

Celtnu raksturs	Apzināto celtnu skaits	Valsts aizsardzībā ņemtas
1. Celtnes	150	5
2. Celtnes un viņu iekštelpas	26	1
3. Portāli	27	1
4. Sīkdaļas	62	4
5. Baznīcas	12	1
6. Baznīcu iekštelpas	12	---
7. Kapličas	37	1
8. Kapu pieminekļi	32	1
9. Pieminekļi	3	---
10. Dārzi, apstādījumi un piederošās celtnes	6	1
11. Vispārēji skati	15	---
KOPĀ	382	15

Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāte.
Pieminekļu uzturēšana.
(Programma 1927./28. mācību gada II pusgadā, 1 stundu nedēļā)¹¹⁷⁷

- I. Idejiskais pamats.
  1. Pieminekļu uzturēšanas jēdziens: „pieminekļa” un „uzturēšanas” jēdzienu būtība; pieminekļu nozīmes moments; aizsardzība; kopšana; konservēšana; restaurēšana; renovēšana; rekonstruēšana; uzglabāšana attēlos.
  2. Pieminekļu uzturēšanas vajadzība, motīvi, principi un mērķi.
  3. Pieminekļu uzturēšanas vispārīgā vēsturiskā attīstība un viņas rašanās Latvijā.
- II. Pielietotā pieminekļu uzturēšana.
  1. Pieminekļu klasifikācija:
    - a) materiālās kultūras pieminekļu tipoloģiskais grupējums un sadalījums sakarā ar tiesisko stāvokli;
    - b) garīgās kultūras pieminekļi (folklorā);
    - c) dabas pieminekļi.
  2. Pieminekļu uzturēšanas tehnika:
    - a) aizsardzība no bojājumiem fizikāliem un ķīmiskiem procesiem;
    - b) atsevišķu vielu konservēšana;
    - c) kopšanas darbība pie būvju drupām, lietojamām būvēm, atsevišķiem priekšmetiem;
    - d) cīņa ar organiskas dabas kaitīgām parādībām;
    - e) dažādo kopšanas principu pielietošana, atjaunoto daļu apzīmēšana;
    - f) krātuves;
    - g) attēlu izgatavošana: uzmērojumi, grafiski, fotogrāfiski un plastiski attēli, apraksti.
  3. Organizatoriskais darbs: individuāla darbība, sabiedriskas organizācijas, pašvaldības, valsts.
  4. Pieminekļu aizsardzības likumi ārzemēs.
  5. Pieminekļu aizsardzības likums Latvijā un tā piemērošana.

Piezīme: Katram studentam jāizpilda kāda neliela piemērota objekta uzmērojums un grafisks attēls, kas iesniedzams pie pārbaudījuma.

20.4.28.

Docents P. Kundziņš

---

¹¹⁷⁷ LVVA. – 7427.f. – 6.apr. – 329.l. – 38.lp.

PIELIKUMS Nr.8.

Izglītības ministrijas Pieminekļu valdes pārraudzīto arhitektūras pieminekļu remonta, rekonstrukcijas un restaurācijas darbu skaits 1923.-1939. gadā.¹¹⁷⁸

Pārskata periods	Objektu skaits
1923.-1928. gads	27
1929.-1933. gads	83
1934. gads	14
1935. gads	17
1936. gads	28
1937. gads	73
1938. gads	35
1939. gads	23
KOPĀ	280

¹¹⁷⁸ Sastādīts pēc: Pārskats 1923-1928, 420; Pārskats 1929-1933, 405; Pārskats 1935, 149; Pārskats 1936, 157; Pārskats 1934-1938, 15; Ārends 1939, 270.

PIELIKUMS Nr.9.

**Izglītības ministrijas Pieminekļu valdes budžeta līdzekļu izdevumi
arhitektūras, arheoloģijas un etnogrāfijas pieminekļu aizsardzībai.¹¹⁷⁹**

Budžeta gads	Arhitektūras pieminekļu aizsardzībai izdots, Ls	Arheoloģijas pieminekļu aizsardzībai izdots, Ls	Etnogrāfijas pieminekļu aizsardzībai izdots, Ls	Kultūras pieminekļu aizsardzībai pavisam izdots, Ls
1924.-1925.	324	1630	9292	15.000
1925.-1926.	3000	3000		56.308
1926.-1927.	3700	4300	500	58.894
1927.-1928.	50.000		10.000	92.582
1928.-1929.	8889	13.680	18.881	112.283
1929.-1930.	45.000		25.000	103.388
1930.-1931.	4000	8000	22.000	114.290
1931.-1932.	6000	10.000	13.000	181.876
1932.-1933.	4380	8450	9650	144.556
1933.-1934.	1546	2500	2000	42.044
1934.-1935.	946	1600	1300	41.873
1935.-1936.	900	1600	1300	33.678
1936.-1937.	1700	2000	5300	47.669
1937.-1938.	2250	2600	7700	56.135
1938.-1939.	2250	3600	7700	65.481
1939.-1940.	2750	3667	8098	67.198
KOPĀ IZDOTS, Ls (%):	345.983 (29, 25 %)			1.182.587 (100,00 %)

¹¹⁷⁹ LVVA. – 1630.f. – 1.apr. – 24.; 27.; 31.; 33.l.